De Denker. Deel 7 (1769)

bron
De Denker. Deel 7. De erven van F. Houttuyn, Amsterdam 1770

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_den001denk07_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

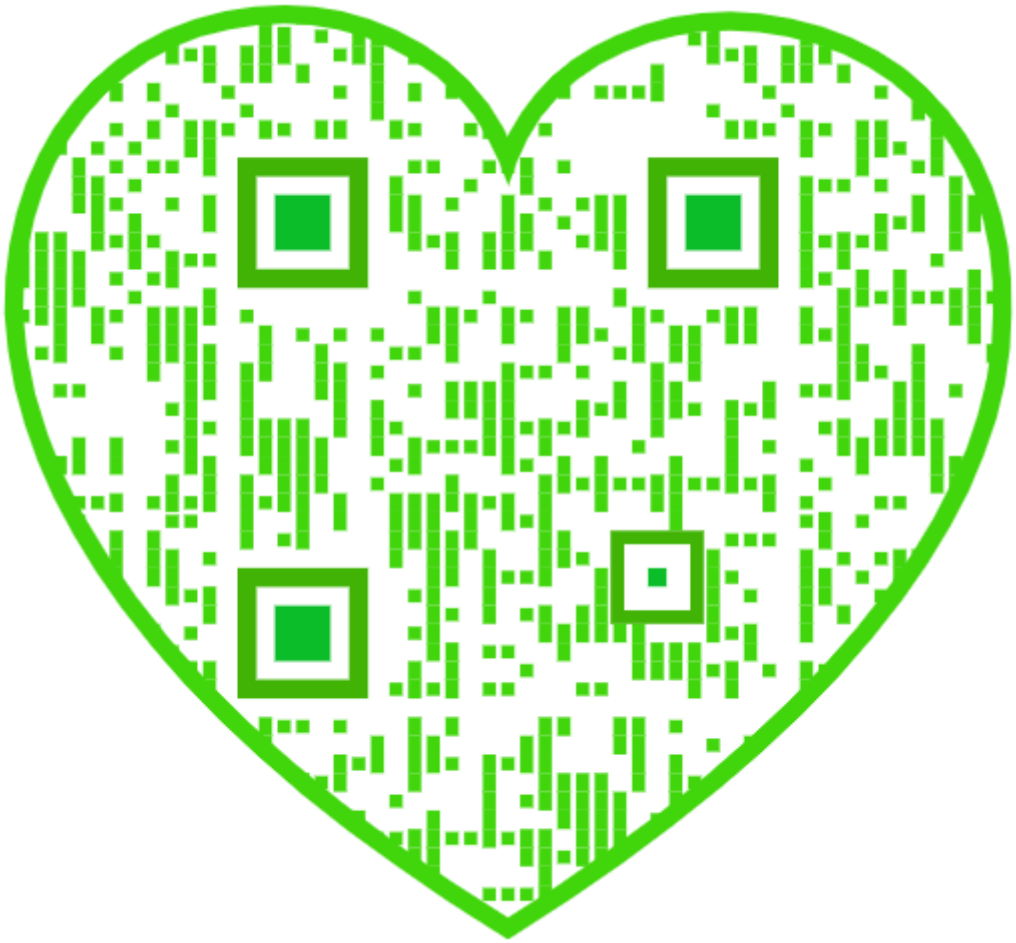

De Denker.

N°. 314. *Den* 2 January 1769.

[De Denker *verdedigt zich tegen* Sommigen zyner Leezers, *die gaarne zouden hebben, dat hy wat minder* ernstig *was, van* Godsdienstige *zaaken zo veel niet in zyne Schriften mengde, en zich minder* sterk *over sommige zaaken en persoonen uitdrukte, dan in de laatste beide jaaren van hem is geschied; en geeft reden, waarom hy dus denkt vorttegaan.*]

Nieuwe menschen voedt en baart
Steeds de Aard'
Maar geen nieuw' Begeert' noch haaken:
't Was als 't is, en 't is als 't was,
Den ouden pas
Houden all' der waerelds zaaken.
De eigen weg, dien Cyrus *tradt*,
Was ook 't pad
Van den grooten Alexander:
Daarna ging hem Caesar *in*;
Caesars *zin*
Is nu weder in een' ander.

CAMPHUYSEN.

Ik ben op verre na zo wel niet gemoed, als over agt dagen; het verschilt veel; ik heb wiskunstig gedroomd, toen ik dat Vertoog schreef; ik bemerkte het reeds toen ik het overlas, gelyk ik in 't slot van hetzelve ook te kennen heb gegeeven. Wat wordt 'er toch goeds door all' ons schryven te weege gebragt? worden de menschen 'er waarlyk door verbeterd? Ik wilde dat ik zulks met grond kon DENKEN. Maar, maar -.! Vergeeft het my, Leezers! dat ik zulke slegte dingen van myne medemenschen moet zeggen. Eene bedaarde overweging van de geringe vrugt, die wy Zedeschryvers uit onzen Arbeid bespeuren, moet ons moedeloos maaken en tot wanhoope brengen! Men zou denken, dat ons Schryven eene algemeene Hervorming, in de zeden onzer Landsgenooten, noodzaakelyk, moest

te weege brengen, als men overweegt, dat de Ondeugd door ons van alle kanten bestreeden, en, in derzelvser lelyke gedaante, zo dikwyls, wordt ten toon gesteld, en de beminnelyke Deugd, in haare gelukkige gevolgen, gestaadig voorgedraagen, en op het nadrukkelykste aangepreezen. Doch verre van daar! Daar zyn ten allen tyde verwaande Gekken, regte Fielten en onbeschaamde Deugenieten in de waereld geweest, zy zyn 'er nog, en zullen 'er blyven, zo lang 'er menschen gevonden worden: als men uit de beklaaglyke ondervinding, van zo veele Eeuwen her, iets met zekerheid mag besluiten: in weerwil van alle de pogingen, die 'er aangewend worden, om ze uitteroeien. Het Toneel deezer waereld verandert wel dagelyks, doch het zyn, zegt de DOORLUGTIGE SCHRYVER der GEDENKSCHRIFTEN van BRANDENBURG te regt, *het zyn* slegts *andere menschen, maar dezelfde* Hartstogten, *die ze alleen op verschillende wyze oeffenen*. Het welk ook door den geestigen Dichter in de zinryke Regels, aan 't hoofd van dit Vertoog geplaatst, wordt bevestigd.

Was ik in 't gevoelen van dien drolligen FILOSOOF, die staande hieldt, dat wy bloote *Machmes* zyn, welke door noodzaakelyke oorzaaken vgn buiten aan 't werken gebragt, en in beweging gehouden worden, gelyk *Poppen* in 't *Marionnettenspel*: wiens zeldzaam stelzel ik voor eenen geruimen tyd mynen Leezeren heb medegedeeld(†) was ik in zyne misselyke begrippen; geloofde ik, dat die Ruigte, *Harmoniae gratia*, noodzaakelyk op deeze waereld is, zo als hy wilde; ik zou my niet stooren aan de Gekheden, Guitestukken, en Schelmeryen der menschen; ik zou denken het *kan*, en het *behoeft* niet anders te zyn; het is zo *best*, en *heter* dan *best* kan het toch niet weezen. Doch ik verschil van dien Heer; ik versoei zyne stellingen; ik meen dat wy iets meer, dat wy oneindig meer dan *Marionnetten*, dat wy *vrye werkers* zyn. Geloofde ik zulks niet, ik schreef geen letter meer ter verbetering van de Zeden myner Landsgenooten. Volgens myn stelzel, is de verbetering van 't menschdom mogelyk; en hoe weinig hoope 'er is, om hetzelve te

(†) No. 227. en No. 243.

verbeteren, de mogelykheid blyft; en alle eerlyke pogingen, die van onze zyde worden in het werk gesteld, om dit uit te werken, zyn uit dien hoofde leffelyk. Dit moedigt my aan, om myn werk met iever voort te zetten, en niets onbeproefd te laaten, om de Dwaasheden der menschen ten toon te stellen, en de Ondeugd met allen ernst te bestryden. Gelukt het niet, dat een eenige door myn Schryven van zyne Dwaasheid wordt geneezen, het zal my leed zyn; doch dan zal ik echter het genoegen hebben, van my te kunnen verheugen, dat ik in deezen mynen pligt betragt hebbe.

Trouwens, indien ik met myn schryven geene andere uitzigten had, dan de hoope, om den eehen of anderen myner Landsgenooten, die aan eene ondeugende levenswyze, zedert veele jaaren, gewend is, te verbeteren, de aanmoedigingen zouden inderdaad ruim zwak genoeg zyn, om met den vereischten lust en iever voorttevaaren. De menschen van ingekankerde ondeugende hebbelykheden te geneezen, is een allermoeielykst werk. 't Is mogelyk, doch zeer bezwaarlyk. Maar wy Zedeschryvers schryven niet alleen voor zulken; wy schryven ook voor anderen, voor jonge luiden, in wier harten de Ondeugd nog geene diepe wortelen heeft geschooten, en voor zulken, wier gemoederen nog niet ten eenemaal verdwaast en verdorven zyn. Op zulke gemoederen leert de ondervinding, dat gezouten boert, bondige voorstellen, verstandige redekavelingen, en geestige hekel, niet zelden van eene gewenschte uitwerking zyn. Ons schryven dient niet slegts, om ondeugende schoften te verbeteren, daar is weinig verwagting van; maar inzonderheid, orn voortekoomen en te beletten, dat hun verderflyk voorbeeld anderen niet wegsleepe en vervoere. Niet slegts om de menschen deugdzaamer te maaken, maar om uittewerken, dat het menschdom niet ondeugender worde.

Van deezen kant de zaaken beschouwd zynde, kunnen onze schriften van groote nuttigheid weezen; en zy zyn het inderdaad. Deeze bedenking, (honger, is het niet, ik kan, God dank! zonder weekelyks een half blad te schryven, myn brood hebben,) deeze bedenking beurt my op, al wordt niemand door myn schryven beter: daar ik my ech-

ter, om dat het mogelyk is, met al myn vermogen op toe zal leggen: om met iever en lust dit Jaar, waar in wy thans getreden zyn, voort te gaan; in de hartelyke bede en wensch, dat myne pogingen, met behulp myner Korrespondenten, onder den zegen des Allerhoogsten, van een gewenscht uitwerkzel mogen zyn, om 't welk te bevorderen, ik alle mogelyke vlyt zal aanwenden.

Ik heb opgemerkt, dat sommigen van myne Leezers gaarne zouden zien, dat ik wat minder *ernstig* was; en van *Godsdienstige* zaaken zo veel niet in myne schriften mengde; ook dat ik my zo sterk niet behoore uittedrukken, omtrent sommige zaaken en persoonen, als somtyds, inzonderheid in de twee laatste Jaaren, van my is geschied. - Men neeme het my niet kwaalyk, dat ik hen daaromtrent geen genoegen denk te geeven. - Sommige zaaken behooren *lugtig* en *vrolyk*, andere *ernstig* en *deftig* behandeld te worden. - Eenen jongen Heer zag ik voor eenige dagen, *chapeau bas*, met witte Koussen, aan de ooren toe in eene ontzaggelyke ruige Pels, met eene groote Mof, klappertandende van koude, myn huis voorby loopen. Dien Pedant, en soortgelyke Zotskappen, als ik ooit onderneem dezelven te gispen, zal ik nooit op eene *ernstige* wyze te keer gaan. *Ernstige* taal is voor dat soort van Schepzels volstrekt onverstaanbaar. Zy zyn niet te geneezen, zo ze ooit zyn te verbeteren, dan door hun belagchelyk en bespottelyk optooizel schertzende onder het oog te brengen. - Maar wat zal men doen, als men zyne medemenschen de handelwyze der zulken onder het oog wil brengen, die, of met den Godsdienst, en al wat heilig is, den openbaaren spot dryven; of die hunne medeburgeren knevelen, onderdrukken, en bedriegen; of, die op eenigerleije wyze zich aan snoode en verfoeielyke ondeugden schuldig maaken, om hen daar van afteschrikken? Moet men dan niet *ernstig* zyn? Kan een eerlyk man, in welken eenige bezeffing van Godsdienst is, aan de bespotters en verguizers van denzelven denken, zonder hunne handelwyze in zyn binnenste te verfoeien? Kan hy de goede Gemeende tegen dezulken waarschuwen, zonder met allen ernst aantetoonen, dat de Godsdienst het hoogste çieraad en de heerlykheid der menschelyke natuure is, dat geene,

het welk ons inzonderheid onderscheid van de lagere rangen van Schepzelen, en waar op alle hoope des levens hier, en der Gelukzaligheid hier namaals, wanneer dit kortstondig en haast voorbygaand leven zal zyn weggevlooden, eeniglyk gegrondvest is? - Kan men, zonder *ernstig* te zyn, den menschen de snoodheid van eenige schreeuwende en krytende onregtvaerdigheden onder het oog brengen? Kan men de vroome onnozelheid zien knevelen en onderdrukken? kan men openbaar bedrog zien pleegen? kan men eenige ondeugden, die de menschen den naam van menschen onwaardig maaken, en die van den waereldlyken Regter in de Maatschappye niet kunnen geduld worden, indien ze regt ohdekt konden worden, kan men een eenige van dergelyke ondeugden zien bedryven, zonder zyne naasten daar *ernstig* voor te waarschuwen, en derzelver snoodheid met levendige verwen afteschetzen? - Wat wil men dan van my hebben? Mag ik my niet toeleggen, om het menschdom het groot en oneindig belang van den Godsdienst onder het oog te brengen, en de alles te boven gaande snoodheid, van met denzelven den spot te dryven, te vertoonen? Mag ik myn best niet doen, om de menschen eene strikte regt vaardigheid en eerlykheid inteboezemen? En hoe zal dit behoorlyk kunnen geschieden, zonder eene *ernstige* taal te voeren? Of is eene *ernstige* taal, of het bestryden der Oudeugd alleen voor den Predikstoel? Wie kan zo averegts denken! Ieder mensch is daar toe verpligt. Ik zou een onnut meubel zyn in de Maatschappye met myn schryven, indien ik alle weeken myne Leezers drie groot liet betaalen, om ze eens lustig te doen lagchen, zonder dat zy door myne Vertoogen waarlyk gelegenheid krygen, om op de verbetering van hun hart *enstig* te denken. Ik wilze wel nu en dan eens dat vermaak gunnen; onder dat beding echter, dat zy myne *ernstige* Vertoogen ook zullen leezen; anders heb ik te veel Conscientie, om hen daar voor eenig geld te laaten betaalen. Ik denk niet slegts te schryven, om te vermaaken, maar bedoel de verbetering myner Landsgenooten. - Ik zal dan voortgaan, met dikwyls *ernstige* Vertoogen in myn werk te plaatzen. Dit zeg ik, en daar kunnen myne Leezers staat op maaken. Die

myn Blaadje daarom niet willen koopen, ik beklaag hen, doch ik wil hen hunne vryheid niet betwisten.

Van den Godsdienst, en wel van den *Kristelyken Godsdienst*, zal 'er dan somtyds ook noodzaakelyk iets moeten inkoomen. Ik meen dat men de menschen niet slechts tot goede en beschaafde Burgers moet zoeken te maaken; maar ook de betragting dier pligten op het ernstigste aanpryzen, die onze Godsdienst van ons vordert. Laat ik toestaan, om my niet al te sterk, naar de gedagten van sommigen, uittedrukken, laat ik toestaan, dat iemand een goed mensch en een goed Burger kan zyn, zonder een Kristen te weezen, of zonder dat hy zich door den Godsdienst van Kristus laat bestuuren, ik houd echter staande, dat zy de beste Burgers zyn, die den Kristelyken Godsdienst van herten gelooven, en naar deszelfs Voorschriften zich gedraagen. Ik ben een K R I S T E N, daar stel ik eer in, en ik hoop, dat myne Leezers het zich insgelyks tot eer rekenen, KRISTENEN te zyn - Zou het dan niet eene onvergeeflyke misdaad weezen, dat men daar voor nimmer opentlyk uitkwam; en zulken met redenen, van dien Godsdienst ontleend, ernstig te keer ging, die zich strydig met denzelven gedraagen; en anderen daar voor waarschuwde? Kan men, zonder onzen Godsdienst oneer aantedoen, wel nalaaten, den menschen, die verhevene en regt Goddelyke verrigtingen, ter betragting, aantepryzen, die dezelven op het nadrukkelykste van ons vordert; en zulks aandringen, door drangredenen, die in denzelven gevonden worden, en waar van men, zonder denzelven, of in 't geheel, of althans zulk eene duidelyke kennis niet kan verkrygen? Dit kan geen regtschapen Kristen afkeuren. Hoe kan ik dan myne medemenschen tot zulke goede menschen, en tot zulke goede Burgers, als zy behooren te zyn, maaken, (zo veel van my afhangt, en de natuur van myn werk toelaat,) zonder by sommige gelegenheden, eenige bedenkingen, den Godsdienst betreffende, in myn werk te mengen? Geen Kristen zal zulks in my afkeuren, maar noodzakelyk moeten billyken.

De derde bedenking, die men tegen sommige van myne Vertoogen heeft gemaakt, en 't welk men gaarne in 't vervolg anders zou zien, is, dat ik my zoo

sterk, omtrent sommige Zaaken en Persoonen niet behoore uittedrukken, als somtyds van my is geschied. 't Is hier de plaats niet, om my over 't geen ik geschreeven heb te regtvaerdigen, maar dit moet ik zeggen, dat men verpligt is de zaaken by haaren regten naam te noemen. Persoonen als Persoonen moet men niet noemen, nog hen opentlyk ten toon stellen. Dit keur ik volstrekt af, en heb ik ook altoos zorgvuldig vermyd. Ik denk die gewoonte te houden. Doch ik ben een vyand de menschen te vleien, en derzelver ondeugden by haaren regten naam niet te noemen; en den menschen, die onder bedekte naamen gestreept worden, niet te zeggen, waar voor ik hen aanzie en houd. Zy worden ten toneele gevoerd, op dat zy de lelykheid van hun eigen gedrag zouden bemerken, en tot schaamte gebragt worden, en tevens om anderen van die gebreken, die in hun plaats hebben, afteschrikken, en hen daar voor te leeren wagten. Dit kan nooit beter verrigt worden, dan door de snoodheid en lelykheid der gebreken in kragtige bewoordingen voor te stellen, en ze met dien naam te noemen, dien dezelven verdienen; waar door men de levendigste indrukken in der menschen gemoederen verwekt, en hen de snoodheid en lelykheid der Ondeugd het best doet bemerken. - Hoe bid ik u, zal men een mensch noemen, die zyne naasten onder schyn van Vriendschap opligt, of bedriegt? kan men daar voor wel een woord bezigen, 't welk te sterk is, om de snoodheid van dien Persoon aan te duiden? - Welk woord is te lelyk, om de handelwyze derzulken aftemaalen, die hunne medemenschen in hunne regtmaatige Vryheden, zo Burgerlyke, als Godsdienstige, knevelen, en onderdrukken? - Wat naam zal men geeven aan iemand, die den Godsdienst in zyn binnenste vervloekt, en ondertusschen voor 't oog der waereld, zelfs tot bygeloovigheid toe, voorgeeft een ieverig voorstander van den zelven te zyn, om zyn voordeel met zyne braave en eerlyke vrienden, door zyne tedere Godsvrucht met hem ingenoomen, op eene onregtvaardige wyze te zoeken? Ik houd my verzekerd, dat men, de snoodheid van deeze en dergelyke bedryven behoorlyk overweegende, veel

eer verleegen zal staan, om woorden uittedrukken, die kragtig genoeg zyn, om die wandaaden naar behooren aanteduiden, dan dat men gevaar zal loopen, om zich ten deezen aanzien al te *sterk* uittedrukken.

Ik hoop door dit alles genoegzaam aangetoond te hebben, dat 'er goede redenen zyn, om met het bestryden der Ondeugd met iever en lust *voort te gaan*; dat ik myn post, als Nationaal Schryver, dien ik op my genoomen, en reeds eenen geruimen tyd bekleed heb, niet behoorlyk zou volbrengen, indien ik somtyds geene *ernstige* Vertoogen geef; dat geen Kristen het my kwaalyk behoort te neemen, dat ik mynen iever voor den *Kristelyken Godsdienst* doe blyken, en de zulken, die tegen deszelfs duidelyke Voorschriften aangaan, tragte te regt te brengen; en dat ik eindelyk my zo kragtig en *sterk* tegen de Ondeugd, by wien en waar ze huistvest, verzette, als my immer doenlyk zal weezen.

*1.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 315. *Den* 9 January 1769.

[*Der menschen dwaasheid, in hunne* wenschen *en* gebeden, *ten toon gesteld*.]

Nil ergo optabunt homines? si consilium vis
Permittes ipsis expendere numinibus quid
Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris.

JUVENALIS.

De Latynsche Dichter, uit welken ik de bovenstaande regels overgenomen heb, houdt zich, in het tiende zyner Hekeldichten, bezig in 't berispen van de onkunde en dwaasheid der menschen, welken bidden en wenschen om zaaken, die dikwyls ten hunnen nadeele en verderf strekken, als rykdommen, eeramten, vermogen, roem, glorie, een hoogen ouderdom, schoonheid van lighaam, en meer andere dingen van dien aart; maar, zegt hy, in 't slot, ‘Zullen de stervelingen dan in 't geheel niet bidden of wenschen? wat zal ik hier op antwoorden? wilt gy een' goeden raad? laaten de Goden oordeelen en overleggen wat voor ons dienstig, wat voor onze zaaken nuttig

zy; zy zullen ons geeven het geene zy voor ons het beste en nuttigste oordeelen, in plaatse van het geene wy voor het aangenaamste en wenschelykste houden; want zy beminnen den mensch meer, dan de mensch zich zelven; onze driften en hartstochten verleiden ons tot begeerlykheden, welken ons ten hoogsten schadelyk zouden zyn, indien zy ingewilligd wierden; wy haaken naar het huwelyk; wy hoopen op de vruchtbaarheid onzer vrouwen; maar 't is den Goden alleen bekend, hoedanig onze vrouwen zyn zullen, en welke kinderen zy ter waereld zullen brengen. Wilt gy echter de Goden eeren, en, door uwe gebeden, uwe afhangelykheid van hen betuigen, bid dan om een gezonde ziele in een gezond lighaam; bid om een kloekmoedig hart, welk zelfs den dood niet vreest; bid om eene gemoedsgesteldheid, die geschikt is om moeite en arbeid te verduuren, die even weinig tot toornigheid, als tot andere driften overhelt; bid om deugd, den eenigen weg tot een gerust en gelukkig leven. Zie daar groote goederen! Zie daar een heil, welk gy in uwe magt hebt te verkrygen; indien de menschen wysheid en voorzichtigheid in acht namen, zou de Fortuin, welke wy, door onze ydele begeerlykheden, tot eene Godinne maaken, wel dra haare, heerschappy verliezen, en een einde van haare regeering zien'. Deze is de zaaklyke inhoud zyner woorden; hy redeneert wel, dunkt me, schoon hy een Heiden is geweest; de Christenen kunnen uit zynen raad voordeel trekken; zy weeten daarenboven wat hunne Godsdienst hun gebiedt, te bidden, of te wenschen. Ondertusschen neeme men my niet kwaalyk, dat ik de zulken, die steeds naar die dingen wenschen, welken de Dichter wil, dat men aan de beschikking der Goden zal overlaaten, met oogen van medelyden en verachting beschouwe; zy zyn, naar myne gedachten, dubbel elendig; want eensdeels zyn zy onvergenoegd, en anderdeels stellen zy hunne dwaasheid in een' helderen dag; want, bid ik u, wat kan 'er belachlyker uitgedacht worden, dan dat een mensch dingen wenscht, die voor hem niet nuttig zyn, en die dikwyls

de order der zaaken in de waereld verstooren zouden, indien zy hem toegestaan wierden? de vervulling van de begeerte eens dwaazen zou dikwyls duizend anderen, ja een gantsch land ongelukkig maaken. Om de ydelheid en bespottelykheid van zodanige wenschen en begeerten aan te toonen, zal ik mynen Leezeren eene Oostersche Historie vertellen.

HAROUN ALRASCHID, de Beheerscher der Geloovigen te Bagdad, hadt, ter gelegenheid van eene ziekte, eene gelofte gedaan, dat hy, indien hy daar van herstelde, eene Karavansara, of een openlyk Gasthuis zou stigten, ten behoeve van arme Reizigers, welken, zonder betaalinge, in hetzelve zouden kunnen huisvesten, en opgepast worden; doch, dewyl deze Kalif ongemeen nieuwsgierig was, zo liet hy dit huis zo bouwen, dat de gesprekken der Reizigers, door hem, in een verborgen vertrek, duidelyk konden gehoord worden. Op een schoonen avondstond dit vermaak eens willende neemen, begaf hy zich, met zynen Vizier, en den Oversten der Gesnedenen, derwaarts; hy vondt zeven gasten in het huis, welken, op een uitgespreid tapyt gezeten, onthaald werden op eenen maaltyd, dien de goedheid van den Vorst hun hadt toebereid. HAROUN was wel in zyn schik, dat de Vreemdelingen volgens zyne inrechting bediend wierden; trouwens, dit was de voornaamste oorzaak, waarom hy zyn gebouw kwam bezichtigen. De Reizigers onderhielden zich een' geruimen tyd met geen ander onderwerp, dan de loflyke eigenschappen van den Beheerscher der Geloovigen, terwyl zy den grooten Profeet loofden, en baden, om de dagen van den Vorst te verlengen, en denzelven niet dan spaade, door den Engel den doods, in het Paradys te doen overvoeren. De Kalif hoorde, met vergenoegen, den rechtmaatigen lof, hem, zonder eenige veinzerye, door dit Gezelschap gegeeven. Eindelyk zeide een der Reizigers; ik wensche nu niets meer, dan dat ik zo gelukkig moge worden, van het stof te kussen op den laagsten trap van 's Vorsten throon, en deszelfs aangezicht te zien: grooter weldaad zou ik van den grooten Profeet niet begeeren. Als ik, hernam hier op een ander, wat wenschen wilde, zo zou ik wel wat meer willen hebben; ik

wilde, dat de Beheerscher der Geloovigen my tien duizend stukken gouds tellen liet. Neen, sprak een derde, ik zou vergenoegd genoeg zyn; indien de groote Profeet mynen zoon verbeterde, die my zo veel verdriet veroorzaakt Als wy aan 't wenschen gaan, riep de vierde, zo zou ik my zes fraeie slavinnen wenschen; wat wenscht gy, vervolgde hy, tegens zynen Makker spreekende, die in diepe gedachten zat; Ik, antwoordde deze, ik zou wel wenschen, dat ik nimmer het daglicht gezien hadde, dewyl alles my tegenloopt. En ik, zeide de zesde, wilde wel, dat de landeryen onbebouwd vrucht gaven, dan kon ik myn' tyd met wat beters besteeden. En, wat my aangaat, voegde de zevende 'er by, ik wenschte, dat ik de Beheerscher der Geloovigen zyn moge, want ik begrype, dat ik even goed als hy regeeren kan, en, om de waarheid te zeggen, ik kan geene reden vinden, waarom ik tot gehoorzaamheid aan den wille van een' anderen gebooren zou zyn.

Na dat de Kalis de wenschen dezer zeven Vreemdelingen, met een ernstig gelaat, gehoord, en zy zich, een ieder op zyne plaatse, ter ruste begeeven hadden, beval hy zynen Vizier, hen, 's anderendaags, in den morgen, voor zynen throon te brengen, zonder een van hun te laaten ontsnappen. De Vizier, wel weetende dat zyn Heer en Meester het ernstig meende, boog zich eerbiediglyk, en leide de hand op zyn hoofd, ten bewyze, dat hy hem met de hoogste naeuwkeurigheid gehoorzaamen zou Als de Kalif 's anderendaags ontwaakt was, zich gewasschen en gebeden hadt, liet hy de deur van de gehoorzaal openen. De Vizier, welke zorg gedraagen hadt, de Reizigers by tyds derwaarts te brengen, tradt nu met hen allen te gelyk binnen. Zy wierpen zich neder voor den Vorst, kusten het stof van den laagsten trap des throons, en bleeven in die gestalte liggen, tot dat de Kalif hun belastte op te staan Hierop zeide hy hun; Broeders, weest niet bevreesd; zedert de groote Profeet my tot zynen Stadhouder aangesteld heeft, zoeke ik niets meer, dan iedereen gelukkig te maaken. Gy hebt gisteren iets gewenscht; dit weet ik; maar het zou my leed doen, den voet van de-

zen stoel te zetten, zonder dat uwe begeerten vervuld waren; ik zal derhalve al doen, wat in myn vermogen is; een ieder uwer zegge dan vrylyk, wat hy gewenscht heeft; men houde niets geheim; het leven hangt 'er aan.

De Vorst zweeg, en hy, die eerst eenen wensch gedaan hadt, liet zich, na eenig stilzwygen, dus hooren. Beheerscher der Geloovigen! de groote Profeet vermeerdere uwe dagen, en maake dezelven gelyk aan de dagen van Sultan Methusalah! myn wensch is reeds vervuld; de Gezant des Hemels heeft my verhoord; ik wenschte, dat het my gegund mogte worden, het stof van den benedensten trap uwes throons te kussen, en uw aangezicht te zien. Wie zyt gy? vraagde de Kalif; de Hemel, hernam deze, vervulle alle uwe wenschen, gelyk de myne vervuld is; myn naam is Hassan; ik ben een slaaf geweest van den bloedgierigen Sazar, den Sheyk der omzwervende horden, die zynen Meester vermoord, en zich zelven tot Sheyk opgeworpen heeft; niemand is by hem zyns levens zeker; wanneer hem onlangs een aanslag op eene Karavane, welke het graf van den grooten Profeet ging bezoeken, mislukt was, maakte hy zyne getrouwste Dienaaren van kant, en ik redde myn leven door de vlugt; ik heb al overlang uwe roemryke regeering hooren pryzen, en kenne geen grooter geluk voor eenen Onderdaan, dan onder het bestier van eenen wyzen, goeden en rechtvaardigen Opperheer te mogen leeven; ik ben hier gekomen, om, als uw Slaaf, deel te hebben aan 't heil, dat gy allen uwen onderdaanen toebrengt. Het is my lief, Hassan, hernam de Vorst, dat gy alhier uw toevlugt gezocht hebt; ik zal voor u zorgen.

Hierop wendde hy zich tot den tweeden, en vraagde; wat hebt gy gewenscht? Deze, door de gunst, die zynen makker wedervaaren was, stout geworden, zeide, met een onbeschroomd gelaat; Ik wenschte, Beheerscher der Geloovigen, dat gy my, uit uw schatkiste, tien duizend stukken gouds tellen liet. Kan het niet wat minder weezen, hernam de Kalif? Neen, zeide by, dat is onmogelyk; myn Vader liet my duizend stukken gouds na, en daarenbo-

ven een' goeden handel; maar ik kwam 'er pas een jaar mede toe, en thans ben ik zo arm als een bedelaar. Myn Broeder, sprak toen de Kalif, naardien gy noch uwe erfenisse hebt willen bewaaren, noch eenigen vlyt aanwenden, om iets voor u te verkrygen, zou ik zonde doen, het geld, dat ik tot goede werken geschikt heb, eenen verkwistenden Dwaas te geeven; gy zoudt 'er geen tien jaaren wille van hebben, en dan even arm zyn; 't is derhalve beter, dat gy blyft in die omstandigheden, waar toe gy u zelven gebragt hebt.

De derde sprak met zulk eene aandoeninge des gemoeds, en zulke droevige gebaarden, dat alle de Omstanders tot medelyden bewogen wierden; hy zeide, dat hy een' eenigen zoon hadde, dien hy met de grootste liefde en tederheid hadt opgevoed; hy hadt hem niets onthouden van 't geene hem aangenaam kon weezen; maar, in plaatse van zyne goedheid met eene dankbaare erkentenisse beloond te zien, was de Knaap ondeugend en ten hoogsten ongehoorzaam geworden; hy hadt het grootste gedeelte zyner goederen doorgebragt, en echter hadt hy, toen de Jongen zich, door zyne ongebondenheden, eene groote ziekte op den halse gehaald hadt, eene reise gedaan naar het graf van den grooten Propheet, om deszelfs herstelling af te smeeken; de Zoon was ondertusschen gezond geworden, en hadt, geduurende zyns Vaders afweezigheid, het geringe overschot van zyne Goederen verkocht, en lyderlyk doorgebragt; dit verlies wilde hy geduldig draagen, indien zyn wensch wegens de verbetering zyns Zoons maar vervuld mogte worden. Gy zyt een zot, antwoorde de Kalif; gy hebt uw ongeluk aan u zelven te danken, naardien gy zelf de opvoeding van uw kind bestierd hebt; blyf ondertusschen in het Gasthuis, daar ik u uw onderhoud zal doen geworden; uwen wensch kan ik niet vervullen, en ik twyfele zeer, of de groote Profeet, ten behoeve van een' Dwaas, een wonderwerk doen zal; doch het geene hy niet doet, zal de nooddruft misschien verrichten; misschien zal de Karavansera de plaats zyn, werwaards uw zoon uit armoede

zynen toevlugt neemen zal; als dan kunt gy onderzoeken, of hy zich gebeterd heeft.

Vervolgens kwam de beurt aan hem, die zich zes schoone Slavinnen gewenscht hadt. De Kalif, zo ernstig als hy was, kon zich echter niet onthouden van lagchen, toen deze hem zyne begeerte voordroeg. Gy schynt my een recht liefhebber te weezen, zeide hy; doch, naardien de Propheet dit genoegen den waaren geloovigen toegestaan heeft, zo zal het aan my niet haperen, dat uw wensch onvervuld blyve; op 't oogenblik moest de Overste der Gesnedenen zes der schoonste Slavinnen uit het vrouwen getimmer gaan haalen; hy voldeedt aan 't gebod; hoe schoon deze jonge dochters geweest zyn, kan men uit haare naamen opmaaken; de eerste heette *Schoonheid des nachts*; de andere *Avondster*; de derde *Zamelplaats der bekoorlykheden;* de vierde *Vreugde der oogen*; de vyfde *Sohooner dan de volle maan*, en de zesde *Granaatappel der wellust*. Deze Slavinnen werden binnen gebragt; zy moesten haare sluiers afligten, om gezien te kunnen worden; de Wenscher stondt, als of hy buiten zyne zinnen was, wanneer de Kalif hem vraagde, waar mede hy deze vrouwen onderhouden zou? de vraag ontroerde hem; hy moest bekennen, dat hy zelf niets hadde om te leeven; waarop de Kalif in de handen klapte, en 'er zes sterke Slaaven te voorschyn kwamen, die zich van den armen Wenscher meester maakten, hem aan handen en voeten bonden, en op den grond nederwierpen; de Kalif beval, dat men hem drie hondert goede stokslaagen toetellen zou; en als de Slaaven dit bevel stiptelyk ter uitvoer gebragt hadden, werdt hy heen gezonden, met deze lesse; als hy in 't toekomende weder iets wenschen wilde, zou hy te vooren wel onderzoeken, of hy wel in zoodanige omstandigheden was, als vereischt wierden, om de begeerde zaak te kunnen gebruiken; hy mogt nu heenen gaan, en zyn best doen, om zo veel te verkrygen, als nodig was, om zes zulke Slavinnen te onderhouden; als hy dit gedaan hadt, kon hy weder komen, en de Slavinnen naar zich neemen.

Ik zou te wydloopig worden, indien ik het voorgevallene met de overige Wenscheren omstandig verhaalen wilde; ik zal my derhalve bekorten; de vyfde hadt alle zyne onderneemingen dwaaslyk aangevangen, en wilde geene wederwaardigheden verdraagen; dezen vondt de Kalif genoeg door zich zelven gestraft, en liet hem daarom loopen. De zesde hadt anders niet geleerd dan den Akkerbouw; de Vorst beduidde hem dat het eene dwaaze begeerte was, van dien arbeid ontslaagen te zyn, welke zo noodzaakelyk is voor het menschelyk geslacht, en den mensche zelven zo gepast, dat hy werken moet, al hadt hy alles in overvloed; doch, dewyl de arbeid des Landmans dezen Reiziger zo lastig was, zo liet de Kalif hem aan een roeibank sluiten, en gaf hem iets op zee te doen. De zevende werdt, door de genade des Beheerschers, voor een' Krankzinnigen gehouden. en in een Dolhuis opgeslooten.

A.Z.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 316. *Den* 16 January 1769.

[*Het gedrag der* Kat, in 't Likken van den Kandelaar, *geregtvaerdigd, en ter navolging aangepreezen*.]

Men zegt, om 't Smeer, en 't is ook waar,
Likt de Kat den Kandelaar.

PROVERB.

Een ongemeen fraei zin- en leerryk spreekwoord, welk ik, ter verdediginge van veelen myner Medeburgeren, in een helder daglicht stellen zal. Men mag van 't Poesje denken wat men wil, men mag het houden voor een trouwloos huisgenoot, welk men niet dan uit nood onder dak neemt, om andere huisselyke vyanden te verjaagen; men mag het beschryven als een dier, welk niet geschikt is, om met de menschen in maatschappy te leeven, aangezien deszelfs ingeschaapene kwaadaartigheid, valsch hart, roofachtigheid en natuurlyke verkeerdheid; alle deze hoedaanigheden echter kunnen my niet beletten, iets ter rechtvaardiging van het gedrag der Kat in 't likken van den Kandelaar op het papier te brengen. Een groot aantal

van klemmende bewysredenen, welken ten dien einde strekken kunnen, doen zich voor my op. Om te beginnen met die, welken aangedrongen kunnen worden uit de leere van de *beste Waereld*, van de *algemeene Overeenstemming*, de *Harmonie* en *Zamenhang aller dingen* - maar zagt - laat ik myne goede vrienden niet vertoornen, die met her Systema van de beste Waereld een weinigje geëntêteerd zyn. Ik heb andere bewyzen, welken het gros myner Leezeren beter begrypen zal. De Kat, ter liefde van 't smeer, den Kandelaar likkende, handelt even rechtmaatig als een myner vrienden, die, ter liefde van tachtig duizend guldens, waarop hy zyne zinnen gezet heeft, eenigen zyner Nabestaanden vleit en streelt. ‘Ik heb, schreef hy my onlangs, een' Oud- oom, en twee Tantes, welke de wonderlykste en grilligste schepzelen van den ganschen aardbodem zyn. Zy hebben geene Kinderen, zy bezitten meer dan de gemelde somme, maar disputeeren dagelyks met elkanderen, wien zy tot hunnen, erfgenaam zullen benoemen; 't is derhalve niet onmogelyk, dat myne liefde tot hun geld schandelyk te leur gesteld worde; waarom ik genoodzaakt ben alles aan te wenden, wat eenigzins dienen kan ter bereikinge van myn oogmerk. Men weet, welk eene onoverwinlyke hartstogt de liefde is. Uit liefde, derhalve, enkel uit eene hartelyke en ongeveinsde genegenheid tot tachtig duizend guldens, veracht ik alles, wat Oom Jasper veracht; de hedendaagsche zeden, levenswyze en kleeding; ik verheften hemel, al wat over hondert jaaren in gebruik was, de bruine pruiken, de mouwtjes

zonder lobben, de rolkouzen, de rokken, die de broeken kunnen bedekken, de kleine gespen; kortom, Oom Jaspers gansche equipage, zyn ouderwetsche kost, ja zelfs de divertissementen zyner jeugd; want, in zyne jeugd, zag men der Burgeren kinderen niet op de kaart speelen; dat was zonde en schande; ze liepen ook niet in koffy- of wynhuizen; dan zouden zy hunne hoofden niet hebben durven opsteeken; maar men vertelde wat; men speelde op het gansenbord, uilenbord, handjeplak, toffeltje, en andere aangenaame en onzondige speelen. Uit hoofde van dezelve hartstogt klaag ik altoos, als Tante Agnes klaagt, over de slegte tyden, over de dienstboden, over allerhande ongemakken, die zy meent te gevoelen, over haare Neeven en Nichten, die haar in haaren ouden dag laaten loopen, zonder eens naar haar om te zien; waarom zy wel zorgen zal, dat zy hunne vingeren aan haar geld niet blaeuw zullen tellen; alsdan ben ik altoos bereid olie in 't vuur te gieten, en alle kattekwaad van anderen op te haalen; 't geene haar altoos de handen naar den hemel doet opheffen, en al zuchtende zeggen, *Neef, Neef, gy doet, wel, dat gy 't my zegt; ik dagt niet, dat het zo erg was, ik dank 'er u voor, maar ik weet wel wat ik weet*. Ik heb my dikwils verbeeld, dat, wanneer ik deze eerwaardige Matrone, na haar op die wyze eenen geruimen tyd onderhouden te hebben, hartelyk kuste, de eene meid tegens de andere te hooren zeggen, *ei kyk, daar zit die drommelsche Kat al weêr aan den Kandelaar*. Eveneens handel ik met de overige; knorren en grommen zy op my, ik kyk zo onnozel, als een jonge, die voor de billen gehad heeft, om het draaijen van stukjes; ik houdme als of het my in

myn binnenste spyt, hun eenig misnoegen gegeeven te hebben; pryzen zy myn gedrag, ik betuig hun, dat ik het alleen aan hunnen raad en hun voorbeeld te danken hebbe; myne hairzak, myne, witte kouzen, myn gekleurd kamisool, en veele andere dingen laate ik van myn lyf, alleenlyk, om dat zy gelooven, dat een ronde gesneeden pruik, zwarte kousen en eene gansche onderkleeding van die kleur, benevens een' bruinen rok, de familie meer eere aandoen. Handel ik derhalven niet voorzichtig? laat de kwaadspreekendheid den grond myner handelwyze berispen, en 'er iets menschelyks in vinden, ik ben ondertusschen volkomen overtuigd, dat ik geen' kooperen duit van de tachtig duizend guldens kryge, indien ik niet op die wyze te werk gaa; als men weezendlyk verliefd is, moet men ook zyn uiterste best doen, om het geliefde voorwerp in zyne magt te krygen'.

't Is zo, myn Vriend! gy hebt in alles geen ongelyk, schoon uw gedrag ook in alles niet kan goedgekeurd worden; het vertellen van allerhande kattekwaad zoudt gy ten minste wel kunnen nalaaten, al hooren de Oompjes het gaarne. Uw gedrag rechtvaardigt ondertusschen de handelwyze van de Kat, gelyk haar gedrag de uwe verdedigt; doch gy zyt de eenigste niet, die zich met de Kat gelyk stelt, en by de rechtmaatigheid van haaren handel belang heeft; want wat, bid ik u, zou 'er worden, van zo veele onvermoeide Sollicitanten, die dagelyks de Huizen der Hovelingen en Grooten bestormen, dezelven slikvlooien en pluimstryken, en al wat mogelyk is aanwenden, om, door hen, met een gunstig oog beschouwd te worden, indien het

gedrag van de Kat onrechtmaatig ware? wat zou 'er worden van zo veele getrouwde en ongetrouwde Jufferen, welken, in de afweezigheid haarer Echtgenoten of Ouderen, het huis vol van Jonge Heertjes hebben, indien 't niet was, om dezelfde reden, waarom de Kat den Kandelaar likt? hoe zou het gaan met een groot aantal onzer beste Vrienden, die ons in ons knorrig humeur geduldig draagen, onze verwytingen en schimpscheuten als zuiker opeeten, en door geen knippen voor de neus in drift ontstooken kunnen worden, zo wy maar niet schaars zyn in 't schenken van onze lekkerste wynen? hoe zouden zo veel vreemdelingen van alle geslachten, taalen en natien verdedigd kunnen worden, wanneer zy, al wat hun in hunne Geboorteplaatsen lief en waard was verlaaten hebbende, ons Vaderland pryzen en roemen als het beste Land van de gansche waereld, waarin zy eerst gewilliglyk en geduldiglyk alle laagheden verdraagen, en ons daarna de wet stellen? hoe zouden zo veele jonge Proponenten het stellen, die Voetiaansch by Voetiaansche, Coccejaansch by Cbccejaansche, en Ernstig by Ernstige Predikanten zyn? Indien het gedrag van de Kat niet rechtmaatig is, dan weet ik niet, wat men denken moet van een' hoop Advokaaten, die hunne Clienten altoos het Procederen aanraaden, en gezwoorene vyanden van alle accoorden zyn? dan weet ik niet wat men zeggen zal van eene party Doctoren, die hunne zieken jaar en dag bediegerig houden, en nooit in gebreke blyven van hen twee of driemaal op eenen dag te bezoeken? dan kan ik niet zien, hoe men 't stellen zal met die jeugdige Officiertjes, Kantoorknechtjes, Ka-

merdienaars, en Knechten, welken, onbekwaam om hunne verteeringen naar hunne inkomsten te schikken, zich door zestig- en zeventig-jarige Matroonen laaten maintineren; zy hebben hier immers geen gering ongemak by; want de eene heeft geene tanden in den mond, de andere altyd vogtige lippen, en de derde een eeuwig druipende neus; en echter moeten zy gekust, by herhaaling gekust en gecaresseerd worden; indien 'er geen vet aan die kandelaaren was, zou niemand hunner, geloof ik, op die liefkoozingen sterk gesteld zyn? De Opdragten, goeden hemel! de Opdragten der Boeken; hoe zouden die verdedigd kunnen worden, indien 'er aan 't oneindig getal van eerwaardige, deugdzaame, geleerde, wyze, studien en wetenschappen bevorderende Kandelaaren in ons gezegend Vaderland geen smeer was? maar genoeg hier van; de Kat is gerechtvaardigd; zy handelt rechtmaatig; zy handelt, naar der Katten redeneerkunde, wyzelyk en voorzichtiglyk, want zy verkiest het allerbekwaamste middel, om tot haar oogmerk te geraaken; haar gedrag steunt op reden, want zy likt den Kandelaar, niet om den Kandelaar zelven, maar om het smeer, dat 'er aan zit.

Maar handelen zy, die den menschen, ter liefde van hun geld, hunne giften, hunne onthaalen, en erfenissen, steeds honing om den mond stryken, en zich dus als de Katten, ten opzichte van de Kandelaars, gedraagen, ook rechtmaatig, en overeenkomstig met de regelen van recht en billykheid? om een gepast antwoord op deze vraage te geeven, zou men de zaak wat hooger moeten ophaalen, en onderzoeken, in hoe verre het geoorloofd is, zyne woorden en daa-

den naar de grillige eigenzinnigheden der geenen te schikken, van welken wy iets goets genieten, of te wachten hebben; eene stoffe, die ik nu niet voorhebbe te verhandelen, maar die my misschien, in vervolg van tyd, gelegenheid zal geeven tot eenige gewigtige aanmerkingen. Ondertusschen kan ik niet begrypen, dat zo veele menschen, die hun gezicht, hunne oogen en ooren zo goed hebben als een ander, en zelfs van een goed oordeel niet misgedeeld zyn, zo dwaas kunnen zyn van zich als Kandelaars te laaten likken? zy verraden daar door hunne eigenliefde, en schryven zich hoedanigheden toe, welken zy nooit bezaten. Zou het niet dwaas zyn, als de Kandelaar zich de eere aanmaatigde, welke het smeer toekomt? zo dwaas handelt echter de Mensch, die zich vleien en pluimstryken laat, door de zulken, die zich daar voor laaten betaalen. Ik wil derhalven alle bejaarde lieden, die geene kinderen hebben om hunne goederen te erven, op het ernstigste waarschouwen, om wel toe te zien, wie hunner Naastbestaanden eerlyk en oprecht met hun omgaan, of hen by aanhoudendheid likken en honing om den mond smeeren; de eersten zyn hunne vriendschap en genegenheid waardig; de anderen in geenen deele; de eersten zullen alles doen, wat wezenlyk ten hunnen plaisiere strekken kan, daar de anderen hen achter den rug uitlagchten en bespotten; doch laaten de oude lieden te gelyk zorge draagen, dat zy niets van dezelven vorderen en begeeren, dan het geene billyk en redelyk is. Het voegt hun hunne jongere Nabestaanden minzaamlyk te behandelen, willen zy van die geenen, aan welken zy hunne goederen denken te bespreeken, bemind,

geacht en geëerd zyn. Willen zy, dat men niet naar hunnen dood verlange, om eens ter degen agter het smeer te komen, dan past het hun, denzelven het leeven zo aangenaam te maaken, als mogelyk is. Hunne begunstigde Vrienden, wier omstandigheden bekrompener zyn dan de hunne, zullen als dan met vermaak al wat redelyk is doen, om hun den ouden dag ook aangenaam te maaken, zonder genoodzaakt te zyn, hen om hun Vet te likken, gelyk de Kat den Kandelaar. Ik zou een' dergelyken raad kunnen geeven aan ryke Vrysteren, en veele anderen, die zich, om hun geld en goed, schandelyk laaten vleien; doch ik denk, dat men my reeds begreepen heeft. Indien de menschen, in 't algemeen, door eigene verdiensten, door goedwilligheid, menschlievendheid en alle gezellige Deugden, eere en achting zochten te verkrygen, zou men zo veele Kandelaars niet zien, die zich, door streelende Katten, ter liefde van hunne schyven, tafels en wynen, op het allerschandelykste, laaten likken en lief koozen. Wezenlyk beminlyke en alle achting waardige Persoonen zyn daar voor beveiligd. Men eert hen om hunne deugden; men bemint hen om hunne gulhartigheid; men pryst hen achter hunnen rugge; men betreurt hen na hunnen dood; en houdt hunne gedachtenis in zegening, schoon men by hun leven in hunnen welvaart gedeeld heeft, en, na hun sterven, erfgenaam hunner goederen geworden is.

B.Y.

De Denker.

N°. 317. *Den* 23 January 1769.

[*Wat de Vrouwtjes, in 't geeven van* Getuigenis *wegens* Dienstboden, *hebben in agt te neemen; en hoe de Heeren en Vrouwen zich jegens dezelven hebben te* gedraagen.]

Si errat longe, mea quidem sententia
Qui imperium credat gravius esse, aut stabilius,
Vi quod fit, quam illud, quod amicitia adjungitur.

TERENTIUS.

Myn heer!

Ik heb deezer dagen weder 't genoegen gehad van de klucht by te woonen van eene meid te huuren. Myn Huisvrouwtje, die, hoewel anders niet kwaad van humeur, echter in een zeer verheven denkbeeld wegens de *Superioriteit* van Juffrouwen ten opzichte van haare dienstmeiden opgevoed is, heeft het ongeluk van in de vyfjaaren, die wy getrouwd geweest zyn, reeds de veertiende onder handen te hebben, die met haar in dat stuk van onderwerpinge verschilt. Ook deeze staat nu tegen Mei, misschien wel eer, de deur weder uitgeschrobd te worden. Die tyding op Nieuwjaar verkondigd zynde, rustten Juffrouw en Meid zig dagelyks toe, de eene om eene volmaakte dienstbode, de andere om eenen dienst te krygen, daar voor weinig werk eene hooge huur, lekkere tafel en veel verval te bekomen is. Nadat omtrent een dozyn Mei-

den ten mynen huize de revuë gepasseerd hadden, en over een eindeloos getal van artikelen gehoord en gevraagd waren, had eindelyk ééne 't geluk van aan myne wederhelft te behaagen, welke, van de meid de schoonste informatie bekomen hebbende, die huurde; doch na verloop van eenige dagen, by geval, vernam dat de beproefde maagd, voor deezen een ongelukje gehad hebbende, om haar ligtvaardig gedrag, ook in de huur, daar zy nu woont, verhuizen moest. Dit hadt men echter by 't verneemen voor myne Vrouw verzweegen. Deeze dienstmaagd dan den Godspenning geschonken zynde, werdt eene andere gehuurd, die op meer dan eene plaats goede getuigenis verworf. Nu heeft echter myne Vrouw ontdekt, dat de laatste dermaate lui en lekker is, dat ze beter voor Huisvrouw van een' Provenier, dan voor werkmeid in een Huis vol kinderen zou passen. Ook deeze is dan weer geschrabd, en myn wyfje braaf dan 't verneemen.

Nu wenschte ik wel, Heer Denker! dat gy uwe Vrouwelyke Leezers eens onderhield over het getuigenis geeven wegen *dienstbooden*. Heest niet eene Juffrouw, die by eene andere naar een meid verneemen komt, recht om haar de waarheid aftevorderen? 't Is waar, een Huismoeder kan, om gewichtige particuliere redenen, somtyds weigeren zich tot geeven van getuigenis in 't geheel in te laaten. Maar zo dra zy aanneemt om wegens eene dienstmaagd te getuigen is zy, dunkt my, verplicht de ronde waarheid te zeggen, en zo min de wezendlyke *gebreken* als de *deugden* van die meid te verzwygen. Want zo zy de *goede* hoedanigheden van de dienstmaagd verzwygt, verongelykt zy die grootelyks, doende haar Karakter in een valsch

licht voorkomen. En verzwygt zy de *Hoofdgebreken*, handelt zy liefdeloos omtrent de Juffrouw, die verneemen komt, en maakt zich schuldig aan een soort van bedrog, dat dikwils zeer nadeelige en ontrustdende gevolgen heeft. Zelfs is zy verplicht zulke gebreken van haare dienstmaagd te openbaaren, naar welke haar *niet* gevraagd wordt, wanneer zy in gemoede oordeelt die van zulke natuur te zyn, datze de gelukkige samenleving van het huisgezin, tot welks dienst de meid zich heest aangebooden, omstooten zouden.

GRIET is een assurante meid, die alle dagen haare Juffrouw dol maakt met impertinentiën. De zagtaartige LUCIA komt naar haar verneemen, en krygt getuigenis dat de Dienstmaagd bekwaam, trouw en zindelyk is, zonder van haar onverdraaglyke brutaliteit één woord te hooren spreeken. Lucia huurtze; maar ondervindt ras bedroogen te zyn. Onrust en schrikken beroeren haar zacht gestel. 't Huisgezin wordt onophoudelyk ontrust, en GRIET raakt met rusie buitentyds de deur uit.

BETJE is manziek en listig in galanteryen; buiten dit trouw, zindelyk, beleefd en naarstig. De twee ongehuwde Juffers, by welke zy woont, laaten haar om gemelde reden gaan. Eene Moeder van verscheide huwbaare zoonen komt naar haar verneemen. De juffers geeven alle BETJES *deugden* op, maar zwygen van 't voornaame *gebrek*, waarom zy althans *daar* niet behoorde te woonen. De meid wordt verhuurd. Wat is 't gevolg? Oneer en schande der familie.

't Is waar dat de liefde des naasten ons verplicht deszelfs gebreken te bedekken; en dat eene Juffrouw haare meid niet behoort te dwarsboomen in 't bekomen eener ordentelyke huure. Maar

dezelfde liefde en goede trouw verplicht haar ook eene andere, die haar over een stuk van belang, als het huuren van een dienstbode, komt raadpleegen, te waarschouwen voor zulke gebreken, die uit hoofde der omstandigheden van dat byzonder huisgezin eene dienstmaagd, anderzins bekwaam genoeg, ongeschikt maaken om een lid van 't zelve te wezen. Eene Meid, die tot den *drank* genegen is, by een' *wynkooper*, eene *minzieke* deerne in eene *herberg* te recommanderen, is niet alleen de rust en welvaart van zulk een huisgezin beroeren, maar de jonge dochter zelve in gevaar stellen om door haare driften verder verleid en tot onherstelbaare buitensporigheden gedreeven te worden.

Men zegge niet dat dan veele meiden die geen ander middel van bestaan, dan *dienen*, hebben, geene huur krygen, maar door armoede en baloorigheid tot gebrek of tot oneerlykheid vervallen zouden. Want het denkbeeld, dat aanmerklyk wangedrag de kans beneemen zoude om op nieuws eene goede huur te krygen, zoude een uitsteekende teugel zyn om zeer veele dienstmaagden in toom te houden, die nu, weetende hoe weinig werks 't in heeft eene nieuwe huur te krygen, zich aan ordentelykheid en goed gedrag omtrent het huisgezin, waarin zy woonen, zeer weinig laaten gelegen leggen; en de eerbied en de goede trouw, die zy aan haaren Heer en Juffrouw schuldig zyn, op de onbehoorlykste wyze verwaarloozen.

Waarom is 'er in ons land geen Rechtbank, die haar opzicht byzonderlyk houdt op de dienstboden, en derzelver gedrag? Ik wilde de dienstboden voor dezelve verantwoordelyk maaken voor alle oneerlykheden, in de huur, daar zy woonen,

gepleegd: voor een assurant gedrag ontrent haaren Heer en Juffrouw; voor schandelyk plichtverzuim en traagheid, voor dat ondraaglyk praaten en babbelen uit haar huisgezin? en buitens huis verspreiden van alles wat binnens huis omgaat: en boven al voor 't schandelyk liegen, en belasteren van haar volk, waar door braave lieden niet zelden eenen haatelyken blaam aangewreeven, en die in haare eere en goeden naam op eene ondeugende wyze bevlekt worden.

Maar voor dezelfde Rechtbank wilde ik ook de Heeren en Juffrouwen verantwoordelyk maaken voor hun gedrag omtrent de dienstboden. Juffrouwen, die den gantschen dag tegen haare meiden kyven en graauwen, zou ik éénen dag van de week onder 't opzicht van eene grynige Huishoudster als Keukenmeiden laaten werken. Juffrouwen, die dubbel werk vorderen, of die behoorlyk voedzel en rust aan haare dienstboden weigeren, zou ik condemneeren om veertien dagen achter één zich zelven te dienen. Juffrouwen, die nooit anders dan op eenen onvriendelyken toon tegen haare dienstboden spreken, en altyd toeleggen om in al wat zy zeggen of doen, 't gewicht van haare meerderheid te doen gevoelen, zou ik noodzaaken om by den naem van haare meid zo lang Juffrouw of Mevrouw te voegen, tot dat zy van dat leelyk gebrek van brutaale trotsheid geneezen waren. Juffrouwen, die op het aanbrengen van kinderen of mededienstboden, terstond beschuldigingen opmaaken, en zonder naar behoorlyke verantwoording te luisteren haare dienstboden gebreken van belang te last leggen, zoude ik, behalve ordentelyk excuus vraagen aan haare dienstboden, een vierendeel jaars huur ter vergoedinge van geschonden eere betaalen laaten.

Dit is eene zaaak die by my vaststaat, dat Dienstboden en Heeren, Meiden en Juffrouwen van natuure gelyk zyn, en op hun zelven even nutte, even nodige, even waardige leden der maatschappye. Ja als 't 'er op aankwam, zouden de dienstboden veel gelukkiger zonder Heeren en Juffrouwen, dan de laatsten zonder de eersten leeven konnen. Dienstboden zyn gewend zichzelven te dienen; Heeren en Juffrouwen gediend te worden De laatsten zyn daardoor meer behoeftig, minder bekwaam om op zichzelven te staan, dan de eersten. Welke reden dan kan een harde en barsse regering wettigen, daar zachtmoedigheid de band der samenlevinge, de bron der huisselyke vergenoeginge en ruste is! Welke reden kan eene onvriendelyke behandeling billyken, daar Dienstboden en Heeren beiden gelyk zyn, en door het onderling verdrag van voor kost en loon behoorlyken dienst te zullen verschaffen, eene zeer naauwe betrekking tot malkander gekreegen hebben.

Zeker is het ondertusschen, dat veele Juffrouwen, door haar eigene dwaasheid en verkeerden inborst zelve, oorzaak zyn van het kwaad gedrag der dienstboden, en in veele gevallen aan de Juffrouw alleen 't bederf der meid te wyten is. De laage opvoeding der dienstboden, de weinige beschaafdheid, die de meesten van dezelven bezitten, maaken dat zy onder een kwaad bestuur ras ondraaglyk worden.

MEVROUW RAMMEL maakt van de meid, die zy gister kreeg, van daag haare vriendin, vertelt haare geheimen, lacht en stoeit met haar. Kan 't anders zyn of KAAT is binnen veertien dagen assurant, en kyft al zo luidruchtig tegen Mevrouw weerom, als Mevrouw tegen haar. De Meid

wordt ondraaglyk, en raakt de deur uit. Mevrouw DEFTIG, die haare dienstmaagd juist door ziekte is kwytgeraakt, neemt KAAT in haaren dienst; doch nooit gewoon aan eenige te groote gemeenzaamheid met haare dienstboden, maakt Mevrouw door gepast ontzag en lieftaligen ernst, van de assurante feeks eene geschikte en ordentelyke dienstmaagd. Mevrouw FALBALA gebruikt haar Kamenier nergens anders toe dan om haar opteschikken, en is onvoorzigtig genoeg om haar geheimen te vertrouwen, en tot een werktuig in galante afaires te gebruiken. Kan 't anders zyn of DOORTJE wordt ras al zo mal en coquet als Mevrouw zelve, en zich verbeeldende, door 't vertrouwen in haar gesteld, noodzaaklyk geworden te zyn, tracht Mevrouw, en 't geheele huis naar haaren zin te regeeren.

Juffrouw NIEUWSGIERIG gebruikt haare meid geduurig tot een Spion van de buurt, doet niet dan allerhande nieuws met haar praaten, en alles tot de geheimste byzonderheden opvraagen, wegens de huisgezinnen, daar zy voorheen gewoond heeft. Kan deeze onbehoorlyke gemeenzaamheid anders dan alle ontzag en order wegneemen, en de Juffrouw tot een voorwerp van spot voor haare dienstboden en verachting voor de buurt maaken?

Juffrouw ONWEER raast en tiert den gantschen dag tegen dat *vee*, en waanende dat zy alleen het voorrecht, van brutaal en impertinent te zyn, heeft, verwondert zich dat 'er geene andere dan domme en assurante schepsels voor haar tot dienstboden in de waereld zyn. Door zulk eene dwaaze en verkeerde bestiering worden de meeste dienstboden bedorven, en de schuld hunner gebreken berust ruim zo veel by de Heeren en Juffrouwen, als by de diensboden zelven.

Om wyze redenen heeft de Schepper ongelyke Standen in de samenlevinge geschikt, op dat de noodzaaklykheid en behoefte tot wederzydsche hulpbewyzing noopen zoude, daar vriendschap en liefde te zwak waren. Maar gelyk de Ryken dus zo wel om de Armen, als de Armen om de Ryken zyn gemaakt, zo hebben die beide hunne wederzydsche plichten te betrachten, welke naarmaate zy volkomener beantwoorden, is de samenleving gelukkiger; rust en vreede bloeien in de maatschappye; liefde en welvaart spreiden haaren aangenaamen invloed allomme uit. Zo is 't ook geleden tusschen Dienstboden en haare Meesters en Meestressen. Laaten de laatsten voorgaan in bescheidenheid, in vriendelykheid, en deftigheid. Laaten zy ontzag met liefde paaren. Laaten zy de dienstboden overtuigen datze voor hunnen welstand zorgen, en hunne getrouwheid op den regten prys waardeeren. Laaten zy geringe fouten van onbeschaafdheid en onvoorzigtigheid over 't hoofd zien, en nimmer, dan wanneer 't nodig is, en wel, ter rechter tyd, met ernstige maar geene haatelyke uitdrukkingen bestraffen. Laaten zy zich wagten voor te groote gemeenzaamheid aan den eenen, en heerschzuchtige vittery aan den anderen kant. - De meeste ongeregelheden der dienstboden zullen verbeterd, veelen voorgekomen worden, ten zy dezelven voorheen door andere kwaade bestiering, verderflyk gezelschap, of ingewortelden kwaaden aart bedorven zyn geworden.

K.G.

De Denker.

N°. 318. *Den* 30 January 1769.

[*Eene al te groote* verbeelding *van* zichzelven, *en zyne* bekwaamheden, *bezielt de meeste menschen*.]

O Nedrigheid, *die, by u zelven kleen*,
Uw dankbaar vergenoegen
Steeds, op uw hartaltaar, opoffert voor het geen
Gods *gunst u toe wil voegen*,
Wees gy myn Gids .....

F. DE HAAS.

De menschen zyn zo mooi niet, als zy wel voordoen; daar scheelt zeer veel aan; ik ondervind het dagelyks. Ik woonde sedert eenigen tyd in eene Buurt, de beste geloof ik, van de gansche Stad, ten aanzien van 't zedelyk Karacter der menschen, die 'er in woonen. Het zyn, over het geheel genoomen, de braafste luiden van de waereld, als men ze niet al te *zeer* van naby beschouwt. Zy zyn echter niet, zo als zy behooren te zyn. Die eerwaardige gesteldheid des gemoeds, die men *Nedrigheid* noemt, ontbreekt den meesten; ik meen die gesteldheid des harten, welke bestaat, niet, zo als sommigen droomen, in geringer gedagten van zichzelven te voeden, dan men waarlyk is, maar ‘in juiste en evenredige gedagten van zichzelven, van zyne bekwaamheden, waardigheden, en daar

uit voortspruitende verdiensten, te vormen, en volgens die gegronde kennis zich te gedraagen’. Hun ontbreekt dus juist dat geene, 't welk ons nood-zaakelyk moet bezielen, om in alle opzigten deugdzaam te zyn; want zonder deeze gesteldheid des harten moet men zich noodzaakelyk somtyds een regt aanmatigen, dat ons niet toekomt, onze naasten vaak op eene onregtvaardige wyze mishandelen, en in duizend gevallen onzen goeden Maker berooven van de eer, die hem alleen toekomt. Dit doen verscheidene van myne anderzins allerbraafste, en, in veelvuldige opzigten, deugdzaame Buuren; want hun ontbreekt de waare Nedrigheid; ‘zy hebben eene altegroote verbeelding van zich zelven, van hunne bekwaamhe den, waardigheden, en daar uit voortspruitende verdiensten, en volgens die verbeelding gaan zy te werk;’ daar door vervoerd juichen zy zich zelven iedelyk toe, veragten anderen om dingen, waar door zy geene veragting verdienen; en vergeeten in veelvuldige gevallen, dat ze Schepzels zyn van een eng en beperkt vermogen, die van een hooger Weezen afhangen.

PULCHERIA, eene Dame, in de twintig jaaren, een allerschoonst mensch, aan welke de Natuur niets, dat fraai genoemd mag worden, onthouden heeft. Pulcheria schoon niet van de hoogfte verdieping, heeft echter verstands genoeg, te begrypen, dat zy haare Schoonheid en Welgemaaktheid des Lighaams heeft aan te zien voor een Geschenk van den Hemel, haar, boven duizenden, uit loutere Goedheid haares Makers, te beurt gevallen. Pulcheria ondertusschen in plaatse van dit met dankbaarheid te erkennen, juigt haar zelve toe, en ziet alle de Dames van de Stad, die zo fraai en welgemaakt niet zyn, aan voor een geringer en veragtelyker soort van Schepzelen, schoon de meesten meer verstands en bekwaamheids van geest, dan zy, bezitten, en kan niet nalaaten deezen, zelfs haare zuster niet uitgezonderd, om geene andere reden, dan om dat zy de schoonste van de Buurt, en mogelyk van de gansche Stad is, te beschimpen, te bespotten, en

schamper te bejegenen. Zulk een laag, veragtelyk en ondankbaar Schepzel is Pulcheria!

CRESUS, een jong Heer, een regte lompert, die uit, hoofde van zyne plompe boersheid in de gansche Buurt, by de Jufferschap, en by allen, die hem kennen, een voorwerp is van veragting en bespotting. Cresus heeft geld, hy heeft veel gelds, hy is de rykste van de Buurt, en hierom denkt hy, dat hy meer is, en grooter agting waardig, dan eenige anderen. Cresus bedenkt niet, dat lof en agting steunen moet op de werkzaamheid onzer ziele, en de verrigting van zulke daaden, welken in zichzelven loffelyk en agting waardig zyn, en dat niemand eenigen lof, boven anderen, verdient, om dat hy, zonder zyn toedoen, (gelyk 't geval van Cresus is,) in gelukkiger omstandigheden, dan anderen, is geplaatst; Cresus begrypt niet, dat het niet de bloote Rykdommen zyn, die iemand eenigen lof en agting waardig maaken, maar de Rykdommen van onzen geest; iets, daar wy noch mede gebooren, noch waarin wy van iemand kunnen gehinderd worden, noch het geene men ons kan ontneemen. Cresus derhalven heeft te trotsche verbeelding van zichzelven; hy juigt zichzelven toe over iets, daar hy noch agting, noch veragting door verdient, daar hy noch beter, nog erger door is.

PURUS een bejaard Heer, is aan het zelfde euvel ziek. Purus heeft het geluk gehad, uit braave Ouders gesprooten te zyn, die hem van jongs af eene allergewenschte opvoeding gaven, waar door de gelukkige Purus voor duizend verzoekingen en verleidingen werdt beveiligd, en waar door van jongs af de zaaden van deugd en godsvrugt zyn gemoed zo diep werden ingeplant, dat zy met de jaaren de schoonste vrugten van Godsdienstige hebbelykheden voortbragten, en hy ongevoelig in staat werdt gesteld, om, op eene gansch gemakkelyke wyze, zich zelven zuiver en onbesmet van de waereld te bewaaren, en zyne deugd en vroomheid tot den hoogsten trap van volmaaktheid te brengen. Purus, die anderzins uitmuntende man, Purus veragt alle de Buuren, die zo rein en zuiver van de besmettingen der waereld niet zyn, als hy is. Purus bedenkt niet,

dat hy, zonder zyn toedoen, in gelukkiger omftandigheden, van jongs op, is geweest, dan zyne Buuren, die hy veragt; hy bedenkt niet, dat die gelukkiger opvoeding oorzaak is, dat de verzoekingen minder kragt op hem hebben, dan op dezulken, die door eene verwaarloosde opvoeding geduurig te stryden hebben, met hunne ingekankerde verkeerde hebbelykheden. Purus bedenkt niet, dat men de waardy van onze deugdzaamheid niet enkel moet afmeeten naar onze deugdzaame daaden, of de enkele redelykheid der zaake, maar ook naar de gelegenheden, waar in wy gesteld zyn: welken voor den eenen veel gunstiger zyn ter Deugdsbetragting, dan voor den anderen, Purus juigt zich zelven toe over iets, het welk ten grooten deele aan zyne gelukkige opvoeding is toeteschryven, en veragt zyne Buuren, die zo gelukkig niet waaren, en die mogelyk, alle de omstandigheden in aanmerking genoomen, meer lof en agting, dan hy, verdienen; schoon zy hunne deugd en vroomheid nog niet tot dien trap van Volmaaktheid gebragt hebben, noch immer zullen brengen, als waartoe Purus reeds gevorderd is. Purus derhalven heeft eene altegroote verbeelding van zyne verdiensten.

INGENIOSUS is in 't zelfde geval. Ingeniosus verdient onder de grootste mannen van onzen tyd geteld te worden. Nog een Kind zynde muntte hy boven allen van zyne jaaren reeds uit, en vervolgens befpeurde men van tyd tot tyd, dat weinigen met zulke uitmuntende vermogens van geest, als Ingeniosus, van den Hemel ooit zyn begiftigd. Een allergelukkigste saamenloop van zaaken gaf gelegenheid aan Ingeniosus, om een groot man te worden, indien hy zyne uitmuntende bekwaamheden wel wilde aanleggen. Dit heeft hy gedaan, en hierdoor verdient hy den grootsten lof en agting. Ingeniosus echter heeft het zwak, het droevig zwak, dat hy allen, die zo veel verstands niet, dan hy, bezitten, en in zulke gunstige omstandigheden niet zyn geweest, om hunnen geest met nuttige kundigheden te vercieren, en die uit doezen hoofde in de onmogelykheid waaren, om door dezelfde vlyt en naarstigheid tot die verbaazende hoogte van kennis en geleerdheid te komen,

welke Ingeniosus bereikt heeft; Ingeniosus heeft het zwak van allen, die hem in kunde en weetenschap niet evenaaren, te veragten, te beschimpen, en smadelyk te bejegenen. Ingeniosus bedenkt niet, dat hy meer bekwaamheden, zonder zyn toedoen, dan duizend anderen, van den Hemel, ontvangen heeft, en dat de omstandigheden, om zynen geest te volmaaken, voor hem veel gunstiger waaren, dan voor de meesten zyner tydgenooten. Bedagte Ingeniosus dit, nooit zou hy gelooven, dat hy meer verdiensten heeft, dan zulken, die in hunne omstandigheden dezelfde vlyt en naarstigheid, als hy, aanwendden, schoon zy minder bondig weeten te redekavelen, en minder kundig zyn, dan hy; en nooit zou hy deezen schamperlyk en veragtelyk bejegenen; maar de goede Voorzienigheid, die hem tot verhevener en uitmuntender verrigtingen, dan duizend anderen, schikte, in plaatse van zich iedelyk te verheffen, deswege zyne erkentenis betoonen, door allezins aan derzelver wyze en goedertierene Oogmerken, op de volmaakste wyze, te beantwoorden. Ingeniosus by gevolg is met alle zyne Bekwaamheden en Geleerdheid een veragtelyk mensch, en een ondankbaar schepzel.

SINCERUS, een allerdeugdzaamst mensch, een Heer van jaaren, die, durf ik zeggen, alleronberispelykst leeft, en verscheidene proeven heeft gegeeven, dat hy waarlyk zyne driftenen hartstogten meesterlyk weet te beteugelen, en door den toom der Reden en Godsdienst te bestuuren, Sincerus is in weerwil van dit alles niet minder trotsch en verwaand, dan Ingeniosus. Sincerus is zo zeer met zichzelven ingenoomen, dat hy tot die erkentenis niet is te brengen, dat hy mogelyk wel in die omstandigheden zou kunnen koomen, dat hy zich door de verzoekingen liet overrompelen, en weg sleepen. Sincerus bedenkt niet, dat hy een mensch, een bros, zwak, en verleidbaar schepzel is, dat hy zyne voo-rige deugd en godsvmgt kan verliezen, en zich aan veelvuldige dwaasheden schuldig maaken. Sincerus derhalve heeft te groote verbeelding van zichzelven, en zyne vermogens en bekwaamheden, en weigert de goede Voorzienigheid, die ons alleen voor struikelen kan be-

hoeden, die hulde en eerbied te bewyzen, die wy, als Schepzels, aan haar verschuldigd zyn

SINCERUS JUNIOR, een jonger Broeder, een niet minder deugdzaam, vroom en onbefprooken mensch, maakt het nog erger. Die Karel, (hy verdient geenen beteren naam, hoe onberispelyk hy ook anders leest,) die Karel is zo wonderbaar op zich zelven verliefd, en zo zeer met zyne deugd en vroomheid ingenoomen, dat hy overal pogt en roemt, dat hy in alle opzigten Volmaakt is, en 'er niets aan hem ontbreekt, dan dus maar voorttegaan. De goede man denkt niet behoorlyk in, dat de besten onder de stervelingen, onvolmaakte Schepzels zyn, wier deugd en vroomheid altoos gebrekkelyk is, en die daarom steeds moeten streeven naa grooter volmaaktheid en vorderingen in het goede. Sincerus Junior heeft derhalven eene al te groote verbeelding, gelyk zyn Broeder van zichzelven en deszelfs bekwaamheden, van zyne verdiensten. Zo ongelukkig denkt dit anderzins deugdzaam Broederpaar. Zy vergeerten beiden, datze menschen, dat is, ligt verleid wordende, en onvolmaakte Schepzels zyn, die van een hooger Weezen afhangen, en deszelfs ondersteuning, en ontferming, om gelukkig te zyn, behoeven.

PIA, eene Dame van aanzien, van hooge Jaaren, bekend niet slegts in de gansche Buurt, maar ook door de geheele Stad, voor eene teder godvrugtige Matrone. Mevrouw Pia is, ten deezen opzigte, van eene ganschstrydige hoedanigheid, als de Gebroeders Sincerus; Pia pogt nooit van haare kragten en vermogens, om boven alle verzoekingen te zyn, noch roemt op de volmaaktheid van haare deugd en vroomheid, neen! men hoort haar nooit dergelyke malle en verwaande praat uitslaan. Integendeel, zy praat onophoudelyk van haare onmagt tot eenig goed, en van de onoverwinbaare zwakheid en volstrekte verdorvenheid haarer Natuur, en zegt, alsze regt op haar praatstoel zit, dat zy in 't geheel niet deugt, dat 'er niets goeds aan en in haar is, en voegt 'er by, dat haare allerbeste werken, die ze ooit gedaan heeft, vodden, vuile vodden, stinkende vodden zyn. Van deeze Matrone zou men denken, dat ze verre af was van Trotsheid en Hoog-

moed, integendeel zou men vermoeden, dat Mevrouw Pia het Nedrigste mensch van de gansche Buurt, ja van de geheele Stad, zou weezen. Dit meende ik vast, in 't begin, toen ik met baar begon te verkeeren. Maar neen! ik ben in myne meening bedroogen. Mevrouw Pia stelt 'er verdiensten in, dus heftig tegen onze menschelyke Natuur, en de waardy van zedelyke deugd en geregtigheid, uittevaaren. Hoe ieveriger en dristiger zy zulks doet, hoe vaster zy geloost, dat zy eene gunstelinge des Hemels is. Pia vaart tegen haar zelve uit, en schildert zichzelve lelyker af dan zy van haar zelve geloost, en daar in stelt zy eer en verdienste.

MACHINE, haare Nicht, doet hetzelfde, doch geeft 'er eenen anderen draai aan. Juffrouw Machine zegt, dat zy noodzaaklyk deugdzaam is, en daar is het mensch zo verschriklyk trotsch en hoogmoedig op, dat zy allen veragt, met den nek aanziet, en somtyds zelfs vloekt en lastert, aan welke die gunst, waar door zy deugdzaam is geworden, niet is te beurt gevallen, en by gebrek van welke haare Buuren noodzaakelyk deugnieten moeten sterven. Juffrouw Machine steld verdiensten in iets, dat haar zonder haar toedoen is te beurt gevallen. Zy en Mevrouw Pia zyn de verwaandste in de gantsche Buurt.

PHILOSOPHUS, de oudste zoon van Mevrouw Pia, heeft te veel verstands, om op de wyze van zyne Moeder te denken en te redekavelen. Philofophus gebruikt in alles zyn verstand en oordeel. In de meeste deelen der Wysbegeerte heeft hy weinigen boven zich. Maar de braave jonge Heer heeft het ongeluk van te denken, dat men juist een Philosoof, en wel in dien smaak, als hy, moet zyn, om een verstandig mensch, en een nut lid van de Maatschappy der Geleerdheid te weezen. Als hy aan dat Artikel komt, dan geeft hy geweldig af op die Geleerden, die van zynen smaak niet zyn, en verklaart, dat hyze hout en aanziet voor onnutte ballasten van 't menschdom.; en als zodanigen bejegent en behandelt hy ze, als zy hem ontmoeten. Philosophus betoont hier door, dat hy vry groote verbeelding van zichzelven heeft, en niet weinig van 't Hontje is gebeten. Doch

THEOLOGUS zyn Broeder is duizendmaal erger. Deeze houdt niet alleen zyne Studien, gelyk zyn Broeder de zynen, voor de nuttigste en waardigste, om 'er zich in te oeffenen, maaar zoekt met geweld zyne byzondere bevattingen, anderen, als onbetwistbaare Godfpraaken optedringen, en houdt staande, dat niemand een goede Buur kan zyn, ja zelfs geen goed mensch, die anders denkt, dan hy. Die Knaap heeft een geschrift In gereedheid, met oogmerk, om het ter ondertekening aan alle de Buuren aan te bieden, onder bedreiging, dat de geenen, die zulks weigeren te doen, de Buurt zullen moeten ruimen, en aangemerkt worden, niet waardig te zyn, om onder het getal van redelyke menschen geteld te worden. De Heer Theologus heeft al te groote verbeelding van zichzelven en zyne bekwaamheden; hy denkt niet, dat hy een feilbaar schepfel is; Theologus is een verwaand, trotsch, en ondraaglyk mensch; Theologus deugt in 't geheel niet met alle zyne Studien; hy weet niet wat Nedrigheid is, noch kent de gulde les; *zyt niet wys in uwe eigene oogen, maar wys tot matigheid*; hoogmoed, heerschzugt, en den baas over zyne Buuren te speelen, zyn de vervloekte beginsfels van deezen jongen Heer.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J., Crebas*.

De Denker.
N°. 319. *Den* 6 February 1769.
[*De* Gierigheid *gegispt*.]

Si res sola potest facere et servare beatum,
Hoc primus repetas opus, hoc postremus omittas.

HORATIUS.

Myn heer!

Indien gy denkt, dat alle de verschillende Secten der oude Philosoophen; de Stoïcynsche, de Epicurische, de Cynische, uitgestorven en te gronde, gegaan zyn, bedriegt Gy u grootelyks. Ik zou u kunnen aantoonen, dat 'er van alle die Gezindheden naarvolgers, gevonden worden, die, in leere en in leeven, voor de Ouden niet behoeven te wyken Ik zelf behoor tot eene Secte, waarvan GRIPUS, by *Plautus* EUCLIO, by *Hoofd* WARNAR genoemd, de Stichter is. Deze Secte, schoon de Ouden weinig melding van dezelve gemaakt hebben, is echter zo oud, en, ten allen tyde,zo talryk geweest, dat ik geloove, ugeen' onaangenaamen

dienst te zullen doen, indien ik u, ten nutte uwer Leezeren derzelver beschryving en grondregelen mededeele. Zy, die door eene natuurlyke gemoedsge-gesteldheid, of eene overheerschende drift, tot vasthoudendheid overhellen, kunnen 'er een nuttig gebruik van maaken, en eerlang waardige Medeleden van onze Maatschappye worden. 't Is niet onwaarschynlyk, dat de Ouden ons onder de Cynische Philosoophen gerekend, en, uit dien hoofde, ons niet als eene afzonderlyke gezindheid beschreven hebben. Wy hebben ook inderdaad vry veel overeenkomst met dezelven, voor zo verre het de af keerigheid van 't menschelyk geflacht, de morsigheid en de knorrigheid betreft; hoedaanigheden, welken hun eigen waren, en ook van onze grondregelen niet afgescheiden kunnen worden. Maar, aan den anderen kant, verschillen wy, in veele zaaken, van de hondjes van Diogenes. Dezen, om het cmderscheid in een helder daglicht te stellen, hielden zich met een weinig te vrede; dit doen wy ook, ten opzichte van 't gebruik der dingen; maar zy waren zo yverig, zo onvermoeid, zo aanhoudende, in geenen deele, als wy, in 't verzamelen van schatten en rykdommen, noch zo onverschillig in de middelen, waar door men zich de aardsche goederen bezorgen kan. Hadden zy wat, dan aten zy wat, zonder zich over het toekomstige te bekommeren: maar ons woord is: *Maak dat gy geld hebt, op eene eerlyke wyze, indien gy kunt, zo niet, maak evenwel dat gy geld hebt*. Aan dezen regel moeten wy volstrekt voldoen, indien wy als waardige Medeleden van onze Secte en Maatschappye willen aangemerkt worden. Gy bezeft ligtelyk, dat wy, ter bereikinge van dit ons eenig doelwit, dikwyls in de noodzaaklykheid gebragt worden, om ons van eenige streeken en konstenaaryen te moeten bedienen, welken de dwaaze Eenvoudigheid onderdrukking, onrechtvaardigheidt, bedrog en hardheid des harten, noemt; benaamingen, echter, die by ons van geene beteekeniste zyn, hoedaanigheden, die, niet ons, maar alleen de lydende persoonen schaden. Wy hebben maar zorg te draagen, dat wy zelven niet onderdrukt, bedroegen en onrechtvaardig of

hard behandeld worden, waardoor wy buiten staat zouden worden gesteld, om den eersten en grootsten grondregel van onze Philosoophie krachtdaadiglyk werkstellig te maaken. Wy laaten ondertusschen anderen dezelfde vryheid, welke wy oefenen, zonder hun echter dezelfde voorzichtigheid toetewenschen, waarmede wy onze zaaken bestuuren, en die ons voor geesselpaal en galg beveiligt.

Eene andere hoedaanigheid, waardoor wy van de Cynische Philosoophen onderscheiden worden, is de vasthoudendheid; eene deugd, welke men, zedert zeventien honderd jaaren, getracht heeft, ons te ontfutzelen, door ons gestaadigiyk voor te houden, dat het zaaliger zy te geeven dan te ontvangen; een schoone les zeker! de rechte weg om aan den bedelzak te geraaken; rechtdraads strydig tegens de eerste beginzelen van alle kundigheden. Zie hier, hoe wy de zaak begrypen. Alle menschen worden in de waereld gezonden, om ryk te worden; want, wat hebben zy 'er anders iri te doen; om in eene geduurige armoede te leeven zyn wy niet geschaapen; in geenen deele; daar zou geen goud noch zilver in de bergen gelegd zyn, indien, wy ons heil daarin niet mogten stellen; wy zyn derhalve hier, om goud en zilver te vergaderen; de ondervinding bewaarheidt inyne stelling; maar wat volgt 'er uit? dit; indien de menschen met de eene hand weg geeven, het geene zy met de andere ontvangen, zo voldoen zy niet aan 't oogmerk hunner Scheppinge. Dit bewys, welk aan geen tegenspraak onderhevig is, heb ik van den beruchten SPAARAL, die hetzelve niet alleen standvastig staande houdt, maar ook, in zyne leevenswyze, met de uiterste zorgvuldigheid betracht; want, hy bewaart alle oude schoenen, kousen, broeken, kamisoolen en rokken, welken hy gedraagen heeft, zedert den tyd, waarop hy, tot jaaren van onderscheid gekoomen zynde, in staat is geweest, om een gegrond oordeel over de heilzaame kleefachtigheid der goederen te vellen. Wel is waar, dat in die schoone equipage al overlang de mot gekomen is; doch dat on-

gemak telt hy weinig; hy wil 'er zich oneindig liever aan onderwerpen, dan dat hy een gering gedeelte van zyne garderöbe aan een' zyner arme neeven, dien men zegt met bedelen de kost te winnen, zou weggeeven. SPAARAL is een uitmuntend voorbeeld voor ons allen; hy heeft reeds een groot getal van sluiers en handschoenen, hem by de begraaffenissen toegedeeld, by malkanderen verzameld, om by zynen uitvaart gebruikt te worden.

Doch, het geene wel het grootste onderscheid tusschen ons en de Cynische Philosoophen maakt, is, dat wy ook de vrouwelyke kunne onder onze gezindheid toelaaten. Hunne beestachtigheid was niet geschikt voor de natuurlyke of aangenomene zedigheid van de schoone sexe; maar vrekheid, zo als onze partyen het noemen; wy heeten het den dienst, welken wy aan 't gouden beeld van Nebucadnezar bewyzen; betreft meer de inwendige gemoeds gesteltheid, dan de uiterlykheid van 't lighaam. Wy hebben, derhalve, geene reden om de vrouwen te weeren; in tegendeel, de uitkomst heeft geleerd, dat 'er onder haar gevonden worden, welken de mannen oneindig ver in 't betrachten der regelen onzer Philosoophie overtreffen. Eene derzelver heeft onlangs haaren man laaten begraaven; doch, eer men hem uitdroeg, wist zy hem behendiglyk van zyne doodsklederen te berooven; hy was naakt in de waereld gekoomen, zeide zy, hy zou 'er ook naakt uitgaan.

Zie hier nu eenige onzer grondregelen, naar welken wy ons gedrag in alle gevallen inrichten; zy zullen u en uwe Leezers in staat stellen, om over de voortreflyk-heid onzer Secte te oordeelen. *Men moet een dubbeltje driemaal omkeeren, eer men het uitgeeft*. Deze regel kan by uitstek dienen, om de verkwisting, en het onbedachtzaam uitgeeven van geld, voor te koomen. Een waar naarvolger van GRIPUS moet alle onnoodige en onnutte uitgaven zorgvuldiglyk vermyden; indien hy nu, voor dat hy geld uitgeeft, niet overweegt, of het zelve nuttig en noodig zy, zo kan hy ligtelyk een verkwister worden.

Die den Penning niet ontziet, verkrygt den Daaler

niet. Daar zyn menschen, welken zeer spaarzaam zyn; als het op groote Geldsommen aankoomt; maar, ten opzichte van kleine sommen, bagatelles zeggen zy, zyn zy zo zorgvuldig niet; eene verkeerde handelwyze; indien zy den eenen stuiver na den anderen verspillen, hoe zullen zy dan ryk worden? Die, derhalve, recht kaarig wil zyn, moet ook op de kleintjes passen; dit doen wy, en dit leert ons deze regel, die niet alleen in 't uitgeeven van geld, maar ook in 't verkoopen by de elle, by de maate en 't gewigt, van groote nuttigheid is; waarom wy ons altoos van tweederlei soorte bedienen, de eene in 't inkoopen, de andere in 't verkoopen, beiden echter behoorlyk, en naar de wetten van 't land, door ons zelven, geykt en getekend.

't Is bezwaarlyk geld te verdienen. Een regel, dien wy inzonderheid onze Kinderen inprenten, om hen af te schrikken van de handelwyze der zodaanigen, die het geld weinig achten; en een dukaat niet meer tellen dan een duit. Wat is het gevolg hier van? zy worden arm, en tot den bedelzak gebragt; 't Is derhalve onze onvermydelyke pligt, onze jonge lieden op het krachtigste in te boezemen, dat zy nimmer geld uitgeeven, dan in de uiterste noodzaaklykheid.

Niemand kan ons in den buik zien. Een regel ter bebeteugelinge van onzen hoogmoed, waar toe wy, zo wel als andere menschen, zouden kunnen vervallen, welken kostbaarer eeten en drinken, dan hunne staat en inkomsten toelaaten. Het spreekt van zelve, dat deze hovaardy belachlyk is, en het bespottelyke van dezelve wordt door deze spreuke ten toon gesteld. Indien ik iets doe, om eere te behaalen, zo moeten het andere Lieden kunnen gewaar worden; dewyl my nu niemand in den buik kan zien, zo kan ik van anderen volkomenlyk geëerd worden, al is myn maag met boonen uit het water opgevuld. Lekker is een vinger lang, zeggen wy, en wy kunnen ons niet onthouden van de zodaanigen uit te lagchen, welken, in voordeelige omstandigheden gesteld zynde, het voor eene zonde zouden houden, indien zy, in spyze en drank, het verkwiklyke niet genooten, om de goedheid des Scheppers in zyne schepze-

len te smaaken. Wy vermyden zorgvuldig alle uitgaaven, welken niet noodwendiglyk ter behoudenisse van ons leeven strekken. Aardappelen en andere geringe spyzen voeden den maag even goed, als pasteien en taarten; en wy kunnen ons te beter daar mede behelpen, dewyl wy nu en dan gelegenheid hebben, om ook het verkwiklyke, buiten onze kosten, te genieten; naamelyk, aan de tafels der geenen, die de gekheid hebben van ons te noodigen; als ons dit gebeurt, eeten wy genoeg voor drie dagen; de meiden van den Tractant mogen ons als veelvraaten en slokoppen uitschilderen, daar stooren wy ons niet aan; zy doen 't uit nydigheid, om dat wy hun het onthaal van hunnen meester niet willen betaalen, die zelf wel in staat is, zyne Dienstboden te onderhouden.

Niemand geeft ons wat. Een regel, waarvan wy ons bedienen, als wy te doen hebben met lieden, die niet in staat zyn ons te betaalen, en staande te blyven. In zulke gevallen moeten wy het onze hebben. Onze Boeren, schoon zy hun Vee, door de sterfte, op onze Landeryen verlooren hebben, zyn echter gehouden, hunne huur te betaalen. Onze Schuldenaars, die door rampen en wederwaardigheden achter uit geraakt zyn, moeten ons echter behoorlyk voldoen. Dit vorderen de wetten, en, indien wy ons daar naar gedraagen, zyn wy niet te beschuldigen. Wanneer wy derhalven met zulke Lieden, voor welken wy ons zo veel wachten als mogelyk is, iets te maaken, of van hen iets te eischen hebben, en zy ons bidden en smeeken, om iets van onze vordering te laaten vaaren, dan denken wy aan dezen regel, en schikken ons gedrag naar de gevolgen, die 'er duidelyk in opgeslooten liggen. Niemand geeft ons wat; dierhalven behoeven wy ook niemand wat te geeven. Wy zyn, uit dien hoofde, groote Liefhebbers, indien wy naamelyk ons geld niet anders kunnen krygen, van Dagvaardingen, Loos- en Eigenpandingen, paraate Executien, Cessien, Transporten, en andere dwangmiddelen, welken wy altoos werkstellig maaken, indien ons geene min kostbaare middelen overig zyn, om aan het onze te geraaken. Onze Advocaaten bedienen ons, in die geval-

len, meestal, *pro Deo*, dewyl zy hoopen, dat 'er wel zo veel van den Boedel onzer Debiteuren zal overblyven, als 'er ter betaalinge van hunne declaratie van salaris en expensen van nooden is; zaaken, immers, van dien aart, moeten altyd met de kosten gewonnen worden. Dezelfde regel koomt ons ook weergaaloos te pas in de Kerk. Een Predikant mag de Armen zo sterk aan de liefde der Gemeente aanbeveelen als hy wil; anderen moogen hunne beursen uitschudden tot den laatsten duit toe; dat is alles goed en wel; ieder een heeft zyne vryheid; maar wy denken, niemand geeft ons wat, en klaaren het zo goedkoop als mogelyk is. Zyn wy in gevallen, waarin wy niet kunnen nalaaten, iets aan een' arm mensch te doen, wel, een stuivertje, in een papiertje gewonden, met eene recommandatie, om het ten zuinigsten aan te leggen, is al wat wy doen kunnen, al bezaten wy eenige millioenen; men moet ons niet meer vergen; eene gift van die uitgestrektheid gaat wei niet van 's harten bloed; maar het strydt tegens onze Philosoophie, *iets* te geeven, laat staan *meer*, dan volstrekt noodzaaklyk is, om iemand van zynen tegenwoordigen honger te verlossen. Daarenboven,

De Lieden zyn 't niet waardig, dat men hun eene weldaad bewyze; niets is waarachtiger dan dit; de ondervinding leert het dagelyks; aan alle kanten hoort men over de ondankbaarheid klaagen. Onder de openbaare Bedelaars zyn 'er oneindig veelen, die geen aalmoesen verdienen; men versterkt hen in de zonde van luiheid; men geeft hun en anderen gelegenheid tot de zonde van ondankbaarheid; waarom zouden wy derhalven kwaad in de waereld brengen? Dat zy verte.

Wat dunkt u, Myn heer, zal men het met zulke en diergelyke grondbeginzelen niet verder, oneindig verder in de waereld brengen, dan met die ouderwetsche Zedelessen: Geeft mildelyk, geeft rykelyk; deelt uw brood den hongerigen mede; brengt de arme verdreevenen in uw huis; als gy eenen naakten ziet, dekt hem; verbergt u niet voor uw vleesch; weest den weezen, als een vader, en derzelver moeder in de plaatze van een' man; maakt u zelven buidels die niet verouden, en legt

u eenen schat weg, die niet afneemt, in de hemelen, daar denzelven noch mot, noch roest verderft, en daar de dieven niet doorgraaven, noch steelen; breekt uwe zonden af, door genade te bewyzen aan de Ellendigen, want de liefde zal eene menigte van zonden bedekken; en wat dies meer is? Zyn onze regels, zegge ik nogmaals, niet oneindig geschikter, om in deze waereld ryk, en by wettigen en noodzaaklyken gevolge, geacht, bemind en geëerd te worden? Wat my aangaat, ik twyfel 'er niet aan; begrypt gy 't anders, zo overtuig uwe Leezers, die verkwistende genoeg zyn om uwe Vertoogen te koopen, van het tegendeel; ik heb myn geld te lief, om drie groot voor uw blaadje te geeven; maar 't is billyk, dunkt me, dat gy, indien gy dezen Brief, in een uwer Vertoogen, plaatst, my ten minsten eene uitgediende proef van hetzelve, indien 'er geen zuiver exemplaar op over kan schieten, toezendt, tot vergoedinge van het papier, de pen, en den inkt, welken ik heb moeten gebruiken. Ik ben enz.

C.X. SORDIDUS.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 320. *Den* 13 February 1769.

[*Aanspraak aan* Nederland, *ter Gelegenheid van den aanstaanden* Dank-Vast-*en* Bededag.]

Si Deus est animuts &c.
- pura mente colendus.

CATO.

Zoo is dan de bazuine te Zion geblaazen, een verbodsdag geheiligd, een vasten uitgeroepen: de tyd nadert vast, dat dezelve gevierd worde. Schikt u, o Nederland! om uwen God te ontmoeten! - o Nederland, gelukkig voorwerp van de zegeningen des Allerhoogsten, onder welke duure verpligtingen hebben u de menigvuldige, de aanhoudende weldadigheden gebragt, die gy van den Hemel ontvangen hebt! - Andere landen werden door het onheil des oorlogs gedrukt en verwoest, waarvan zy op dit oogenblik nog tot geen verhaal gekomen zyn, geen moord-gerugt, noch krygs-geschrey, werd 'er op uwe straaten gehoord. - Koningryken en Gemenebesten worden geschokt en gescheurd door inwendige verdeeldheden en binnenlandsche oorlogen, terwyl de eendragt uwe zeven pylen houdt zamen-

gekoppeld, en uwe Vorsten onder een beminnelyk Hoofd vereenigd blyven. – Armoede en hongersnood woeden langs de straaten van honderd ongelukkige steden, welken de welvaard en overvloed voorheen plagten te bewonen: integendeel is 'er vrede in uwe huizen, en welvaren in uwe paleizen, terwyl uwe winkelen, vol zynde, den eenen voorraad na den anderen uitleveren. Van algemene oordelen bevryd, met ongemeene gunsten overladen, wat zyt ge, o Nederland! aan de ongehoude goedheid van hem verpligt, in wiens hand het is, de magtigste ryken te vernietigen, en de geringste der volkeren uit het stof te verhogen! wat zyn uwe verpligtingen boven anderen vermenigvuldigd; maar hebt gy ook boven anderen aan dezelven beantwoord? wy kunnen u wel de buitensporigheden, en gruwelen, welken by anderen volkeren, boven tugt en goede zeden, de overhand overlang behaald hebben, nog niet in 't algemeen te last leggen: de zedigheid en schaamte vonden tot nog toe te veel invloed op het hert uwer inboorlingen: maar hebt gy daarom aan uwen pligt voldaan? zoekt gy niet met sterke schreden de voetstappen van zulke volken natetreden, welken gy, den naam van vryheid zo zeer beminnende, slaafagtig tot uwe leermeesters in uwe levenswyze en gedrag verkoren hebt? verbasterd gy niet van Jaar tot Jaar van de eenvoudige *deftigheid* en eerbaare *zeden* uwer brave voorouderen, terwyl gy u, hunner scham ende, u tot eene bespotting en aanfluiting stelt by zulken, welker voorschriften gy blindelings opvolgt? niet te vergeefsch beklagen zich uwe Vaderen ‘over den geest van ligtvaardigheid, ongodsdienstigheid en losbandigheid, welke dagelyks meer en meer toeneemt’. Zyn dit dan

de gevolgen eener meerdere beschaving, en toenemende wellevendheid in uwe zeden, die u schuldig maakt aan de overtreding van de eerste wetten der natuur; de naauwste banden van verpligting doet verbreken, en u zelven doet vergeten in de snoodste ondankbaarheid tegen het Opperwezen, de eerste oorzaak van al uw heil en voorspoed. – o Nederland! ten hoogsten van God beweldadigd, ten hoogsten ondankbaar, welk eene bekommering past u ‘wegens uwe zonden en ongeregtigheden, die eene ondankbare beantwoording zyn aan de Goddelyke goedheid, eene kleinagting van zyne regtvaerdigheid, door haaren nadeeligen invloed allesins geschikt, onzen voorspoed te verderven, en ons te beroven van de zegeningen, die zo zigtbaar misbruikt wordend’. Bedrieg ik my, of is Gods roede reeds ontbloot, en zyne hand reeds uitgestrekt, om u naar verdiensten te straffen? zie ik niet den slaanden engel, voor eenen tyd door de Goddelyke langmoedigheid ontweken uit onze landpalen, zyn onherroepelyk bevel aan het *Rundvee* ter uitvoer brengen? nadert hy van onze grenzen af niet vast herwaards aan, zonder iets te verschoonen, daar hy doortrekt? wat onheil staat ons op nieuw te wagten! in wat gevaar bevinden zich de edelsten onzer bezittingen, terwyl de vlam zich reeds uit de daken onzer buren verheft. - o Nederland! rykelyk gezegend, trouwloos ondankbaar, in de beginzelen getugtigd, het is tyd, ja meer dan tyd, uwen vertoornden Rigter te ontmoeten, eer hy zyne bevelen, tot uwe gevoelige vernedering, verder afgeeft, eer hy het voor u duister maakt, en uwe voeten zich stoten aan schemerende bergen! - Billykt het Bevel uwer hooge Overigheden, en,

wel verre van die als menschelyk slegts gering te schatten, erkent 'er in de roepende stem des Allerhoogsten, die geen lust heeft in uw verderf, maar daar in, dat gy u bekeert en levet! - Onttrekt u niet, wie gy zyt, inwooneren des lands, aan het bevel uwer Oudsten, het bevel des Heeren; allen hebt gy deel aan de weldaden en zegeningen der opperste goedheid! allen zyt gy ingewikkeld in de ongeregtigheden, die de schulden, welken de bron van goedertierenheden ligtelyk voor u konden toestoppen, of deszelfs beekskens van uwen Bodem konden afleiden. - Laat gene verschillendheid van Godsdienst, of belydenis, u uwen schouder doen onttrekken aan deezen algemenen last: wat gy ook gelooft, allen hebt gy belang in het welvaren van het land, daar de Goddelyke voorzienigheid u de plaats uwer woning bescheiden; of daar hy u zelfs uw wieg en bakermat deed vinden: allen zyt gy leden der zamenleving en burgerlyke maatschappy: roept dan, eer de storm van Gods oordeelen dadelyk woedt, roept met Jona's metgezellen een ieder tot zynen God, denzelfden God, wien gy, naar de wyze uwer vaderen, in dit gelukkig Nederland vryelyk moogt dienen. - Onttrekt u niet wegens geringheid van staat, of veelheid van vermogen: de behoeftigste behoort ook tot het lighaam van ons gemenebest, als een der leden: terwyl de uitmuntende. In grootheid en bezittingen behoort uittemunten in ootmoedige dankbaarheid, en schuldbelydenis aan dat Opperwezen, het welk verkoos hem meer dan anderen te beweldadigen. ‘Zo riepen de lieden van Ninive een vasten uit, en bekleedden zich met zakken van haren grootsten af tot haren

kleinsten toe: zelfs de koning stont op van zynen Throon, en dede zyn heerlyk overkleed van zich: en hy bedekte zich met eenen zak, en zat neder in de assche.'

Stelt gy u in de voorspitze, ware aanbidders van Gods naam, dienstknegten en dienstmaagden des Allerhoogsten: gy hebt eenen vryen toegang tot de aanspraak plaatze van Gods heiligheid, alwaar gy gewoon zyt u in vreeze nedertebuigen, hy kent uwe aangezigten, hy kent uwe stemme, en zyne Vaderlyke Goedertierenheid zal u, die door den Geest geleerd hebt te bidden, niets ontzeggen. Het gebed der Rechtvaerdigen vermag veel. – Maar blyft niet geheel agter zondaren, ontheiligers van Gods naam, versmaders van zyne wetten en wegen: uwe zonden roepen het sterkst tot den Hemel, uwe schulden bezwaren het lieve Vaderland allermeest: op u legt dan ook de meeste verpligting om te vragen, om in ernst en verlegentheid te vragen, waar mede zal ik den Heere tegen komen en my bukken voor den hogen God? zeg niet, het is reeds buiten hope - hy, tegen wien gy overtreden hebt, is een genadig en bermhartig wezen; wie weet, hy mogt zich wenden, en berouw hebben van het kwade; naket alleenlyk tot hem, om u voor de voeten van uwen Rigter nedertewerpen. – Naket dan tot hem, wie gy zyn moogt, en hy zal tot u genaken. - maar weegt egter den gang uwes voets, eer gy u onderwindt te verschynen voor het aangezigte Gods. bedenkt toch! wie is hy, de Allerhoogste over de gantsche aarde, voor wien de Cherubim uit diep ontzag hunne aangezigten met hunne vleugelen bedekken? - wie zyt gy, elendige aardwormen, die voor het aangezigte van eene motte

verbryzeld wordt? - wie is hy, een licht zonder duisternis, verre van godloosheid, in wiens oogen zelfs de hemelen niet zuiver zyn? - wie zyt gy, arme zondaars, met schulden beladen, naar ziel en lighaam besoeteld? de ootmoedigste gestalte van lighaam en ziel, de diepste zelfsvernedering, is u allerbetamelykst; van hoge oogen en verheven herten heeft God een gruwel, maar op dezen zal hy zien, op den armen en verslagenen van geeste. - De lighamelyke oeffening is tot weinig dingen nut, zy dient egter ook hier plaats te hebben: hebt gy de leden uwes lighaams misbruikt tot wapentuigen der onreinigheid tot ongeregtheid; hebbenze den algemenen vyand in de hand gewerkt, om uwen geest menigmalen in zyne strikken te doen vallen? zy behoren ook te delen in de boete, welke gy zult afleggen. 'Er is een vasten uitgeroepen; gy hebt Gods gaven dikwils misbruikt, zy hebben u meermalen tot weelde verlokt, en de werkzaamheden van uwe zielsvermogens belemmerd; onthoudt 'er u van voor eenen tyd, om met 'er daad te erkennen, dat gy u dezelve onwaardig oordeelt, op dat uw hart te ootmoediger, en voor den Godsdienst des te vatbaarer worde: uwe Overheden vorderen het van u, uw Heiland heeft het u opgelegd. Ziet egter toe dat gy, u zelven door eene te groote gestrengheid onbekwaam makende, het voorname oogmerk van dezen dag niet verydeld; dat gy in deze tuchtiging des lighaams, veel minder, berust: God eischt het hert, en dit behoort voornamelyk aan het werk van dezen dat toegewyd te worden. Laat uw aandagt dan met inspanning gevestigd worden op de menigte en grootheid van Gods onverdiende Goedertierenheden, op dat uw gemoed

met aandoeningen van dankbaarheid en liefde, die de edelste van alle beginzelen zyn, vervuld worde. - Herdenkt uw gehouden gedrag, zet uw hert op uwe wegen, doorzoekt de binnekàmeren des buiks, en vergelykt uwe daden, uwe woorden, ja zelfs de gedagten en overleggingen uwes herten, met de volmaakte wet des Heeren, u tot eenen bestendigen regel van denken en doen voorgeschreven, op dat gy in staat gesteld moogt worden, te begrypen, hoe weinig uwe wyze van leven, tot nog toe, aan Gods handelingen, en uwe verpligting, beantwoord hebben: dit eischt God van u, als het eerste middel tot herstelling: alleenlyk kent uwe ongeregtigheden. - verbergtze niet voor het licht van Gods aangezicht, onder wiens alwetend oog zy bedreven zyn: gebruikt geene bedekzelen voor uwe schande, maar belydtze opregtelyk. - Laat derzelver menigte en grootheid u tot een waaragtig berouw bewegen, te meer bewegen, als gy langduriger en zwaarder de heilige en Goddelyke geboden van uwen grootsten weldoener overtreden hebt. - Smeekt hem om vergiffenis, beroept u op zyne genadige toezeggingen, beroept u op de volmaakte Offerhande, en altoos van kragt zynde voorbidding van den Middelaar, den Zoon des Vaders, het gezegend Hooft der Christenen. - Houdt aan tot dat gy den Almagtigen eenen zegen hebt afgesmeekt. - Maar draagt zorge, dat gy, opgestaan zynde van voor het Aangezigte Gods, tot uwe voorige dwaasheid niet weder keert: hy kan 'er geen genoegen innemen dat gy eenen dag vastet, uwe ziele kwellet, en uw hoofd als een bieze kromt: gy behoort de knopen der ongeregtigheid geheel los te maken: uw gantsche le-

ven moet voortaan een bewys van de opregtheid van uw berouw verstrekken; Bekeert u dan, onder de medewerking van Gods Geest, van uwe boze wegen, en uwe handelingen, die niet goed waren; zoekt Gods aangezigt geduriglyk, op dat gy toonen moogt, in al uw gedrag, van deeze eeuwige waarheid ten vollen overreed te zyn: ‘Dat het geluk van een volk in 't gemeen, en van u in 't byzonder nooit regt gevestigd kan zyn, dan wanneer het steunt op gronden van Godsdient en deugd; dat de kragt der beste wetten afhangt van de heersching der goede zeden, en dat het grootste steunzel van goede zeden bestaat in den invloed van Godsdienstige grondbeginzels.’

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 321. *Den* 20 February 1769.

[*Hoe men zyn* Geld, *voor de behoeftigen geschikt, op de nuttigste wyze, hebbe* uittedeelen.]

't Bekoorlyk denkbeeld dat wy aan anderen, in hun Smart,
Behulpzaam kunnen zyn, verheugt een deugdzaam hart
't Kan in een eedle ziel een zuivre blydschap wekken
Dat zy tot eenig nut voor eenig mensch kan strekken,
De traanen droogen van een schreijend huisgezin,
En 't stof verschaffen tot een eerelyk gewin.

L.W. VAN MERKEN.

Myn heer!

Myne Balans van dit Nieuwe Jaar opmaakende vond ik ƒ4000 overgewonnen te hebben. Dit de eerste reis zynde, dat ik eene som van eenigen belang overwin, en myne zaaken in die gesteltheid ziende, dat ik met de grootste waatschynlykheid kan staat maaken, dat diergelyke overwinst my by continuatie zal te beurt vallen, heb ik beslooten om op eenen vasten voet met het overgewonnen geld te werk te gaan. Te weeten, ƒ2000 denk ik jaarlyks tot vermeerdering van myn kapitaal aan te leggen. ƒ1000 wil ik met myne vrouw deelen, ƒ500 voor haar als speelgeld of speldegeld, gelyk men het noemt, en ƒ500 voor my, om aan byzondere liefhebberyen te besteeden; en ƒ1000 schik ik voor den armen. Over dit laatste gedeelte nu wilde ik UE. wel eens raadpleegen. Ik heb weinig tyd, geen lust en ook weinig gelegenheid om eene som van dat aanbelang jaarlyks op de beste wyze die mogelyk is aan de armen te bezorgen. Ik kan het

wel kwyt worden aan de Diakonie, maar, ik weet niet, daar heb ik ook al iets tegen, men verrykt de Diakonikas wel, maar de uitdeeling wordt daarom niet vergroot, de armen worden even schaars bedeeld en krygen te veel om te sterven en te weinig om te leeven Gy hebt, eenigen ruimen tyd geleden, eens iemant die geenen raad met zyn geld wist, aangeweest om UE. erfgenaam te maaken UE. oogmerk was zekerlyk het geërfde geld tot liefdaadige einden aan te leggen, dewyl Gy het voor U zelven niet behoeft, leer my dan nu eens, hoe moet ik met myn geld leeven om er den armen het meeste nut mede te doen, zonder my zelven aan veel moeite te helpen.

Ik ben
UE. Leezer
C. LIBERALIS.

Verscheiden zaaken komen in deezen Brief voor, waar over ik myne bedenkingen aan mynen geëerden Korrespondent zal mededeelen. Vooreerst, moet ik, schoon hy my daar niet naar vraagt, hem onder het oog brengen, dat men in zulke voorneemens, om altoos op denzelfden voet te werk te gaan in het aanleggen zyner middelen, niet te voorbaarig moet weezen. 't Is 't eerste jaar dat hy een aanmerklyke overwinst heeft. De zaaken van Negotie konnen 't eene jaar of 't andere merklyk verscheelen. Gewent hy zich ƒ1000 met zyne vrouw te deelen, om elk ƒ500 tot zyn byzonder vermaak te gebruiken, en 's jaars ƒ1000 aan de armen te geeven, hy zal zoo kwalyk konnen besluiten om het een of ander te verminderen of natelaaten, wanneer hy eens een schraal jaar en zoo veel overwinst niet heeft, waardoor hy gevaar zal loopen zichzelven te bederven. Sommigen hebben eens een gelukkig jaar of twee datze vry wat overwinnen. Zy denken datze het geluk in hunne hand hebben. Zy zullen 't met hunne overwinste op eenen vasten voet stellen. Zoo veel schikkenze voor eene Chais en Paard, of voor eene Koets, of zy moeten een Buiten koopen en wat brillanter gaan leeven. Maar ziet ze krygen merkelyke tegenspoeden, ze lyden groote schaden, 't gaat zeer ongelukkig met de Negotie. Zy willen evenwel niet verminderen, zy moeten hun fatsoen houden, gelyk men 't noemt. Kan men het met overgewonnen

geld niet meer goedmaaken, men gebruikt ongewonnen geld, en boort zich zelven eindelyk niet slechts geheel in den grond, maar maakt ook anderen ongelukkig. Zoo leeft men liberaal ten koste, van anderen. Ik weet zelfs iemant, wiens Boedel insolvent werdt en die een merklyk bankroet maakte, terwyl onder de schulden eene Rekening gevonden werdt van den Vleesch-houwer, wegens vier geslachte Beesten die aan de armen waren uitgedeeld. Dat is recht op zyn St. Crispyns die, zegt men, stal het leer en gaf de schoenen om Gods wil. Men kan dan naar myn oordeel niet te voorzichtig zyn in het bepaalen zyner verteering. Ook heeft men wel te bedenken, dat men niet liberaal en liefdadig moet zyn ten koste van de Rechtvaerdigheid. Niet dat ik met veelen denk dat het genoeg is alleen de Rechtvaerdigheid te betrachten om een braaf mensch, om een waar Kristen, te weezen, geenzins: ik denk dat daartoe ook de Liefde tot den naasten vereischt wordt. Ik ben zeer voor de Liberaalheid en Milddaadigheid, en keur het gedrag van zekeren ryken Koopman, die aan zynen Boekhouder vermeerdering van Tractement weigerde, schoon deeze 't wel noodig hadt, ten alleruitersten als vrekkig af. De Boekhouder die zynen Heer van jaar tot jaar eene balans hielp opmaaken van ƒ10000 's jaars overwinst, moest voort toen hy om ƒ100 in 't jaar meer vroeg om wat onbekrompener met zyn zwaar huishouden te konnen bestaan.

Schoon ik dan de voorzichtigheid raade in zyne uitgaave te regelen, prys ik echter het besluit om een aanmerklyk gedeelte zyner overwinste tot liefdegaaven te besteeden. Hoe nuttig voor de Maatschappy, hoe loflyk voor zichzelven en hoe aangenaam in de oogen van den alleen goeden God, is zulk een edelmoedig en liefderyk voorneemen om wel te doen, zoo het daadlyk ter uitvoer gebragt wordt! Hoe pryswaardig is het oogmerk om zyne uitgaave zoo te schikken, dat men in staat is ryklyk medetedeelen tot de nooden der behoeftigen, in tegenstelling van het gedrag derzulken, die hunnen staat zoo groot instellen, hunne behoeften zoo menigvuldig maaken, en zoo veel aan hunne liefhebberyen en divertissementen te koste leggen, dat niettegenstaande hunne inkomsten en overwinst jaarlyks tweemaal zoo

groot zouden zyn dan van mynen Korrespondent, indien zy het ordentlyk aanleidden, zy nu echter nog bekrompen omkomen, of te kort schieten, en zich niet alleen ongenegen, maar zelfs buiten staat bevinden, eenigen merkelyken onderstand den behoeftigen te verleenen. Men heeft opgemerkt, dat zedert de menschen zich weidscher en pragtiger in de Kerken vertoonden, zy veel bekrompener geworden zyn in hunne milddaadigheid aan de armen, en dat, hoe meer de koetsen buiten de Kerken vermenigvuldigden, hoe meer de Kollecten naar evenredigheid verminderden. Hoe dwaas gaan de menschen te werk! Zy berooven zich van die rust en van dat onbeschryflyk ziek genoegen, welk zy zouden kunnen smaaken, en veroorzaaken zich zelven moeite, onrust en kwelling. Is myn Korrespondent, die ƒ4000 's jaars van zyne winste overlegt, niet duizendmaal gelukkiger, dan zy, die viermaal zoo veel dan hy winnen, en nog te kort komen? Wat baat het veel inkomen te hebben, als men evenwel werk heeft om rond te schieten, en zyn zoo genaamd fatsoen te houden? En hoe zal men het ooit voor zyne conscientie, of zoo men die al kon doen zwygen, voor God konnen verantwoorden, dat men zoo veel van het toebetrouwde verkwist, dat men zoo veel goeds in de waereld zou konnen doen, en het niet doet?

Doch deeze aanmerkingen moesten my niet doen vergeeten op de eigenlyke vraag van mynen geëerden Korrespondent te antwoorden. Al het geld dathy 's jaarlyks voor de Armen geschikt heeft by gedeeltens in het zakje te steeken, of in eens op eene bedekte wyze aan de Diakonie te bezorgen, zou inderdaad wel de gemaklykste wyze zyn van uitdeeling. Doch hy merkt aan, dat daarom de Armen niet meer dan hunne geringe deeling zouden krygen, en hy de Diakoniekas maar zou verryken. Maar wie gelooft, dat de Diakoniekas zoo wel voorzien is, dat ze geene geduurige en merkelyke inkomsten zou behoeven? Immers ik heb de bestuurders dier zaaken meermaalen hooren klagen, dat zy alle jaaren te kort komen, dat men niet alleen, wil men het op den duur met geeven uithouden, gelyk men noodzaakelyk moet doen, de deeling niet vermeerderen kan, maar zelfs wel zou dienen te verminderen. - By aldien het

nu met de Armekas, waar toe myn Korrespondent de naaste betrekking heeft, ook zoo gesteld is, zou hy zekerlyk niet kwalyk doen, met dezelve door zyne ƒ1000 te ondersteunen. Doch uit zynen brief schynt te blyken, als of hy wist of vermoede, dat het met de Diakoniekas te zyner Stede zoo slecht niet stonde. De Diakoniekas te verryken, is by hem eene zaak van niet veel belang. En dat de Armen, schoon 'er meer gegeeven wordt, niet meer krygen, daar heeft hy vry wat tegen. Hy zou dan zyn ƒ1000 's jaarlyks op eene bedekte wyze aan de Diakonie konnen ter hand stellen met een schriftelyk beding, om dit geld des winters aan de Armen boven hunne gewoone deeling te geeven. Zo ken ik iemant, die voorneemens is een gedeelte van zyn Kapitaal by Testament aan de Diakonie te maaken, met deeze bygevoegde conditie, dat de interesten van het zelve aan de Armen boven hun gewoone deel zal gegeven worden, om dat hy met myn Korrespondent ook heeft opgemerkt, dat de Armen even schaars bedeeld worden, al komt 'er eene somme van eenigen belang aan de Diakonie.

Doch heeft myn Korrespondent geenen zin, om alles wat hy te geeven heeft alleen aan de Diakonie te geeven, 't is wel, hy is 'er ook niet toe verpligt. 't Is de pligt wel van een Ledemaat der Kerke, door zyne liefdaadige giften de Diakonie in staat te stellen, om de Armen te konnen bedeelen, maar juist niet om alles wat hy te geeven heeft, daar aan alleen te besteeden. De Diakonie in staat te houden, is zekerlyk van veel belang. Ik weet wel, dat sommige bestuurders zich juist niet zeer medelydend betoonen, dat ze minder bezorgt zyn, om den nood der noodlydenden naar vereisch van zaake te voorzien, dan om het Kapitaal te vergrooten, en de Diakoniekas of Kerke te verryken, doch ze bestaan allen zoo niet, en die zoo al bestaan, ontbreekt het meer aan verstand en doorzicht, dan aan welmeenendheid, zy denken, dat ze mede uit goede beginselen werken; de intrest van de Kerk is merklyk by hun de ziel van de zaak. Ontegenzeglyk is het, dat, als men de Diakonie niet hadt, de nood veel grooter, en de moeite, om de noodlydenden te helpen, meer zyn zoude. Ook geloof ik, dat, als de Diakonie door geene merkelyke giften ondersteund werdt, dezelve onbekwaam zou weezen haare mededeelzaamheid lang uit te houden. Gegoede ingezetenen doen derhalven

zeer braaf, met de Diakonie op eene aamerkelyke wyze te gedenken. Doch daarom behoeft myn Korrespondent die ƒ1000 's jaars niet geheel aan de Diakonie te geeven. Wil hy zich een weinig meer moeite getroosten, laat hy dan een gedeelte van die ƒ1000 aan andere behoeftigen besteeden. Daar zyn nog merkelyke nooddruftigheden, die door de Diakonie niet vervuld worden. Daar komen 'er zoo veelen tot onze kennis, die, schooh ze al van de Kerk trekken, echter noodig hebben met partikuliere giften ondersteund te worden. Daar zyn 'er veelen, die niet in de termen zyn, om van de Kerk te kunnen trekken, anderen, die te beschaamd zyn, en 'er misschien met groot nut van afgehouden worden. Als men zich maar een weing op die zaak wil informeeren, zal men gelegenheid genoeg vinden, inzonderheid des winters, om aan hongerigen brood, aan naakten deksel, en aan verstyfden en verkleumden vuur te bezorgen. Heeft myn Korrespondent geene lust en tyd, om in eigen persoon de noodlydenden te bezoeken en op te zoeken, hy zal wel het een of ander trouw en eerlyk mensch konnen vinden, die, schoon zelf niet behoeftig, echter, wegens zynen minderen stand in de waereld, of wegens zyn particulier beroep, veele behoeftigen weet, en van naby zelfs kent. Zulk een mensch zou hy als Diaken konnen gebruiken, om, zonder hem te noemen, zyne liefdegaven, daar hy wist, dat het noodig was, uittedeelen. Ik weet edelmoedige menschen, die op zulk eene gereede en bedekte wyze liefdaadigheid oeffenen: waar doorze van meerder en uitgebreider nut zyn dan zy anders zouden konnen weezen, en dus ook grooter genoegen smaaken. Zeker daar is overal gelegenheid genoeg om goed te doen. Behalven veelen, die aan verregaande armoede onderhevig zyn, vindt men nog verscheidene huisgezinnen, die men, met op eene milddaadige wyze by te springen, voor armoede bewaaren kan. Veelen zyn 'er, die met al hun wurmen en wroeten niet meer dan het volstrekt noodige konnen bekomen, door eenen kleenen tegenspoed worden zulke menschen veel te rug gezet; eene ziekte van weinig weeken, een sterfgeval, waar door zy in eenige kosten vervallen, en meer andere dingen, die ik zou konnen opnoemen, zyn in staat om hen, zonder ondersteuning, tot armoe-

de te doen vervallen. Hoe menig is 'er, die men met eene gift van ƒ100. voor armoede beveiligen en voor altyd gelegenheid verschaffen zou om de kost te winnen. Zeer gemaklyk is het zulke menschen te ontdekken, en nog gemaklyker om hen, zonder zelf ontdekt te worden, te bezorgen. Is myn Korrespondent maar van eenen edelmoedigen en menschlievenden geest, zoo zal hy weinig moeite vinden in het ontdekken en bezorgen van zulke waardige voorwerpen van mededeelzaamheid. Doch uit den brief van mynen Korrespondent blykt, dat hy van eenen edelen geest gedreeven wordt; anders zou ik ook zoo veel moeite niet neemen om hem te antwoorden. Voor bekrompene zielen, voor ryke vrekken, die, terwylze als Goden ontzien willen worden, nergens anders van weeten dan van schatten op schatten te stapelen, om na hunnen dood de eer te hebben van een zeer groot kapitaal aan hunne ryke erfgenamen te hebben nagelaaten, zouden alle myne raadgeevingen vrugteloos zyn. De zulke weeten duizend uitvluchten. ‘Zoo lang men leeft weet men niet of men het zelf nog niet noodig zou konnen hebben, is hun woord; 't Gemeene volk is de armoê gewend; roggebrood en water daar kan men van leeven; dat vee behoeft juist geen gebraade vleesch en lekkere soupe te eeten, en mooi gekleed te gaan. En zou men burgerluiden ook al by gelegenheid moeten ondersteunen, zouden zulke gierigaarts zeggen, dan kon men alles wel weggeeven, laaten zy het zuinig overleggen, vooreenen kwaaden dag zorgen en maaken datze toekomen; en komenze te kort dan is 't hun eigen schuld; zy hadden dit dus en dat zo moeten overleggen en bestuuren; als een burgerman met een kind of vier alle Jaaren een kostelyke ƒ400 heeft, dan kan hy 'er wel rykelyk uit, als zulke luiden klaagen zoo is het maar van weelde.’ enz. Dan dewyl zulke zinnelooze en liefdelooze raisonnementen nimmer in zulk een edelmoedig hart als dat van mynen Korrespondent opkomen, zal ik my met de wederlegging derzelven niet ophouden. Kristenen zeker behoorden anders te redeneeren. Erkennen zy dat God de vader der weezen, en de man der weduwen is, dan moeten zy de armen als kinders en dienstknegten van God aanmerken, voor dewelken men uit dien hoofde be-

hoorlyke zorg hebben te dragen, zonder te denken, dat het slechtste en geringste al goed genoeg voor zulk volkje is. Karel de Groote meende zich wonder wel uit te slooven met altoos aan zyn Hof eene Tafel vol arme menschen van den afval te spyzigen, 't was ook zeker beter dan hen van gebrek te laaten sterven. Maar een Saraceens Vorst aan zyn Hof gekomen zynde, en die armen ziende, vroeg hem wat voor luiden het waren, die zoo wanhavend gekleed aan 't Hof en in de eetzaal des Keizers aten. Waarop, de Keizer geantwoord hebbende, dat zyn de dienaars en vrienden onzes Gods, en deeze Heeren, de Hovelingen naamlyk, daar de Saraceen ook naar gevraagd had, zyn myne Dienaars en Vrienden, repliceerde de Saraceensche Vorst, ‘indien gy uwe Vrienden en Dienaars meerder en beter acht dan de Vrienden en Dienaars van uwen God, wil ik uwen Godsdienst niet aanneemen.’ De ryken onder de Kristenen hebben een expres bevel ontvangen dat ze weldaadig moeten zyn, en ryk moeten worden in goede werken. Eindelyk moet ik mynen Korrespondent ook raaden zyne arbeidslieden en dienstboden op eene onbekrompene wyze te bedeelen. Laat hy de eersten, die hem zyn Geld helpen winnen niet schaars beloonen. Laat hy doen gelyk iemant myner vrienden deedt, die eenen arbeider, welke eene huishouding met kinderen hadt, en maar ƒ5 's weeks verdiende, ƒ10 's weeks gaf, om beter te konnen bestaan. Laat hy de laatsten ook niet vergeeten. Tot werk staat loon, en hoe meer en moeilyker dienst men vergt hoe meerder loon men verplicht is te geeven. Laat hy nimmer, gelyk het spreekwoord zegt, als een Heer kommandeeren, en als een bedelaar betaalen. De diensten rykelyk te beloonen is ook liberaalheid en milddaadigheid. Neemt myn Korrespondent myne raadgeeving in acht, zoo zal hy zich, zonder zich veel moeite te geeven aan het besteeden zyner giften, eene gerustheid des gemoeds, eene vrolykheid van geest, en eene dankbaarheid rondom zich verwekken, welke veelen niet kennen en anderen wel voor schatten zouden willen koopen.

De Denker.

N°. 322. *Den* 27 February 1769.

[*Brief van* Pericles *aan* Eubates; *Digtstukje*.]

Luxuriant animi rebus plerumque secundis,
Nec facile est aequa commoda mente pati.

OVIDIUS.

Brief van Pericles aan Eubates.

Zult gy, in d'avondstond van myn noodlottig leeven,
't Geen ik, reeds jaaren lang, op mynen akker sleet,
Uw' Vader, wreede Zoon! een wonde in 't harte geeven,
Dat, om u wel te doen, zich zelven vaak vergeet,
En zelden 't loome lyf, door ouderdom geboogen,
Door jaaren arbeids en veel zielsangste afgemat,
Wanneer de donkre slaap bevel voert over de oogen
En met fluweelen hand den toom der zinnen vat,

Gemak of ruste gunt, voor dat het zyn gebeden,
Om uw geluk, myn Zoon! getrouw hebbe uitgestort!
Betaalt ge alzo myn liefde en zielsgenegenheden!
Hoe ver schiet dankbaarheid dan by 't geschenk te kort!
Weegt onbezonnen raad van losse jongelingen,
Den gouden leidband van de reden ongewoon,
En door geen wyze taale ok kloek beleid te dwingen,
Veel zwaarer voor uw drift dan Vaders raad myn zoon?
Wilt gy, om, op hun spoor, naar 't schemerlicht te draaven,
Waarin Baldaadigheid brooddronken zoonen kust,
Door overdaad geteeld op luiheid, en tot slaaven
Geschonken aan den wensch van onverzaadden lust,
De Grieksche heirbaan van zielmoordende vermaaken
Opstygen, in den bloei van uwe ontlooken jeugd,
Opdat uw eigen hart zich zelven moog' verzaaken,
Wanneer het dartlen zal in onbedachte vreugd,
Die eindlyk aan 't gemoed, na een kortstondig vleiën,
Den zwarten droesem schenkt van doodlyk naberouw,
En steeds in traanen zwemt, die de onbedachten schreiën,
Opdat ze in 't offer dus haar eigen beeld aanschouw'?
Wilt gy Corinthe zien, den zetel aller zonden,
Het choor, waarin Bedrog haare offergeuren smookt,
De wellust, aan geen' band van overleg gebonden,
Wat jeugdig bloed bewoelt, dat in zyne adren kookt?

ô Onbedachte Zoon, zo dierbaar aan myne oogen!
Gy wilt.... en volgt alleen de drift van uw gemoed,
Zy blaakt, in wederwill' van Vaderlyk vermogen,
In myne tegenspraake is brandstoffe in dien gloed;
Die drift, door geen geweld van redenen te paiën,
Stapt onbeschroomd, helaas! den kinderplicht voorby,
Zich vleiende, eenen oogst van waar geluk te maiën,
Hoe zorgelyk... hoe zwak ook het vooruitzigt zy.
Gy wilt... Ik sta 't u toe; 'k zal u niet tegenstreeven;
Schoon ik de jeugd verfoei, welke u heest opgeruid,
Dan, om voor 't laatste u van myn zorge een' blyk te geeven,
Zo bidde ik, lees het geen deez' korte brief besluit;
Hy mogt u, o myn Zoon! in stroomen vreugds behoeden.
Een Vaderlyke lesse is waardiger dan goud;
Zy toont gevaaren aan en klippen in de vloeden,
Die gy, ontbrak zy u, misschien niet myden zoudt.
'k Heb, jeugdiger dan gy, ook mede 't land verlaaten,
Toen *Hicara* ten proie aan 't wyze Atheên verviel,
Op dat ik Steden zage en afgelegen Staaten,
Ten onafmaalbren rouw van de onverlichte ziel.
Corinthe zag ik ook, vol woelende vermaaken,
Waarop de sterkte van myn jeugd werdt afgeploegd,
Doordien ik de onrust vond, gedekt door gouden daken,
Gevleid van het geluk en zelden vergenoegd.

Wat heb ik niet gezien! wat heb ik niet vernomen!
De stoutste zonde ging in 't plechtigste gewaad;
De hoeren deeden wyn op Vesta's altaar stroomen;
De Schendknaap zelfs ging vry langs de ongastvrye straat.
Ik zag, niet in 't bordeel, maar in den tempel, vrouwen,
Te zwak, om 't huwlyks juk te draagen op den nek,
Een schoone Vreemdeling met guller ooge aanschouwen,
Dan d'aangenomen man in 't stille flaapvertrek,
En tevens in dien stoet een' reeks gehuwde mannen,
Wars van den echten plicht, en dien gewyden lust,
De Vrouwen hunnes eeds, al vleiende, verbannen
En walgen van een' mond te spoorloos afgekust,
'k Heb Läis, in wier schoot, soldaat en wysgeer sliepen,
'k Heb Lâis, in wier arm de priester nederdook,
Toen de afgelegen steên van deze schoonheid riepen,
Zien dartlen by 't altaar, nog vol van offerrook,
En, by de plechtigheid, door schitterende lonken,
Den Offerpriester zelfs betoveren in dat uur:
't Was wonder, dacht ik toen, dat *wraak* all' de offervonken
Niet tot een' bliksem smeedde en met dat doodlyk vuur
En hoer en boef verzengde, en 't blaaken hunner lusten...
Dan ach! wat maale ik toch de onnoz'le landjeugd af,
Die, wars van d'akker, haakt en taalt naar vreemde kusten,
En onberaaden, 't graan veel minder acht dan 't kaf!

De Tyd, myn zoon! wel ver van de ondeugd te verpletten,
Heeft haar volmaakter in haar snood bestaan gemaakt,
Men eert op 't land, maar trapt, in steden, op de wetten
't Is alles boosheid wat in 't fier Corinthe blaakt,
En echter wilt ge, 't spoor zo byster, derwaard trekken,
Als of ge zonder togt geen edel Jongeling waart.
Ga heen... maar laat myn les u op de reis verstrekken
Tot een' getrouwen gids voor uwen leevensaart.
Men zal, om mynent wille, u vriendelyk onthaalen,
Een welkomkus terstond een pand van achting zyn,
Beleefdheid stroomen wyns doen vloeiën door de zaalen
En 't onberaaden hart begochlen in dien schyn.
Zie daaröm toe, myn zoon! draag u vooräl zorgvuldig!
Neem 't aangeboden goed niet al te roekloos aan.
Ik blyf Corinthe meer, dan ik voldoen kan schuldig,
En zo zou het met u ook mede in 't einde gaan.
Wie gunst ontfangt behoort ook gunsten uittedeelen;
De Grieksche jeugd vindt op den akker weinig smaak;
Ook zoudt ge, eer gy het dacht, den steedschen vriend verveelen,
Hy vindt in hem, die 't minst ontfangt, den meesten smaak.
Hier zult ge een' Jongeling, half man half vrouw van leden,
Door vlyt en kunst ontbaerd, en kinderlyk van stem,
Tot u, als vreemdeling, in weidschen dos zien treeden;
Maar, zo 't u mooglyk zy, ontwyk, ontwandel hem;

Want zyn gesleepen tong zou, u te loos, bedriegen,
De veinzery zweeft in verwyfden dos voor 't oog,
En deze zou, mogt zy uw ziel in sluimring wiegen,
Den zang vergoden, die 't onnozel oor bedroog.
't Zal den verwyfden knaap aan hoogmoed niet ontbreeken,
Terwyl hy zwetzen zal, hoe zyne zwakke hand
't Olympisch spel voldong en de eerkroon op mogt steeken,
Ten eindeloozen lof van 't juichend Griekenland.
Myd, myd hem, als een slange, aan 't ratelen te kennen.
Beschouw zyn lafheid, keer verwonderd van hem af:
Gy zoudt u, onverhoeds, aan zynen wandel wennen,
Die nimmer schaduw van een' ed'len inborst gaf.
Daar zult gy maagden zien, in witten dos gestoken,
Als of de ziel zo rein als 't lyflyk dekkleed was,
Met bloemen op de borst en in het loof gedooken,
Gelyk een adder duikt en schuilt in 't groene gras,
Zy zullen (zulk een mom past ontrouw) zich vertoonen
Als kuische bruiden of als maagden, noit gerept,
Als maagden, in wier oog nog de eerste vonken woonen,
Nog de eerste liefde bloeit, schoon inderdaad verlept.
Sluit, sluit voor dezen stoet, zo listig in 't verwinnen,
Inwendig vol verraad, uitwendig gul te moê,
Inwendig geil van aart, uitwendig kuisch in 't minnen,
Sluit, sluit voor dezen stoet, myn zoon! uwe oogen toe.

Ginds zal de wysgeer in gescheurden rok verschynen:
Vlied hem... geveinsdheid woelt en wroet in zyn gemoed:
De wellust neemt zyn borst voor wanden en gordynen;
Terwyl Eenvoudigheid den snooden huichlaar groet.
Gy zult een bende van Eerzuchtigen de straaten
Zien slyten, en den man, om 't prachtig kleed, gevierd:
Toon dezen, vol bedrog, laatdunkend en verwaaten,
Geen' eerbied, om wiens troon uw ruige bende zwiert:
Zy zouden u, myn zoon! nog jong en onërvaaren,
Eerzuchtig maaken en misleiden, eer gy 't wist:
Schuw hunnen ommegang, indien ge u wilt bewaaren
Voor 't uitgespannen net van overleg en list.
De onnozelheid is min door wreed geweld te dwingen,
Dan wel door vleiery, die zacht en minzaam streelt;
Zy heeft eene englen tong, zy kan betovrend zingen,
Waar door zy 't oor verwint, en ons het harte ontsteelt.
Laat ook geen vreemde toië of pracht uw oog beleezen
En ruil den landrok voor den weidsen tabberd niet;
't Eenvoudige gewaad wordt door de deugd gepreezen,
Daar de ondeugd graag den glans van gloeiënd purper ziet.
Dat ook uw ziel 't gedrag en d'ommegang der Grooten
Niet blindling kieze in steê van herderlyke trouw,
Dat onbesmette deugd, om kroon en hoofd te stooten,
Corinthe, in haaren praale opvolgende, beschouw.

En, boven alles, schuw het laffe grauw, gedreven
Door slaafsche lusten, vol van ongezouten draf;
De reinheid uwer ziel zou in dien omgang sneven,
En leggen haren glans voor schreeuwende euvelen af.
Maar mogelyk denkt gy nu ‘moet ik dit alles myden,
Met wien vermag ik dan blymoedig om te gaan,
Om door onnozelheid niet al te veel te lyden,
Of op die gladde plaats niet ongeschoeid te staan’!
Helaas! myn Zoon, wat heb... wat diene ik u te schryven!
U dient geen omgang in Corinthe, aan u zo waard.
Blyf, wilt gy voor bederf en onheil veilig blyven,
Blyf; of keer schielyk naar den vaderlyken haart.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N° 323. *Den* 6 Maart 1769.

[*Brief van* Brevis *aan den* Denker, *waar in by eenige* Schetzen *tot eene* Proeve *opgeeft, over sommige onderwerpen, die by voorheeft uittewerken*.]

Non cuivis homini contingit adire Corinthum.

HORATIUS.

Myn heer!

Ik ben een groot lief hebber van uwe Vertoogen en lees dezelven over het geheel met zeer veel genoegen en vermaak. Ja ik was zoo in myn schik toen ik uit No. 313, en 314, vernam dat Gy voorneemens waart in uw werk te volharden, dat ik besloot, uwe poogingen, door myne hulp, te ondersteunen. Tegenwoordig prezenteer ik u dan myn dienst als Correspondent, en hoop vervolgens de eer te hebben van u verscheiden Spectatoriaale Brieven toetezenden. Dan, gelyk het elk niet gegeeven is met drooge oogen te schreiën, zoo begryp ik ook dat het elk zyn zaak niet is Denkers te schryven. Hierom, my zelven mistrouwende, zend ik U vooraf, als tot eene Proeve, eenige Schetsen, die ik reeds over differente onderwerpen ontworpen heb, om u daar door in staat te stellen over myne bekwaamheid, in deezen, eenigermaate te konnen oordeelen, en te laaten zien, wat Gy van uwen nieuwen Correspondent in 't vervolg zult te wachten hebben.

Een myner geschetste Vertoogen heeft tot opschrift,

Uilen by Uilen en Bontekraaien by Bontekraaien.

Hier in toon ik aan dat de menschen zich wat meer behoorden te sorteeren. - Dat Ryken en Aanzienlyken zich zorgvuldig moeten wachten van met geringe, schoon anders braave menschen, te verkeeren, alwaalrenze zelfs van hunne Familie. - Laaten de Ryken elkander Neef en Nicht noemen, al konnenze het met geen zak boonen uitrekenen, maar laatenze zich zorgvuldig wachten van geringe burgerluiden, al bestondenze hun in den bloede als Neef en Nicht te begroeten. - Foei, 't is schande dat aanzienlyke en gegoede luiden, zich gemeenzaam met geringe menschen maaken, veel meer nog datze zulk vee onder hunne Familie zouden rekenen. - De Ryken zyn een verheevener soort van wezens dan de Armen. - Zelfs zou ik den Kerkelyken raaden dit by het vieren van het H. Avondmaal in acht te neemen, met een aanmerklyk onderscheid tusschen Ryken en Armen te maaken. - Ik heb meermaalen gehoord, dat sommige Ryken, hunner verhevener natuure bewust, hun ongenoegen billyk getoond hebben, dat hunne persoonen nevens de geringsten aan dezelfde tafel moeten zitten, niet alleen van hetzelfde brood eeten en van den zelfden wyn drinken moeten, maar datze genoodzaakt zyn denzelfden Beker te gebruiken, zelfs zonder dat die eerst voor hunne persoonen gespoeld wordt. - Zeker, dat is inpoliet van de Kerkelyken, - Men zou dit anders konnen schikken. - Men zou twee, Tafels konnen dekken. - Of ten minite andere Bekers voor de Ryken konnen hebben en die alleen aan hun konnen uitdeelen. - Mogelyk dat deeze verhevene wezens dan zoo dikwyls niet zouden overslaan met Communiceeren. - Zeker, in de andere waereld zullen de Ryken beter naar hunnen staat en waardigheid geaccommodeerd worden. - Zoo rasze gestorven zyn begint zulks al. - Zy worden met kostbaarer doodkleeden opgeschikt. - In fraaier kisten en aanzienlyker graven gelegt - Een fyner aarde dekt hun. - En, t zyn edeler wormen die hen verteeren. - Ja, daar 'er. naar de leer van Mahomet, verscheiden Paradyzen of Heme-

len zyn, is 'er niet aan te twyfelen, of de Ryken zullen een Hemel apart, en wel den grootsten en schoonsten Hemel tot hun verblyf hebben - enz.

Een ander geschetst Vertoog pronkt aan 't hoofd met een Latynsche Spreuk, die ik nog uit myn Schoolboek, uit VOSSIUS, heb onthouden.

Scientia nulla res praestantior.

Hier gaa ik de al te sterke zucht tot Studie, tot Kennis en Geleerdheid, die thans in onze dagen al te geweldig heerscht, zeer ernstig tegen. - Weeten dan de menschen niet, (op zulk een trant gaa ik voort) dat *veel leezens vermoeijinge des vleesches is, en* dat hy *die weetenschap vermeerdert smerte vermeerdert*? - Hoekonnen de menschen zoo drommels gek zyn, daarze maar voor eens in de waereld komen, datze zich zoo van de waereld absenteeren en maar niet doen dan blokken? - Men vergenoegt zich thans niet, slechts met het een of ander raar boek, met een Roman of Periodiek geschrift, tot dieverteering te leezen, neen, men valt met de borst op de Studie. - Niet slechts de mannen, maar zelfs onze Vrouwen willen geleerd zyn. - Een oppervlakkige kennis van verscheiden takken der geleerdheid te bezitten, en hier en daar wat van te konnen praaten, zeid tegenwoordig niets. - Men dringt tot den grond der dingen toe door. - Men slooft zich af om eene volmaakte kennis van alle zaaken te krygen. - Bewyzen hiervan zyn, zoo ontzachlyk veel groote lichten van geleerdheid als ons, in onze dagen, van alle kanten omschynen. - Elk weet dat de Geleerdheid in onze eeuw veel meer bloeit dan dezelve immer gebloeid heeft. - Hier zal ik wyders de nadeelige gevolgen van al dat blokken wydloopig aantoonen. - Inzonderheid zal ik staan blyven op de bleeke aangezichten en magere kaaken die men van het studeeren krygt. - Ik vergelyk deeze dwaaze letterkaauwers by ZENON, van wien men verhaalt dat hy het Orakel van Apollo te Delfos vroeg, hoe hy best gerust en gelukkig konde leeven? waarop hem geantwoord werdt, *Door met de Dooden te verkeeren; en hun in koleur gelyk te worden.* Ongetwyffeld wilde dit duister Orakel niets anders zeggen, dan door werkeloos of ledig te zyn, of te rusten gelyk de dooden, en zorgvuldig zyn wit te

bewaaren, met altoos in een koets te ryden en, om door de zon niet te verschroeien van den nacht zyn dag te maaken. Maar die hals van een Philosooph verstondt het van zich te moeten overgeeven aan de Studie, en de boeken en schristen der Ouden, die gestorven waren, te moeten leezen waartoe hy zich dan begaf, en ook door den tyd zoo bleek als een doode werdt - Voorts vermaan ik alle die eerwaarde Heeren. die uit hoofde van hun Ampt verplicht zyn te studeeren, medelyden met zich zelven te hebben en het niet te zwaar te tillen. - Laatenze wat voor de vuist doen, of wat meer repiteeren. Ik betuig hun hoe ik hun om hunne bleeke wangen, magere kaaken en dunne buiken in myn ziel beklaag, en dikwyls verwondert sta dat ze niet van de graat vallen. - Eindelyk, vermaan ik myne tydgenooten, Rytuig, ten minste een paard onder den man te houden, of wat meer te gaan wandelen. - Wat meer Gezelschappen en Plaizierpartyen aan te rechten - Kolf baanen te maaken of te huuren. - Braaf Roode Baay te drinken, - enz.

Een duit in den zak een daalder op de muts.

Dit staat boven een ander geschetst Vertoog.

In dit Vertoog prys ik de Pracht hoe zeer dezelve thans in het algemeen gelaakt wordt, op het sterkste aan. Ik toon dat die van de grootste nuttigheid is, en men hier in niet te verre gaan kan. - Hier door maakt men zich geacht by de waereld - Hier door verschaft men zich vermaak en bezigheid, dat beide bevorderlyk aan de gezondheid is - Hier door helpt men zeer veele ambagtslieden en Konsienaaren aan 't werk. - Brengt men veel vertier in de Negotie. - En leeft men dus ten nutte van de Maarschappy. - Dat een zeer groote deugd is. - Ik weet wel dat men zal zeggen, veel liefhebbers van de Pracht, beoogen alleen hunne zinlykheid en hoogmoed in te volgen en geenzins het nut der sameleeving te bevorderen, - Dat dit inzonderheid klaar blykt in de zulken, die alles wel Prachtig willen hebben maar niet willen betaalen, en alsze wat koopen of laaten maaken de menschen het hart alt het lyf knibbelen - Doch dit is een Tegenwerping die ik aantoon geen antwoord waardig te zyn. -

Wat komt het op onze beginzelen aan, als de daaden maar nuttig zyn? - Ook moet men arbeiden, zoo door de loonen en winsten te verkorten en te besnoeiën, als anderszins, dat de geringe in de laagte blyven. - De aarde ontroerd zich en kan niet verdraagen dat een knegt een heer wordt. - Zoo bevordert men het nut der Sameleeving over het geheel. - Eene andere Tegenwerping acht ik nog van minder belang te zyn, naamlyk, dat de Pracht zoo veele schandelyke Bankroeten zou veroorzaaken. - Want ik bewys dat de Bankroeten niet meer schandelyk zyn. - Wel is waar, onze Voorouders hielden ten minsten de meeste Bankroeten die door eigen verzuim en verkwisting veroorzaakt worden voor schandelyk, maar onze vaders waren nog niet wyzer - De waereld wordt hoe langer hoe geleerder - Ook zyn de Bankroeten zeer voordeelig Na dat de Boedel insolvent geweest is, is men veel grooter Heer dan te vooren - Wyders toon ik aan, dar zy, die niet verkiezen boven hunnen staat en middelen prachtig te leeven, hunne eigene dwaasheid en koppigheid te wyten hebben, datze, van alle menschen van fatzoen, met den nek aangezien, veracht en bespot worden - enz

Behalven deeze opgegeeven schetsen, heb ik nog een ander Vertoog onder handen, dat zoo wat ten halve ontworpen is, en waar voor ik nog een *Mott* moet zoeken of verzinnen. 't Gene ik in myn gedachten heb, slaat niet genoeg op alle de byzonderheden van het Vertoog. 't Zyn deeze regels van ZEEUS,

> *Geen ondaat is 'er op 't bekende wereltront*
> *Bekent, hoe gruwlyk, die de Valschheit niet bestondt*,
> *-- geen ondaat kan men noemen*,
> *De zy niet listigh weet door schyndeugt te verbloemen*.

't Vertoog zelf zal eene uitbreiding behelzen van een Grondregel van den grooten CONFUCIUS: ‘Daar zyn drie gevaarlyke Vrienden: de Geveinsde en Bedriegelyke; de Laffe en Vleiende; en de Vriend die overgegeeven is aan 't Praaten’!

Hier zal ik aantoonen, voor eerst, dat de Geveinsde en Bedriegelyke Vriend gevaarlyk is - Terwyl hy zynen vriend schynt te beminnen, is hy van hem af-

keerig en haat hy hem. - ‘Wel vriend, is zyn woord, ik verheugme dat ik u van dienst kan zyn. Met hart en ziel zal ik u helpen. Maar, gy moet niets van de zaak voor my verbergen Ik dien volstrekt alles te weeten. Wy zyn hier onder de roos, spreek u hart maar vry uit. Ik spreek altoos zoo als ik denk - Wel heer! zou ik u niet helpen! Maar hoe is dat en dat?’ - Dus hoort de Geveinsde en Bedrieglyke zynen vriend uit. - Helpt hem vervolgens van den wal in de sloot. - Of doodt hem met deszelfs eigen wapenen. - Ten Tweeden, zal ik aantoonen dat de Lasse en Vleiënde Vriend gevaarlyk is. - Deeze maakt ons, zoo we maar gek genoeg zyn om hem te gelooven, hoogmoedig en verwaand. - ‘Gy, is zyn woord, zyt een braaf mensch. - Een mensch dat denkt. - Gy bezit een verhevene, edelmoedige en deugdzaame ziel. - Gy hebt tienmaal meer verstands dan een ander.’ - Of, zoo wy de dwaasheid hebben, van op zyne hulp of voorspraak, in deeze of gene moeilyke gevallen te vertrouwen, komen wy bedroogen uit. - Hy is gewent alle menschen te vleien, als ze 'er by zyn - En te laf om eenige moeilykheld in of om het voorstaan onzer belangen, zelfs van de gewichtigste, zelfs van de waerheid of van de gerechtigheid, te ondergaan. - Om het echter weder wel met ons te maaken, wendt hy voor dat presente affairen hem belet hadden, schoon hy noodlooze dingen voor tydkorting verrigt, of met zyne armen over malkander gezeten heeft. - Ten Derden, zal ik doen, zien, dat de Vriend gevaarlyk is, die overgegeeven is aan 't Praaten. - De overgegeeven Praater, schoon geen Bedrieger, geen Vleiër, geen Leugenaar, maar slechts een Praater, is ook gevaarlyk. - Hy vertelt somtyds, zonder dat hy 'er op denkt, zonder arg of list, toevertrouwende geheimen. - Gelyk hy veel by ons van een ander praat, praat hy ook veel by een ander van ons. - Hy is de *Merkurius*, en maakt alle dingen bekent. - By ongeluk laat hy wel eens een leugentje onder zyne vertellingen loopen, dat 'er uit is eer hy 't weet, en geeft ons dus valsche berichten. - Met al zyn snappen kan hy ons veel moeiten en nadeel veroorzaaken.

- Laat zulk volkje vaaren, 't zyn gevaarlyke Vrienden, Vrienden in naam en in schyn alleen. -

Dan CONFUCIUS mag deezen Grondregel voor de Chineezen ter neder gestelt hebben, om dat dezelven by dat Heidensche, by dat onverlichte Volk, wonder wel te pas komt. - De Chineezen, weet men, zyn inzonderheid buitengemeen listig en bedriegelyk. - Maar dat deze Grondregel, onder ons Christenen, die met den Hemelschen glans van 't Evangelie bestraalt zyn, gantsch en al overtollig is, onderneem ik, in dit Vertoog, voornaamlyk te bewyzen - Onze groote Zedemeester, die oneindig meerder is, dan *Confucius*, heeft het *wee* over de Geveinsden uitgesproken: dit schrikt ons van alle geveinsdheid en vermomming, die ten nadeele van anderen kan strekken, volstrektelyk af. - Wy hebben geleerd, *dat niemant zynen broeder vertreede, noch bedriege in zyne handelingen: want de Heer is een wreeker over alle deeze. Hebt malkander vuuriglyk lief uit een rein harte. Zyt traag in 't spreeken, en spreekt de waarheid een iegelyk met zynen naasten; want wy zyn malkanders leden*. - Deze voortreflyke lessen hebben wy reeds met de melk van onze Moeder ingezoogen. - Die uitmuntende gesteltenissen zyn ons geheel eigen, en zitten ons in 't gebeente. - Wy handelen altoos oprechtelyk. - Wy gaan met geen pluimstrykende woorden om. - Onze woorden zyn altoos in aangenaamheid met zout besprengt, en wy spreeken nimmer kwalyk van malkanderen - Dus behoeven wy ons voor geen Geveinsde en bedriegelyke Vrienden te wachten, dewyl 'er zoodanigen onder ons niet zyn. - Wy durven elkander alles vertrouwen. - Wy zyn altoos openhartig voor malkander, zonder vrees voor verschalking. - Wy kennen onder ons geen lasse en vleiende vrienden. - Elk onzer is waarlyk grootmoedig, elk onzer tracht des anderen welstand te bevorderen. - Niemant onzer spreekt, daar hy zwygen moet, en nooit ten nadeele van een ander. - Waar uit ik eindelyk het besluit opmaak, dat wy Christenen oneindig beter dan de Chineezen zyn. - Dat wy het Evangelie niet te vergeefs ontvangen hebben, noch te vergeefs gelooven, enz.

Voorts heb ik noch eenige andere schetsen in myn

hoofd, waar voor ik reeds *Mottoos* gezogt, en op een kladde geschreven heb. Doch het beige u niet, dat deezen uit het oorspronglyke in onze taale zyn overgezet, ik wil datze van alle leezers verstaan worden. Zie hier zynze.

Nederigheid is het beginsel der Gelukzaligheid.

CHRISOSTOMUS.

De Geleerdheid is een sieraad in voorspoed, en een toevlucht in tegenspoed,

ARISTOTELES.
Of anders:

De Geleeraheid is een breidel voor de Jeugd; een verheuging voor de Ouden; een schat voor de Armen; en een sieraad voor de Ryken,

DIOGENES.

Door Soberheid Maatigheid, en Geduld in Tegenspoed, klimt men ten Hemel,

SEXTIUS.

Niemant kan de Vriend der Goden zyn, die de Vyand is van zynen Naasten,

PERIANDER.

Bittere Vyanden doen ons meer vooraeel, dan vleiende Vrienden,

SOCRATES.
Daar zyn 'er meer, 't is waar, die wel in staat zyn, om fraaie Stoffen te verkiezen, en goede Plannen te maaken, doch als het op een uitwerken aankomt, ziet het 'er dikwils gantsch bitter uit, zoo zou het zekerlyk met my ook konnen gaan. Doch gelust het U daar van ten mynen opzichte ook eene Proeve te zien, wees dan maar zoo goed van deeze te plaatsen; zoo ras ik dat verneem, zal ik niet in gebreke blyven van U een uitgewerkt Vertoog te zenden.

Vaar wel. Ik ben
UE. Leezer, BREVIS.

De Denker.

N°. 324. *Den* 13 Maart 1769.

[Deugd *en* Kundigheden *hebben zelden hunne* beloning *op deeze waereld*.]

Jam non ad culmina rerum Injustos crevisse queror?

CLAUDIANUS.

Men moet in alle opzichten toestaan, dat Kundigheden en Deugd alle eere en hoogachting verdienen. Men zegge vry, en men kan het met waarheid zeggen, dat men zonder Deugd en Kundigheden, noch in deze, noch in geene waereld, eenige gelukzaligheid te verwagten hebbe; dat de Deugd haare eigene belooning medebrenge; dat zy een sieraad van 't menschdom zy; dat, zonder haar en zonder zodaanige Kundigheden, als den Menschen passen, een Mensch eer een Onmensch, dan een waar Mensch genoemd moge worden. Men verheffe, uit dien hoofde, de Deugd en Kundigheid met de grootste loftuitingen; men pryze dezelven ieder een aan, en stelle derzelver bekoorlyk-

heden zynen Medemenschen zo duidelyk voor oogen, als eenigzins mogelyk is; dit alles is billyk, loflyk, roemwaardig. Maar, indien men zo ver gaat, dat men gelooft, dat groote Kundigheden en waare Deugd, *op zich zelven genomen*, een genoegzaam middel zyn, om een' Mensch in deze waereld zo gelukkig te maaken, als hy daarin zyn kan, zo bedriegt men zich op eene handtastelyke wyze. Deugd en Kundigheden *alleen* hebben dat vermogen in geenen deele; want, gelyk wy zien zullen, het is niet overeenkomstig met de regelen, die de Godlyke Voorzienigheid, in de bestuuringe van 't ondermaansche, houdt, dat daar door *alleen* iemand, in dit tegenwoordige leven, gelukkig kunne worden, zonder eenen zamenloop van andere zaaken en omstandigheden, die ons daartoe den weg baanen.

Wy zullen thans onzen aandacht zo zeer niet vestigen op de tydlyke Goederen; dezen toch konnen wy, door onze Deugd en Bekwaamheden, niet verkrygen; aangezien zy zonder onderscheid onder alle menschen verdeeld worden, het zy dezelven verdiensten hebben, of niet, het zyze deugdzaam, en kundig, of ondeugend en onbekwaam zyn. Maar wy willen alhier enkelyk spreeken van zodaanige stukken onzer welvaart, die niet van 't geluk af hangen, maar waar toe onze Deugd en Kundigheden ons den weg moesten openen. Ter bekoominge van deze deelen onzer welvaart worden wel onze Deugd en Kundigheid onontbeerlyk gevorderd; doch, indien 'er niets anders bykomt, zo zynze niet vermogend om ons zo gelukkig te maaken, als wy misschien om haarent halve waardig zyn.

De Godlyke Voorzienigheid heeft de zaaken op zulk eene wyze geschikt, dat het welweezen van een' Mensch, in dit tegenwoordige leven, grootendeels van andere Menschen afhangt. De eene Mensch kan des anderen Engel zyn; maar ook deszelfs Duivel. Men mag derhalven zo bekwaam, zo kundig, zo deugdzaam zyn, als eenigzins mogelyk is; indien andere Menschen het hunne niet tot onze welvaart toebrengen; indien zy, integendeel, hunne vermogens aanwenden, om onzen ondergang te bevorderen, zo kan het my

niets helpen; ik moet, in weerwil van myne Deugd en Kundigheden, myn welvaart zien verhinderen, krenken, en te ondergaan. Hoe gemakkelyk, in tegendeel, kan ik dezelve erlangen en vermeerderen, wanneer andere menschen my daarin de behulpzaame hand bieden, en het hunne ten dien einde naarstiglyk toebrengen?

Wat de Kundigheden aanbelangt, het zy dezelven in eene groote geleerdheid, in eene kunst, of in eene andere zaake bestaan, zy kunnen, zonder den bystand van andere Menschen, haaren bezitter onmogelyk in deze waereld voorthelpen. Andere menschen moeten onze bekwaamheid erkennen, en dezelve voor eene zaake houden, waaruit het menschelyk geslacht voordeel trekken kan. Zy moeten zich daarvan bedienen, en, in wedervergelding, den Bezitter, op deze of geene wyze, dienst doen. Deze aanmerking gaat zo zeker door, dat menze zelfs op de gemeenste handwerken toepassen kan. Men neeme, by voorbeeld, eenen schoenmaaker, die in zyne kunst uitmunt; indien deze man zyn tydlyk welweezen door zyn ambacht bevorderen wil, dan moeten veele andere lieden hem voor eenen bekwaamen schoenmaaker houden, hem zyne schoenen afkoopen, en hem op die wyze te hulpe koomen. Men neeme, in tegenoverstelling, den allergeleerdsten Man; als deze in zulke omstandigheden is, dat die geenen, van welken zyn tydlyke welvaart afhangt, niet weeten, dat hy zo geleerd is, of dat zy uit onkunde, zyne geleerdheid niet op baare regte waarde weeten te schatten, of dat zy verachters van Studien en Weetenschappen zyn, of dat zy, uit eigenliefde en nydigheid, zyne bekwaam heden niet erkennen willen, in die, en andere diergelyke gevallen, kan de geringde Ambachtsman zyn tegenwoordig heil veel gemaklyker bevorderen, dan deze Geleerde. Hier uit volgt, derhalve, dat het onmogelyk is, dat een Mensch, alleen door zyne bekwaam- en kundigheden, zyn fortuin in de waereld maaken kan.

Om dezelfde reden, kan ook de Deugd, op haar zelve genomen, eenen mensch in deze waereld niet gelukkig maaken, maar andere menschen moeten, ten dien opzichte, hem

de behulpzaame hand bieden. Een Dief, of een Bedrieger, slaat geen acht op de Vroomheid en Eerlykheid van een' welhebbend Man, wanneer hy hem van zyne wettige en eerlyk verkreegene bezittingen berooven, of op eene schandelyke wyze opligten wil; in tegendeel, hy zal den vroomen en eerlyken man eerten zynen prooie verkiezen, om dat hy van hem, uit hoofde zyner eerlykheid en vroomheid, minder tegenstand verwagt. De Hoogmoedige, de Nydige, de Wraakzugtige, in een woord, de slaaf zyner driften en hartstochten, koestert zyne tyrannen in zynen boezem, en, ten gevalle van dezelve, verwoest hy al wat om hem is, zonder die geenen in 't minst te verschoonen, welken hunne Deugd voor mishandelingen hadt moeten beveiligen. Een mensch, die, door eigenbaat gedreeven, alleenlyk zyn eigen belang zoekt te bevorderen, ruimt alle hinderpaalen weg, die hem het bereiken van zyn oogmerk of onmogelyk, of bezwaarlyk zouden kunnen maaken; zelfs ontziet hy de welvaart van een deugdlievend Mensch in 't minste niet, wanneer dezelve hem nadeelig is. Hier komt by dat veele Menschen, of de Deugd in 't geheel niet kennen, of dezelve niet op haare regte waarde weeten te schatten; of ook, het geen menigmaal het lot van waarlyk vroomen is, dat zy niet willen erkennen, dat iemand inderdaad die deugdzaame man zy, die hy wezenlyk is. In dit geval, zal myne Deugd, indien anderen niet toestaan, dat ik dezelve waarlyk bezitte, my weinig voordeel onder hen toebrengen. Daar het nu aldus met de waereldsche zaaken gelegen is, hoe zou men dan kunnen gelooven, dat de Deugd alleen ons in dit tegenwoordig ge leven gelukkig maaken kan, daar wy omringd worden door eene ontallyke menigte van Menschen, die haar niet alleen niet kennen, noch haare beminlykheden behoorlyk waardeeren, maar zelfs het welweezen van hunne deugdzaame Medemenschen aan hunne driften en ongeregeldheden opofferen.

Ik oordeele genoeg gezegd te hebben, om eenen opmerkzaamen Lezer op de voorgestelde zaak te doen letten; eene zaak, welke, door de dagelyksche ondervinding, op duizenderleie manieren, bevestigd wordt.

De kundigste en deugdzaamste Menschen zelven zullen bekennen moeten, dat zy hunne tydlyke welvaart niet aan hunne Deugd en Kundigheden alleen verschuldigd zyn. Wy hebben, in ons Land, veele voortreflyke Regenten; veele verstandige en godvruchtige Leeraaren; veele kundige Amtenaaren; veele eerlyke Kooplieden; maar zouden dezen durven staande houden, dat zy hunne bevordering, of hunne tydelyke welvaart, alleen aan hunne Deugd, Geleerdheid, Bekwaamheid, Eerlykheid, of andere voortreflyke hoedaanigheden te danken hebben? Hoe, bid ik u, wordt men Professor, Predikant, Regent? Hoe bekoomt men de Armen? Zyn de kunstgreepen onbekend, welke ten dien einde werkstellig gemaakt worden? Weet men niet, wat *solliciteeren* is? noch op wat wyze men zich Vrienden en Begunstigers moet maaken aan 't Hof, by de Regeering, by die geenen, welken ons dienst kunnen doen? Is men onkundig van de kuiperyen, die dagelyks geschieden, en meestal oneindig beter door de onwaardigen, dan door de waardigen? Parentage, gouden en zilveren handschoenen, recommandatien, menigvuldige laagheden, lasse vleieryen, verachting van beter en waardiger voorwerpen! Weet men niet, wat door deze benaamingen betekend wordt, en hoe veel invloed dezelven op het grootste getal der menschen hebben? Als alle Menschen verstandig, kundig en deugdzaam waren, zouden Deugd en Kundigheden alleen de beste, ja de eenigste middelen zyn, om onze tydelyke welvaart te bevorderen; maar, daar wy woonen en leeven in 't midden van een krom en verdraaid geslacht; daar wy onze welvaart te verwagten hebben van een menigte van Lieden, die dom, ongeschikt, ondeugend, en aan hunne Driften en Buitensporigheden overgegeeven zyn, zo is het te vergeesch, zig alleenlyk op zyne Deugden en Bekwaamheden te verlaatten, en zyne bevordering, uit dien hoofde, van een hoop onmenschen aftewagten.

Het geene wy tot dus verre gezegd hebben, strekt in geenen deele, om de Deugd, of om uitsteekende Kundigheden, in minachting te brengen. Ons oogmerk is geenszins onse Leezers de moeiten afteraden,

welke, ter verkryginge van beiden, besteed moet worden. Wy beweeren, in tegendeel, dat zy onontbeerlyk zyn, maar tevens, dat zy alleen niet toereikende zyn, tot ons welweezen in dit tegenwoordige leven. Wy willen ook, in geenerleie manieren, onder de hand te verstaan geeven, als of men, om in de waereld bevorderd te worden, eenige schelmeryen, eenig bedrog, of iets anders, dat met de eerlykheid niet overeen gebragt kan worden, met onze Deugd en Kundigheden te paaren hebbe. Wy beoogen niets diergelyks: maar de tegenwoordige beschouwing brengt ons tot eenige aanmerkingen, die wy nuttig en stigtelyk oordeelen, en, uit dien hoofde, allen Liefhebberen van Deugd en Kundigheden aanpryzen.

Voor eerst, dient deze beschouwing ter vernederinge van zekeren hoogmoed, waaraan deugdzaame en kundige Lieden zomtyds onderhevig zyn. Zy denken, dat het hun niet mislukken kan; zy eischen het van de menschen als iets, dat men hun verschuldigd is; zy verwagten het van de Voorzienigheid, als een welverdiende belooning, dat het hun welgaa in den lande der levendigen; zy zoeken geen' mensch aan; zy geeven niemand een goed woord; zy beelden zich in, dat zy lieden zyn, welken zich moeten laaten zoeken en bidden. Is dit geen hoogmoed, geene laatdunkende verbeelding, waar voor zich een deugdzaam en verstandig Mensch wagten moet? en hoe gemaklyk zal hem zulks vallen, wanneer hy zich ten vollen overreedt, dat men door Deugd en Kundigheden alleen in de waereld niet voortkomen kan; ja, wat meer is, dat min deugdzaame en min kundige Lieden dikwyls grooter vorderingen in hunne tydlyke welvaart maaken dan zy, die oneindig meer Deugd en Bekwaamheid bezitten.

Men behoeft zich, daarenboven, zo zeer niet te verwonderen, dat het de Deugd en Bekwaamheid dikwyls zo slegt in de waereld gaat; het geene ons zomtyds onbillyk en eenzydig toeschynt, is inderdaad zo niet, indien wy het verscheidene lot, dat de Menschen ten deel valt, in een waar licht beschouwen, en vooruitzien op eene gelyke bedeeling der Rechtvaardigheid, welke alleen

geschieden zal in die plaatse, alwaar, wat ons ook op deze waereld moge overkomen, ons lot onveranderlyk zyn zal Deugd, Verstand en Kundigheden zyn als een koornzaad, welk in een dorre aarde geplant wordt; en 't is derzelver schuld niet, dat 'er geene vruchten uit voortkomen, maar 't is de schuld van den onvruchtbaaren grond, waarin zy gezaeid worden; het menschelyk geslacht is, als 't ware, dikwyls, ten opzichte van een deugdzaam en kundig man, het geene een dor en onvruchtbaar land ten opzichte van het daar in gezaeide-koorn is.

Oneindig onredelyker en zondiger zou het zyn, indien men aan de Godlyke Voorzienigheid twyffelen, of tegens dezelve morren wilde, om dat men altoos door Deugd en Kundigheden alhier zyn tydlyk welweezen niet bevorderen kan. Alle twyselingen vervallen, alle murmureringen daaromtrent houden op, wanneer men bedenkt, dat men de wyze en goede Voorzienigheid niet genoeg danken kan, dat zy het zo geschikt heeft, dat de welvaart van eenen Mensch in dit leven grootendeels van andere Menschen afhangt, en dat het, uit dien hoofde, onmogelyk is, in dit leven zyn geluk, door Deugd en Kundigheden alleen te bevorderen; want, hier door worden wy op het krachtigste aangemoedigd, om uit betere en verhevener inzichten, onze eeuwige welvaart namelyk, naar Deugd en Kundigheden te trachten; dit is onfeilbaar het wyze en goede oogmerk van den ons altoos beminnenden Opperheerscher geweest, waarom hy toegelaaten heeft, dat Deugd en Kundigheden alleen, aan deze zyde van de eeuwigheid, ons zo gelukkig niet zouden maaken, als wy wezenlyk zyn konnen, op dat ons harte, tot hoogere dingen verheven, en tot eene altoosduurende onsterflykheid geschikt, uit dusdanige gronden en beweegredenen werkzaam zyn zoude. Hy, die naar Deugd en Kundigheden tracht, om hier beneden gelukkig te worden, handelt zekerlyk niet uit de beste en verhevenste beginzelen; hy kent de groote waarde niet der zaaken, naar welken hy staat, en stelt zich in gevaar, tot zyn eigen nadeel, van een vyand derzelven te worden, wanneer hy bemerkt, dat hy zich

in zyne hoope bedroogen, en zyn oogmerk niet bereikt heeft.

Deze Zedekunde, geloof ik, dat strekken kan, ter bevestiging van die gewigtige Lesse, de goede dingen van dit leven te gebruiken met die onverschilligheid, welke plaats moet hebben omtrent zaaken, die noch bestendig zyn in haare natuur, noch van eenig aanbelang in de oogen van God; en de rampen, welken ons overkomen, aan te merken, als maar eenen zekeren tyd duurende, terwyl wy ons ondertusschen volkomenlyk verzekerd houden; dat 'er eene waereld te wagten is, waar in de bedeelingen naar den striksten regel van Rechtvaerdigheid geschieden zullen.

M.S.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht. *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen gen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 325. *Den* 20 Maart 1769.

[*Eenige uitmuntende* Lessen *en* Gezegdens, *wegens de* Godheid en Geweetensvryheid: *uit den* Belisarius, *van den Heer* Marmontel.]

Quicunque me mutare praecipit fidem;
Sit is licet Monarcha in Orbe maximus;
Mihi tamen cavere de damno nequit.

WERENFELSIUS.

Verscheidene Brieven heb ik, over, en betrekkelyk tot den thans, in ons Nederland, veel gerugts maakenden BELISARIUS, van den beroemden Heere MARMONTEL, Medelid van de Fransche Akademie, ontvangen, sedert dezelve uit het Fransch in onze Taal is overgebragt. Voor als nog kan ik niet besluiten, dezelven eene plaats in myn Werk te geeven, dan alleen den volgenden, dewyl deeze de eenigste is, waarin het gevoelen van den Heer MARMONTEL over een of twee allergewigtigste onderwerpen slegts wordt voorgesteld, en zyn gevoelen alleen aan het oordeel van verstandige en kundige Leezeren overgelaaten, zonder dat zynen Be-

LISARIUS gelaakt, of gepreezen wordt; daar in de anderen verscheidene aanmerkingen over denzelven gemaakt worden, en den Heer MARMONTEL over sommige punten vry driftig wordt tegengesproken; daar ik my liefst niet mede ophoud, om dat myn Werk niet ingerigt is, de Schriften van anderen te beoordeelen. Ik bedoel alleen niemand te kwetzen; allen te stigten; en edelmoedige Beginsels mynen Landsgenooten inteboezemen, dezelven in derzelver gemoederen steeds levendig te houden, of hoe langs hoe meer in dezelven te ontvonken. Daar toe verbeeld ik my, dat het volgende Stukje in alle deelen geschikt is. Waarom ik geloof, dat ik met het spoedig gemeen maaken van hezelve, by myne Vaderlanders geen ondank zal behaalen. Dus luidt de Brief.

* * *

Heer Denker!

De BELISARIUS, van den beroemden MARMONTEL, maakt thans vry veel beweging in ons Land. Ik misprys het niet, dat de Stellingen, in denzelven verspreid, getoetst en beoordeeld worden. Daar heeft elk vryheid toe. Ik ben ook verzekerd, dat die Heer zulks niet ongaarne ziet, en edelmoedigheids genoeg bezit, om zyne Stellingen, wanneer hy van derzelver ongegrondheid wordt overtuigd, te herroepen. Of ik alle de Stellingen van dien Heer, in dit zyn Werkje verspreid, voor goed keur, of eenigen verwerp, doet niets ter, zaake. Ik vind in den BELISARIUS de uitmuntenste Lessen, voor Overheden en Onderdaanen, en alle menschen in 't algemeen, wegens hunnen Burgerlyken en Godsdienstigen pligt, in eenen mannelyken, ernstigen, nadrukkelyken, en inneemenden Styl, voorgedraagen. Lessen en Gezegdens, die van alle redelyke en verstandige menschen, van welken Staat, Kunne en Jaaren zy ook zyn moogen, de ernstigste opmerking en grootsten aandagt verdienen, en, zo als ik my verbeeld, de goedkeuring van het grootste gedeelte onzer Landsgenooten zullen weg-

draagen. Laat ik hierom de vryheid gebruiken, om u eenigen van dezelven, die inzonderheid onzen ernstigsten aandagt verdienen, optegeeven, met vriendelyk verzoek, om ze in uwe Weekelyksche Blaadjes te plaatzen. Ik zal my alleen bepaalen tot eenige Stellingen, de GODHEID en de GEWEETENSVRYHEID betreffende.

Wegens het eerste, de GODHEID, vind ik, onder anderen, deeze schoone, nadrukkelyke, en der Godheid ten hoogsten waardige gezegdens, en uitdrukkingen. - De deugdzaame mensch wandelt met God; hy is verzekerd, dat God hem bemint: dit vervult hem met sterkte en blydschap, in het midden der tegenspoeden. - Zulk een, als hy met veel tegenheden heeft te worstelen, beschouwt het leven als eene korte reis, op welke men het, in 't vaartuig, vry ongemakkelyk heeft, maar die ons in de alleraangenaamste haven zal voeren.

Nimmer hebbe men zich God, dien wy moeten aanbidden, te verbeelden, als een grimmig en stuursche Dwingeland, die enkel behaagen schept in te straffen. Laaten yverzugtige, trotsche en naargeestige menschen Hem aan ons verbeelden, en afschetzen als grimmig en oploopende, gelyk zy zelven zyn; laaten zy Hem hunne eigene ondeugden vry toeschryven; doch laaten wy voor ons niets tragten te zien, dan het geen wy behooren natevolgen. Indien wy ons daar door bedriegen, kunnen wy ten minste verzekerd zyn, dat onze doling onschuldig is. - God heeft ons broos geschapen, hy zal goedertieren zyn; hy weet dat deugdzaame menschen dwaasheid, noch boosheid genoeg bezitten, om hem te willen beleedigen: dit is eene kragtelooze en ongerymde woede, waarvan zy zelfs geen begrip hebben.

God is een vreeslyk God voor de boozen, dit geloof ik, maar ik tragt goed te zyn; en zo zeer als de ziel van een' boosdoender geene gemeenschap met dit Goddelyk Wezen kan hebben, zo aangenaam valt het my te bedenken, dat de ziel des regtvaerdigen aan hetzelve gelykvormig is. - Wie van ons is regtvaerdig? Hy, die zyn best doet, om het te zyn: want de opregtheid is in den wille gelegen.

Ik bespeur wel, dat ik, al myn vermogen inspannende, om het Opperste Wezen te begrypen, myn zwak verstand te vergeefs vermoei, in al het beste en schoonste, dat ik ken, byééntevoegen, en dat 'er nooit anders dan een zeer onvolmaakt denkbeeld uit voortspruit. Maar wat zal een mensch doen, die een' God tragt te kennen? Indien dit onbegrypelyk Wezen in eenige zaak behaagen schept, is het in de liefde zyner kinderen; en om deszelfs beeldtenis op te maaken, bedien ik my het greetigst van dat geen, het welk my hetzelve onder de zagtste trekken vertoont.

Men zegt, het is niet genoeg, zich God afteschetzen als weldaadig, men moet 'er byvoegen, dat hy regtvaerdig is. Doch dit is even hetzelfde: het goede te beminnen, het kwaade te haaten, het een te beloonen, het ander te straffen, is niets anders dan goed te zyn: hier in moet men berusten.

God heeft ons twee Geleiders gegeeven, die saamen moeten overeenstemmen, het ligt des geloofs, en dat van het inwendig gevoel. - Het geen eene natuurlyke en onweerstaanbaare overtuiging ons verzekert, kan het Geloof niet ontkennen. - De Openbaring is niets anders, dan de volmaaking der Wet van 't Geweeten: 't is dezelfde stem, die zich uit den hoogen Hemel, en uit het binnenst van myn hart hooren laat. Zy kan zichzelve onmogelyk tegenspreeken, en wanneer ik door haar my van den eenen kant hoor zeggen, dat de rechtvaardige en weldaadige mensch door de Godheid wordt bemind, zegt zy my van den anderen kant niet, dat hy het voorwerp is van derzelver wraakoesfening. - Indien die stem, die tot myn hart spreekt, geen geheime Openbaaring is, dan bedriegt God my, en dan is alles verlooren. Zy is 't, die my eenen God aankondigt, zy is 't, die my zynen dienst voorschryft, zy is 't, die my zyne wet bekend maakt. Zou hy het onweêrstaanbaar vermogen der klaarblykelykheid hebben geschonken aan iets, dat slegts: eene doling waare? O, Wie gy ook zyt, laat my myn Geweeten: het is myn geleider en myn steun. Zonder hetzelve weet ik niet meer wat waar, regt, of betaamelyk is; de logen en de waarheid, het goede en kwaade worden onder elkanderen verward;

ik weet niet meer, of ik myn' pligt betragt heb; ik weet niet meer, of 'er pligten zyn: alsdan ben ik blind, en zy die my van het ligt der zonne zouden berooven, zouden zo barbaarsch niet zyn, als hy, die dit inwendig ligt in my verdoofde.

God te beminnen, zyne naasten te beminnen; wat is eenvoudiger en natuurlyker! Die ons verongelyken wel te doen; wat is grooter of verhevener! Den tegenspoed slegts te beschouwen, als den toets der Deugd; wat is troostelyker voor den mensch! Hier na stelle men my onbegrypelyke verborgenheden voor; ik onderwerp my 'er aan, en ik beklaag hen, wier reden niet verligt of buigzaam is. Maar ik hoop voor hen op de goedheid van een' Vader, van wien alle menschen de kinderen zyn, en op de zagtmoedigheid van een' Regter, die de dwaling genadig vergeeven kan.

Ik ben verzekerd, dat God niet straft, dan voor zo verre het hem onmoogelyk is, te vergeeven; dat het kwaad niet van hem komt, en dat hy zo veel goed aan de waereld gedaan heeft, als hem mogelyk was. Dusdanig is myn Godsdienst. Dat men denzelven aan alle Volken voorstelle, en dat men vraage, of hy geen' eerbied en liefde waardig is; de stem der gantsche Natuur zal zich ter zyner gunste doen hooren: Maar wanneer wreedheid en geweld hem met vuur en zwaard wapenen; wanneer de Vorsten, die hem belyden, deeze waereld tot eene hel maakende, in den naam van een' God van vreede, die geenen mishandelen, welken zy moesten beminnen en beklaagen, moet men een van tweeën gelooven, of dat hun Godsdienst barbaarsch is, gelyk zy, of dat zy denzelven onwaardig zyn.

Wegens het tweede de GEWEETENSVRYHEID, namelyk, voert de voortreffeyke Schryver tot deszelfs onsterffelyken roem, onder anderen, deeze mannelyke, en regt Kristelyke taal. - Ik stem gereedelyk toe, dat alles wat invloed kan hebben op de zeden, of van belang zyn, voor de algemeene rust, het Gebied van den Vorst, [of der Overheden] onderworpen is, niet om te vonnissen over de Waarheid en de Dwaling. maar om te vonnissen over het goede en 't kwaade,

dat 'er uit voortspruit; want de eerste Grondregel van alle Geloof is, dat God behaagen schept in order, en dat hy niets, dat dezelve kan stooren, goedkeurt. - Dat de Opperheeren ter goeder trouw onderzoeken, of men, zulk of zulk een leerpunt geloovende, of niet geloovende, daarom beter of erger zal zyn, zich beter, of slegter burger, getrouwer of ontrouwer onderdaan zal betoonen. Dit onderzoek zal hen ten regel verstrekken; en hier door ziet gy, dat ik hen onthef van zich met eene meenigte geschillen te bemoeijen.

In de uitgestrekte ruimten der dwaling, is de Waarheid niet meer, dan een stip. Wie heeft die enkele stip gevonden? Elk een beweert, dat hy zulks gedaan heeft; maar op wat grond? En geeft de klaarblykelykheid zelve hem het regt, om te eischen, met het zwaerd in de vuist te eischen, dat een ander 'er van overtuigd zy? De overtuiging komt van den Hemel, of van de Menschen. Indien zy van den Hemel komt, heeft zy van zich zelve een zegepralend vermogen; indien zy van de menschen komt, heeft zy alleen het gezag, dat de reden op het verstand heeft. Ieder mensch is voor zyne eigene ziel verantwoording schuldig. 't Komt derhalven aan hem, en aan hem alleen toe, zich te bepalen omtrent eene keus, van welke zyn eeuwig bederf, of heil afhangt. - Gy wilt my noodzaaken, om te denken, gelyk gy! Maar zie eens, hoe duur het my te staan komt, zo gy u bedriegt. - Gy zelf, wiens dwaling onschuldig kon zyn, zult gy onschuldig weezen, wanneer gy my hebt doen dwaalen? Helaas! hoe komt het in de gedagten van een' sterveling, zyn geloof tot eene wet te willen maaken? Duizend anderen niet minder welmeenenden, zyn verleid en bedrogen geworden. - Maar al was hy zelfs onfeilbaar, ben ik verpligt, hem zodanig te veronderstellen? Zo hy geloost, om dat God hem verlicht heeft, dat hy dien smeeke, my ook te verlichten - Laat het geloof van den Hemel komen, het zal bekeerlingen maaken; maar met edikten zal men nooit anders, dan weêrspannigen, of guiten maaken - De dappere lieden zullen martelaars, de bloode huiche-

laars worden; de dweepers van ieder party zullen losgelaatene tygers worden.

De gemoederen komen niet beter over één, dan wanneer elk vryheid heeft, om te denken, gelyk hem goeddunkt. - Weet gy wat de oorzaak der jaloezy, der onverdraagzaamheid, en der dwinglandy, onder de verschillende gevoelens is? 't Is het belang, 't welk de Vorsten ongelukkiglyk aan dezelve verbinden; 't is de gunst, die zy de eene Sekte betoonen, ten nadeele, en met uitfluiting, van alle de strydige Sekten. - Niemand wil veragt, verfmaad, of van de voorregten van een' getrouw' burger, en onderdaan, beroofd worden; en zo dikwerf men in een' Staat de menschen in twee partyen schift, waar van de eene de andere van de voordeelen der saamenleving ontzet, zal de verwezene party (wat ook de beweegreden der uitsluiting zyn mag) het Vaderland als haar *Stiesmoeder* beschouwen. - Het beuzelagtigste onderwerp wordt gewigtig, zo ras het een wezenlyken invloed op den burgerstaat heeft. En geloof vry, dat het deze invloed is, die de partyen gaande maakt. - Dat men het zelfde belang hegte aan een verschil, over het getal der zandkorrelen, aan den oever der zee, zo zal men den zelfden haat zien gebooren worden. - De dweepery is meesttyds niets anders, dan de afgunst, de begeerlykheid, de hoogmoed, de gloriezugt, de haat, en de wraakzugt, die zich in den naam des Hemels den vryen toom geeven; en van deze Goden is het, dat een bygeloovig en geweldig Vorst de onverbiddelyke Dienaar wordt. - Dat 'er eens op aarde niet meer te winnen zy, met over den Hemel te twisten; dat de yver voor de waarheid niet meer een middel zy, om zyn' mededinger, of zyn' vyand, te bederven, om op hunnen ondergang zich te verheffen, met hunne goederen zich te verryken, een voorregt te verkrygen, 't welk zy konden vorderen; dan zullen alle de gemoederen, bedaaren, alle Sekten zich stil houden.

De zaak van God zal daar door niet verwaarloosd worden. God heeft de Vorsten niet nodig, om zyne zaak te handhaven. Is het uit kragt van hunne edikten, dat de

zon opgaat, en dat de sterren aan den Hemel blinken? De Waarheid schittert door haar' eigen luister; en men verlicht het verstand niet door de vlammen der brandstapels. - God laat den Vorsten de zorg over, om de daaden der menschen te beoordeelen; maar het regt, om over de gedagten te vonnissen, behoudt hy voor zicht alleen; en het bewys, dat de Waarheid hen niet tot scheidslieden verkoren heeft, is, dat niet een van hen vry van dwaling is.

Niets is gemakkelyker, dan bekeerlingen te maaken, wanneer men gelukkigen maakt; en een rechtvaerdig Oppervorst alleen heeft meer vermogen op de gemoederen, dan alle de vervolgers te saamen. - Het is ongetwyffeld gemakkelyker, de menschen te doen vermoorden, dan hen te overtuigen; maar indien de Opperheeren God afvroegen, welke Wapenen zullen wy gebruiken, om U, naar behooren, te doen aanbidden? En God hen met een antwoord verwaardigde, Hy zou zekerlyk zeggen: UWE DEUGDEN.

Ik ben,
Heer DENKER!

Uwe standvastige Leezer, N.N.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 326. *Den* 27 Maart 1769.

[*Elk is* wys *in zyne eigene oogen; niemand gelooft, dat hy een* Gek *of* Zotskap *is*.]

Peras imposuit Jupiter nobis duas;
Propriis repletam vitiis post ter gum dedit,
Aiienis ante pectus suspendit gravem.
Hac re videre nostra mala non possumas
Alii simul delinquunt, censores sumus.

PHAEDRUS.

Myn Heer Denker!

Het is eene aanmerking, reeds door den grooten CARTESIUS gemaakt, en mogelyk heeft deeze ze al van een ander ontleend, dats van alle gaaven het Menschdom geschonken, geene gaaf met een gelyker hand, en tot aller genoegen, verdeeld was, dan die van het Verstand. Elk is wys in zyne eigene oogen, elk laat zich op die gifte veel voorstaan. - Ik moet toestemmen dat er onder de oude Philosophen 't eene en andere Wyshoofd geweest is, dat het zich tot roem rekende, door veel oefenens tot vemindering van kundigheden gekomen te weezen, dat beleedt; door veele naspeuringen gevonden hebben niets te weeten; maar

die greinige Koppen waren het spoor des verstands misschien zo wel byster als dat der zeden, en 't was mogelyk eene valsche nederigheid die hun deeze eh dergelyke betuigingen in den mon lag. Doch dit uit te pluizen laat ik over aan de Hartekenners van die oude Knaapen. Myn gevoelen is lang geweest en is nog, dat de algemeene Stem des Menschdoms, verre te agten is boven het zeggen van deezen of geenen dier zo lang beroemde Mannen, volgens die Stem nu is elk voor zichzelven verstandig en wel te vrede met het deel dier gaave hem geschonken: men moet niet in de Wereld verkeerd of altoos met toegeslooten oogen en digt gestopte ooren geloopen, hebben, als men hier van onkundig is, en dit ontslaat my van voorbeelden op te haalen, anderzins onder Menschen van allerlei rang en slaat, in overvloed, te vinden.

Doch is het eene eigenschap van de meeste waar heden, dat ze kunnen omgekeerd worden; of, om my netter uit te drukken, dat het tegenovergestelde niet min streek houdt als men het ter toetse brengt, zo zal het boven aangemerkte wegens de algemeenheid van het Verstand, kragtiger steun krygen, door de overweeging, dat de Menschen zo gereed als zy Verstand aan zich zelven toeschryven, even gereed Dwaasheid en Gekheid hunnen Medemenschen ten laste leggen. Wat nu is algemeener? Zyn uwe ooren, Heer DENKER! niet wel moede geworden van de onophoudelyk herhaalde uitdrukkingen, *Dat is een Gek, een Gek in Folio, een driedubbele Gek*, wat of *die Zotskap zich wel verbeelt; kan men het zotter bedenken*, en honderd Spreekwyzen van dien aart meer? Gewis dit is uw geval zo wel als 't myne geweest. En deeze twee Stellingen, dat een ieder reeds in zyn eigen oogen wys is, terwyl anderen hem Gekken schynen, werken elkander wonderlyk in de hand, elk oogenblik bekragtigt de een den ander, Ieder daad welke SAPIENS verrigt, en zyn voorbeeld is dat der meeste Menschen, juicht hy toe, en bevestigt in hem het denkbeeld, dat hy zich reeds voor lang van zyn Verstand vormde; laat hy het oog vallen op de veriigtin-

gen van zyn Naasten zyne Verstand ontdekt hem gekheden by gekheden, en elk deezer gekheden te kunnen ontdekken, is een toegevoegd bewys van de uitmuntenheid zyns Verstands Hoe zouden de Menschen zo dwaas kunnen handelen indien ze een grein Verstands bezaten?

Maar welk eene wondere verwarring! SAPIENS doet morgen 't geen hy gisteren in GLORIOSUS afkeurde en waarom hy hem voor een *Grootschen Gek* uitmaakte, hy handelt even als zyne Buuren, en is, op zyne beurt, *Gek* in hunne oogen.

Dit kan, evenwel, onmogelyk aankomen, Heer DENKER! of de woorden *Verstand* en *Gekheid*, moeten enkele klanken zyn, die, naar iemand ze op zichzelven, of zynen Naasten toepast, van betekenis veranderen. Dit heb ik, in zo veele gevallen, ondervonden, dat ik besloot u eenige der voornaamste mede te deelen.

Nauwlyk is het drie maanden geleden, dat de Heer P*** zich, gelds halven, gelyk al de wereld oordeelde, aan een oud vel verhing, (eene cierlyke spreekwys om een ongelyk Huwelyk uittedrukken,) hy oordeelde dat hy zeer Verstandig handelde en het beste middel te baat nam om zyn bezwaarde boedel van schulden te ontlasten, en voorts als een Heer van Fatzoen te kunnen leeven.

Myn Neef R*** sprak 'er in 't breede over en maalde, met de sterkste trekken, de Gekheid van dus eene verbintenis. Zyne Vrouw overleedt kort daar naa, en hy verkeert nu wel na geene oude ryke. Best; maar eene der leelykste Juffrouwen van de Stad, bekend voor een kwaadaartig Schepzel en daarom van niemant ooit aangezogt: hy zal waarschynlyk flaagen, en is zeer ingenomen met zyn voorneemen. 't Zyn *Gekken*, die naar Schoonheid zien, 't zyn *Gekken*, die geloof slaan aan de algemeene praatjes. Een Man van *Verstand* weet wel raad, om, zo 'er iet aan mogt weezen, zulks te verbeteren, en, zo niet, de wegen om 'er geen overlast van te hebben, zyn bekend en gereed genoeg, Hy waagt de kans, en doet het als een Verstandig Man. De Heer P*** lacht hem uit als een *Gek*, die zich in

't gevaar begeest van zyn leven lang een Huisplaag binnen de Stylen te haalen, by zich zelven bewust dat hy groote kans staat om wel draa van zyne zestig jaarige Vrouw verlost, en volgens het dierbaar en beminnelyk Testament, geheel ten zynen voordele, bezitter van haare goederen te worden

Een Kruidenier, in myn Buurt, heeft zyn' eenigen Zoon op de Latynsche School laaten gaan en vervolgens na de Academie gezonden, om hem tot Predikant te laaten studeeren. De Student lispt vry merkelyk, is trotsch van aart, en heeft reeds verscheide blyken van zyne oploopenheid in de laage hoolen Schoolen gegeeven. Vader hoort het lispen gaarne, het zet en bevalligheid en zagtheid by aan iemand, die in het openbaar spreekt; dit, wel verre van een hinderpaal in zyne bevorderingen te zullen weezen, zal veel eer daar toe medewerken. Trotschheid kan hy in zyn Zoon niet zien, iemand, die, naar maate van zyne jaaren, zo zeer uitmunt en dus gepreezen wordt, kan niet wel nalaaten zich daar op iets te laaten voorstaan. *En een Predikant zonder moed is een onnozele bloed*. Oploopenheid. - Zyn Zoon is kregel van aart, en geen Kat om zonder handschoenen aangetast te worden, dit zal althans niet hinderen, deeze hoedanigheid beloost een dapper voorvegter der Regtzinnigheid, een yverig verdeediger van de Kerklyke Regten. Uwe keus voor uw' Zoon is verstandig van dien kant als gy ze beziet, en gy zoudt gene betere hebben kunnen doen, het Fortuin van den Jongen Heer is gemaakt. Gy verheugt u in het vooruitzigt van hem op eene der aanzienlykste Standplaatsen te zien: misschien wordt hy wel tot de Professoraale waardigheid verheeven.

Maar hoe byster verschillen uwe gedagten van die, welke de meesten uwer Kenissen vormen, en schoon ze 'er zich allen niet over uitlaaten, gelyk uwe oude Vriend K***, denken zy het niet minder. Hy sprak my onlangs en beklaagde uwe Gekheid, zich op deeze wyze uitdrukkende.

‘Van welk eene Dwaasheid wordt myn Vriend,uw Buurman, gereeden, dat hy dien Jongen na de

Hooge School zendt om Predikant te worden. 't Is gek van welken kant gy het beschouwt. De jonge Knaap is zo grootsch, hy meent reeds ieder te wys te weezen, en zal dus noit wys worden: hy kan niets verdraagen, en ligt met een ieder, die hem tegenspreekt, terstond over hoop; zyn lispen zullen de Boeren niet hooren zonder te zeggen, *Domine kan de letters van het A B niet uitspreeken*. Myn Vriend heeft geene vermogende Vrienden om zyn Zoon voort te helpen. 't Is uitgemaakt, hy blyft, Proponent wordende, *Proponent ad vitam*. Hoe veel, *Wyzer* hadt hy gedaan met hem in zyn eigen zaaken op te trekken: maar de Ouders zyn meest *blind* en *gek* inde keuze van het Beroep hunner Kinderen!' - Gy zegt de waarheid Vriend K***, zou de Kruidenier op dit laatste voorstel antwoordden: en by zich zelven denken, uw eigen gedrag levert 'er een voorbeeld van op: want noch maar eenige weeken geleeden, een buurpraatje met hem houdende, viel ons gesprek op den Heer K****, en myn Buurman kon zich niet genoeg verwonderen, dat die Heer zyn Oudsten Zoon, die van de Natuur gevormd scheen om een der eerste Meesters in de Teken- en Schilderkunst te worden, als gedwongen hadt, om, van den vroegen morgen tot den laaten avond op een druk Koopcomptoir te zitten, zonder eenigen tyd over te hebben voor het beoeffenen dier kunsten, waar door hy een Groot en Beroemd Man zou hebben kunnen worden. Kortom de Heer K**** was by hem, in dat stuk een *dwingende Gek*.

TROSSULUS ontmoette my in de voorleden week. Onder andere viel ons gesprek op DELICATUS. Hy was een *Gek*: en het be wys werdt dus kort en bondig opgemaakt. 'Een man van verstand kleedt zich, dat hy toegang hebbe by Lieden van Fatsoen, en boven al by de Jufferschap, dit is het leven van het leven. Heeft hy geen overvloed van penningen, hy zal het uit zyn lyf spaaren om het van buiten te beter te voorzien. Ik behoef voor u niet te veinzen, gy weet myne omstandigheden. Ik eet dikwyls in een Gaare-

keuken, in plaats van in een Ordinaris, en dit haalt my genoeg uit om altoos proper voor den dag te komen: maar DELICATUS, hoe ongehavend is zyn pruik, hoe oud zyn rok, wat ziet 'er alles elendig uit. Ik kan niet nalaaten om dien *Lekkeren Gek* te lachen' - Nauwlyks had ik my van hem ontslagen en was in een andere straat gekomen of DELICATUS schoot my op zyde, uit een Ordinaris komende. Ik geraakte met hem in de praat; hy roemde den heerlyken maaltyd zo even gehouden, dat was alles wat een mensch kon wenschen, die hun lyf geen goed deeden, waren *Gekken*. In het verschiet voor een dwarsstraat ziet hy TROSSILUS voorbygaan. 'Daar gaat, was zyn woord, TROSSILUS, gy kent hem, hy heeft deezen middag weer een schraale pot gehadt, in een afgeleegen kelder, of een der geringste Gaarekeukens: dat *Pronkend Gekje* doet dagelyks zyn maag geweld aan, om proper gekleed te zyn. Ik heb het aan en beter end vast'.

Onder eene geheel andere soort van Menschen heb ik hetzelfde aangetroffen. De Geleerden, de Letteroefenende Lieden zyn ook in hun eigen oog verstandig, en kunnen dikmaal niet dan Gekheid in anderen zien, schoon een derde Beschouwer van beiden, in elk een mengzel van Verstand en Gekheid ontdekt en klaar bespeurt, dat zy maar enkel verschillen in 't gebruik dier naamen, volgens de toepasfing opzichzelven of op anderen. - Ik houd verkeering met een groot Lief hebber der Wiskunde; hy is geheel met zyne studie ingenomen en geen Mensch kan by hem een verstandig Mensch weezen, of hy moet ten minsten hoogagting voor de wiskunstige weetenschappen koesteren. Hoe bedreeven zy anders mogen zyn in de Godgeleerdheid, in de Taalen of in de Oudheden, durven zy maar eenige kleinagting laaten blyken voor zyne geliefde Weetenschap, 't zyn *Godgeleerd, Taal en Oudheid ziftende Gekken*, en zy bestempelen hem met den naam van een *Wiskunstige Gek*, die zynen tyd verkwist met lynen, cirkels, getallen, en het oplossen van vraagstukken, welke geen nut ter wereld doen.

Laatst trof ik in een gezelschap een jong Student

aan, die zich geheel der Metaphysica scheen geheiligd te hebben: zyne lippen openden zich bykans niet dan om Metaphysische Orakelen te spreeken, en door toverwoorden, elk der byweezenden te verbaazen: voor geene andere Studie hadt hy eenige agting, zy mogten de voorwerpen weezen, waar mede laage vernusten, kinderachtige zielen, dat in zyn mond het zelfde als *Gekken* wilde zeggen, zich bezig hielden, elk Mensch van goeden en vasten smaak, doch ze waren 'er weinig, moest hem toestemmen, dat de Metaphysica het uiterste toppunt was van 't menschlyke vermogen. Een ander in het gezelschap liep zeer hoog met de Natuurkunde; en sprak van de nutheid de Proefneemende boven de denkbeeldige Philosophie: het duurde niet lang of de jonge en vuurige Metaphysicus, vergeleek het doen der Proeven by kinderspel, en de Voorstander der Natuurkunde de geheele Metaphysica by het bouwen van kasteelen in de lugt. Na lang over en weer getwist te hebben bleeven zy, elk zo als als zy geweest waren, wys in hun eigen oogen en gek in elkanders.

Even zo is het ook gelegen in stukken van enkele Lief hebbery. Myn oudste Broeder heeft naar de hedendaagsche mode een Kabinet Vogelen, netjes geschikt naar 't zamenstel van den grooten LINNAEUS, hy oordeelt verstandig gehandeld te hebben in deeze keuze van een voorwerp tot uitspanning. Ik betwist het hem niet; maar kan geensins dulden, dat hy myn jongsten Broeder, die op de Romeinsche Penningkunde gevallen is, voor een Gek aanziet, verliefd op de beschimmelde Oudheid.

Ik zou hier nog veele voorbeelden kunnen byvoegen van Vrouwen, die op dezelfde wyze te werk gaan, en met geen minder drist alles in zichzelven *Verstandig* en in anderen *Gek* keuren. Een myner Tantes is hier in uitgeleerd, geen huwelyk geschiedt 'er onder haare Bekenden of zy weet 'er een dat aan; en zy komt uit niemands huis of heeft iets te zeggen op de kinderen of het huishouden; niets ontslipt haar opmerkend en verstandig oog, of 't moest weezen dat ze zich zelve niet zag; althans my is van haare tydgenooten verhaalt, dat ze in haare jeugd twee gekke Huwelyken gedaan heeft; dat

door eene malle opvoeding haar eenige Zoon na een warmer Gewest gevaaren is, en dat t'haarent alles overhoop ligt weet ik. Dan aan de Ouderdom kan men het eenigzins toegeeven, het staat de jonge Juffrouw B****. veel leelyker, datze haare Nigt voor gek uitmaakt, om datze zich niet naar de nieuwste zwier wil laaten kappen, en het zelfde vonnis velt over eene andere jonge Juffrouw, om dat ze het Kerkgaan boven een Plaisierreisje stelde; maar wie kan twyfelen of zy is in 't oog van haare Nigt en dier andere Juffrouw eene Gekkin.

Ik zal hier besluiten, denkende reeds genoeg geschreeven te hebben, om van veelen uwer Leezeren, zo gy deezen met eene plaats verwaardigt, voor een *schryvenden Gek* over de gekheden van anderen gehouden te worden. Dan dit zal het eerste blad niet weezen, 't geen dien naam krygt. Meenigmaal heb ik den Denker en den Philosooph dus hooren schelden, en wanneer een aanzienlyk Man, ik zal my wel wagten van te zeggen een aanzienlyke ..... het gedaan hadt volgden hem eene groote menigte. 't Is de Wereld. Ik houd my aan de oude spreuk, waar mede ik deezen onderteken:

DOE WEL EN ZIE NIET OM.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 327. *Den* 3 April 1769.

[*Aanstraak aan* Nederland, *ter gelegenheid van de* Verlossing *van* Haare Koningl. Hoogheid, Mevrouw de Princesse, *van eenen* dooden Prins.]

Instar erit vitis conjux soecunda tenellae,
Quae domini cingit fronde virente larem.
Laeta coronahunt genialem pignora mensam,
Ut truncum nitidis vestit oliva comis.
Sic tihi laeta fluent et candida tempora vitae,
Mente Deum quisquis non dubitante times.
Has tibi delicias Dominus de rupe Sionis
Mittet, et è cornu divite fundet opes.
Dumque trahes luces, Solymam florescere,
Omnibus et cernes luxiriare bonis.
Auctibus immodicis spectabis surgere prolem,
Et genus Isacidum perpere pace frui.

JONSTON ad *Ps.* CXXVIII.

Gezegend Nederland! hebt gy u, sedert twintig jaaren, in eene reeks van weldaaden verheugd, die de zegeningen uwer Voorvaderen zo niet te boven gaan, ten minsten evenaaren, en eene ruime stof tot de hartelykste dankerkentenissen aan de hand gebooden hebben: weiger dan niet, o Nederland! aandagtig deze beschou-

wingen te overdenken, en by een tegenwoordig ongeval treurig stil te staan.

Kort voor den dood van WILLEM den IV. Erfstadhouder der zeven Gewesten, werdt, toen een manlyk oir aan zyn doorluchtig Geslagt ontbrak, een andere WILLEM u gebooren, dien gy thans, in zyns Vaders plaatze, aan het roer der regering ziet, en met zo veel roem hetzelve bestiert.

Vroeg van zynen Vader, en niet lang daarna van zyne Moeder, de Gouvernante, beroofd, en dus ouderloos geworden, was 'er onmidlyk, door 's Hemels gunstige bestelling, een Vorst by de hand, die uwen jongen Prins, eenigsten Zoon van een doorluchtig geslagt, de treffelykste opvoeding gaf, waarvan gy de gezegende gevolgen hebt beginnen te smaaken. - Gy hebt, o Landsgenooten! Hem, die in uwen schoot, in het harte des Vaderlands gebooren werdt, als eene veel belovende plant onder u zien opgroeijen, en door de kunst, gezegend door dien God, in wiens hand ons leven is, van zwakheden des lighaams, die geen lang leven scheenen te belooven, zo gelukkig en volkoomen geneezen geworden, dat iemand, die den jongen Vorst voorheen zag, en Hem thans beschouwt, in verwondering over zyn gezond gelaat en lighaamskragten, moet opgetoogen staan.

Onder de Algemeene Staaten, de Bestuurders van uw Vaderland, hebt gy geen' twist zien ryzen, of men, by het toeneemen zyner jaaren, de inenting der Kinderziekte aan Hem te werk zou stellen, dan niet, om eenen vroegen dood te voorkomen! De Voorzienigheid zelve bezogt 'er Hem onverwagt mede, en kwam alle bedenkingen desaangaande voor. Gy bleeft, o Nederland! verscheidene dagen in bange bekommeringen, of Hy dezelve zou doorworstelen, en de Hemel zyn dierbaar leven spaaren. - Hoorde gy, toen een gevaarlyke nagt u hadt doen beeven, kort daarop zyne gelukkige herstelling, nam sedert dien tyd, zyne gezondheid toe, en gunde ons de Bestierder aller dingen, dat wy Hem, in het agttiende jaar zyns levens, het Erfstadhouderschap zagen aanvaarden, toen de zeven Gewesten in volle

rust waren, en alle Overheden en Ingezetenen over dit heuchlyk tydstip juichten. Dag en nagt waren getuigen van uwe regtmaatige vreugde. Myn Vaderland! uwe blydschap was groot en wettig, uwe rust lieflyk.

Hy begon dan het gewigtig Amt der Lands Regeringe in een vreedzaam Vaderland, toen de ysselykste beroeringen geheel Europa deeden daveren, en de Oorlogsvlam veele Koningryken hadt aangestooken. Gy egter, gy alleen werdt bewaard, gy genoot rust, vreede, vryheid en overvloed. Uwe Krygsbenden lagen gerust in hunne bezettingen, en werden niet gewekt door oorlogskreeten. De Weetenschappen werden ongestoord voortgezet en bloeiden. Uwe Schepen haalden schatten thuis, die ontelbaar waren, en uwe inkomsten vermeerderden van dage tot dage. Met uw geld oorloogden andere Waereld-Vorsten, en gy plukte de vrugten van hunne dwaaze oneenigheden. Zy zagen dit ten laatsten, werden naaryverig, dreigden u dezelve te ontneemen, en in het algemeene lot van verwoesting en gebrek te doen deelen, maar gy, door het Godlyk oog gadegeslagen, bleeft bewaard en beveiligd.

Och Nederland! gy juichte wel over deeze zegeningen, maar stortte te gelyk traanen over den ondergang van anderen. Gy zette uwe Steden open voor Vlugtelingen, die de woede des oorlogs tragtten te ontvlieden. - Gy hebt ze in uwen schoot ontvangen en lieflyk geherbergd: veelen zyn sedert by u gebleeven, en onze medeburgers geworden.

Uwe Overheden, wel blyde zynde over uwe toeneemende rykdommen, maar smerte gevoelende over zulken, die, helaas! door den oorlog, die by anderen woedde, gewonnen werden, leerden u bidden: Heere geef vreede in onze dagen! - en Hy, die het al regeert, hoorde de smeekingen, die uwe liefde voor het bloedend Europa uitstortte; Hy gaf u den vreede; en dat Koningryk, dat door zo veele verschillende oorlogsbenden was aangevallen, doch door de dapperheid der grootste Helden, FREDERIK, HENDRIK en FERDINAND het hoofd boven hadt gehouden, bewaarde voor u eenen schat, eene Koninglyke Princes, welke de Voorzienigheid

voor u alleen spaarde, en midden in de oorlogsberoeringen eene stille opvoeding voor haar bestelde, waar door dezelve de wellust uwer oogen worden zou.

Gy hebt, o vrye Gewesten van Neêrland! uwen beminnelyken Prins, daarna genegen om U, dien hy nimmer hadt gezien, te leeren kennen, zelve gezien. Magtige Steden, trots op uwe heerlykheid, gy hebt moogen ontvangen binnen uwe muuren dien Vorst, wiens Voorvaderen U van slaverny en geweetensdwang, van geweldige overheersching en elende bevryd hebben. Duizenden, die anderzins dat gewenschte Opperhoofd nooit zouden gezien hebben, zagen en herbergden Hetzelve in hunne Vestingen, daar hy door minnelyk gelaat, ryp vernuft en zagte zeden, zyne liefde voor het Volk aan den dag leidde. Krygsknegten zagen hunnen jongen moedigen Veldheer, daar hy in de open Velden de proef nam van hunne vorderingen in den Wapenhandel, en door zyne kunde hunne harten innam. Neêrlands jaarboeken zullen eeuwig van het onderling genoegen, door den Vorst en het Volk toen genooten, geheugen.

Keerde Hy, kort daarna, te rug naar het Vorstelyk 's Haage, om op nieuw, na deeze uitspanning, aan de nooit stilstaande Landszaaken te arbeiden, tevens dagt Hy meer dan ooit om aan den liefdedrang onzer Overheden en 's volks algemeene begeerte, tot behoudenis van zyn glorieryk Geslagt, te voldoen.

Zyn oor, meer dan het onze, vervuld met den lof van de Princesse van Pruissen, welke van Koningen begeerd en aan Koningen geweigerd, door geheel Duitschland bekend, en boven alle Vorstinnen van dat wyde Ryk gesteld was, luisterde naar het treflyk getuigenis, dat ook in onze oorden van Haar gekoomen was, en wekte zyne genegenheid, welke groote talenten waardeert, kragtig op.

Gy hebt Hem, o Neêrland! uit uwe Staaten zien weggaan, verzeld en gevolgd van duizend uwer vuurigste wenschen, dat de God van Neerland met Hem mogte optrekken, en de wyze Insteller des Huwelyks zyn voorneemen zegenen.

Gy hoorde, hoe men, bly te moe, Hem met open

armen aan dat Hof der Helden ontving, en zyn Echt, onder de algemeene toejuichingen van den Koning en het Volk, voltrokken werdt. Behoed door de hemelsche Voorzienigheid, keerde Hy te rug met eene Princes, waar van duizend monden de treffelykste getuigenissen gaven. Zy kwam in een vreemd Land, won uwe harten door haare uitmuntende deugden, en gy mindde Haar, als of ze onder u gebooren was.

Magtig *Amsterdam*, gy zyt de eenige Stad, die Haar voorleeden jaar zo lang binnen uwe muuren hebt gezien, langer dan aan eenige andere mogt gebeuren. - Gy hebt den besten der Prinsen, en het puik der Vorstinnen op uw deftig Raadhuis geherbergd. - Zy bezagen uwe beroemde heerlykheid, grootheid, luister en kostlykheden. - WAGENAAR! gy hebt het Koninglyk onthaal, de Vorstelyke Perzoonaadien aangedaan, en de vreugde uwer juichende Stadsgenooten, door uwe sierlyke penne vereeuwigd. - Vreugde, die met hun vertrek naar het stille *Loo* niet vertrok: ze bleef nog in uwe harten, en werdt kort daarna vermeerderd met de hope, dat het jonge Paar niet lang daar na den lieven naam van Vader en Moeder zou voeren.

Onze Overheden namen het grootste belang in die blyde vooruitzigten, en waren wel dra bedagt om geheel Nederland te doen opzien tot den Formeerder aller schepzelen. Leeraars, eerwaardige Mannen, gy ontvingt dat blyde bevel van in alle uwe Godsdienstoeffeningen de vuurigste gebeden tot den Bewaarder Israëls op te zenden, op dat Zy, die de wellust der Natie geworden was, in haaren gezegenden staat gelukkig mogt voortgaan, en tegen alle ongevallen beschut, ten haaren tyde eene blyde Moeder worden.

Gy hebt met my, o Nederland! den almagtigen Bestierder aller dingen, demoedig te voet gevallen, op dat die Vorstin door eene spoedige geboorte van eene Oranje-Spruit, zelve verblyd, Haar Geslagt en onze Landsgenooten verheugen mogt.

Getuige, onophoudelyk ben ik getuige geweest van die ernstige gebeden, die gy ten dien einde ten hoogen Hemel opgezonden hebt. Onze bidlust wakker-

de op, onze smeekingen werden vuuriger, naar maate de tyd naderde, dat wy ze hoopten verhoord te zien. - Maar ach Neerland! ach Landsgenooten! en nog meer, ach braave Vorst! en allermeest, ach geliefde Vorstin, perel onzer kroone! God, de hooge en aanbiddelyke God, heeft geweigerd ons te verhooren! Het lieve Levenslicht heeft uwe beminde Spruit niet mogen zien! de Voorzienigheid heeft geblaazen in alle de voorbereidzelen tot de algemeene vreugde. Alle onze wenschen, die wy zo veele Maanden lang gedaan hebben, zyn, helaas! op éénen dag, op één oogenblik afgesneeden! De blyde hope van eenen jongen Prins te zien, is ditmaal opgegeven! geheel Nederland staat verzet, ontroerd en verbaasd. Ons vrolyk vooruitzigt deedt ons naauwlyks denken, dat dit ongeval mogelyk ware. Op eenen Zaturdag verheugde my voorheen het berigt van den gebooren WILLEM den V. dien wy een' Wonder-Zoon noemden; maar nu heeft een Zaturdag my de smertelykste tyding aangebragt, dat we eenen Prins van Orange verlooren hebben. Wy deelen in uw leed, en zyn in diepen rou gedompeld. - Hy leeft dan niet, dien we het leven met zo veele vuurigheid toebaden, en och! nooit zal de Eersteling uwer liefde op aarde leven. Nooit zullen zyne kinderlyke jaaren ons verblyden, nooit zullen onze Nakomelingen zich in zyne regeringe verheugen! vlieten zyne tedere traantjes niet; onze traanen vlieten van weedom en ach!

Was dan, ö Hemel! was Nederland zulk een dierbaar Geschenk onwaardig? Hebben wy niet gebeden naar uwen wille? Zyn onze smeekingen niet vereenigd, opregt en geloovig geweest? Zouden wy, hadt Gy het leven dien Prinse gegeeven, U, den Geever van alles, uit het oog verlooren, en te veel op het Schepzel gezien hebben? Hebben wy te weinig erkend dat Gy hem ons geeven moest? Hebben wy dien zegen verbeurd door onze tegenwoordige ongeregtigheden, van welke men op den laatsten Bededag geen afstand heeft gedaan? of zyn 'er, behalven deeze, andere verborgene redenen, die ons deezen zegen ontnomen hebben? -- O Diep-

te van het godlyk Albestier! ik vermeet, ik verstout my niet uwe andere ondoorgrondelyke wegen, uwe wyze geheimen reukeloos te peilen: dit weet ik, het al te ondankbaar Vaderland heeft deezen zegen van U niet verdiend, en Gy antwoort niet van uwe daaden. Ween, ween, o myne oogen, en treur met my, o Landsgenooten! treur met den Prins, met de Vorstin, met onze Overheden: dat onze traanen zich mengen onder elkander, doch dat ook onze herten tot den hoogen God eerbiedig zeggen: Gy hebt het gedaan! al uw doen is Majesteit!

Gevoel, gevoel, O Vaderland! dezen slag, en ween over denzelven: doch het zy verre van u, dit alleen te doen. Traanen alleen wisschen onze zonden niet uit; 'er is wat anders te doen, waar toe gy op nieuw geroepen wordt. Uwe tegenwoordige schulden, die dit verdiend hebben, moeten worden weggedaan; het is tot nog toe niet ernstig en opregt geschied. God dringt 'er op aan, dat het nu geschiede; en dan wil Hy ons genadig zyn. Hy belooft dit, Hy moedigt 'er u toe aan, Hy heeft daarom het dierbaar leven van onze jonge Vorstin gespaard tot uw geluk, en herstelt haare kragten: en zal hy u, als dan weigeren, wel haast een' anderen Prins door haar te zullen geeven?

Deeze hope, deeze verwagting doet myne traanen opdroogen, en myne bezwykende Geesten herleeven. - Of is het u al vergeeten, wat in onze Kronykboeken geschreeven staat? weet ge niet Gods tedere voorzorg omtrent het doorluchtig Huis van Orange? werdt niet, toen uwe Voorvaders op den zesden van Slagtmaand des Jaars 1650 Prins WILLEM den II. verlooren, die alleen eene hoog zwangere Gemalin naliet, WILLEM de III. op den veertienden van die maand, en dus agt dagen na 's Vaders dood aan het Vaderland gegeeven! - en toen JOHAN WILLEM FRISO zo deerlyk aan den Moerdyk verdronk, in het Jaar 1711, werdt WILLEM de IV. onze voorige Erfstadhouder, van den Hemel ons geschonken, in 's Vaders plaatze, na deszelfs overlyden. En is dan die hand, die tweemaal u eenen Prins gaf in de droevigste tyden, nu zo verkort, dat hy uit het Vorstelyk Paar niet haast eene andere Telg geeven kan?

Treurend Nederland! bedroefde Vorst! neergeboogene Vorstin! weenende Overheden! grypt moed, en wordt met deeze hope bezield.

Valt, getrouwe aanbidders van Gods naam! valt daarom uwen God ootmoedig te voet. Bidt, Leeraars! om een lang leven van onzen Erfstadhouder, om herstelling der Koninglyke Princes, om een ander Zaad van den Hemel. Roey, o Volk van Neerland! roey uwe zonden uit, en laaten uwe wegen Gode behaagen. Dan, dan kunt gy hope hebben, dat dit Jaar van rou agtervolgd zal worden van een Jaar van vreugde, waarin men uwe straaten zal hooren weergalmen van dat bly gejuich: *een andere Prins is 'er gebooren!* en dit niet alleen; maar dan zult ge ook een einde zien aan de Veepest, die uwe schatten thans onder de aarde begraaft; dan zal uwe Koophandel herleeven; dan zult gy, onder het bestier van WILLEM den V. vreede zien in uwe dagen, wanneer rondom de oorlogskreeten opgaan; dan zult gy gerust sterven, en voor altoos hierna zalig leeven! - Eeuwige Goedheid verhoor de gebeden uwes Volks!

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 328. *Den* 10 April 1769.

[*De verbeelding, of waan, dat men, deugdzaam zynde, geen* gevaar *loope, van te vallen, de oorzaak van zorgeloosheid, by veelen*.]

Serpit humi tutus nimium.

HORATIUS.

De Menschen loopen nooit grooter gevaar, om van den weg der Deugd af te geraaken, dan wanneer zy alle vreeze van te vallen verlooren hebben, en, in de verbeelding van reeds al wat nodig is tot eene deugdzaame leevenswyze te bezitten, in eene zekerheid voortleeven, die de Moeder is van alle menschlyke gebreken; wie zou een' Reiziger niet uitlagchen, die zyne oogen niet gebruiken, maar zich liever, als een blinde, aan 't gevaar onderwerpen wilde, van smertelyk tegens de steenen te stooten, op eenen dwaalweg te geraaken, of in eenen afgryslyken afgrond neder te storten? Zou men zulk eenen mensch, in plaatse van hem in zyn ongeluk te troosten, niet veroordeelen met alle gestrengheid, en hem als de oorzaak van zyne rampen te recht beschuldigen?

Maar zyn de meeste Menschen, in hunne groote reize naar de eeuwigheid, wel voorzichtiger? leggen hun op dezen togt minder hindernissen in den weg? zynze aan minder gevaaren onderhevig? Is die weg zo effen,

zo gemakkelyk, dat zy geenen aanstoot te vreezen hebben? zyn 'er geene Afgronden van Ondeugd? geene Diepten, waarin zy kunnen nederzinken? Kan men, zonder zich door voorzichtigheid te laaten leiden, zo onbekommerd het einde van dien weg bereiken?

Wanneer wy onze oogen op het grootste gedeelte der Menschen vestigen, bespeuren wy ten klaarsten hunne zorgeloosheid. Hoe gerust, hoe te vreede zyn zy met zich zelven! geene verdrietige gedachten, wegens hunne zwakheden en gebreken, stooren de vrolyke ruste van hun harte; geene deerniswaardige ondervinding, nopens de mogelykheid van te kunnen vallen, maakt hen bekommert; zy onderzoeken nimmer hun geweeten; dezen arbeid oordeelen zy te vergeefsch, dewylze zich volkomelyk overtuigd houden, van niets nadeeligs by z ch zelven te zullen vinden.

De oude CHREMES heeft in dertig jaaren tyds zich zelven niet onderzocht, of hy deugdzaam of ondeugdzaam is. Zedert dien tyd is hy niets anders geweest dan een Uurwerk, 't welk, telkens door de nachtruste opgewonden, dagelyks, op eene geregelde wyze, afloopt. In zyn vyfentwintigste jaar bekwam hy eene bediening, die den ganschen dag zyner arbeid vorderde, en naauwlyks bleef hem zo veel tyds overig, als hy van nooden heeft om ordentelyk te eeten en te slaapen. 's Avonds koomt hy vermoeid t'huis; hy eet wat, in 't gezelschap zyner kinderen, en valt, onder hunne gesprekken, zagt in slaap. Zie daar de verrichtingen van den ouden CHREMES; hy is overtuigd van zyne naarstigheid in 't waarneemen van zyn beroep, en, uit hoofde van die overtuiginge, gelooft hy, dat hy niet alleen een deugdzaam mensch is, die alle zyne pligten behoorlyk vervult; maar zelfs, dat hy een steunzel is van 't algemeene Welweezen. Zyne Amtgenooten, die, om de waarheid niet te kort te doen, veel nalaatiger zyn in 't waarneemen hunner bedieningen, dan hy, worden door hem met verachting en verontwaardiging aangezien. Maar deze vlytige Chremes, dit nuttige Werktuig in de Maatschappye, deze Patriot, deze arbeidzaame Man is in zyn eigen harte een volstrekte Vreemdeling. Zyn leeven is

eene aaneenschakeling geweest van onophoudelyke bezigheden, welken zyn Amt van hem vorderde, indien hy alle mogelyke voordeden daarvan trekken wilde, en hiertoe oordeelde hy zich in alle opzichten verpligt; hadt hy een gedeelte zyner bezigheden, gelyk hy gemakkelyk hadt kunnen doen, aan anderen overgelaaten, hy zou, wel is waar, min gelds verdiend, maar meer tyds gehad hebben, om zich zelven naauwkeurig te beproeven, en zyne wegen aandachtig te bezinnen. Wat is hy nu? een Vreemdeling van zich zelven, een Vreemdeling van de Waereld, zo onwelleevend als een inwooner van 't woeste Arabie, eene enkele Machine, geschikt tot zekere verrichtingen op ieder dag. Wat kundigheden bezit hy, die der menschelyke zamenleeving van nut kunnen zyn? geene, dan die hy door zyne ondervinding in zyn Amt verkreegen heeft. Waarmede houdt hy zyne gedachten bezig? met niets anders, dan zodaanige gevallen, welken hy in de oefeninge van hetzelve beleefd heeft; dezen, en dezen alleen, zyn diep in zyn geheugen ingedrukt. Maar, hoe arm is hy, als men hem van eene andere zyde beschouwt? Geene gevoelens van Menschelykheid, van Medelyden, van al wat lieflyk is, van al wat welluidt, van al wat pryswaardig is, worden in hem gevonden; de traanen eener bedroefde Weduwe hebben hem nooit het harte week gemaakt; de deerniswaardige omstandigheden van hulpelooze Weezen hebben hem nooit tot in het binnenste getroffen; zyn hart heeft het edele zoet der Vriendschap nooit gezocht, veel min ondervonden; hy is nimmer in eenige verzoeking geraakt, om ongelukkigen door Liefdaadigheid gelukkig te maaken, of de elende der Behoeftigen door weldaaden te verzagten; hy is Vader; hy is Man; maar, als Vader, heeft hy zich nooit bekommerd over het geene van zyne Kinderen worden zal; als Echtgenoot, heeft hy de hertelyke Liefde en standvastige Getrouwheid zyner beminnelyke Gade, nimmer door dankbaare erkentenisse, en eene tedere wederliefde beantwoord; en zyne Bloedverwanten en Vrienden hebben nimmer eenige reden gehad, om hem, uit hoofde zyner genegenheid t'henwaards, te beminnen.

Alle deze pligten zyn hem onbekend; hy weet noch derzelver waarde, noch derzelver noodwendigheid; hy heeft een Ampt; hy neemt hetzelve naarstiglyk waar; deze is de eenigste pligt, dien hy kent; hy is overtuigd, dat hy denzelven in alle opzichten vervult, en, om die reden, ontslaat by zich van 't onderzoek, of hy ook andere pligten te betrachten hebbe. Is Chremes een Mensch? is hy een Christen? hy verbeeldt het zich, maar geen redelyk Schepzel zal 'er hem immer voor houden.

Een woord met U, Mevrouw B...., indien het U gelieft; o! ik koom ontydig? gy kunt my niet te rede staan; gy hebt het veel te druk; daar moet schoongemaakt worden... Maar een enkel woordje, in 't voorbygaan.... laat ik U alleenlyk dit zeggen; Gy maakt het gansche jaar schoon, schoon 'er niets vuils is in uw gansche huis; 't is myn pligt, zegt ge, myne huishouding wel waarteneemen; ik pryze het ten hoogste: maar denk niet, dat Gy daarom ontslagen zyt van andere pligten; ik weet, dat uwe Deugden zich niet verder uitstrekken, dan de zorg voor het Huisgezin vereischt; gy gelooft, dat gy niets anders in deze Waereld te doen hebt; ey, bid ik U, beschouw eens, met een oplettend oog, hoe veel Spinrag van Trotscheid, Verwaandheid, Eigenliefde, Stuursheid en Onvriendlykheid zich in uwe Ziele gezet heeft; en, als gy die daarvan gereinigd zult hebben, prys my dan uwe Naarstigheid in 't waarneemen uwer Huishouding zo hoog aan, als gy wilt; alsdan zal ik misschien van uw voorbeeld gebruik maaken, om ook anderen die eerwaardige Deugd aantepryzen. Vaar wel, Mevrouw!

Hoe gelukkig zyt Gy, in uwe verbeelding, myn goede ARGANTES! My dunkt, het Vergenoegen is op uw aangezigt te leezen, en, indien uwe jaaren my niet bekend waren, zou ik U waarlyk voor een' jong Heer houden; Gy hebt dagelyks gelegenheden in overvloed, om u zelven geluk te wenschen; alles is, naar uwe gedachten, voortreflyk; alle uwe daaden en handelingen zyn te vooren wel overwoogen; hoe keurlyk zyt Gy in de verkiezing uwer Kleederen; Gy stelt iedereen de

mode; uwe aartigheden, inzonderheid in 't gezelschap der bekoorlyke Sexe, zyn vry en ongedwongen; uwe uitdrukkingen zuiver en onberispelyk; uw verstand scherpzinnig; uwe verkeering wordt van elk gezocht; uw naam is beroemd, uwe kundigheid hooggeacht. Daar Gy zo veel voortreflykheden naar uwe gedachten bezit, is het geen wonder, dat Gy nimmer aan de verbetering van U zelven gedenkt; want, waarom zoudt gy U met onnoodige moeite kwellen, daar Gy reeds volmaakt zyt? Maar, hoor eens, myn Vriend, wat de Stad van U zegt; ik weet het wel, de Geruchten, vooral ten nadeele van een ander, zyn dikwyls ongegrond; maar, wat kan 't schaaden, te weeten, wat men van u zegt; Naar de stemme van 't gemeene Volk niet alleen, maar zelfs naar die van alle verstandige Menschen, houdt men U overal voor een onverdraaglyk Schepzel; men vindt uwe equipage ten uitersten belagchelyk; uwe aartigheden Almanakskluchtjes; uwe taal hard en stootend; uwe uitdrukkingen onverstaanbaar; uw Verstand ver te zoeken; uwe gezellige hoedanigheden hebben niets inneemends, uwe verkeering niets aangenaams; uw Naam is onbekend, uwe kundigheden zyn van geene beteekenisse; uw Persoon ongeacht; ja, uwe Eigenliefde, uwe Verwaandheid, uwe Verliefdheid op u zelven, zyn de oorzaak, dat elk redelyk Mensch uw byzyn ontvlucht, en de plaatsen en gezelschappen verlaat, daar Gy U bevindt. Hoe onaangenaam moet deze beschryving U in de ooren klinken? hoe weinig stemt dezelve overeen, met de gedachten, die Gy van u zelven hebt? ik moet U evenwel in vertrouwen zeggen, dat zy waar en wel getroffen is. Houd derhalven op, langer op uwe menigvuldige goede hoedaanigheeden te roemen; Uw inbeelding speelt U een lelyke poets, wanneer ze U zo veel voordeelige denkbeelden van uwe voortreflykheid oplevert; Gy zoudt u lang gebeterd hebben, indien gy geloofd hadt, dat Gy verbetering behoefde.

Hoe heb ik het met U, dichtkundige PHILEMON; gy zyt waarlyk een man van smaak; deze eere kan u nie-

mand weigeren; in uwe gedichten vindt men trekken, die denking, beleezenheid en oordeel te kennen geeven; hoe is 't mogelyk, dat gy tot nog toe onder de slegte Rymers gerekend zyt, ja, dat gy gevaar loopt, van altoos onder dezelve gerekend te zullen worden? Dit kunt gy niet begrypen; gy schryst het aan de Nydigheid van anderen toe, dat uwe stukken geen aftrek hebben; maar, zal ik U de waarheid eens zeggen; in plaatse, dat gy zoeken zoudt, de beste Dichters oordeelkundig naar te volgen, zo gelooft gy, door uwe geschriften, de waereld reeds zo veel schoons, zo veel ongewoons gezegd te hebben, als by mogelykheid van iemand uwer medezangeren gedaan zou kunnen worden; doch hiermê bedriegt gy U; indien Gy die laatdunkendheid niet bezat, twyfele ik niet, of gy zoudt het zo ver brengen, door het wel gebruiken uwer talenten, dat men zich, t'eenigen tyde, zo wel over uwe stukken, als over die van anderen, verwonderde; erken derhalven, dat gy verbetering nodig hebt!

Beminlyke JULIA; ik heb inderdaad medelyden met uwe bekoorlykheden; Gy zyt schoon en welgemaakt, en, het geene ik oneindig meer achte, gy hebt eene geschiktheid, om eene verstandige Vrouw te worden, indien Gy slegts naar de regelen van de gezonde Reden wilt luisteren; maar, zo lang Mevrouw, uwe Mama, niet ophoudt u te vergoden; zo lange gy geloof slaat aan de streelende verzekeringen van een hoop herssenlooze *Petit-Maitres*, die U, in weerwil van de reden, steeds zoeken diets te maken, dat gy eene allervolmaakste Juffer zyt, loopt gy groot gevaar, om ongelukkig te worden: want, is eene algemeene verachting niet het grootste ongeluk, welk u, na eene even algemeene verwondering, zou kunnen treffen? en echter staat dit noodlot u te wagten; thans zyt gy schoon van gelaat, schoon van gestalte, edel van houding, beminlyk in uw geheele voorkomen; maar, met de jaaren zullen alle deze verrukkende bekoorlykheden, als een bloem op 't veld, verwelken; uwe oogen zullen haare kracht verliezen, die kracht, waar door Gy nu eene menigte van nimmer denkende, altoos huppelende, altoos dartelende schepzelen,

aan uwe voeten vernedert ziet; uwe lachjes, uwe zwaarmoedigheid zullen geen vermogen meer hebben, om een gansch gezelschap vrolyk of droefgeestig te, maaken; Gy zult niet meer, als tegenwoordig, een aantal van opgetogene verwonderaars vinden, maar ongemerkt, door de volkrykste plaatsen, kunnen doorgaan; op de Bals zal men hen niet meer benyden, die het zich thans voor het grootste geluk rekenen, uwe beveelen te mogen volbrengen; de Loge, waar in Gy uw plaats in den Schouwburg neemt, zal de oogen der jonge Heeren niet meer naar zich trekken, en, onder uw venster zult gy geen verliefde Narren, noch zuchtende Corydons meer zien; uw Spiegel, die thans uw vyand is, om dat zy U tot hoogmoed op uwe lighaamlyke schoonheid aanprikkelt, zal zich bekeeren, en uw vriend worden; hy zal u de nederigheid en ootmoedigheid prediken, en u bewegen, om de verwaandheid op uwe bekoorlykheden, te gelyk met derzelver verlies, af te leggen Ach JULIA! welk een droevige verandering, die u voor de deure staat; als dan zal uwe schoonheid de oogen uwer Richteren niet meer verblinden; maar zy zullen het ledige uwer hersenen zo klaar en duidelyk ontdekken, als zy u thans uit hoofde uwer bekoorlykheid, het grootste verstand toeschryven; al wat gy zegt, zal een scherp oordeel moeten ondergaan; men zal zo veel redenen vinden om uwe tegenwoordigheid te ontvlieden, als men thans heeft, om dezelve te zoeken; uwe aanmerkingen over het kapzel, den opschik, de mode, den rechten prys der kleederen, den goeden smaak, en wat dies meer is, zullen dan aan elk zo belachlyk, zo buitensporig, zo dwaas voorkomen, als zy thans waarlyk en inderdaad zyn, hoewel men ze nu met de grootste loftuitingen verheft. Waar mede zult gy u dan troosten? waar mede de verdrietige eenzaamheid verkorten, als de lange avond des ouderdoms U overvallen zal, krankheden en ongemakken U het leeven lastig zullen maaken, en de Dood u reeds beginnen zal te naderen? O JULIA! zet uwe hoogmoed aan eene zyde; bekommer u niet zo zeer met uw lighaam op te çieren, als wel uwe redelyke ziele met zodanige Deugden, welken U

hier, niet by een party laffe en verwyfde Saletjongens, maar by alle redelyke menschen, bemind en geacht kunnen- maaken; zo zullen de dagen uwes ouderdoms U even aangenaam heen vlieden, als die van uwe jeugd; eerbied zal verwondering opvolgen; zelfs in uw zeventigste jaar zullen de Jongelingen u eeren, de Bejaarden U hoog schatten; Gy zult niet treurig zyn, als Gy de gezelschappen vaar wel zegt, of wanneer de ziekten U overkomen; maar, bly en wel gemoed, zult gy te rug zien op dien tyd, waar in voorzichtigheid U den besten leevensweg deedt kiezen, die U hier gelukkig heeft gemaakt, en hier namaals zalig maaken zal.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 329. *Den* 17 April 1769.

[*Het onderscheid tusschen* Wysheid, Verstand, *en* Weetenschap.]

Hoe schoon, hoe groot, 6 Oppermajesteit!
Is al uw werk, gevormd met wys beleid!
Uw wysheid streelt oplettende gemoederen:
Al 't aardryk is vervuld door uwe goederen.

LAUS DEO, SALUS POPULO.

W*ysheid, Verstand*, en *Weetenschap*, schoon naauwe betrekking tot elkanderen hebbende; schoon van de Schryvers en Redenaars, dikwerf, voor of door malkanderen verwisseld, en voor één en het zelfde ding genomen, zyn nochthans wezenlyk van elkanderen onderscheiden.

Weetenschap bestaat alleen in kennisse van zaaken, en dingen te hebben. *Verstand* is eene hoedanigheid, een redelyk vermogen, dat voorkomende zaaken en dingen begrypt en beoordeelt. *Wysheid* is eene zedelyke Deugd, eene *daadelyke* werking, bestaande, in een goed, en wel het beste gebruik te maaken, van Verstand,

Weetenschap, Magt, en alle andere Bekwaamheden Hoedanigheden en Vermogens.

Weetenschap kent alleen haare voorwerpen, welke zyn zaaken en dingen die geweeten konnen worden; maar laat die voorwerpen zo alsze zyn, zonder eenige, zelfs de allerminste verandering aan dezelven te maaken.

Verstand begrypt en beoordeelt zyne voorwerpen, welke zyn zaaken en dingen die het zelve niet te boven gaan, en begreepen konnen worden. Doch het *Verstand* mag deeze zyne voorwerpen begrypen, zo alse in haaren aart en natuur waarlyk zyn; het mag die beoordeelen, wikken en weegen, en omtrent dezelven waarschynlyke of vaste en zekere besluiten opmaaken; het maakt echter ook geene, zelfs niet de allergeringste verandering aan die voorwerpen, maar laat dezelven ook geheel en al, in haare natuur, in haaren staat en toestand blyven.

Wysheid is daadlyk werkende op haare voorwerpen. Haare voorwerpen zyn niet alleen de zelfde voorwerpen van Weetenschap of Verstand, of de zaaken en dingen die geweeten en begreepen worden; maar ook de Vermogens om te Weeten en te Verstaan zelve; gelyk ook alle andere Vermogens en Hoedanigheden, die in haaren bezitter plaats hebben; en dus ook het Vermogen 't gene wy Magt of Sterkte noemen, in zo verre zy van zulk een Vermogen, ter bereikinge haarer oogmerken, verzeld en geholpen wordt.

De *Wysheid*, naamlyk, van Weetenschap en Verstand, een goed, en wel het beste gebruik maakende, stelt zich, in alle opzichten, zulke einden voor, die, ever het geheel genomen, best en verkieslykst zyn; en kiest de allerbekwaamste en gepastste middelen uit, om die einden te bereiken. Wordt zy door Magt of Sterk, te verzeld, dan maakt zy ook het beste gebruik van dezelven, stellende de uitgekoozen middelen, ter bereikinge haarer oogmerken, door behulp van die Magt in het werk. Wordt zy door genoegzaame Magt ondersteund, dan maakt zy dikwerf verandering in de dingen die geweeten en begreepen worden, in zoo verre zy zulks,

ter bereikinge haarer uitmuntende inzichten, noodig en dienstig oordeelt,

Daar dan de *Weetenschap* de dingen kent, daar het *Verstand*, de natuur en gesteltenis, het opzicht en de betrekking der dingen tot elkanderen, derzelver overeenstemming en strydigheid, gevoeglykheid en ongevoeglykheid, bevat; terwyl de voorwerpen van Weetenschap en Verstand, daar door niets lyden, niets ondergaan, maar zo zyn en blyven, als of zy niet geweeten niet verstaan werden; daar schikt en regelt de *Wysheid*, een goed gebruik van magt maakende, de dingen, ter bevorderinge en bereikinge, van die allerbeste einden, die zy zichzelven heeft voorgesteld. Door haare schikking, ondergaan dus de dingen, waaromtrent zy werkzaam is, verandering, indienze zo niet geregeld zyn, als meest kan dienen, om in haare alleruitmuntendste oogmerken, op de beste wyze die mogelyk is, en naar haar genoegen te slaagen. Zo dat, *Weetenschap* en *Verstand* in haare werkinge niet meer dan *beschouwende* zyn, daar *Wysheid* eene *daadlyke* werking van den redelyken Geest is.

Weetenschap, kan, naar haare Voorwerpen zyn, kwaad of goed, nutteloos of voordeelig, van geen belang of ten uitersten noodzaaklyk weezen. *Verstand* is uitmuntender dan *Weetenschap*, dewyl het de Voorwerpen niet slechts kent, maar begrypt en beoordeelt. Doch de *Wysheid* is het voornaamste, dewyl die van Weetenschap en verstand een goed gebruik maakt, en dezelve tot de beste einden doet dienen.

Een mensch, die eene uitgebreide *Weetenschap* van noodzaaklyke en nuttige zaaken bezit, trekt de verwondering zyner medemenschen, die beneden hem in kennisse zyn, en de achting van alle braaven, tot zich. Een groot *Verstand* verbaast zelfs alle verstandigen, als edeler, verhevener en nuttiger, dan Weetenschap. Maar *Wysheid*, wordt van alle kundige, verstandige en wyze menschen, voor de alleruitmuntendste hoedanigheid der menschelyke natuure gehouden, als niet alleen redelyk, maar ook zedelyk, en zulk een uitsteekende Deugd zynde, dat de mensch, door dezelve niet alleen in zyne

beschouwingen, maar ook in zyne daadlyke verrigtingen, verre, zeer verre boven de Dieren uitmunt, en zweemt naar de Godheid.

Weetenschap en *Verstand* konnen, zonder *Wysheid* plaats hebben, gelyk de dagelyksche ervarenis meer dan te duidelyk leert. Maar al waar *Wysheid* is, wordt ook eene genoegzaame *Weetenschap*en een behoorlyk *Verstand* gevonden.

Wysheid is zelfs beter dan Sterkte, daar niets verschriklyker dan Magt is, wanneerze door Wysheid niet bestuurd wordt.

Zonder *Wysheid* verliezen alle de schoonheden en sieraaden der Ziele haaren glans en luister. Zonder haar is Goedheid Laf hartigheid, Dapperheid en Moed niet anders dan Ligtvaerdigheid en Woede; daar zy in tegendeel alle Deugden bevalligheid byzet en volmaakt, ja, wat zeg ik, alle Deugden volmaaktlyk in zich bevat.

Zeer schaars, helaas! zeer schaars werdt van alle tyden de *Wysheid* onder de menschen kinderen gevonden. Zy behoort echter tot hunne redelyke natuur, en heeft ook altoos by deezen of genen, in meer of minder graad en trap plaats gehad, en heeft nog plaats, zo wy hoopen.

Maar wil men eene volmaakte *Wysheid* vinden, dan moet men dezelve niet op aarde, en onder de Stervelingen zoeken, maar alleen in God, die zelf de Fontein en Oorsprong der *Wysheid* is.

God is uit zichzelven en volmaakt *Wys*, en wordt daarom te recht *den alleen wyzen God* genoemd. Hoe middagklaar blykt deeze waarheid!

Is de natuurlyke Zon de voornaamste natuurlyke oorzaak van licht en warmte hier op de Waereld, verlicht en koesterd zy de aarde; zouden wy zonder haar in den duister omtasten en van koude vergaan? Dan moet het licht en de warmte in haar niet alleen zyn, maar ook zeer groot zyn, daar zy op zulk eenen verbaazenden verren afstand van ons geplaatst is, en ons echter zo veel lichts en warmte mededeelt als wy hier op aarde gewaar worden. Zo ook,

Is God de eerste en eenigste oorzaak van al wat bestaat, gelyk hy is; wordt *Wysheid*, schoon schaars,

schoon onvolmaakt, echter op aarde in sommige menschen gevonden; behoort die tot de menschelyke nature? Dan moet de *Wysheid* ook in God plaats hebben, die onze Formeerder is. Ja, Gods *Wysheid* moet oneindig zyn, want schoon God niet verre is van een' iegelyken van ons, is nogthans de afstand tusschen hem en ons, in opzichte van waardigheid, oneindig.

Is *Wysheid* de edelste hoedanigheid in ieder redelyk Schepzel, als een redelyk Wezen beschouwt? Dan moet dezelve in den Schepper, die een volmaakt redelyk Wezen is, op de volmaakste wyze plaats hebben.

Is *Wysheid* eene zedelyke hoedanigheid, eene deugd, zonder welke geen redelyk Wezen volmaakt zyn kan, gelyk elk toestaat; Dan bezit God, die een redelyk Wezen is, eene volmaakte *Wysheid*, dewyl hy, volstrekt onafhankelyk zynde; ook volstrekt volmaakt zyn moet.

God is volmaakt *Wys*, - Zyne *Alweetendheid* beschouwd alle dingen. Zyn oneindig *Verstand* bevat alles Zyne volmaakte *Wysheid*, maakt van die alweetende kennis, van dat onbepaalde Verstand, het allerbeste, het allerwaardigste, het allerheerlykste gebruik.

De Magt, de onweerstaanbaare en alles vermogende Magt van God zelfs, is aan zyne *Wysheid* onderworpen; staat haar ten dienste, en wordt van haar bestuurt en binnen haare juiste kringen beslooten.

De *Wysheid* Gods is *daadlyk* werkende. - Zy stelt zich de beste einden voor. Zy schikt alles in de beste orde. Zy regelt alles ter bereikinge van de alleruitmuntendste oogmerken. Zy leidt en stuurt alles, wat zich anders niet wel schikken zoude, ter bevordering van het waare en groote belang van de gantsche Schepping.

Al wat geschapen is verkondigt deeze *Wysheid* van den Grooten Maaker aller dingen. - De gouden Zon die den gantschen aardkloot by beurten verlicht en koestert; De zilveren Maan, aan dewelke, onder veele andere diensten, de zorge voor den nacht is toebetrouwd; De andere Hemellichten, die als flikkerende vuuren, of tintelende diamanten in onze oogen schynen; De Lucht die ons ongewaarwordelyk indringt en in het leven bewaart; De luchtzuiverende Winden, die wel gehoord

en gevoeld maar niet gezien worden; Alle de verhevelingen hoe schrikkelyk sommigen mogen schynen; Alles wat zich aan het Firmament vertoont en in den Dampkring wordt geboren, alles levert doorstaande blyken van Gods volmaakte *Wysheid* uit.

Verkondigen de Hemelen Gods *Wysheid*, de Aarde spreekt hier niet minder. - Onze woonplaats, onze Waereld, van zulk een wonderbaar maakzel, roept Gods *Wysheid* uit, terwylze, als een waterbel, met alle haare bewooners, in het onmeetbaar ruim aan een niet is opgehangen. Hier spreeken de Levenlooze schepzelen, die zo wonderbaar in de onderaardsche Waereld verborgen zyn. Hier spreekt de Zee en al wat 'er in is; De Aarde en al wat op Aarde groeit en bloeit en zich beweegt. Elk grasje dat de aarde uit haaren vruchtbaaren schoot oplevert, elk wormtje dat in het stof wriemelt, is een blyk der Godlyke *Wysheid*. En wie van de menschen kan aan Gods *Wysheid* twyffelen, daar niet één van hun, zyn eigen dierlyk en redelyk gestel, tot nog toe, volmaaktlyk kent, en elk zich over zich zelven moet verwonderen.

ö Hoe aangenaam, hoe verruklyk is de beschouwing der Godlyke *Wysheid*! Welk een diepen eerbied voor het Opperste Wezen moet de overdenking van zyne onbegryplyke *Wysheid*, in alle edelaartige zielen niet natuurlyk verwekken! Hoe gelukkig zyn wy dat wy onzen Maaker kennen, en van zyn *Wysheid* overtuigt zyn! Alle andere schepzelen deezer Waereld schynen geene bewustheid van eene Godheid te hebben, ten minste zy geeven ons geene blyken van zodanige bewustheid. Maar wy, wy zyn instaat gesteld, om onzen Schepper en zyne *Wysheid* uit de Schepzelen te leeren kennen. Laaten wy dan niet in gebreke blyven, den *alleen Wyzen* God te verheerlyken. Wy verheerlyken hem met onze gedagten, woorden en werken, wanneer wy ons waardige denkbeelden van hem vormen, hem niets ongerymds, maar al wat volmaakt en heerlyk is, toeschryven, en ons overeenkomstig met de verhevenste begrippen van hem, in al ons doen en laaten gedraagen.

Hoe zou een redelyk schepzel, van Gods *Wysheid*

overtuigd, konnen nalaaten den Heere van alles groot te maaken! Hoe zou een aandachtig beschouwer van Gods *Wysheid*, die het vermogen om te denken en te spreeken van God ontvangen heeft, konnen nalaaten zich in dezer voege te uiten?

Uwe *Wysheid*, aanbiddelyk Opperwezen! doet my in verwondering wegzinken! Geen ontzag en eerbied, geen lof en dankbaarheid kan groot genoeg zyn, om aan U, ô Bron van *Wysheid*, te worden opgedraagen.

Daar gy, ô God! volmaakt *Wys* zyt, moet gy u, in alle uwe werken en daaden, het allerbeste einde hebben voorgesteld. Het beste einde voor u, is altoos overeenkomstig met u zelven te handelen; altoos als een volmaakt Wezen te werk te gaan; als een Wezen dat wel onafhankelyk, volstrekt vry - en almagtig, maar te gelyk ook, en niet minder, volmaakt goed en heilig, met één woord, volmaakt zedelyk recht is.

In zodanig een wezen te zyn, en zo te handelen, bestaat alleen uwe eer en heerlykheid, dewyl gy daar in en daar door boven alle andere wezens oneindig uitmunt. Om dit einde te bereiken, van altoos overeen-komstig met u zelven te handen, hebt gy alles met *wysheid* gemaakt, en bestuurt gy alles met volmaakte *wysheid*. Dit merken uwe kinderen op - Zo leeren zy u recht kennen, en erkennen u als het allerbeste, alleen goede, alleen *wyze*, en allervolmaaktste wezen. Dus verheerlyken zy u. - Deeze vergelyking begeert gy van uwe redelyke schepzelen. Gy wilt van ons verheerlykt worden, maar niet om uws zelfs wille. Uwe Gelukzaligheid kan niet vermeerderd, zo weinig als verminderd worden. Deeze verheerlyking eischt gy van de menschen, om hunnent wille, ten hunnen beste. Verheerlyken zy u, zy volgen uwen voortgang van verre. Daar door gedraagen zy zich overeenkomstig die verhevene natuure en andere genade gaven, met dewelken gy hen beschonken hebt. Daar door pryzen zy zich uwe gunste aan. Daar door volmaaken zy hunne edele vermogens. Daar door bevorderen zy, op de beste wyze, hun wezentlyk, hun grootste, hun altoos en eeuwigduurende geluk.

Alwyze God! nooit zal ik my onderwinden uwe werken te bedillen, myne kennisse en myn verstand is te gering en te eng bepaald, om alles te overzien en te bevatten, en zonder dat, ben ik niet bekwaam, noch bevoegt om hier te oordeelen: en ik weet dat gy *wys* zyt.

Ik weet ô God dat gy *wys* zyt! daarom zal ik uwe wegen, uwe handelingen, nimmer wraaken, maar aanbidden, 't Is alles goed over het geheel, wat gy beschikt. Gy stuurt alles, over het geheel, ten beste.

Ik durf my zelf in geene gevallen meer vertrouwen, daar myne wysheid, by die van den alleen *wyzen* God, niet genoemt mag worden, ja, niet dan loutere dwaasheid is. Ik heb voortaan geene keuze meer. Ik geef my in alle opzichten geheel aan het geleide, aan de beschikking der volmaaktste *Wysheid* over. 't Grootste leed, dat my von nu af, buiten myn toedoen, en zonder myne schult overkomt, hoe zeer dat het my in het eerst mag aandoen, zal ik zelfs goed en welkom heeten: Want God is *Wys*.

Ik zal de Fontein der *Wysheid* om wysheid smeeken, op dat ik haar in mynen kring mag navolgen. Wat anders kan voor my het beste einde over het geheel zyn, dan de gunst van mynen Maaker, die het hoogste goed zelf is, voor eeuwig te genieten? Waar zyn de beste middelen, dat ik die ter handslaa, om dit heerlyk einde voor my te bereiken? Maar kan ik naar deeze middelen wel met wysheid vraagen? God heeft my bekend gemaakt wat goed is. De Wysheid des Vaders heeft my den weg des heils aangeweezen en gebaand. De Leer dier Wysheid van harte te gelooven, en myne poogingen aan te wenden, om dezelve oprechtlyk, getrouwlyk en standvastig te beleeven, is, voor myne verlichte ziel, het eenige en waare middel, ter bevorderinge en bereikinge van een volmaakt en eeuwigduurend geluk.

De Denker.

N°. 330. *Den* 24 April 1769.

[*De Reden van de* vermindering *en 't* verval *der Inwoonders, van sommige onzer* Binnensteden, *nagespoord*.]

Hier past de strenge jeugdt op vryen noch op huwen:
Zy slaet den tyd veorby, en leert 'er Hymen schuwen,
En of de Minnegodt om 't jaar eens doet een keer
Geen boezems vatten vlam ---
Zy slaen de vleiery en praatjes in den windt,
Dies Cypris nimmer hier twee harten t'zamen bindt,
't En waer om zeven jaer eens bruiloft werdt gebouden.
't Is altyd tyds genoeg: zy zuffen en verouden:
Of gevenze eens wat schyns van vryen, 't is uit spel
En nauwelyx uit ernst ----

VONDEL.

Myn Heer Denker!

Deezen Winter in een onzer binnensteden een dag of drie my moetende ophouden, en uit hoofde van 't geen 'er my te doen stondt, vry veel, zo in den eenen als in den anderen hoek, te gaan hebbende, kon ik niet nalaaten, met aandoening het verval te beschouwen, in buurten my, in myne vroegste jeugd, bekend als bloeijende en bewoond door yverige handwerkslieden; zy hadden

nu het naargeestigste voorkomen. Hier en daar was een huis ten grond toe afgebrooken, de zwartberookte muuren zouden iemand ligt in het denkbeeld gebragt hebben van een vernielenden brand, die enkelde huizen getroffen hadt. Anderen stonden ledig met toegespykerde of meest in stukken gebrooken glazen, en neigden ten val. De bewoonde huizen leverden een niet veel vrolyker vertoon op, de schaamele armoede was het deel der bewoonderen, leedig zittende wyven, havelooze kinderen, in morssige voorhuizen: de werkzaamheid scheen 'er geheel verbannen. - Is dit, vroeg ik dikmaal aan my zelven, is dit dezelfde plaats? kunnen weinig jaaren eene zo groote verandering en zo verbaazend verval te wege brengen? Waarop moet dit in 't einde uitloopen?

Vervuld met deeze gedagten, kwam ik 's avonds aan 't huis van een myner Vrienden, vry hooger bejaard dan ik, en kundiger van de Stadsgesteltenisse zo in ouden tyde als in den tegenwoordigen. Het leedt niet lang of ik bragt de geziene vervallene buurten te berde, myne verwondering en aandoening daarover betuigende, ‘Gy zoudt, sprak myn Vriend, nog meer verwonderd, nog meer aangedaan zyn, indien gy de zaak meer dan dus oppervlakkig beschouwde, indien gy in staat waart om diezelfde gedeeltens onzer Stad te vergelyken met nog veel vroeger toestand dan gy u kunt vertegenwoordigen. Ik voor my gaa ze noit door, zonder eene zeer ontroerende vergelyking te maaken, en het vormen van de droevigste vooruitzigten. Gy hebt ter gemelde plaatse alleen yverige arbeidslieden kunnen kennen: maar myn vroegste geheugenis herinnert my daar Familien die groote koopmanschap dreeven, en teffens de handwerken, door welke deeze Stad voornaamlyk bestaan moet, met allen yver voortzetten.’

Naa de oorzaak gevraagd hebbende, kreeg ik een antwoord, 't geen ik wel verwagtte. ‘Deeze, zeide myn Vriend, is klaar, en u zo wel bekend als my; het verval der Handwerken, moet voor de hoofdoorzaak worden aangemerkt. Dit verval is zo groot, dat het nauwlyks kan geloofd worden. Ik zeg niet te veel, wanneer ik de evenredigheid tusschen het getal der

werklieden van over de vyftig of zestig jaar met de tegenwoordige stel als 100 tegen 10.' - Ter bevestiging hiervan bragt hy voorbeelden by, die in een blad van dien aart als het uwe, niet welvoeglyk plaats kunnen vinden.

Op myn voorstel, dat 'er egter Rykdoms genoeg in zyne Stad gevonden werdt, stemde hy zulks volkomen toe: doch verklaarde, dat 'het werkzaamste, het meestbedryvenste gedeelte der Inwoonderen, klein was en steeds kleinder wierd: ons ontbreeken Ingezeetenen van Middelbaaren staat, die nyverheid en spaarzaamheid vereenigen, en deeze deugden aan hunne kinderen overleveren.'

Dit bragt ons gesprek op de vermindering der Inwoonderen: en gaf myn Vriend gelegenheid tot de volgende aanmerkingen, die niet min tot veele Steden en Plaatzen van ons Land, dan tot zyne Stad byzonder betrekkelyk zyn, en my bewoogen hebben u deezen te laaten toekomen, of dezelve ook een plaats mogt hebben in uw weekelyks blad.

'Onder beschaafde en geregelde Volken is het Huwelyk 't middel om het menschlyke Geslacht, op eene wettige wyze, te vermenigvuldigen: hoe meer, hoe sterker dan het aangaan der vereeniging aangemoedigd worde, hoe talryker het nakroost zal zyn. Deeze aanmoediging nu ligt grootendeels in het vooruitzigt van te kunnen bestaan, en een Huisgezin te onderhouden, wanneer dit ontbreekt, is den bedagtzaamen den moed benomen.'

'Wie zal, schoon getroffen door de bekoorlykheden eener bevallige Maagd, schoon hy de sterke aanprikkelingen der Natuure voele, eene verbintenis aangaan, die hem, zo hy zyne oogen durft openen om de gevolgen te zien, gebrek en armoede of ten minste zeer bekrompene omstandigheden, noodwendig doet verwagten. - Wie zal iemand raaden zich te begeeven in een Staat, waarin een driedubbeld hartzeer te voorzien is, eigen gebrek, 't geliefdst voorwerp in een staat van behoefte, teerbeminde kinders, door het schaars onderhoud, dat men aan hun kan geeven,

steeds dien onvoorzigtigen stap herinnerende: Zullen Ouders, zulks bedenkende, hunne Dogter het Trouwen niet ontraaden? Zeker ja.'

'Dit nu is hier veeler geval geweest en nog. Zeer ryke Inwoonders, de bezitters der aanzienlyke schatten, door hunne voorouders gewonnen, laaten hunne kinderen, in op een volgende geslachten, aan elkander trouwen, hier door blyven die bezittingen in 't geheel en aan een klein getal bepaald: onder hen heeft de algemeene van het Huwelyk afschrikkende reden geen plaats; dan in zo verre als de denkbeeldige behoefte, door Weelde veroorzaakt, hierin begint medetewerken, en ook vermenigvuldiging van lieden van dien rang vermindert. De ryke Heer S*** heeft vyf kinderen, zy zyn naar den eersten zwier en den grootsten staat opgebragt: zyn twee Zoons hebben niets weezenlyks geleerd om zich te kunnen stabileeren. Tot manlyken ouderdom gekomen zouden zy wel trouwen, doch 't moet eene aanzienlyke party weezen; in het uitzien na dezelve gaat het beste gedeelte huns levens voorby: de talrykheid van de Familie heeft meer dan een aanzoek van een hunner doen mislukken: de andere heeft, dat my bekend, is nog geen aanzoek tot trouwen gedaan; de drie jonge Jussrouwen zyn reeds eenige jaaren huwbaar geweest: doch de Weelde wil eenige Dogters hebben. Laat ik de rekening eens opmaaken. De Oudste Zoon is zesendertig jaaren: de andere zevenentwintig: Juffrouw B*** telt reeds dertig; Juffrouw G**** vyfentwintig, en de Juffrouw K*** drieentwintig jaaren: zouden zy volgens eene zeer maatige rekening niet reeds Vaders en Moeders kunnen weezen van zestien kinderen.'

'Daalen wy tot een min bemiddelden rang van Menschen af, braave Kooplieden, of die Fabriquen aanhouden. De kwynende Koophandel in onze binnensteden, de slegte staat veeler Fabriquen beneemen den lust tot trouwen. Myn Buurman de Heer ***** heeft drie Zoons en ééne Dogter, alle nog ongehuwd, zy zien geen kans, zo 't schynt, om, trouwende, zich in dien staat te mainteneeren, in welken

zy zyn opgevoed. - Eergisteren trouwde de Zoon van myn Neef*** in den ouderdom van vyfendertig jaaren, hy hadt reeds negen jaaren gewagt na eene gelegenheid om, zonder kommerlyke vooruitzigten, het Huwelyk te kunnen aangaan, met eene Juffrouw van zyne jaaren, op welke hy voor lang het oog geslaagen hadt. Klein is het getal der nakomelingen uit zulk eenen Egt te verwagten. - Nevens hem tradt de Heer M**** in 't Huwelyk met eene kinderlooze Weduwe van éénenvyftig jaaren, hy is op zyn meest vyfentwintig, doch zonder zulk eene party met geld kon hy geen Man worden: maar deeze party zal hem waarschynlyk den naam van Vader niet doen draagen. Ik durf dit Huwelyken tegen de Natuur en schadelyk voor den Burgerstaat noemen.'

'Eene Weduw van myne kennis van middelbaaren burgerstaat, heeft twee Zoons, wakkere Jongelingen, zy zyn tot den handel opgebragt, neemen met lof de zaaken hunner Meesters waar, wat is de reden dat zy ongehuwd zyn, terwyl de een over de veertig de ander hoog in de dertig jaaren is? Mangel aan een genoeg beloovend vooruitzigt heeft deeze jongelingen gedwongen niet aan de eischen der Natuure te voldoen. In een staat van af hanglykheid en dienstbaarheid te blyven: misschien trouwen zy nimmer, of dan eerst, wanneer zy aan de pligten van den Egtenstaat niet kunnen voldoen, of aan Voorwerpen, die het voor de Maatschappye volstrekt onverschillig maaken, of zy in het Huwelyk treeden dan niet.'

'Ik behoef u, voer hy voort, geen meer staaltjes op te noemen, wegens de oorzaak der vermindering van het beste gedeelte der Inwoonderen deezer Stad, indien wy dien naam aan 't meestbedryvendste mogen geeven. Deeze zelfde oorzaak van gebrek aan vooruitzigt op een behoorelyk bestaan, werkt ook op nog laager soort van Volk, schoon zo algemeen niet. En gebrek aan werk of laagheid van arbeidsloon, doet hun den lust vergaan, zy moeten zich der armoede getroosten, van de giften van anderen leeven, of ver-

trekken na andere plaatsen, waar meer werks gevonden wordt, het dagloon hooger of de lyftogt goedkooper is. Dit alles ontvolkt onze Stad, en het is te dugten dat ze, wanneer het op dien voet voortgaat, eer nog deeze eeuw ten einde is, geheel uit drie Soorten van Menschen bestaan zal, Renteniers, Winkeliers en Armen. Een droevig vooruitzigt in de daad!'

'Dat dit bygebragte op goede reden steunt, en geene ongegronde vrees is, blykt nog klaarder, als wy het stuk van den anderen kant beschouwen, en het oog vestigen op dien tyd, wanneer deeze Stad in grootheid, aanzien en rykdom toenam. De vooruitzigten van een voordeeligen handel, van eene welopneemende Fabriq, moedigden de Jongelingschap, zo dra zy des kundig waren, aan, om eene Vrouwe te zoeken: de Ouders maakten geene zwaarigheid hunne Dogters te geeven, zy verlangden om ze Moeder te zien van een bloeijend huisgezin. De Arbeisman was niet versteeken van de hope om eens zyn eigen meester te worden; deeze hope zette zyn yver vleugels by, en de minste ingezeten hadt niet voor werkloosheid en daar uit spruitend gebrek te vreezen, als hy trouwde en eene menigte van kinderen verwekte. Binnen kort werden zy de kost waardig, en men rekende het toen nog gelyk van ouds, een Zegen kinderryk te zyn, 't geen nu by veelen in een Vloek veranderd schynt - Op dergelyk een gelukkigen voet gaat het ten platten Lande toe, waar de Dorpen niet als in Steden veranderd zyn. Een Landman kan nog trouwen met het vooruitzigt om in vrouw en kinderen geen bezwaar te vinden, en met POOT te kunnen zeggen:'

Zeven kinders en een wyf
Zyn myn daeglyx tydverdryf.

'Van hier zyn de Huwelyken daar niet alleen naar evenredigheid veelvuldiger, maar worden ook vroeger aangegaan. Men beschouwt de Kinders, gelyk het

behoort, als Steunpylaaren van het Huisgezin, en niet als drukkende lasten, die het met den val dreigen; ook zyn ze, binnen kort, in staat, om iets ten nutte toe te brengen.'

'Tot dit oorspronglyke en natuurlyke moet het wedergebragt worden, zullen wy onze Steden in dezelfde Volkrykheid houden, als ze nog zyn, en niet van jaar tot jaar zien afneemen. Wel te recht zingt Vader VONDEL.'

Ik zie de wereld doods en omgewroet van mollen,
Indien men liefdeloos de jaaren been laat rollen.

Ongestoord had ik myn Vriend dus verre laaten voortgaan, wanneer hy een Brief van Huwelyksbekendmaaking ontving van een Heer en Juffrouw, die met hun beiden bykans honderd jaaren haalden, en nu voor de eerste reis stonden te trouwen. Zy waren ons bekend, en de oorzaak, waarom de Heer niet eerder tot dus een besluit gekomen was, bleek niet duister gelegen te zyn in de langlevenheid van zynen Oom, door wiens dood hy nu onlangs voor 't grootste gedeelte Meester geworden was van de ontruimde goederen, en dus in staat om met fatsoen te trouwen.

'Dit is, zeide myn Vriend, eene tusschenkomend bewys voor de droeve waarheid, welke ik sprak. Geheele Landen kunnen hier ook tot getuigen strekken. De weinig bevolktheid van *Spanje*, voor een gedeelte aan de uitdryving der Mooren en de veelvuldige Volkplantingen toegeschreeven, heeft men mogelyk, op den duur, veel meer te wyten aan de trotsheid en luiheid van dat Volk: twee gebreken, die het Huwelyken zeer in 't licht staan. Van den anderen kant, zien wy hoe sterk het Menschlyk Geslacht vermenigvuldigt in de Volkplantingen van verscheide Natien. De ruimte van Land, de menigte van werk, het vooruitzigt van met vrouw en Kinderen te kunnen bestaan, zetten de Huwelyken voort: zo dat derzelver evenredigheid tot het getal der Menschen, de helft grooter gestelt wordt dan op de meeste andere plaatsen.'

Hier werden myn Vriend en ik in ons onderhoud belet door het bezoek van twee Heeren, met welken wy eenige zaaken hadden aftedoen. In myn Logement gekomen zynde, schreef ik zyne bedenking op, met oogmerk om ze u te zenden, gelyk ik met deezen doe. Ik blyf

Myn Heer!
UE Dw. Dienaar
O.S.

Ik bedank den Heer O. S voor den gezonden Brief. De aanmerkingen van zyn ouden Vriend zyn maar al te gegrond. Ik zal deeze Stoffe, waarschynlyk, by eene nadere gelegenheid, wat hooger ophaalen en breeder ontvouwen Men ziet 'er duidelyk genoeg uit, dat de Weelde, hoe zeer zommigen haar zoeken te blanketten, een ingekankerd kwaad is, 't welk een Staat als de onze verzwakt.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 331. *Den* 1 May 1769.

[*Weinige menschen zyn* onvergenoegd.]

Laetus forte tua vive sapienter.

HORATIUS.

De Vergenoegdheid wordt voor eene groote Deugd gehouden, en wel voor eene Deugd, die zelden, zeer zelden gevonden wordt; het eerste, dat zy eene groote Deugd zy, stemme ik van ganscher harten toe; doch, dat menze zeer zelden by de Menschen aantreffe, ontkenne ik; naar myne gedachten, heerscht zy by alle Stervelingen, en is de gemeenste aller Deugden, welken by beschaafde Volken in waarde worden gehouden. Om deze stelling te bewyzen, moet ik eene uitzondering maaken; ik sluit de meeste jonge Lieden, die het twintigste jaar van hunnen ouderdom nog niet bereikt hebben, uit het getal der vergenoegde Menschen; want, alhoewel my wel een menigte van

Jongelingen en jonge Dochteren, die wonderlyk wel te vrede waren, onder de oogen gekomen zyn, zo is dezelve echter niet te vergelyken, by het oneindig getal der Onvergenoegden. Integendeel heb ik opgemerkt, dat de vergenoegdheid, van het twintigste jaar af, met de Menschen, steeds groeit en toeneemt, zo dat de Ouderdom dezelve vermeerdert tot de hoogste jaaren toe. Deze stelling schynt in den eersten opslag ongerymd, en tegens de ondervinding. Men houdt het daar voor, dat jonge Lieden, uit losheid en wulpsheid, zich met het tegenwoordige vergenoegen, maar dat een ryper ouderdom, die meer oogen in 't hoofd heeft, de begeerte naar het bezit der dingen, groeien doet, en dat een Gierigaard van achtien jaaren, even zelden als een witte Rave gevonden wordt, daar de Ouderdom integendeel aan onvergenoegdheid, gierigheid en hebzucht onderhevig is. Om deze strydigheid van gedachten uit den weg te ruimen, en myn gevoelen in een helder daglicht te plaatsen, moet ik de zaak in order behandelen, en myne stelling uit de menschelyke Natuure, en den Aart der Vergenoegdheid afleiden.

De Mensch bestaat uit Ziel en Lighaam; die beiden zyn werkzaam omtrent voorwerpen, waar in Vergenoegdheid plaats kan hebben; daar is derhalve eene dubbele Vergenoegdheid; die des Lighaams, met betrekkinge tot aardsche dingen, Geld, Goederen, Eere, zinlyk Vermaak, Wellust enz., en die der Ziele, met betrekking tot geestelyke Dingen, Verstand, Deugd, Waarheid, Kundigheden en Weetenschappen. Zo weinig wy, in deze Waereld, zonder aardsche goederen leeven kunnen, even weinig kan onze Ziel de geestelyke

Goederen ontbeeren. In beiderleie opzichten, worden wy door eene begeerte gedreeven, die uit de ondervinding van ons gebrek ontstaat. Deze is zeer natuurlyk en rechtmaatig. Doch, dewyl wy niet alles kunnen gebruiken, en ons ten nutte maaken, zo is een Mensch vergenoegd, die zyne begeerte niet verder uitstrekt, dan tot het geene hem noodig en onontbeerlyk is; die te vrede is, als hem het volstrekt nodige niet ontbreekt, en zich gaarne met zo weinig als maar mogelyk is behelpt, zonder zich immer over het gemis van andere dingen te bekommeren.

De Vergenoegdheid, daar wy thans van spreeken, betreft de dingen, welken onze redelyke Ziele kunnen verbeteren, en haar nuttig zyn. Gelyk nu eene Deugd, die de Ziel met betrekkinge tot zich zelve oefent, edeler en pryswaardiger is, dan die slegts opzicht heeft tot het Lighaam, zo ik ook de Vergenoegdheid, uit kracht van welke een Mensch voor zyne Ziele weinig of niets verlangt, veel voortreflyker dan de lighaamelyke Vergenoegdheid. Wel is waar, men behoorde ook met betrekkinge tot het Lighaam vergenoegd te zyn, doch dit is bezwaarlyk, en kan veeltyds niet geschieden. Want, hoe veele dingen gebruiken wy niet in dit leven, en tot onze tydlyke en lighaamelyke noodwendigheden; Klederen, by voorbeeld, en wel nieuw-modische, gelyk de schoone Sexe best weet; Spyzen, Vleesch, Vogelen, Visch, Kruiden, Gewassen uit alle Waereldsdeelen, Zuiker, Peper, Dranken van veelerlei soort, Geld en Huisraad! 't is naauwlyks by elkanderen te krygen, zo veel als wy daar van gebruiken; en 't is niet genoeg, dat wy thans eeten, drinken en ons kleeden, Geld en Huisraad hebben, 't eene

wordt verteerd, 't andere versleeten, het derde uitgegeeven of gestoolen. Wy moeten, derhalve, gemerkt de onzekere duurzaamheid van ons leven, de trouwloosheid onzer Medemenschen, en veele onvoorziene doch gebeurlyke toevalligheden, begeeren, en ons beste doen, om zo veel aardsche goederen in ons bezit te hebben, als een Mensch, naar zyne omstandigheden, gebruiken kan, en als wy dat doen, leeven wy ten dien opzichte vergenoegd. Die meer zoekt, als hy gebruiken kan, is een onvergenoegd Mensch, een verachtelyke Gierigaard. Naardien nu jonge Lieden, uit losheid, slegts op het tegenwoordige zien, doch met de jaaren zorglyker worden, en alsdan hun best doen, om een magazyn opteleggen voor den aanstaanden ouderdom, zo zyn jonge Lieden om dingen, die het Lighaam betreffen, vergenoegd, maar de Ouden gierig.

Doch met de Vergenoegdheid, die haar opzicht op de Ziele heeft, is 't gansch anders gelegen. Jonge Lieden, van de tedere jeugd af, hooren gaarne iets, en willen gaarne iets weeten; ten minsten het grootste gedeelte van dezelven. Zy leeren, laaten zich onderwyzen, en zoeken hun Verstand met waarheden te verryken; van waar anders dat aantal van Schoolieren, en van Academische Burgeren op de Hooge Schoolen? Maar, zo dra ieder van hun eenige kundigheden verkreegen heeft, ten minsten zo veel, als hy noodig heeft om de kost te winnen, waar toe, naar de hedendaagsche gesteldheid der zaken, inderdaad niet veel behoort, zo toont hy zyne vergenoegdheid. Hy bevindt, dat hy genoeg weet, en houdt op meer te leeren. Hy is met zyne kundigheden, en het geringe getal der Waarheden, die men hem ingeprent heeft,

volkomen te vrede, en tracht naar geen vorderingen. Als ik dit recht beschouwe, zo kan ik hem geen ongelyk geeven, want het brood wordt verteerd, de klederen worden afgedragen, het uitgegeevene geld is niet meer in de zak, maar eene waarheid, hoe klein ook, is van eene oneindige duurzaamheid; eene geringe kundigheid blyft ons by, en vermindert niet; men kan zich, derhalve, geduurende zyn gansche leven, met zeer geringe kundigheden gemakkelyk behelpen, die eens en duizendmaal te passe gebragt, altoos dezelfde blyven, en nimmer verslyten. Een Schoolmeester, die, zedert vyftig jaaren, een oneindig getal van kinderen het leezen en den Catechismus geleerd heeft, heeft niets van zyne leeskunst verlooren, en weet den Catechismus even goed als in zyne jeugd; waarom zou men zich dan niet met een weinigje vergenoegen?

Dagelyks vindt men duizend oude lieden, die over de slegte tyden en het gebrek van geld klaagen; maar, waar vindt men iemand, die zich beklaagt over den nood zyner ziele, dat by dom is, dat hy niets verstaat, niets weet? wie is hy, die wysheid zoekt? Is 'er iemand onder myne Leezers, die zo weinig kennis van de waereld heeft, dat hy myn zeggen niet gelooven wil, welaan, ik zal hem een gemakkelyk middel aan de hand geeven, om zich van de waarheid op het krachtigste te overtuigen. Hy zoeke slegts een' ouden; ik noeme ouden alleen, die over de dertig jaaren zyn; die ryk is, en vereeren denzelven een geschenk van zilver of goud, de ryke zal het met een vrolyk gelaat aanneemen, en den Geever vriendelyk bedanken; maar, als hy hem in vertrouwen eene goede les wil mededeelen, loopt hy

groot gevaar, van met verontwaardiging het huis uitgejaagd te worden, en te moeten hooren, Myn Heer! ik ben zelf wys genoeg; ik heb, God dank! myn verstand; ik heb geen Catechiseermeester van nooden. Te vooren zeide hy niet, Myn Heer! ik ben zelf ryk genoeg, en kan my die dingen zelf wel koopen, ik bedank u voor uw geschenk. Waar koomt dit van daan? de Man is vergenoegd met zyne geestelyke omstandigheden, en met zyne lighaamelyke niet.

Hans Geldzak is een man van zestig jaaren, die geene Kinderen heeft; hy bezit meer dan drie tonnen gouds, en verteert naauwlyks tweeduizend Guldens jaarlyks; het overige leidt hy op, want hy is bekommerd, dat hy t'eeniger tyde te kort komen zal; hy zoekt dag aan dag, zonder ruste, door woeker op woeker, zyne schatten te vermeerderen; en zo lang als anderen nog wat overig hebben, heeft hy niet genoeg; wel ter dege is deze man onvergenoegd ten opzichte van het lighaamelyke; maar beschouwt hem naar zynen geest! ô, die is waarlyk dood arm; zyn verstand heeft geen bezef van eenige waarheid; zyn geheugen herinnert hem slegts de allereenvoudigste gronden van den Godsdienst, die hy noch uit de Reden, noch uit den Bybel bewyzen kan; maar met dit weinige is hy zo wel te vrede, als Diogenes met zynen ton; hy denkt niet eens, dat zyn geest gebrek heeft aan alles, en lacht hen grootmoedig uit, die den behoeftigen en deerniswaardigen toestand zyner ziele met medelydende oogen aanzien, en hem gaarne eenige geestelyke aalmoesen zouden willen mededeelen.

Deze geestelyke Vergenoegdheid overtreft de lighaamelyke nog in eene byzondere omstandig-

heid. Een mensch mag, ten opzichte van de laatste, met zo weinig vergenoegd zyn, als hy wil, zo zal hy, wanneer men hem iets aanbiedt, hetzelve op zyn hoogste slegts beleefdelyk weigeren, zonder zich door die aanbieding beledigd te rekenen. Maar de Vergenoegdheid eens menschen, ten opzichte van zyne ziele, is van eene tederer natuure. Onderrecht of waarschouw iemand, in eene zaake zelfs, daar hy ten hoogsten onkundig in is; verzoek hem, dat hy toch als een redelyk mensch wil denken en handelen, het geene hy nooit gedaan heeft, hoe meent gy, dat uwe liefderyke genegenheid opgenomen zal worden? wie heeft u tot mynen Zedemeester aangesteld? wie heeft u geroepen, om my te waarschouwen? waar bemoeit gy u mede? Ik heb u noch iemands onderrichting van nooden. Koom my zo niet weêr aan boord, of ik zal u beenen maaken. Zie daar het antwoord, dat u toegevoerd zal worden.

Onder hen, die met de uiterlyke dingen vergenoegd zyn, heb ik nooit iemand aangetroffen, die openlyk te kennen gaf, dat hy genoeg bezat, om dat hy een groote Kist hadt, waarin zo veel gelds leggen kan, als hy gebruikt, alhoewel dezelve tegenwoordig ledig is. Dus denken echter de geestelyk Vergenoegden; want ik kenne zeer veele menschen, die wonderbaarlyk wel te vrede zyn met het vermogen, dat onze ziele heeft, om waarheden te bevatten, zonder hetzelve ooit aantewenden. De jonge Heer C... heeft een goed natuurlyk verstand, en, als hy wil, kan hy veele dingen begrypen; maar 't eenigste dat hy weet, bestaat in zommige kleenigheden, en daarmede is hy zo vergenoegd, dat hy zich verbeeldt, veel verstands te hebben, omdat hy de vermogens bezit van ver-

standig te worden; doch hier by laat hy het berusten.

De Vergenoegdheid strekt zich wel het meeste uit tot Deugden en Zaaken, die het Hart betreffen. Kinderen zyn met een blaadje klatergouds te vreede, en houden het voor goud; zo gaat het dezen lieden; zy zyn met den schyn der Deugd vergenoegd; de Deugd zelve begeeren zy niet. FLAVIA leest de ontuchtigste Boeken; en haar Hart verheugt zich, wanneer zy, in 't heimelyke, eenige onbeschaamde taal hooren kan; doch, dewyl zy zich voor de daad wagt, zo is zy in dit opzicht zo volkomen te vreede, als of zy de Kuisheid zelve was.

Dus ziet men, dat de menschen in 't algemeen met zeer weinig vergenoegd zyn. Indien wy in onze lighaamelyke omstandigheden even onbaatzuchtig waren, zou het geld uit de ingewanden der aarde, met zo veel arbeids niet te voorschyn gebragt worden; ja wy zouden in 't geheel geen of weinig gelds van nooden hebben. Wat wonder is het dan, dat, daar wy zo vergenoegd zyn met betrekkinge tot Wysheid en Deugd, 'er zo weinig Wysheid en Deugd gevonden worde? Eveneens is het gesteld ten opzichte van den Godsdienst; de meeste Menschen behelpen zich met een weinig van dezelve, op dat die heilige zaak niet door 't gebruik verergere, maar altoos even goed blyve.

De Denker.

N°. 332. *Den* 8 May 1769.

[*De* uiterlyke *of* openbaare Godsdienst, *als een* zedelyke *pligt beschouwd, overwoogen, en aangedrongen*.]

Res odiosa tibi est Pietismus: at excute mentem:
Forte etiam pietas res odiosa tibi est.

WERENFELSIUS.

Onder de veelvuldige Brieven, die my van tyd tot tyd worden toegezonden, om ze eene plaats in myn weekelyksch Werk te geeven, verdient buiten twyffel de volgende den ingespannensten aandagt, en allerernstige overweeging, Waarom ik van my zelven niet heb kunnen verkrygen, denzelven niet aanstonds gemeen te maaken, in hope, dat myne Leezers het onderwerp, in denzelven verhandeld, onpartydig zullen overwegen. Dus luidt hy.

Myn Heer!

'De Godsdienst, (ik ben 'er in myn hart ten vollen van overtuigd,) de Godsdienst, (zo als gy u voor eenigen tyd, in een uwer Vertoogen(*) uitdrukte,) is het hoogste cieraad, en de heerlykheid der menschelyke natuure, dat geene, het welk ons inzonderheid onderscheidt van de lagere rangen van Schepzelen, en waar op alle hope des levens hier, en der gelukzaligheid hier namaals, wanneer dit kortstondig en haast voorbygaand leven zal zyn weggevloden, eeniglyk gegrondvesd is.' De Godsdienst is hierom eene zaak, die, boven alle andere zaaken, met den ernstigsten ernst behoort overdagt, en als zodanig allezins behartigd te worden. Dat doe ik, (God zy deswege geloofd!) en daarom vertrouw ik, dat ik, dus ten einde myns levens voortgaande, ten jongsten dage eenen genadigen God zal ontmoeten.

't Is waar, ik ga nooit te Kerk; het heugt my niet, dat ik 'er in geweest ben; het bygelovig en bigot gemeen houdt my daarom voor een mensch, dat geenen Godsdienst heeft; doch dat volkje weet niet beter; het praat de Heeren Predikanten na; en deezen moeten zo voorpraaten, om niet slegts voor stoelen en ban-

(*) No. 314.

kente bazuinen. Als zy zelven niet prediken moeten, dan houden zy vaak hun gemak zo wel als ik; ik hoor 'er myne Bedienden dikwyls van spreeken; doch die goede zielen gelooven, dat myne Heeren, de Dominees, als zy 'smorgens, of 'smiddags, gepredikt hebben, al te vermoeid zyn, om 's namiddags, of 's avonds te Kerk te koomen; doch dat zyn veelal praatjes, om by 't gemeen in een goed blaadje te blyven, en hetzelve te doen gelooven, dat men verpligt is te Kerk te gaan. In ernst, myn Heer! ik kan niet begrypen, dat men gehouden is, weekelyks eenige uuren in de Kerk doortebrengen, met zingen, bidden, danken, en hooren prediken, en dat somtyds op eene allerramp-zaligste wyze, in gezelschap van allerlei slag van menschen, zelfs dikwils van zulken, waarmede een fatsoenlyk mensch zich schaamen moet, eenige de minste gemeenschap te houden. Moet men daarom zich kleden, vaak door regen en wind loopen, en somtyds eenige uuren van koude klappertanden, of zich half dood zweeten? Is dat Godsdienst? Men kan immers in zyn huis wel zingen, bidden en danken, en eene Verhandeling, veeltyds oneindig beter uitgewerkt, en duizendmaal bondiger beredekaveld, dan de meeste predikatien zyn, die dikwyls anderhalf uur duuren, in een kwartiers uur leezen; behalven dat men op zyne Kamer in zynen aandagt niet gestoord wordt, gelyk veelal in de Kerken geschiedt. Ik beklaag die goede Luidjes, die het Kerkgaan voor een noodzakelyk punt van Godsdienst aanzien. Het is op zyn allerhoogst by my eene onverschillige zaak, Ik ben daarom volkoomen gerust, dat dit verzuim my nooit als eene misdaad zal toegerekend worden.

Het heugt my ook niet, dat ik ooit iemand ontmoet heb, die het Kerkgaan onder de volstrekt noodzaakelyke pligten van het Kristendom telde. De Predikant van het Dorp, by welk myne Plaats legt, en onlangs overleden is, heeft, zo als ik ook verscheidene anderen ontmoet heb, my wel eens te kennen gegeeven, en zoeken te beduiden, dat ik wel zou doen, indien ik nu en dan eens onder het gehoor van Gods Woord, zo als hy zich geliefde uittedrukken, kwam; maar nooit heeft hy ondernoomen, te bewyzen, dat ik daar toe, volgens Reden en Godsdienst, volstrekt verpligt was, integendeel, hy heeft zich meer dan eens duidelyk genoeg uitgelaaten, dat hy het Kerkgaan hielde voor eene zaak, die men naar welgevallen kan doen, of nalaaten, behoudens het Karakter van een' regtschapen Kristen.

Doch zyn Opvolger, een Heer, dit moet ik zeggen, van Verstand, Oordeel en Geleerdheid, en tevens van een alleruit-muntenst zedelyk Karakter, die in alle zyne gesprekken en daaden betoont, dat de Godsdienst hem op het tederste ter harte gaat, en waarlyk ernst is. Ik bemin hem, uit dien hoofde, zo zeer, als ik een eenig mensch bemin. Die Heer, die verstandige, geleerde en waarlyk Godvrugtige Man, spreekt eene

andere taal, hy zegt ronduit, dat niemand een regt Godsdienstig Kristen kan zyn, die in eene openbaare moedwillige verwaarlozing van den Openbaaren Godsdienst leeft. Hy brengt verscheidene bewyzen by, voor de Noodzakelykheid van 't Kerkgaan, of 't bywoonen van den Openbaaren Godsdienst, die my schier zouden doen overhaalen, om van gedrag te veranderen; althans de oplossingen, waardoor ik zyne bewyzen kragteloos zoek te maaken, voldoen my zelven niet ten vollen. Ik zou gaarne uw oordeel wenschen te verneemen over de kragt zyner bewyzen.

Hy haalt het stuk uit den grond op. De Schoolsche geschillen, over den Sabbath, laat hy aan zyne plaats. Dat God, die overal is, de vereenigde smeekingen der Gelovigen gereder zou hooren, dan het gebed eens Godvrugtigen, in zyne eenzaamheid uitgestort, komt hem bespottelyk en ten hoogsten belagchelyk voor. Hy onderneemt niet te bewyzen, dat de openbaare Godsdienstige byeenkomsten, in alle opzigten, zo zyn ingerigt, als zy behooren te geschieden; hy staat toe, dat hieromtrent wel eenige verbeteringen, en veranderingen ten goede, behoorden en konden gemaakt worden; doch hy merkt zeer wel op, dat men, in deezen staat van onvolkomenheid, geene volmaaktheid moet zoeken, en dat men daarom den Open baaren Godsdienst niet hebbe te verzuimen, om dat dezelve op eenen beteren voet zou kunnen en behooren gebragt te worden. Hy staat verder toe, dat het hoofdoogmerk van allen Godsdienst moet zyn de verbetering van 't hart, en het waare weezen van den Kristelyken Godsdienst inderdaad geleegen is, niet *in spyze of drank*, of eenige uitwendige vertooningen van Godsdienstigheid, *maar in rechtvaerdigheid, vreede en blydschap door den H. Geest*, of in een vroom en deugdzaam leven, naar de voorschriften van het Euangelie ingerigt. Hy denkt over de meeste punten van den Godsdienst, zo als ik over dezelven denk. Ons eenig verschil is over den Openbaaren Godsdienst. Hy meent, dat een Kristen verpligt is, denzelven by bekwaame gelegenheden bytewoonen, en dat ik uit dien hoofde, omdat ik nooit te Kerk ga, maar op die tyden, of myne kamer houd, of eens wandel, of op de eene of andere onzondige wyze den tyd 's zondags overbreng, hy meent dat ik uit dien hoofde niet leef, zo als een Kristen behoort te leeven. Dus redekavelt hy, om my van gedrag te doen veranderen.

Wy zyn, zegt hy, (ik ben het met hem van harte eens,) wy zyn verpligt God, onzen grooten Schepper en goedgunstigen Weldoender, den hoogsten Eerbied, en hartgrondigste Liefde, op ieder oogenblik onzes levens, te bewyzen. - Alle onze pogingen, vervolgt hy, (ik hang 'er insgelyks myn zegel aan,) alle onze pogingen, inzigten en begeerten, moeten zich hiertoe uitstrekken, om, op alle mogelyke wyze, deezen onzen ver-

schuldigden Eerbied en Liefde, met woorden en daaden, uittedrukken. - Dit sluit, gaat hy voort, (ik weet 'er insgelyks niets tegen intebrengen,) dit sluit noodzakelyk in zich, dat wy niet alleen by alle voorkoomende gelegenheden tragten, maar ook naar gelegenheden zoeken moeten, om anderen tot dienzelfden Eerbied en Liefde, jegens het hoogstgedugt en tevens allerbeminnelykst Opperweezen, te beweegen, aantespooren, of meer en meer optewekken, omdat 'er geen waareEerbied en Liefde voor God in onzen boezem kan huisvesten, ten zy wy van harten wenschen, en met de daad betoonen, dat Hy Gezegend, het voorwerp van onzen Eerbied en Liefde, door anderen als zodanig erkend, en van hen zo wel, als van ons, als zodanig geëerd, bemind en verheerlykt worde, dewyl Eerbied en Liefde, voor eenigen Persoon, van die natuur zyn, dat wy, indien wy daarmede waarlyk bezield zyn, onmogelyk kunnen nalaaten, het van ons geëerde en geliefde voorwerp, als alle Eer en Liefde waardig, anderen aantepryzen, door gaarne van hetzelve te spreeken; hetzelve te roemen, deszelfs loffelyke eer-en beminnenswaardige hoedanigheden, by geschikte gelegenheden, anderen te vertellen, en zelfs naa gelegenheden te zoeken, om het voorwerp van onzen Eerbied en Liefde, als zodanig, by anderen meer en meer bekend te doen worden; opdat deezen met ons hetzelve de schuldige Eer mogen bewyzen, en de verschuldigde Liefde en Hoogagting toedraagen. - Wy kunnen, dit gevolg, leidt hy hier uit af, (en ik kan ter goeder trouw niet anders zien, of dit gevolg is in alle deelen juist en ten vollen regtmatig,) wy kunnen derhalven niet nalaaten, onzen Eerbied en Liefde voor God, indien onze harten daar mede waarlyk overtrokken zyn, anderen bekend te maaken, en uit den overvloed onzer harten daarvan te spreeken; dewyl de Liefde van die natuur is, dat wy van het voorwerp onzer liefde niet zwygen kunnen, zonder ons zelven op eene geweldige wyze geweld aantedoen, wanneer wy gelegenheid hebben, daarvan te spreeken, en aan anderen de aandoening onzer harten te openbaaren. - Wy betoonen derhalven, dus gaat hy voort, (ik weet 'er wederom niets tegen intebrengen,) dat 'er geene waare Liefde jegens den Heere onzen God, dien wy *met geheel ons hart, en met geheel onze ziele, en met geheel ons verstand* moeten *lief hebben*, in onze gemoederen huisvest, en dat wy, bygevolg geene regt Godsdienstige Kristenen zyn, ten zy wy onzen Eerbied en Liefde voor het allereerwaardigste en beminnelykste Weezen, zo wel door de betuigingen onzer monden, of eenige andere uiterlyke tekenen van Liefde en Hoogagting voor hetzelve, aan anderen te kennen geeven, als door de aandoeningen onzer harten, en de daaden onzes levens. - Zugt gevolglyk voor den uiterlyken Godsdienst, waarin wy openlyk onzen Eerbied.

Liefde en Hoogagting voor God betuigen, en te kennen geeven, is zyn eindelyk besluit, is aan eene waare Liefde en Hoogagting voor den grooten en beminnelyken God zo onafscheidbaar verknogt, dat het laatste, zonder het eerste, volstrekt onbestaanbaar is; en dus dat wy even strikt verbonden en verpligt zyn tot den Openbaaren Godsdienst, als het onze onvermydelyke pligt is, om onzen grooten Schepper en goed-gunstigen Weldoender van gantscher harte lieftehebben.

Hier zit ik aan den Grond. Stem ik dit gevolg toe, dan is myn gevoelen, het welk ik tot nog toe had, wegens den uiterlyken of openbaaren Godsdienst, valsch, en onbestaanbaar met een' waaragtig Kristen, en zelfs met de eerste en onbetwistbaare gronden van allen Godsdienst; dan hebben die menschen het waarlyk regt, die 's Zondags, zonder noodzaakelyke verhindering, de uiterlyke Godsdienst oeffeningen naarstig bywoonen, schoon ik ze tot heden toe uitlagte, en hielde voor een'hoop bygeloovige en bigotte Luitjes, die zich door de Heeren Geestelyken zo wat op de mouw laaten spelden; dan heb ik sedert veele jaaren, niet tegenstaande ik my verbeeld een zeer goed Kristen te zyn, geleeft in eene openbaare verwaarloozing van een' der eerste pligten van den Godsdienst, dewyl ik, zo als duizenden, en wel de meeste ordentelyke luiden, met my doen, in plaats van 's zondag te Kerk te gaan, in 't hoekje van den haard alleen, of met gezelschap, of met wandelen, of met een speeltogtje met eenige goede vrienden te doen, my diverteerde, naar dat het saisoen medebragt en de verkiezing viel. Daar ik dien dag inzonderheid toe houd, om dat men op die dagen, 's winters, de meeste ordentelyke luiden best by zich kan krygen, of t'huis vinden, en 's zomers, by goed weder, duizenden van menschen, [ik zie gaarne menschen,] inzonderheid 's middags, dien dag schikken tot uitspanningen, om hunnen geest, in de open lugt, met wandelen, met ryden, met vaaren, of met in hunne tuinen, of op hunne plaatzen goede vrienden te zien, te verfrisschen en te vervrolyken, in plaatse van juist op dien dag zich met Godsdienstige zaaken bezig te houden: daar andere dagen even goed toe zyn: en nog veel minder, om in de Kerk, tusschen vier muuren, zich eenige uuren te laaten opsluiten, om eene armhartige preek te hooren. Stem ik deeze laatste sluitrede toe, dan moet ik een geheel ander gebruik van den Zondag maaken, als ik tot nog toe deede. Ik heb 'er weinig zin aan. Ik zou gaerne in den Hemel zyn, en ik ben overtuigd, dat niemand dit geluk zal te beurt vallen, die in eene openbaare verwaarloozing van eenen duidelyken pligt, het zy door de Reden, het zy door de Openbaaring, voorgeschreeven, leeft. Ik heb somtyds wel eens gedagt, en thans denk ik 'er ernstiger op,

als mogelyk ooit voor deezen, of wy menschen, ten aanzien van onzen pligt, ons zelven somtyds niet misleiden, en bedriegen, door ons zelven diets te maaken, dat zulke dingen niet van ons gevordert worden, die wy niet gaerne doen. Mogelyk is dit de reden, dat ik zo zeer tegen het Kerkgaan ben, om dat ik liever met myne goede vrienden over Godsdienstige zaaken spreek, onder een pypje en een glaasje wyn, dan in een bedompt of iedel vertrek een ander hoor praaten, over zaaken, die den Godsdienst betreffen, en dat somtyds op eene ongelukkige wyze, en ik een zeer groot liefhebber ben, om een geoorloofd plaisiertje te hebben, en 's zomers gaarne in de open lugt ben. Hoe het zy, ik ben met het stuk verlegen. Ik heb verscheiden' tegenbedenkingen tegen dit besluit gemaakt, om my zelven gerust te stellen, dat ik een goed Kristen ben, die een goed hart heeft, een hart, dat God waarlyk bemint, schoon ik nooit te Kerk gaa; doch zy voldoen my zelven niet ten vollen; inzonderheid niet, sedert dat ik de tegenbedenkingen tegen dezelven bedaard heb overwoogen; en nog eenige andere redenen, voor de noodzaaklykheid van den openbaaren Godsdienst, door dien Heer my tegengeworpen, en tegen my aangedrongen, aan de Reden en Gods Woord naauwkeurig getoetsd. Ik zal u thans eenigen, en eerstdaags het overige, waarom ik my zelven niet ten vollen gerust kan stellen, mededeelen. Wanneer ik uwe gedagten hoop te verneemen over een punt, waar aan weinig menschen met ernst denken, en daar ik nooit zo ernstig op gedagt heb, als tegenwoordig.

De Heer, die my op dit stuk met ernst heeft doen denken, heeft my zo verre gebragt, dat ik genoodzaakt ben toe te staan, dat een mensch, die God in zyn binnenste waarlyk lief heeft, die aandoening zyns harte in zyn gemoed niet kan smooren, maar genoodzaakt is, uit den overvloed zyns harte te spreeken, jegens anderen, om deezen het voorwerp zyner liefde aantepryzen, en dus dat de openbaare verbreiding van den Lof des Scheppers noodzakelyk en onafscheidbaar verknogt is, aan eene opregte Liefde tot God; en dewyl God lieftehebben van ganscher harte eene *zedelyke* daad of verrigting is, waar toe alle menschen, zonder onderscheid, ten allen tyde, in alle eeuwen, verpligt zyn; en de openbaare verbreiding, of verkondiging, van den Lof des Heeren, noodzakelyk gepaart gaat, met eene waare Liefde en Hoogagting voor God, zo begryp ik hier uit, en zie ten allerduidelyksten, dat de openbaare aankondiging, of verbreiding der Godlyke Deugden en Volmaaktheden, insgelyks eene *zedelyke* verrigting is, daar geen mensch, in eene maatschappye, of niet afgescheiden van alle andere menschen, leevende, en het vermogen bezittende, om zyne aan-

doening van Liefde voor God, door de beweging zyns lighaams, of betuiging zyns mond, aan anderen te kennen te geeven; daar geen mensch zich van ontslagen kan agten, maar noodzaaklyk toe verpligt is, dewyl deeze daad van Godsdienst, aan eene opregte liefde tot God, zo onafscheidbaar verbonden is, dat de laatste, zonder de eerste, onmogelyk plaats kan hebben.

Het komt 'er dan maar op aan, dewyl het vast is, dat de openbaare verbreiding, of verkondiging van den lof des Scheppers, eene *zedelyke* daad, eene verrigting is, daar alle menschen, in alle eeuwen, onder alle volkeren, toe verpligt zyn: waar toe ook alle Volken, die eene Godheid, van welke zy afhangen, en, van welke zy alles goeds ontfangen hebben, boven zich erkenden, zich verplicht hebben gerekend: het komt 'er dan maar op aan, dat men bewyze, dat de menschen, volgens de eerste en onbetwistbaare beginzelen van allen Godsdienst, verpligt zyn op zekere tyden, en plaatzen, by elkanderen te koomen, of zich in Genootschappen te vereenigen, om de innerlyke aandoeningen hunner Liefde en Hoogagting voor God, door de beweeging hunner lighaamen, of de betuigingen hunner monden, te kennen te geeven, en hunne inwendige Godsvrugt en liefde voor God aan anderen te openbaaren, en dezelve openlyk, tot eer en verheerlyking van den Almagtigen, Alwyzen en Algoeden Oorsprong van alles, hunnen medemenschen aantepryzen, op dat die zelfde Liefde en Hoogagting, die wy hem in ons binenste toedraagen, in hen ontstooken, of meer en meer ontvonkt worde.

Myn vriend meent, dat dit zich zeer gemakkelyk laat betoogen. Dus redekavelt hy. De openbaare verbreiding van den Lof des Scheppers, of de innerlyke aandoeningen onzer Liefde voor God, op de eene of andere wyze, aan anderen te openbaaren, is een pligt, dien God van alle menschen vordert, om dat hy onze opregtste Liefde tot Hem van ons eischt, en deeze daar aan onafscheidbaar verknogt is. In zo verre zyn wy 't eens. - Op welke tyden en plaatzen, dus redekavelt hy, dit geschiedt, is, in de natuur der zaaken, onverschillig. 't Moet echter geschieden; 't moet in 't byzyn van anderen verrigt worden. Wy moeten derhalven daartoe zekeren tyd uitkippen, en ons by zekere Persoonen vervoegen. Wy moeten, by gevolg op zekere tyden, en op zekere plaatzen, byéénkomen. Daar moet, vervolgt hy, zal deeze noodzakelyke pligt behoorlyk verrigt worden, eenige orde worden beraamd, die in alle zaaken vereischt wordt, zal het einde, 't welk men bedoeld, op de geschikste en beste wyze bevorderd worden. Dit hangt wederom, zyns oordeels, van de schikking der menschen af, in-

dien 'er dit aangaande van elders geene voorschriften zyn, die wy verpligt zyn te volgen Daar wordt dan vereischt, (gaat hy voort, ter betragting van deezen noodzaakelyken pligt, dat de waare Lief hebbers en Aanbidders van God met elkanderen overeenkoomen, om, op zekere tyden, by malkanderen te koomen, ter verbreiding van den Roem en Lof hunnes Maakers, en dar anderen te gelyk gelegenheid gegeeven wordt, dat zy door hun voorbeeld, of de betuigingen hunner monden, waardoor zy de innerlyke aandoeningen hunner harten aan anderen openbaaren, tot diezelfde Liefde voor God aangespoord en opgewekt worden. 't Is dan nodig, (de gesteldheid der menschen vordert zulks, dewyl deezen zekere tyden nodig hebben ter verrigting van hunne zaaken, tot in standhouding der menschelyke Maatschappye,) 't is dan, meent hy, noodzaakelyk, dat 'er zekere tyden en plaatzen geschikt worden tot den Openbaaren Godsdienst, of om Gods Lof openlyk te verkondigen, en de zaaken zo ingerigt, dat alle menschen gelegenheid hebben, om zich in deezen van hunnen pligt te kwyten. En wat is, vraagt hy, wat is dit anders, dan dat wy de schikkingen, die van de vroegste tyden onder de Kristenen, om niet te spreeken van het menschdom van alle tyden her, of ten minsten van de Aanbidders van den Eenigen en Waaragtigen God, in de eerste tyden der waereld, en sedert, bestendig plaats hebben gehad, en nog onder ons plaats hebben, om op zekere tyden, en plaatzen, tot den Openbaaren Dienst by elkander te koomen, wat is dit anders, dan dat wy deeze schikkingen toestemmen moeten, billyken, en ze daar voor houden, dat wy, hadden zy geene plaats, ons verpligt zouden moeten agten, om dezelven of soortgelyken te maaken, dat is, om zekere tyden en plaatzen tot den Openbaaren Dienst van God aftezonderen, ten einde wy ons bekwaamelyk mogten kwyten van eenen pligt, die even noodzaakelyk is, als God van ganscher harten te beminnen en lieftehebben, omdat dezelve daar aan onafscheidbaar is verknogt, en dus van eenen pligt, die niet willekeurig is, of slegts voor zommige menschen van eenige nuttigheid, maar een' pligt, waartoe alle menschen, in alle eeuwen, ten allen tyde, even zeer verbonden zyn, als tot eene eenige *zedelyke* daad, of verrigting, die de Reden of Open baaring van ons vordert. In eene openbaare verwaarlozing derhalven van den uiterlyken Godsdienst te leeven, is by gevolg, naar zyn inzien, een duidelyk bewys, dat die Liefde voor God ons niet bezield, die wy Hem, onzen grooten Schepper en goed-gunstigen Weldoender, den Bron en Oorzaak van all' het goede, dat wy genieten, verschuldigd zyn; en merkt aan, om dit zyn besluit te sterker aantedringen, dat wy, indien wy onze verpligting tot den Openbaaren Godsdienst ontkennen, duidelyk te kennen geeven, dat wy het geheele menschdom van de vroegste tyden der waereld, zels onzen Goddelyken Leermeester, zyne Apostelen, derzelver eerste Opvolgeren, en alle Kristenen in alle eeuwen, van ondetscheidene bevattingen omtrent veelvuldige audere punten, uitgenoomen eenige zeer weinigen, die wyzer willen zyn, dan all' de rest, dat wy deeze allen aanzien, en houden, voor een' hoop dwaazen, voor eene veragte meenigte van byen ligtgelovige Dweepers, of bigotte Menschjes, die zich ophielden met beuzelingen, met nietswaardige zaaken, met dingen, die tot den Godsdienst niet volstrekt behooren, dingen die men wel mag nalaaten, als zonder welken te betragten men zeer wel een regt Godsdienstig mensch, en een waaragtig Kristen kan zyn.

Het overige van zyn Discours zal ik u by de eerste bekwaame gelegenheid toezenden. Ik ben, enz.

Den 2 May 1769.

Uw. Dw. Dr.

VERLEGEN JUNIOR.

De Denker.

N°. 333. *Den* 15 May 1769.

[*De* uiterlyke *of* openbaare Godsdienst, *als een* zedelyke *pligt beschouwd, overwoogen, en aangedrongen*.]

> *Cultus Deorom est, ut eos semper purâ, integrâ, incorruptâ & mente &* voce *veneremur*.
>
> CICERO.

De Heer VERLEGEN JUNIOR heeft my zo vroeg tydig deezen Brief gezonden, dat ik gelegenheid heb gehad, denzelven onmiddelyk op zynen voorgaanden te laaten volgen. Hoope, dat die Heer my zo tydig zal schryven, dat ik gelegenheid hebbe, zynen derden, over agt dagen, met myne bedenkingen over de verpligting tot den *Openhaaren Godsdienst*, op zyne begeerte, uittegeeven, op dat myne Leezers, die belang stellen, dit punt te overdenken, gelegenheid mogen hebben, hetzelve in zyn verband te overwegen. Zyn Brief was van den volgenden inhoud.

Myn Heer!

In mynen vorigen heb ik u geschreeven, dat de Predikant van 't Dorp, by welk myne Plaats legt, meent, dat de uiterlyke Godsdienst eene *zedelyke* daad is, en dus van eene altoosduurende verpligting, voor alle menschen, in alle eeuwen, op alle plaatzen; en heb u in 't breede berigt, op welk eene wyze hy deeze zyne stelling poogt goed te maaken. - Zyn bewys voor de *zedelykheid* deezer Godsdienstige verrigting steunt hier op, dat een mensch, die God van ganscher harten lief heeft, de aandoening van deeze zyne Liefde onmogelyk kan smooren, maar noodzaakelyk dezelve aan anderen moet openbaaren, en dat, by gevolg, zugt voor den uiterlyken Godsdienst, aan eene waare Liefde tot God, onafscheidbaar is verknogt. Waarom hy zich zo stellig uitdrukt, dat niemand een regt Godsdienstig mensch kan

zyn, die in eene moedwillige verwaarloozing van den open-baaren Godsdienst leeft. - Hy houdt uit dien hoofde het *Kerkgaan*, voor zo verre hetzelve in deopenbaare Verheerlyking van Gods Naam, of de verkondiging van den Lof des Scheppers bestaat, voor eene daad, van dezelfde zedelyke verpligting, als het *Gebed*, of eene opheffing onzer ziele tot God, waar door wy ter zyner eer erkennen, dat wy van zyne gunst ten opzichte van het toekomende afhangen, of dat wy zyne hulp, ondersteuning en genade, om gelukkig te zyn, behoeven; of als de *Dankbaarheid*, of de erkentenis, dat wy all' het goede, dat wy genooten hebben, en genieten, aan zyne goedheid zyn verschuldigd; of als eenige andere daad van Godsdienstigheid, dus eigenlyk genaamd.

Hy merkt aan, om voortekomen, dat men hier uit besluite, dat het Kerkgaan, om dat hy die daad van Godsdienstigheid, of de openbaare verkondiging van den Lof des Scheppers, voor eene zedelyke verrigting houdt, nooit te veel kan geschieden; hy merkt op, dat onze gansche pligt, die wy te betragten hebben, uit verscheidene deelen, of verschillende verrigtingen, bestaat, die allen moeten waargenoomen, en te gelyk niet kunnen betragt worden; maar dat daartoe onderscheidene tyden en plaatzen nodig zyn. Men moet somtyds, zegt hy, God Bidden, somtyds Hem Danken, somtyds zyne Deugden en Volmaaktheden Overdenken, en dus ook somtyds onze Liefde en Hoogagting voor God, ter zyner Eere, en ter opwekking en aansporing van anderen, openlyk te kennen geeven. Tot alle welke verigtingen, voor zo verre zy van elkanderen onderscheiden zyn, onderscheidene tyden vereischt worden. Men hebbe hierom all' den tyd niet te besteeden in deeze of geene daaden van Godsdienstigheid. Daar zyn honderd pligten te betragten. De waarneeming des eenen moet plaats laaten voor die des anderen. All' wat de Reden en Openbaring voorschryven, moeten wy doen, niets met moedwille nalaaten; daartoe moeten wy zelven verstandige schikkingen maaken, en dus eenig gedeelte van den tyd aan de openbaare Verheerlyking van Gods allerheihgsten Naam toewyden, en wel zo veel en ook geen' meer tyd in die Godsvrugtige bezigheid doorbrengen, dan de tyd, dien wy tot de oefening der andere pligten, welken wy niet minder verpligt zyn te betragten, nodig hebben. - Men kan, dit staat hy toe, niet net bepaalen, hoe veel tyds wy tot deerde daad van Godsdienstigheid hebben aftezonderen; dit is aan onze bescheidenheid gelaaten; doch men moet, zo veel met de betragting, of waarneeming, onzer andere zedelyke verrigtingen, bestaanbaar is, daar toe eenigen tyd besteeden.

Dit doet hem denken, dat men zekere tyden en plaatzen daar toe hebbe te schikken; en dewyl het menschdom ten allen tyde dus geoordeeld heeft; en die schikkingen hieromtrent, in deeze Gewesten, zyn, om op zekere vastgestelde wederkeerende tyden byeentekoomen, ter waarneeming van deezen noodzaaklyken pligt, zo meent hy, dat een regt Godsdienstig mensch zeer zorgvuldig zal zyn, om deeze schikking te volgen; en nooit deeze vastgestelde tyden, om God te verheerlyken, verzuimen, dan wanneer hy in de volstrekte noodzaakelykheid is gesteld, om zich op die tyden daar naar niet te kunnen gedraagen; of wanneer andere insgelyks volstrekt noodzaakelyke pligten, op die tyden, van hem behooren verrigt te worden, die geen uitstel kunnen lyden, en op dien tyd den voorrang boven deezen behooren te hebben. - Hy staat toe, dat 'er verscheidene gevallen zich kunnen voordoen, die iemand op zekere tyden ontslaan, om den vastgestelden tyd, geschikt tot den openbaaren Dienst, daar toe te besteden; doch hy meent, dat uit zyne redeneering onwederlegbaar volgt, dat een ieder ten strengsten verbonden is, zyne noodzaakelyke bezigheden zo te schikken, en zulke verdeelingen van den tyd, nodig tot het waarneemen van alle de byzondere deelen van zynen pligt, te maaken, dat hy behoorlyken tyd heeft, om deezen noodzaakelyken pligt te kunnen betragten. - En denkt, dat hy zich niet te sterk uitdrukt, als hy rond uit zegt, dat die luiden, die den Zondag gebruiken, of om orde op hunne tydelyke zaaken te stellen, in de week verzuimd, door hunne luiheid; of door gezelschappen; of plaisierpartytjes; of eene altegroote vrekheid, of verzotheid, op de goederen van dit leven, om alles, wat voor hun te verkrygen valt: byéén te schraapen; of die dien dag doorbrengen, enkel met zich te diverteeren; plaisier te neemen; vrolyke partyen by te woonen; of stil in hun kamer alleen, of met gezelschap, de dagen, tot den openbaaren Dienst gewyd, in nietsbeduidende tydverdryven; of zelfs met sommige geene onstigtelyke Discoursen, en gansch geene onnutte Overdenkingen, ten avond brengen; hy meent, dat hy niet te veel zegt, dat alle deeze Luiden, door hun gedrag betoonen, dat 'er geene waare Liefde en Hoogagting voor God, in hunnen boezem, huisvest.

Als men den openbaare Godsdienst op deeze wyze beschouwt, gaat hy voort, als men dezelve houdt, of aanziet, zo als hy meent, dat men behoort te doen, voor eene *zedelyke* daad, van eene altoosduurende verpligting, dan heb ik, zegt hy, met het oplossen van sommige, zo als men meent, ontzaglyke en onoplosbaare zwaarigheden, waar door men zyn verzuim van 's zondags, of by andere be-

kwaaame en geschikte gelegenheden, de openbaare Godsdienstige byéénkomsten by te woonen, poogt te billyken, niets te maaken; zy zullen aanstonds, als men den openbaaren Godsdienst, dusdanig aanmerkt, moeten verdwynen; en zyn niets anders, dan beuzelagtige uitvlugten, die men, slaaking van onze verbintenis, tot eene meenigte van andere zedelyke verrigtingen, met hetzelfde regt kan maaken, en aandringen?

Eenigen, derzelven brengt hy ter toetze. Als; 't Is met Kerkgaan niet te doen. - Het geteem van de meeste Predikanten verveelt my schrikkelyk. - Ik wordt 'er niet beter door, om dat ik zondags te Kerk gaa; voor my is 'er geene nuttigheid, in gelegen; ik houd daarom myn gemak; of ga 'er, als ik 'er lust toe heb, en 'er een Domine naar myn' zin, predikt.

't Is met het Kerkgaan niet te doen. Wat mensch heeft dat ooit in goeden ernst geleerd? 't Is met Bidden; 't is met Danken; 't is met een strikte Regtvaerdigheid te oeffenen; 't is met Aalmoesen te geeven; 't is met Matig, Kuisch en Eerbaar te leeven; 't is met geene deezer Noodzaakelyke pligten te doen; dat 's te zeggen, de betragting, of oeffening van slegts, één eenige deezer pligten, maakt niemand tot een opregt Godsdienstig mensch; daar toe is nodig, dat wy leeven in eene onafgebrokene betragting van alle pligten, die de Godsdienst vordert. Gaat het derhalven door, 't is met Kerkgaan niet te doen, of Kerkgaan, op zich zelve, maakt niemand den naam van een regt Godsdienstig mensch waardig, en daarom kan ik 'er my gerust van ontslagen agten, men legt den grond, om alle onze verpligtingen wegtemoffelen, of zoek te brengen. 't Is met Bidden, met Danken, enz. niet te doen; die daaden, of byzonderheden van onzen pligt, zyn op zich zelven niet genoeg, om een regt Godsdienstig mensch te zyn, dewyl daartoe de waarneeming van onzen geheelen pligt gevordert wordt, by gevolg, men behoeft niet te Bidden, niet te Danken, enz. men kan 'er zich van ontslagen rekenen. Men voelt wel, dat het een beuzelagtige verschooning is, die men, om 't verzuim van den openbaaren Godsdienst te billyken, bybrengt, dat men zich daarom van 't Kerkgaan kan ontslagen agten, om dat het daar mede op zich zelve niet te doen is; maar wy meer andere pligten te betragten hebben, om regt Godsdienstige menschen te zyn.

De verschooning, of liever uitvlugt, om het verzuim, van 't Kerkgaan, te billyken, dat het *geteem*, (zo als men het prediken, dat ons niet ten vollen behaagt, gelieft te noemen,) dat *het geteem van de meeste Predikanten ons schrikkelyk verveelt*, is van hetzelfde alloy. Wat zegt dit toch?

De betragting van onzen pligt is somtyds met eenige Onaangenaamheid verzeld; daarom mag ik my gerust daar van ontslagen agten. Wie kan zo wonderlyk besluiten? Ik kan opzekere tyden, by zekere gelegenheden, my niet behoorlyk, of in 't geheel niet, van dat gedeelte van mynen pligt, waar toe de Liefde, die ik mynen Schepper en Weldoender verschuldigd ben, kwyten; of ik moet eenige dingen ondergaan, daar ik gaarne van verschoond was; of moet sommige zaaken hooren voorstellen, die ik niet in alle deelen toestem; of ze op eene wyze hooren voordraagen, die my niet ten vollen behaagt, of niet regt van mynen smaak is; of die ik wel wenschen zoude, wat beter uitgewerkt en netter voorgesteld, te zien; ik kan my in deezen niet van mynen pligt kwyten, of ik moet somtyds het verdriet hebben, om meer koude te lyden, dan ik wel zou verkiezen; of om een weinig meer te zweeten, dan naar gewoonte; of om in 't gezelschap te zyn van sommigen slegte menschen; of my pyningen, den mond langer geslooten te houden, dan my lief is; of my, (zo als de gewoonte gewild heeft,) ordentelyk aantekleeden; of om ten eenigen tyde, myne klederen te verslonzen, en half te bederven; of om den tyd te missen, van eenigen winst te doen; of orde op myne zaaken te stellen, op dat ik 's avonds braaf pret kan hebben, en ter dege vrolyk zyn, zonder dat de affaires 'er by lyden, (waarom veele Heeren Kooplieden, 's Zondags reizen, om een dagje uit te winnen;) of om van een gedeelte van myne vermaaken en plaisierpartyen te moeten afzien, daar men in de week zo wel geenen tyd toe heeft, en daar de Zondagen, en andere Feesttyden, best toe geschikt zyn; of meer andere Onaangenaamheden, Verdriet, en Nadeel ondergaan, en van duizend geoorloosde vermaaken afzien; ik kan overzulks deezen pligt niet, zo als men wil hebben, betragten; ik kan den Openbaaren Godsdienst niet waarneemen, of ik moet deeze onaangenaame, en somtyds voor myne tydelyke omstandigheden nadeelige dingen, my getroosten; ik ben hierom niet verpligt, om mynen God, op die dagen, openlyk te verheerlyken, en Hem, het Voorwerp myner Liefde, en Hoogagting, mynen medemenschen, door myn Godsdienstig voorbeeld, aantepryzen; ik mag 'er my, zonder my te bezondigen, om deeze redenen, van verschoonen, en op dien tyd, de aandoening myns harte, voor my zelven houden. Een ongelukkig en allerbedriechelykst besluit! Gaat deeze redekaveling door, mag men in deezen zynen duidelyken pligt, moetwillig, buiten noodzaakelykheid, zonder dat men andere noodzaakelyke pligten heeft waarteneemen, nalaaten, en verzuimen, enkel vermaakshalve, of om dat met de betragting van denzelven eenige verdrietelykt-

heden, of onaangenaame dingen somtyds verzeld gaan? mag men daarom deezen pligt van Godsdienstigheid gerust nalaaten, en in een openbaar verzuim van den zelven leeven? dan kan men, in honderd andere gevallen, zich ook gerust ontslaan van de waarneeming zyns pligts, om dat 'er eene meenigte van pligten is, aan welker getrouwe waarneeming eenige moeite, of eenige onaangenaamheid, of eenig nadeel, of het gemis van sommige anderzins geoorloofde vermaaken, onafscheidbaar verknogt zyn. Om God en zynen pligt regt grondig te kennen, zyne dristen en hartstogten behoorlyk te bestuuren, en in toom te houden; om op alle mogelyke wyze nuttig te leeven, voor zynen cvenmensh, in dien post, waar in wy geplaatst zyn; en tot duizend andere daaden van onzen pligt, wordt vlyt, moeite en naarstigheid vereischt. - Om ongodsdienstige hebbelykheden uitterooien; zyne bedorvene neigingen te overmeesteren, en aan het bestuur der Reden en Godsdienst te onderwerpen, om zynen belediger zyne misdaaden te vergeeven; zynen vyand lieftehebben; en de betragting van duizend andere pligten, die onze Godsdienst voorschryft, en duidelyk van ons vordert, is in veelvuldige opzigten moeielyk, en gansch niet aangenaam voor ons menschen. - Aalmoessen te geeven is nadeelig voor de beurs; de hongerigen te spyzigen; de dorstigen drinken te geeven; de zieken te bezoeken; de vreemdelingen te herbergen; kortom, de meeste pligten, die betrekking hebben tot onze naasten, zyn van die natuur, dat ze nadelig en schadelyk zyn voor onze byzondere belangen. Deezen moeten wy somtyds voor eene poos ter zyde stellen, zullen wy als Menschen, en als Kristenen leeven. Gaat dan de Reden, die men, om 't verzuim van den Openbaaren Godsdienst te billyken, bybrengt, door, om dat aan de betragting van dien pligt eenige moeite vast is; om dat ze met eenige onaangenaamheden verzeld gaat; en somtyds nadeelig is voor onze tydelyke zaaken? gaat deeze Reden hierom door? dan geldt ze ook ten opzigte van de andere gemelde en meer pligten, van onzen schoonen Godsdienst. Gy voelt wederom wel, dat deeze Redenen ons even weinig ontslaan van de vlytige waarneeming van dit gedeelte van onzen pligt, als die uitvlugt, dat het met Kerkgaan niet te doen is; maar dat wy, in weerwil van het zo genoemd lastig geteem der Predikanten; van de koude en hette, die wy somtyds moeten ondergaan; van het bederven en verslonzen onzer klederen; en in weerwil van het nadeel aan onze winningen; en het afzien van eenige op in zich zelven geóorloofde vermaaken en uitspanningen; dat wy weerwil van dit alles even zeer tot de openbaare verkondiging en verheerlyking van Gods aanbiddelyke Deugden en Volmaaktheden, verpligt zyn, als tot eenige andere zedelyke daad.

- Alleen merkt hy hieromtrent dit byzondere nog aan, ten opzigte van het zogenaamd lastig *geteem* der Heeren Predikanten; dat Ongodsdienstige menschen hier veel al te breed van opgeeven, om voor hun verzuim eenige verschooning te vinden; dat echter sommigen van die Heeren grootelyks te berispen zyn, en door hunne malle praat niet zelden het Ongeloof voedzel ter spotterny, met onzen Reedelyken Godsdienst, geeven; en de beste Kristenen somtyds verhinderen, om God met dien aandagt, en vuurigheid van Geest, en dus met die aandoening des harte te verheerlyken, die Reden en Godsdienst elschen. Hy voegt 'er by, dat men niet verpligt is, juist by dien, of dien Predikant, juist in die, of die Vergaderplaats, geschikt tot den Openbaaren Dienst, te gaan; maar dat men vryheid heeft, by dien, of daar tegaan, daar men zulks verkiest; ja zelfs, om met zekere persoonen overéén te koomen, om Gods Lof op gezette tyden en plaatzen openlyk te verkondigen, op eene wyze, die men nuttigst, heilzaamst, stigtelykst, en meest tot eer van God strekkende, oordeelt te zyn. Doch indien dit niet gevoeglyk kan geschieden, houdt hy staande, dat het gemelde, noch iets anders, ons kan ontslaan, om de aandoeningen onzer Liefde en Hoogagting voor God, ter zyner eere, op de gezette tyden, en gewoone plaatzen, anderen te openbaaren, of zyne Deugden en Volmaaktheden te verkondigen. Om dat, zegt hy,

Dit eene verrigting is, daar wy toe verpligt zyn, gelyk tot duizend andere Daaden, om dat ze in zich zelve redelyk, en van eene onveranderlyke natuur is, en niet eene daad, die men nuttigheidshalve hebbe te betragten, zo als veelen den uiterlyken Godsdienst aanmerken; en die dan, uit dien hoofde, niet te Kerk gaan, om dat zy 'er geen voedzel voor hunne Godsvrugt vinden. Dit is, zyns oordeels, een gansch averegts denkbeeld van den uiterlyken Godsdienst. Hy merkt hierom aan, dat het een bedroeften allerarm hartigst uitvlugt is, zo als men veelen, om hun verzuim te billyken, hoort praaten: *Ik word 'er niet beter door, om dat ik 's zondags te Kerk ga; voor my is 'er geene nuttigheid in gelegen; ik houd daarom myn gemak; of ga 'er, als ik 'er lust toe heb, en 'er een Domine naar mynen zin predikt*. - Om in zyn geloof gesterkt, in de hope opgebouwt, en in de liefde geworteld te worden, moet men, volgens zyne bevatting, niet alleen te Kerk gaan. Het Prediken is by hem het minste gedeelte van die plegrige byeenkomst. Het voornaamste, dat wy in onze openbaare byeenkomsten te verrigten hebben, en dat eigenlyk den *uiterlyken Godsdienst* uitmaakt, is de openbaare verheerlyking van Gods Naam; welke bestaat in onzen Eerbied, Liefde, en Hoogagting voor God, openlyk, door onze ver-

schyning op zekere Plaatzen, en by zekere Persoonen, om door de beweging onzer Lighamen, en betuigingen onzer Monden, aan elkanderen, tot eer van God, te kennen te geeven, en dus, op eene voorbeeldige wyze, te toonen, welke hooge en verhevene gedagten, en gevoelens, wy in onze harten koesteren, van den hoogen God; hoe zeer wy Hem beminnen; en hoe hartelyk wy wenschen, dat zynen Naam verheerlykt en groot gemaakt worde, en allen Hem dien zelfden Eerbied en Liefde bewyzen, die wy in onze harten gevoelen, en in de daaden onzes levens betoonen. Dit 's by hem *Godsdienst*. Dit 's by hem iets, 't welk geen waaragtig Beminnaar en opregt Liefhebber van God, by mogelykheid, kan nalaaten; hy kan niet anders, dan uit den overvloed zyns harten, Gods Roem en Lof verbreiden, en Hem openlyk verheerlyken. - Dus redekavelt deeze Eerwaardige Geleerde en Godvrugtige Man. Hy scheidt het *Godsdienstige*, van het *Nuttige*, in den uiterlyken Godsdienst, en wil, dat wy niet slegts, om voedzel voor onze Godsvrugt te erlangen, by den anderen, op zekere tyden zullen komen, maar inzonderheid en voornaamelyk, om Gods Lof openlyk te verbreiden; en dat, bygevolg, niemand zich van de bywooning van de openbaare byéénkomsten kan ontslagen agten; schoon hy door dezelven noch wyzer, noch beter wordt; even min, als iemand zich kan ontslagen agten, om God te bidden; Hem te danken; zyne Deugden en Volmaaktheden te overdenken; en meer andere Deugden te oefenen, die Reden en Godsdienst van hem vorderen; schoon hy door die pligten te betragten eigenlyk niet wyzer en beter wordt, dan voor zo verre de oeffening van deeze, gelyk van alle andere pligten, die nuttigheid heeft, dat wy door eene geduurige oeffening van dezelven, in 't goede versterkt, aangespoord, en opgewekt worden. Hy is verpligt deeze pligten te betragten, om dat ze redelyk zyn, om dat hy een mensch, om dat hy een Kristen is. En om dezelfde reden is hy ook verbonden, de Godsdienstige Byéénkomsten, tot verheerlyking van God, op geschikte tyden, bytewoonen.

Over de Nuttigheden, die hieruit, gelyk uit de dagelyksche oeffening van alle andere pligten natuurlyk voortvloeien, als een nieuwe drangreden tot den Openbaaren Dienst; en de Nuttigheden en Voordeelen, ter volmaaking van onze redelyke Natuur, die de openbaare overdenking en Prediking van 't Euangelie, zyns oordeels, op allen, heeft, liet hy zich vervolgens omstandig uit. Waar van ik u het voornaamste ten eersten zal laaten toekomen. Ik ben ondertusschen, enz.

Den 9 May 1769.
Uw. Dw. Dr.
VERLEGEN JUNIOR.

De Denker.

N°. 334. *Den* 22, May 1769.

[*De* uiterlyke *of* openbaare Godsdienst, *als een* zedelyke *pligt beschouwd, overwoogen, en aangedrongen*.]

Si Deus est, si tota Deum Natura parentem
Concelebrat, nonne bunc & gens bumana fateri,
Et colere, & Numen debet redamare patemum?

ANTI-LUCRETIUS.

Het is my lief, dat de Heer VERLEGEN JUNIOR my zo vroegtydig het overige van zyn gesprek, met den braaven Geestelyken van het Dorp, by welk zyne Plaats legt, over den *Openbaaren Godsdienst*, heeft gelieven, medetedeelen, dat ik ben in staat gesteld, hetzelve heden, in myn Werk, te plaatzen, en daar door mynen Leezeren gelegenheid te geeven, om zyne bewyzen, voor die Godsdienstige verrigting, in derzelver verband, te overweegen. Dus schryft hy.

Myn Heer!

Myn Vriend, gelyk u, uit myne twee voorige Brieven, is gebleken, wil, dat men, voor alle dingen, om wel over onze verpligting tot den openbaaren Godsdienst te oordeelen, onderscheid maake, tusschen het *zedelyke* en *nuttige*, 't welk in den openbaaren Dienst, zo als die onder ons gemeenlyk geoeffend wordt, en van de vroegste tyden des Kristendoms her verrigt werdt, is gelegen. Hy onderscheidt denzelven in twee deelen. In de Verkondiging van den Roem en Lof des Scheppers, of in onze Aandoeningen van Liefde en Hoogagting voor God openlyk, ter zyner Eere, en ter aanspooring voor anderen, door onze monden, of eenige

andere uitwendige tekenen van Godsdienstigen Eerbied, op zekere tyden, en plaatzen, te kennen te geeven. En ten anderen in het Prediken van Gods Woord, of het doen van Openbaare Redevoeringen.

Het eerste, de *verkondiging* van den Roem en Lof des Scheppers, is by hem, eene *zedelyke* daad, waar toe alle menschen, in alle eeuwen, te gelyk, verpligt zyn, niet om daardoor wyzer, of beter, te worden; maar om zich te kwyten van eenen pligt, dien wy, gelyk alle andere zedelyke pligten, alleen, om dat God onze Schepper en Weldoender is, te betragten hebben; en waar van, uit dien hoofde, geen mensen, wie en hoedanig hy ook zyn moge, daar toe bekwaamheid en gelegenheid hebbende, zich kan ontslagen agten; maar daar alle menschen zich toe verpligt moeten rekenen, zonder op het *toekoomende* te denken, en dus zonder aanmerking te neemen, of zy eenige *nuttigheden* daar door zullen erlangen, of niet. Hy staat echter toe, en dringt het aan, als eene bykoomende *drangreden*, om my in zyn gevoelen overtehaalen, en dus als een nieuw bewys voor den Openbaaren Godsdienst, dat hier in zeer groote Nuttigheid, voor ons menschen, is gelegen; eene Nuttigheid; zo groot, dat wy ons, uit aanmerking van dezelve, al waaren 'er geene andere redenen, ons bezwaarlyk zouden kunnen ontslagen agten, om ons in Genootschappen te vereenigen, en op zekere tyden, en plaatzen, byééntekoomen, om onze Liefde en Hoogagting voor God openlyk te kennen te geeven. Hy meent, dat onze plegtige verschyning voor 's Heeren Aangezigt, waardoor wy, op eene voorbeeldelyke wyze, onze Liefde en Hoogagting voor God betuigen, onze Afhangelykheid van Hem belyden, en onze Erkentenis voor zyne Weldaaden te kennen geeven, hy meent, dat deeze Godsvrugtige verrigting, op alle welgestelde gemoederen, zulk eene noodzaakelyke kragt heeft, dat wy niet kunnen nalaaten, daardoor meer en meer in onze Liefde en hooge Gevoelens voor God, aangespoord en opgewekt te worden, en dus dat wy, noodzaakelyk, uit deeze Godsdienstige verrigting, uit deeze voorbeeldelyke Godsvrugt van anderen, voedzel, voor onze byzondere Godsvrugt, zullen trekken. - Hy voegt hier by, dat zulke byéénkomsten van waarlyk Godsvrugtige menschen wonderbaar geschikt zyn, om minder deugdzaamen hooge en verhevene gedagten van God in te boezemen, en kragtdaadig aan te spooren, om den God des Hemels en der Aarde de schuldige Eer zyns Naams te geeven; en meent, dat die zelfs den allerbesten en allervroomsten mensch: die altoos het heil zyner medeschepzelen beoogt, en niets vuuriger wenscht, dan dat alle menschen God waarlyk van harten beminnen: moet verplig-

ten, om nooit, buiten volstrekte noodzaakelykheid, den Openbaaren Godsdienst te verzuimen. - Hy zoekt dus door deeze en meer andere redenen my te overtuigen, dat geen mensch, die God bemint, in waare Godsvrucht wenscht toeteneemen, en zyns naastens waaragtig heil beoogt, kan leeven in eene openbaare moedwillige verwaarloozing van deeze Godsdienstige verrigtingen.

Over het ander gedeelte van den uiterlyken Godsdienst redekavelt hy, in verscheidene opzigten, regt naar mynen smaak; niettegenstaande hy meent, dat een Kristen, die de *Eer* van God, de *Liefde* van Kristus, het *Nut* van zyne Naasten, en de *Volmaaking* zyner eige Natuure, waarlyk ter harte gaat, zich van dit gedeelte van den Openbaaren Dienst niet geheel kan ontslagen agten. - Hy staat toe, dat 'er duizend Predikatien gedaan worden, die noch geschikt zyn, om het Verstand te verligten, noch om den Wille te verbeteren, en dus nergens toe nuttig; dat 'er eene ongelooflyke menigte van Sermoenen geschiedt, die een verstandig mensch en geoeffend Kristen niet dan met het uiterste verdriet kan hooren; ja dat 'er zelfs dikwyls zulken gedaan worden, waarin verscheidene dingen voorkoomen, die waarlyk meer ontstigten, dan stigten, en die de menschen, indien ze hun gedrag volgens dezelven inrigtten, eer erger en ondeugender zouden maaken, dan hen verbeteren. Dit staat hy toe; en desniettegenstaande beweert hy, dat 'er veelvuldige Nuttigheden in dit gedeelte van den uiterlyken Godsdienst zyn gelegen, en dat men, uit deezen hoofde, deeze Instelling, door zyn voorbeeld, moet ondersteunen, en zich verledigen, om de Openbaare Leerredenen te hooren. Werdt 'er altoos, zegt hy, op reeds gemelde wyze gepredikt, men zou, 't is waar, om geene andere redenen, dan alleen, om dat men verpligt is, tot den uiterlyken Godsdienst, voor zo verre een gedeelte van denzelven bestaat in de verkondiging van den Roem en Lof des Scheppers, zich daar toe verpligt kunnen agten, om dat geen mensch verpligt kan zyn, om eenig nutteloos, armhartig, veel minder, eenig onstigtelyk discours aantehooren; hy kan den tyd veel beter en nutter besteden. - Doch, (dus gaat hy voort,) schoon 'er maar al te veel zulke Predikatiën gedaan worden, 'er worden nog duizendmaal meer anderen gedaan, die waarlyk nuttig en heilzaam kunnen zyn, voor de meeste Hoorders, en niet zelden van grooten dienst, zelfs voor de geoeffenste verstanden. Men kan, zegt hy, en dit legt den grondslag waar op hy zyn bewys bouwt, om my te overtuigen, dat ik gehouden ben, somtyds een armzalig en allerverdrietelykst Sermoen te hooren; men kan, zegt hy, geene volmaaktheid, in dezen

staat van onvolkoomenheid, verwagten; dat 'er somtyds bedroefd, armhartig, en zelfs ondeugend gepredikt wordt, is een toevallig kwaad; dat geoeffende verstanden dikwyls weinig gestigt worden, is noodzakelyk, om dat de meeste menschen nodig hebben, in de eerste beginselen van den Godsdienst onderrigt te worden, dat deezen niet nodig hebben; en dat men zo veele geoeffende menschen zou kunnen vinden, die in staat zyn, altoos hunne Redevoeringen, zodanig in te rigten, dat beide ongeoeffende en geoeffende verstanden daar uit de begeerde nuttigheden trekken, schynt te veel van 't menschdom gevergd te zyn. Daar zullen dan altyd onvolmaaktheden in deezen, gelyk in alle andere zaaken, blyven. Men ga daar te Kerk, daar men meest gestigt wordt. Men hoore dien Predikant, die, onzes oordeels, best predikt. Doch men laate de onderlinge Byéénkomsten niet na, omdat men toevallig dingen moet hooren, waar uit wy mogelyk somtyds geene, en zelden gewenschte nuttigheden, kunnen trekken, om dat deeze Instelling, of dit gedeelte van den Openbaaren Godsdienst, zo noodzakelyk is dat, zonder hetzelve, de *kennis* van den Godsdienst, by mogelykheid onder de menschen niet kan bewaard worden. Hier toe, indien dezelve ons waarlyk ter harte gaat, moeten wy ons verpligt agten, en by gevolg, moeten wy deeze Instelling, het Prediken van Gods woord billyken, voor goed keuren, en voor noodzakelyk houden, en kunnen ons hierom daar van niet ontslagen rekenen, om dat wy verpligt zyn, ter bewaaring en verbreiding van deze noodzaakelyke Kennis, het onze te doen. En hoe kan, vraagt hy, zulks geschieden, ten zy de menschen zich in genootschappen vereenigen, en op zekere tyden, en plaatzen, t'saamen koomen, om die kundigheden in hunne gemoederen te verlevendigen, aan te kweeken, en anderen van dezelven te overtuigen, door openbaare Gesprekken, of Redevoeringen? dit is by hem onmogelyk. Hy daagt my uit, dat ik hem eenig ander middel daartoe aanwyze. Ik kan wel 't een of ander middel uitdenken, dat verschilt van de tegenwoordige, meest in gebruik zynde, wyze, van Godsdienstoeffeningen; doch het komt toch hier op uit, dat men tot dit einde openbaare byéénkomsten moet houdon; en meer zoekt hy niet te bewyzen. - Hy onderneemt niet aan te toonen, dat juist dit gedeelte van den Godsdienst moet geoeffend worden, zo als thans by ons in gebruik is. Hy meent, dat hier omtrent vry wat zou te verbeteren zyn. Dit wil hy gaarne toestaan. Hy wil zelfs wel toestaan, dat sommige Kristenen zeer wel die Kennis voor zich zelven kunnen behouden, en genoegzaam in hunne gemoederen aankweeken, zonder dat zy juist te Kerk be-

hoeven te gaan; doch hy merkt aan, dat het grootste gedeelte van 't menschdom deswegens onderrigting en opwekking van anderen nodig heeft. Hy staat ook toe, dat geoeffende verstanden zeer veel ter verbreiding dier Kennis kunnen doen, door onderlinge gesprekken, met hunne vrienden en kennissen; doch hy merkt aan, dat de gesteldheid der menschelyke Maatschappyën niet toelaat, om dit met allen te doen; dat 'er, gevolglyk, vastgestelde tyden, en plaatzen, behooren te zyn, zal deeze kennis by allen bewaard, en uitgebreid worden onder alle de Leden der saamenleving, en wel zulke plaatzen, daar elk gelegenheid heeft te koomen, om deswege opgewekt en onderrigt te worden. - Hy wil, dat allen, wie zy ook zyn mogen, die byéénkomsten, die zo volstrekt nodig zyn, om de Kennis van de Godsdienst onder het menschdom te bewaaren, en uit te breiden, op zekere tyden, zullen bywoonen. - Voor de meesten, zegt hy, zyn dezelven zeer nuttig; voor voelen volstrekt noodzaakelyk; en zulken, die 'er geene nuttigheid voor zichzelven, misschien, uit kunnen trekken, kunnen zeer veel, door hun voorbeeld, te wege brengen, tot aanmoediging van anderen, voor welken dezelven zeer nuttig, of volstrekt nodig zyn, om dat wy niet nalaaten kunnen, door voorbeelden, inzonderheid van zulken, die in Verstand, Kunde, en Godsvrugt, uitmunten, aangespoord en opgewekt te worden. Wanneer wy derhalven, dus gaat hy voort, zien, dat Verstandige Mannen, en Godvrugtige Matronen, zich verwaardigen, tot dat einde, in het openbaar te verschynen, openlyk den Godsdienst hulde doen, en met de daad betoonen, dat zy belang neemen in handhaving en verbreiding van de Kennis der Waarheid, het kan niet anders zyn, of veelen zullen daar door kragtig bewogen en opgewekt worden, hun voorbeeld te volgen, en die Kennis aantemerken, als eene zaak van zeer groot gewigts, en het hoogste belang; zich verplicht rekenen, om zich in dezelve te oeffenen, en zich te verledigen, om op de vastgstelde tyden, dit gedeelte van den openbaaren Godsdienst, te betragten. Weshalven 'er, volgens zyne gedagte, geene verschoning, zelfs voor de allergeoeffensten en allergodvrugtigsten is te vinden, die hen ontslaat van de verpligting tot dat gedeelte van den Openbaaren Dienst, welk bestaat, in de Kennis van den Godsdienst, door openbaare Redevoeringen voor het Volk, onder de menschen te bewaaren, en meer en meer te verbreiden.

Hy voegt hier by, (om deeze onze verpligting te sterker aan te dringen, of zyne voorige bewyzen nog meer kragts by te zetten,) mogelyk geef ik al te veel toe, misschien is 'er geen mensch, die niet dikwyls, uit het gehoor van eene

Predikatie iets heeft weggedragen, dat voor hem van groote nuttigheid was, waar op hy voorheen niet dagte, en waaraan hy mogelyk nimmer gelegenheid zou gehad hebben, door eigene overdenkingen, te denken; en somtyds bleef 'er mogelyk wel eens een nadrukkelyk woord, of gezegde, in zyn gemoed hangen, dat voor hem van een gezegend middel is geweest, om zyne Deugd en Vroomheid tot eenen hooger trap van volmaaktheid te brengen. Alle zaaken, die ons de waarneeming van dit gedeelte van den uiterlyken Godsdienst op nieuw aanpryzen.

By dit alles voegt hy het Voorbeeld van alle Volken, ten allen tyde, in alle eeuwen, als by welken bestendiglyk den Openbaaren Godsdienst heeft stand gegreepen; en merkt op, dat de Insteller van onzen Godsdienst sommige bevelen heeft gegeeven, als hem openlyk te *Belyden*, en op zekere tyden het *H. Avondmaal* te onderhouden, die wy niet volbrengen kunnen, zonder dat wy eenigen openbaaren Godsdienst oeffenen; en besluit hier uit, dat Gods Zoon gewild heeft dat wy op zekere tyden, zullen te saamenkoomen, tot in standhouding van onzen Godsdienst, en ter verbreiding van de Leer der Waarheid; en eenig gedeelte van den tyd daar toe afzonderen; gelyk zyne onfeilbaare Navolgers door hun Voorbeeld, en mogelyk ook door hunne Lessen, aangepreezen, en bevolen hebben.

Zyn eindelyk besluit is. Het moet een vreemd soort van Schepselen zyn, dat zich ontslagen kan agten van zyne verpligting, tot den openbaaren Godsdienst. - De Liefde, die wy God verschuldigd zyn, maakt, zo dezelve ons waarlyk bezield, dat wy noodzaakelyk zugt voor de openbaare verheerlyking van Gods Naam hebben, aangezien deeze zugt, aan eene waare Liefde voor God, onafscheidbaar is verknogt. - In de openbaare verheerlyking van Gods Naam trekken wy uit de algemeene Godsvrugt voedzel voor onze byzondere. - Tot de Bewaaring en Verbreiding van de Kennis der Waarheid, onder de Menschen, zyn openbaare Redevoeringen voor het Volk, op zekere gezette tyden, en plaatzen, volstrekt noodzaakelyk. - De meeste Belyders der waarheid hebben dezelven nodig, om in de Kennis en Betragting van hunnen pligt toeteneemen. - De Verstandigsten zyn ver pligt, dezelven te hooren, om door hun voorbeeld de overigen op te wekken, en die nuttige en noodzaakelyke verrigtingen aan te pryzen; - Zelfs is het mogelyk, ja niet onwaarschynlyk, dat deezen 'er ook eenige nuttigheid somtyds voor zichzelven uit zullen trekken. - De voorbeelden van alle Volken pryzen ons dien openbaaren Dienst aan. - En de groote Insteller van onzen Godsdienst heeft ons belast, om zulks, ten minsten ten eenigen tyde, te doen. -

En zyne Apostelen zyn ons althans hier in voorgegaan; indien zy zulks niet uitdrukkelyk belast hebben.

Dit zyn hoofdzaakelyk de bewyzen, waarmede deeze Eerwaardige Man my zoekt te overtuigen, dat ik geen regt Godsdienstig Kristen ben, omdat ik in eene openbaare moedwillige verwaarloozing van den openbaaren Godsdienst leef. Het zal my lief zyn, indien UEdele my haare gedagten, over de kragt deezer bewyzen, gelieft te laaten toekoomen. In die verwagting ben ik, enz.

Den 19 May 1769.
Uw. Dw. Dr.
VERLEGEN JUNIOR.

Ik kan niet ontveinzen, dat de bewyzen, in deeze Brieven, voor onze verpligting tot den openbaaren Godsdienst, bygebragt en aangedrongen, om den Heer VERLEGEN JUNIOR daar van te overtuigen, myns oordeels, bondig, en beslissende zyn, hoe weinig dit myn oordeel waarschynlyk naar de smaak van mynen Korrespondent zal zyn; en mogelyk ook naar dien van sommigen myner Leezeren, die my misschien, naar het voorbeeld van den Heer LIGTHART, wiens Brief ik in een volgend Vertoog zal geeven, zullen uitkryten, voor eenen Dweeper; een' bigot mensch; voor een' droefgeestigen suffer, die regte Brabbeltaal uitslaat; voor een' man, die 't gansch niet vast heeft. - Zeer juist is de onderscheiding van den uiterlyken Godsdienst, in eene openbaare Verheerlyking Van Gods Naam, en in de Prediking van Gods woord, om de Kennis der Waarheid, onder de menschen, in stand te houden en uittebreiden. Te regt merkt hy aan, dat het eerste eigenlyk *Godsdienst* mag heeten, en eene daad is van eene *zedelyke* natuur, die uit eene opregte Liefde voor God zo noodzakelyk voortvloeit, dat deeze in ons geene plaats kan hebben, ten zy wy dezelve aan anderen openbaaren, en openlyk te kennen geeven, door de betuigingen onzer monden, of eenige andere uitwendige tekenen. Dit wenschte ik wel, dat myne Leezers ernstig en bedaard geliefden te overweegen. My dunkt, dat, willen wy hier op letten, 'er niets voor het verzuim van dit gedeelte van den openbaaren Godsdienst, met grond, is intebrengen. - Op het ander gedeelte van denzelven, op het zogenoemd hooren van eene Predikatie, daar veelen, doch te onregt, het voornaamste van deeze Heilige verrigtingen in stellen, (het voornaamste is de openbaare Verheerlyking van God) hier op kunnen verscheidene uitvlugten gemaakt worden, die vry wat grond geeven, te vermoeden, of wy daar toe zo strikt verbonden zyn, dat wy ons verpligt moeten

houden, om by alle gepaste gelegenheden, enkel daarom, den openbaaren Godsdienst bytewoonen. Zeker daar kunnen verscheidene oorzaaken zyn, die ons beletten, om 'er weezenlyke nuttigheid uit te trekken; en ik kan niet zien, dat men in die gevallen strikt verpligt kan zyn, om zichzelven de moeite te geeven, en het verdriet aan te doen, te Kerk te koomen, indien 'er niets anders voor ons te doen valt, dan slegts zulke Sermoenen te hooren. Doch de openbaare verheerlyking van Gods Naam, is altoos een gedeelte van den openbaaren Dienst; althans dezelve behoort zo ingerigt te worden, dat dit het voornaamste van denzelven blyft. Hiertoe zyn wy verpligt; en wy moeten ons dan het overige getroosten, wanneer dit onvermydelyk voor ons is, op dat wy niet verzuimen mogen, ons te kwyten van eenen pligt, die zo noodzaakelyk aan eene opregte Liefde voor God verknogt is, dat wy zonder deszelfs betragting Hem niet regt beminnen kunnen. - Tegen den Heer VERLEGEN JUNIOR wordt echter op eene verstandige wyze aangevoerd, en aangedrongen, dat 'er verscheidene redenen zyn, die ons, zelfs in die gevallen, verpligten, tot dit gedeelte van den uiterlyken Godsdienst, die myne Leezers in 't slot des laatsten Briefs kunnen leezen. - Ik verwonder my, dat myn Korrespondent, die voorkomt, als een teder Godvrugtig mensch, en opregt Kristen, my deeze Brieven heeft kunnen Schryven, en nog langer twyffelen, aan zyne verpligting, tot den openbaaren Godsdienst. Ik verzoek alleen, dat hy zyne eigene opstellen eens bedaard wil overwegen, en het zou my verwonderen, dat 'er dan nog eenige twyffelingen, ditaangaande, in hem zullen kunnen overblyven. - De bewyzen tegen hem aangedrongen, dunkt my, moeten allen voldoen. Ik hoop, dat dezelven zyn Edele, door ze bedaard te overwegen, ook eerlang dus zullen voorkomen, en hy zal overgehaald worden, om van gedrag te veranderen; en daar door, met de daad, te betoonen, dat hy zynen Schepper en Weldoender waarlyk lief heeft; en belang stelt, in het Bewaaren en Verbreiden van dien Godsdienst, onder de menschen, dien hy gelooft, en met my houdt, voor dat geene, waarop alle hope des Levens hier, en der gelukzaligheid hier namaals, eeniglyk gegrondvest is, wanneer dit kortstondig leven zal zyn weggevlooden.

DE DENKER.

De Denker.

N°. 335. *Den* 29 May 1769.

[*De dwaasheid der zulken vertoond, die* Concerten, *&c. bywoonen, terwyl zy van de* Muzyk *&c. geene kennis hebben*.]

Alterius ne sit, qui suus esse potest

OVIDIUS.

Myn Heer Denker!

Wonderlyk, onbeschryfbaar wonderlyk, zyn de Menschen, zy schynen door tegen elkanderen strydende en aanloopende beginzelen gedreeven te worden. Een opmerkend beschouwer van hunne handelingen kan niet nalaaten, hen te beklaagen of te belagchen. Zy wenschen om geluk, zy geeven voor 't zelve te zoeken en te bejaagen, doch hoe dikmaals zyn ze hier het spoor te eenemaal byster, zo ten aanzien van de goederen en genietingen deezes tegenwoordigen levens, als van gewigtiger stukken?

Deeze of dergelyke gedachten bekroopen my, toen ik onlangs, op een' avond, uit een Concert komende, myn pyp van aandagt, in myne eenzaamheid, rookte. Het Concert was brillant geweest, Heeren en Dames van het eerste fatsoen hadden 't zelve met hunne tegenwoordigheid vereerd. Als een Liefhebber van de Muzyk had ik my redelyk, naar genoegen, gediverteerd; doch veel grooter zou myn genoegen geweest zyn, indien myne Stigting, vergeef my dat woord, niet merkelyk gestoord ware door vry veel voorwer-

pen van onaandagtigheid; Heeren en Dames zonder zielen of ten minsten zonder zielen geschikt, en vatbaar voor 't verrukkend en hemelsche vermaak, 't welk die edele kunst den Liefhebberen schenkt, maakten geen klein aantal van het Gezelschap uit. - Wat hadden 'er die Schepzels te doen? Lokte hun de Muzyk? Neen. Dan immers zouden zy 'er na geluisterd hebben. Niets minder deeden veelen. De oude Heer L***. viel in een zagten slaap, naa een uurtje luisterens; dit zou voor welgeveste en diepe aandagt hebben kunnen doorgaan, maar de gnorrenden snorkenden toon, dien hy, tot verveelens, sloeg, wees uit, dar het slaapen hem ernst ware. Dan een oud Heer was het eenigzins te vergeeven, dat hy een uiltje ving, schoon het beter in 't hoekje van den haard in zyn huis zou gevoegd, en hy daar door tot geen voorwerp van spotterny gestrekt hebben van jonge Heeren en Dames, die hem belagchende over zyne onvoeglyke houding in een Gezelschap van dezen aart, zich egter, op eene andere wyze, niet min strydig met de natuur van dusdanig eene Byeenkomst, aanstelden.

De jonge en bevallige D***, vervoegde zich terstond by de beminnelyke P****, en ik ben verzekerd, dat zy den geheelen avond geen vierendeel uurs geluisterd hebben na de heerlykste stukken, welke zy immers konden hooren: hun gesnap was onophoudelyk tot verveeling van allen, die zich omtrent hen bevonden. Een rechtschaapen Liefhebber, ongelukkig by dit rammelend paar gezeeten, sloeg de donkerste blikken van ongenoegen en verontwaardiging op, en vondt zich genoodzaakt eene andere plaats te neemen, die op verre na zo goed niet was, behalven dat hy 'er zich ontslaagen zag van de lastigste beuzelpraat.

Men mogt, door van plaats te verwisselen, deze Muzyk verhinderende gelieven (want ik merkte naderhand dat zy zulks waren) ontwyken, daar zweefde een andere kwelgeest, voor wien niemand veilig was. De galante jonge Heer van *** liep van de eene tot de andere jonge Dame, om elk iets galants te zeggen; tot stoorenis van allen, die 'er omtrent zaten. Terwyl een uitgeleezen stuk van een der beste *Italiaansche* Meesteren aller aandagt trok, en, D*** met S**** hun gesnap deedt staaken, was de zwervende aandagt verstoorder bezig met eene jonge Dame, niet ver van my gezeten, te onderhouden over de Charmante keure van haaren opschik, en boezemde, over elk deel haarer kleeding, eene lofspraak uit; zy scheen tot luisteren na het stuk geneegen, maar hy wist door eene vleiende verheffing en vergoding haarer bekoorlykheden haar geheel in te neemen en af te trekken.

De Heer M** met zyne Huisvrouwe dienden om het getal der personadien te vermeerderen; doch, zo veel ik kon zien, hadden zy aan de Muzyk niets ter wereld, zy toonden geen' aandagt; op 't verrukkendste speelen bleeven zy even bedaard, en de Heer zag dikmaals op zyn Horologie, ten blyke dat de tyd hem lang viel.

Tot myne groote verwondering vond ik 'er mede den Heer K***, dien ik meermaalen met gansch geen lof van de Muzyk had hooren spreeken. By eene tusschenpoozing nam ik de gelegenheid waar om hem myne verwondering te betuigen, ente vraagen of hy een Bekeereling tot de kunst ware? - Hy antwoordde, neen; maar dat de welvoeglykheid eischte zich dus te gelaaten: want een fatsoenlyk Heer woont Concerten by, en ze helpen hem eenen en anderen avond door den winter.

Eene opregte belydenis, in de daad, en ik kon niet nalaaten te denken, als ik den geheelen kring over zag, dat niet weinigen zich in zyn geval bevonden: maar welk eene dwaasheid, welstaans en fatzoenshalven zich te kwellen! Dat iemand geen smaak, geen bekoorelykheid in de Muzyk vindt, is hem niet ten kwaade te duiden, hy is daar in grootendeels lydelyk, het hangt van zyne gesteltenis af; maar dat hy, in weerwil van zodanig eene gesteltenis, zich vervoegd op plaatzen, die alleen door Liefhebbers behoorden betreden te worden, kan zo ligt geene verschooning verwerven. De onaandoenlyk- en onaandagtigheid der zodanigen, is zeer hinderlyk aan alle Liefhebbers, en zy worden haatlyk, wanneer zy, gelyk de straks bygebragte voorbeelden toonen, door een geduurig gesnap, geloop, gelach, *enz*. de doorslaandste blyken geeven dat ze zich op eene verkeerde plaats bevinden; om huns zelfs wil, om den wil van anderen, behoorden zy verstandiger te handelen en vermaak bedoelende, te gaan waar 't zelve naar hunne vatbaarheid en smaak geschikt is.

Deeze zelfde dwaasheid vertoont zich nog openbaarder in den Schouwburg: zonder kennis van 't geen tot het Tooneel behoort, zonder smaak voor Dicht- of Taalkunde, zonder liefde tot het geen groot, braaf en heldhaftig is, of zonder geschiktheid om het pit en de kern van het boertige eens Bly- en Klugtspels te bevatten, slyten veelen, avond by avond, in den Schouwburg, zy gaan 'er uit zonder iets anders gedaan te hebben, dan hunnen tyd den hals te breeken, en rechtschaape Liefhebbers te ergeren. 't Geen tot een eerlyk vermaak, tot eene onschuldige uitspanning strekt, behoorde als zodanig gebruikt te worden.

In veele andere gevallen laaten de Menschen

deeze hunne Dwaasheid blyken. Ik ben een lid van een weeklyks Gezelschap, uit zeven Heeren bestaande. De meesten zyn Liefhebbers van goede Boeken, en ons groot oogmerk is om die Liefhebbery in elkander op te wekken, te scherpen, te verbeteren; uit deezen hoofde loopt ons gesprek doorgaans over 't geen 'er dagelyks uitkomt, en 't geen men anderzins geleezen heeft. Ik schep 'er een zonderling vermaak in; maar dit zou vry veel vergrooten, indien niet twee onzer Medeleden, die een geruimeh tyd, voor dat men my heeft aangenomen, reeds tot dit Gezelschap behoorden, gelyk de overige vier rechtgeäarte Liefhebbers waren; doch, schoon anderzins Heeren op wien niets te zeggen valt, en die in een dagelyks gezelschap wel door den beugel kunnen, hebben zy geene ziel voor 't geen ons groot hoofdwerk uitmaakt. Zy leezen weinig, en 't geen zy nog leezen heeft niets te beduiden. Het eerste half uur, wanneer het weer, het loopend nieuws, verhandeld wordt, brengen zy nu en dan een enkeld woord in 't midden; maar voorts schynen zy met stomheid geslaagen; zy rooken den eenen pyp voor, den anderen naa, en hoe ernstiger, hoe bepaalder ons onderhoud is, hoe langer hun de avond valt, dikmaal heb ik hun beklaagd. Hoe veel beter zou de een doen, indien hy, een aardsch liefhebber van Dammen, eenen Vriend van dienzelfden smaak by zich verzogt en den avond speelende sleet; indien de ander, een rechte Praatvaar over algemeene onderwerpen, een vermengder Gezelschap zogt. - Wat beweegt hen om zich by ons te houden? De dwaasheid om by de anderen aangezien te worden als Liefhebbers van 't geen ze inderdaad niet zyn.

De Heer S**** is voor eenige weeken getrouwd, by heeft tot nu toe zyn leeven 's zomers buiten

doorgebragt met visschen, jaagen, vinken, enz. en 't zelve 's winters in Koffyhuizen en Saletten gesleeten; van zyn Vader hadt hy nog eenige Boeken, en hy begrypt dat het tot de huishouding van een fatzoenlyk Heer behoort, niet geheel onvoorzien te zyn van die Meubelen; by eenigen zyner kennissen viel zyn oog wel eens op een fraay gevulden Boekenkas. Hy besluit om al die oude prullen van zyn Vader, zonder ze ooit ingezien te hebben, te verkoopen; hy geeft ze aan een Boekhandelaar om ze in een Catalogus onder te steken, gelyk men het noemt, en tevens last om hem betere in de plaats te bezorgen. - Eene Commissie in 't wilde, zeker, doch gemaklyk met groot voordeel te volvoeren. De Heer S**** krygt welhaast eene keurige verzameling, netjes gebonden, dan hy heeft 'er zo min vermaak van als van de oude Boeken zyns Vaders. De Boekverkooper heeft hem in den waan gebragt dat hy een Liefhebber is, dit mag hy hooren, doch hy moet dien klank betaalen door zyne Bibliotheek te vermeerderen met de aanzienlykste Werken, die uitkomen, zy passen by de andere; een recht Liefhebber, laat geene Werken ten halven, en de Boekhandelaar heeft zorge gedraagen om hem Werken, die nog vervolgd worden, ter hand te stellen. Mogelyk beduidt hy hem wel in 't kort, dat de banden, waarin zyne Verzameling eenpaarig gebonden is, uit de mode zyn en noodwendig, by een Heer van smaak, dienen veranderd te worden. Welk eene Dwaasheid zich dus te laaten slingeren! en in weerwil van zichzelven een Liefhebber te weezen.

In stukken van eene veel ernstiger natuur heb ik die zelfde Dwaasheid opgemerkt. - Wie zou het gelooven, was het de Ondervinding niet, die

ons zulks onwederspreeklyk leeraarde; dat in den Godsdienst, of liever in de openbaare handhaaving van denzelven, deeze Dwaasheid doorfteekt. Om onderweezen, gestigt, en met de verhevenste denkbeelden, die 's Menschen geest, aan deeze zyde van het graf kunnen vervullen, aangedaan te worden, woont men den Openbaaren Godsdienst by, en dezelve geeft aan een welgesteld gemoed een weezenlyk vermaak, doch om 't zelve te smaaken is het noodig zich in zoodanig eene vergadering te vervoegen, waar iemand, op goeden grond kan verwagten, het te zullen aantreffen. Dan wat moeten wy denken van den Heer A***** als dit gestelde waarheid is? Hy is een goed Heer, doch niet van de grootste verdieping, gelyk men zegt, hy heeft uit eenige Heeren, voor Heeren van een goeden smaak bekend, verstaan, dat Domine *** in deeze Stad alleen bykans waardig is van een verstandig Man gehoord te worden, dat hy zaaken verhandelt, terwyl anderen aan de woorden hangen blyven en met woorden hunne Toehoorders ophouden. Hy wil, in spyt der Natuure, een Man van verstand, van smaak, weezen, zyne Vrouw en Kinderen moeten 't ook zyn of worden. Hy gaat nooit te Kerk dan wanneer Domine *** den kanzel beklimt. Niemand die oordeel bezit, betwist dien Eerwaardigen Heer, dat hy diep en afgetrokken denkt, dat hy veel al onderwerpen verhandelt, die anders zelden verhandeld worden, of de gemeene Stoffen in zodanig een licht stelt als zy bykans nooit voorkomen. Doch ik hou my verzekerd dat de goede Heer A***** van de tien reizen acht maalen zo uit de Kerk komt als hy 'er ingegaan is, dat hem de tyd verveelt: want de Eerwaarde *** heeft het geluk niet om zeer bevallig

op te zeggen, en door de verandering van toon den aandagt der zodanigen, die niet geheel op de zaak letten, op te wekken en gaande te houden. De Heer A***** zou veel beter doen by een min diep denkend en oppervlakkiger Leeraar te Kerk te gaan: maar hy wil een Heer van Smaak weezen, en offert daar aan Stigting en gemoedlyk vermaak op.

Dan 't gebeurt hem nog eene enkelde reis, dat hy het oogmerk van 't bywoonen van den openbaaren Godsdienst bereike; doch de Heer M** ziet 'er zich geheel van versteeken. Men heeft hem in 't begrip gebragt dat het grootste Fatsoen vordert, dat men in de Fransche Kerk gaa; hy verstaat die taal eenigzins, en kan den Text vinden, maar eene aaneengeschakelde Redevoering in die taal is voor hem bykans of hy in 't *Hebreeuwsch* hoorde spreeken. En hoe veele medegenooten heft hy niet!

My vallen nog zeer veele voorbeelden van Menschen, met deeze Dwaasheid behebt, te binnen; doch ik heb reeds veel langer Brief geschreeven dan ik gedagt had, en genoeg bygebragt om de Leezers uwer Vertoogen, zo gy aan myn Schryven plaats gunt, op dit Stuk te doen Denken, en, misschien, dit doende, hunne Dwaasheid op te merken. Ik blyf

MYN HEER DENKER!

U DW. DIENAAR
S.J.

De Denker.

N°. 336. *Den* 5 Juny 1769.

[*Brieven van* Ligthart, *en van twee* Ongenoemden, *over* No. 332-334, *met de* antwoorden *van den* Denker, *ter verdediging van zyn gevoelen, wegens den* uiterlyken Godsdienst.]

Est autem unus Dies bene & expraeceptis tuis actus peccanti Immortalitati anteponendus.

CICERO.

De Brief van den Heer LIGHTHART, aan zynen Neef SINCERUS, betrekkeiyk tot den *Openbaaren Godsdienst*, waarvan ik over veertien dagen melding maakte(*), is my, voor eenige dagen, met verzoek om hem eene plaats in myn weekelyks Werk te geeven, onder het volgende couvert toegezonden.

Heer Denker!

Zie uit deezen ingeslooten van mynen Neef LIGTHART; hoe die Heer over U en uw Schryven denkt; hoe hy tegen

(*) No. 334. Bladz. 167.

U aanwerkt, om my niet alleen te berooven van eene der geschikste middelen om waarlyk wyzer en beter te worden, maar zelfs, zo als ik met den Heer Predikant van 't Dorp, by welk de Plaats van den Heer VERLEGEN JUNIOR legt, over den *uiterlyken Godsdienst* denk, aftetrekken van eenen Pligt, zonder welken te betragten wy geene regt Godsdienstige Menschen, noch waare Kristenen, kunnen zyn. Deel hem mede. Ik heb hem gecopiëerd, en zo veele veranderingen daarin gemaakt, dat deszelfs Schryver niet bekend kan worden. Het gemeen kan daaruit zien, hoe verdwaasd sommige menschen denken, ten opzigte van hunne allergewigtigste belangen. Mogelyk zai het gemeenmaaken van deezen Brief sommigen de oogen openen; althans is hy geschikt, om voortekoomen, dat ieverige voorstanders van den uiterlyken Godsdienst niet verleid worden, noch afgetrokken van de vlytige waarneeming van hunnen schuldigen pligt, zo als die Heer my zoekt te doen. Zyne Brief loopt hier op uit.

Mon Cousin!

Malle Joris! hebje te Pinxter weer drie of vier reizen ter Preeke geweest, en hooren teemen van dingen, die gy wel half slaapende kunt opdreunen! Het is toch het oude. Wat raaken ons de Partners en Meders, en alle die Smousen. Ik kan niet begrypen, hoe een ordentelyk mensch, die half zyn verstand heeft, over dat Volkje, met eenigen smaak, kan hooren preeken. - Ik heb te Pinxter drommels veel plaisier gehad. Myn schimmelde Blessen hebben het Kapitaal gemaakt. Wy joegen alles voorby, dat wy maar in 't oog kreegen. De weg krielde van volk. 't Was opgepropt van menschen, op alle Buitenplaatzen, die wy voorby vloogen. Den eersten dag ben ik te *Loenen*, den anderen in *de Wyk* geweest. Ik heb verscheidene Ouderlingen en Diakenen ontmoet, zelfs twyffel ik, of ik niet een Dominé op eene Plaats, onder 't faveur van een pypje, op het uur des Openbaaren Gebeds, heb zien zitten. Die zyn zoo gek niet, als jy bent; die geeven 'er de Kerk aan, zo als ik doe, op de meeste Kerkdagen, in den Zomer. Wy hebben braaf gekolfd, gesprongen, en geravot dat het een aard hadt. Dat is duizendmaal vermaakelyker, dan in de Kerk te zitten. Op Pinxter is 't de beste tyd van 't jaar, om zich te diverteeren. Ik heb in geen tien jaaren op die dagen in de Kerk geweest. Ik denk 'er ook myn leven, op

die tyden, niet te koomen, of ik moest door ouderdom niet langer voort kunnen. Doch dan zou het al zeer erg moeten zyn. Ik zie weinige afgeleefde menschen, die in hunne jeugd gewend waaren, op Pinxter uit de Stad te gaan, die niet zoeken, op die dagen, zich in de opene lugt te verfrissen. Onze Tante by de tagtig jaaren, die zich beroemt, op Pinxter, sedert haar veertiende jaar, niet te Kerk te zyn geweest, heeft van deezen Pinxster nog eenige dagen zo prettig geweest, dat het een plaisier was voor de jonge lui. Weinige ordentelyke luiden komen dan ter Preeke. Ik geloof, dat jy het zakje wel hebt kunnen tillen. Trouwens daar zullen braaf duiten in geweest zyn. 't Gemeen komt nog al op die dagen te Kerk, om datze geene Buitens hebben, en door de Heeren Predikanten zich op de mouw laaten spelden, dat men vooral op Feestdagen verpligt is den Openbaaren Godsdienst bytewoonen; doch ordentelyke luiden, die occasie hebben, zich te diverteeren, slaan daar geen geloof aan. - Ik verzoek u tegens zondag op myne Plaats. Wy zullen schoon in de bogt springen. Kom Saterdag; Maandagmorgen, voor Beurstyd, zal ik u met myne Blessen weder in de Stad leveren. Ik kryg een groot Gezelschap; ik heb een' Schilpad; daar zal ik op tracteeren. Geef 'er de Kerk aan, gekke vent! De Kerk zal 'er wel staan, als wy 'er niet zyn. Daar koomen verscheidene van uwe Confraters, en misschien ook een Dominé, als hy 's morgens zo vroeg de Kerk kan laaten uitgaan, om de schuit van Elven te krygen. Hy heeft my beloofd, dat hy de Toepassing wat kort zal maaken, en alleen met het *Vader Onze* sluiten. - Ik hoop niet, datje u zult beleezen laaten van den eenen of anderen Quibus, om t'huis te blyven. - De DENKER, die drommelsche Vent, heeft het 'er op gezet, om jou en jouws gelyken nog gekker en bigotter te maaken; hy wil ons beduiden, tut, tut! dat men geen' Godsdienst heeft, als men buiten volstrekte noodzaakelykheid 's zondags uit de Kerk blyft. De Karel is zot. Hy koldert. Ik geloof waaragtig, dat hy een Geestelyke is, die 's zondags weinig klandiesy heeft, om daardoor wat meer Volk by hem in de Kerk te krygen. Of het moest zyn, dat hy zulke malle praat uitslaat, om by de Dominees in een goed blaadje te geraaken, die het gansch niet breed op hem hebben. Hoe het zy, stoor u aan dien Knaap niet. Hy gelooft misschien zelf niet, dat men verpligt is, 's Zondags te Kerk te gaan. Laat de Predikanten hun gang gaan met op u te pruttelen, omdat gy eens overslaat. Verzoek hen eens in

de Week, of op een Zondag na de Preek, m uw Tuin, op een Glaasje, of ter Maaltyd, dan zullen zy, het hart niet hebben, u daarover te hekelen. Doe het, Neefje! Kom Saterdag. Ik zal uwe Rescriptie morgen verwagten. Ik ben, enz.

Amsterdam den 18 May 1769.

LIGTHART.

Het scheelt my niet, wat deeze Heer van my denkt. Hy wederlegt de Redenen, die de braave Geestelyke voor onze verpligting tot den Openbaaren Godsdienst bybrengt, niet. Daar zie ik hem, noch iemand, bekwaam genoeg toe. - De Voorbeelden van Ouderlingen en Diakenen, noch die der Predikanten, doen iets ter zaake. Zy bewyzen alleen, dat 'er onder die Classe van Menschen ook zulken zyn, wier gedrag gansch niet overeenkomt met dien Godsdienst, dien zy belyden. - Alle Kristenen behooren, by alle bekwaame gelegenheden, te Kerk te gaan; de Opzieners en Diakenen voor allen; de Predikanten inzonderheid. - Geeven deeze laatsten, door dit hun doen, niet te kennen, dat zy den Openbaaren Godsdienst slegts voor eene onverschillige zaak houden, die men kan doen of nalaaten, naar welgevallen, zonder daardoor den naam van een' goed Kristen te verliezen? Geeven zy geen allersterkst vermoeden, dat zy alleen om den broode prediken, en te Kerk koomen? Kunnen zy in goeden ernst de Gemeente het Kerkgaan aanpryzen, daar zy zelven dikwils afweezig zyn, als zy eens vry af hebben, of eene gelegenheid zich voordoet, om zich op Zondagen, of andere tyden tot den Openbaaren Dienst geschikt, te diverteeren? Geeft dit geen allerverderflykst voorbeeld voor de Goede Gemeente? Ik begryp niet, op hoedanige wyze deeze Heeren hun gedrag zullen weeten zo te plooijen, dat zy waarlyk in goeden ernst gelooven, dat zy, in dien verheven post, waarin zy door de Voorzienigheid gesteld zyn, zich, ten deezen aanzien, zo gedragen, als Reden en Godsdienst van hun vorderen.

Terwyl ik deeze weinige aanmerkingen, op den Brief van den Heer LIGTHART, schryf, ontvang ik het volgend Briefje, van eene zekere Mevrouw, wier Naam ik, op haar verzoek, niet zal noemen, betrekkelyk, of liever over dit

zelfde Onderwerp, waarom ik, na alvorens van deeze Matrone daartoe vryheid verzogt en verkregen te hebben, hetzelve hier plaats. Dus schryft zy.

Myn Heer!

Ik ben oud en zwak, ook vry hardhoorend. Ik ben daarom in verscheidene jaaren niet te Kerk geweest. Ik dagte nooit zo over den *uiterlyken Godsdienst*, als nu, sedert dat ik de Brieven van den Heer VERLEGEN JUNIOR, met uwe Aanmerkingen op dezelven, geleezen en bedaard overwogen heb. Ik kan, hoe zwak en hardhoorend ik ook ben, altemet met vermaak op gezelschap gaan, en mede kouten. Ik zou ook wel te Kerk kunnen koomen. De Predikanten, die my nu en dan bezoeken, hebben my nooit op die wyze over het Kerkgaan onderhouden, dat ik strikt verpligt zou zyn, nu en dan eens in de Vergaderingen der Geloovigen te verschynen, ter verbreiding van den Roem en Lof des Scheppers, zo als gy doet. Uwe bewyzen voldoen my. Ik moet my zelven wegens verzuim van pligt in deezen beschuldigen. Ik zal voortaan in geene openbaare verwaarloozing van den Openbaaren Dienst langer leeven; maar, als myne zwakheid zulks maar eenigzins toelaat, mynen Schepper en Weldoender dien eerbied en hulde openlyk bewyzen, die ik Hem in myn binnenste toedraag; ik zal anderen door myn Voorbeeld opwekken; vooral zal ik door het bywoonen des H. Avondmaals openlyk doen blyken, dat ik een Kristen ben, en den Kristelyken Godsdienst van harte geloof, en op deszelfs omhelzing en leverige betragting myne hoope van zaligheid eeniglyk grondveste:

Ik ben enz.
Den 1 Juny 1769.
Uw Dw. Dienares

N.N.

Ik verheug my over het besluit van deeze Matrone. Zy begrypt het Stuk zeer wel. Is het bywoonen van den Openbaaren Godsdienst, zo als in de medegedeelde Brieven over den uiterlyken Godsdienst is beweezen, een pligt van eene *zedelyke* hoedanigheid, bestaat het voornaamste van denzelven, in de verbreiding van den Roem

en Lof des Scheppers, of in onze aandoeningen van Liefde en Hoogagting voor God, openlyk, tot eer van Hem, en ter opwekking van anderen, door eenige uitwendige tekenen, van Godsdienstigheid, te kennen te geeven, dan kan deeze Mevrouw, schoon zy door haare Doofheid geene nuttigheid uit de predikatien kan trekken, zich even min ontslagen, agten, als eenig ander, om dikwils in 't openbaar te verschynen, en daar door, op eene voorbeeldige wyze, te toonen, dat zy haaren Schepper en Weldoender waarlyk van ganscher harte lief heeft, en hoe zeer zy wenscht, dat alle menschen Hem den verschuldigden Eerbied en hartelykste Liefde, met haar, mogen toedraagen, en bewyzen.

Van een geheel ander uitwerkzel zyn de reeds meermaalen gemelde Vertoogen op den Schryver der volgende Letteren geweest, aan een' myner goede vrienden gezonden, en my, door hem, ter hand gesteld, om 'er naar welgevallen gebruik van te maaken. Zy behelzen, naar het voorbeeld van den Heer LIGTHART eenige, ja nog erger, scheldwoorden en Smaadredenen, tegens My en myn Schryven uitgebraakt. 't Geen deeze Man, daar zyn Brief inzonderheid toe dient, zyn' vriend wil wysmaaken, komt hoofdzaakelyk hier op uit, dat hy liever allen Godsdienst de zak, zo als hy spreekt, zou geeven, en liever dood zou zyn, dan in den Zomer alle Zondagen te Kerk te gaan. Hy zegt dat hy een Koopman is, die geen' tyd heeft, zich in de week te diverteeren, dat daartoe geenen tyd voor hem overschiet, dan op de Zondagen, en andere Tyden, als de Negotie stal staat. ‘De Koophandel, dus redekavelt hy, de Koophandel is een der Zenuwen van den Staat, dien moet men overzulks getrouw behartigen; dat kan geen Kristen mensch ontkennen; daardoor wordt of blyft men in staat, om de noodlydenden en behoeftigen te ondersteunen; dat is Godsdienst. Men kan, ik althans niet, (dus gaat hy voort,) ik kan het niet uithouden, als ik nu en dan geene uitspanningen heb Buiten de Zondagen heb ik daar toe geene gelegenheid. Ons Lieve Heer zou wel zeer streng met my en myns gelyken handelen, als wy Heeren Kooplieden, die ons de geheele week moeten afslooven tot nut, niet alleen van ons zelven, maar ook van onze naasten, den Zondag niet voor onszelven hadden. Neen! Laaten de Dominees van den Predikstoel, of in Oeffeningen, op ons afgeeven; laaten de fyne Zusjes

steenen, over onzen waereldsgezindheid, omdat wy 's Zondags in den Zomer, ons diverteeren; laat de *Denker* den uiterlyken Godsdienst onder de volstrekt noodzaakelyke pligten van 't Kristendom tellen, en ons zoeken te beduiden, dat niemand God regt lief heeft, die by bekwaame gelegenheden 's Zondags niet te Kerk komt; laaten alle deeze Bigotten maar heenen prevelen; indien zy eenige verhevene gedagten en waardige denkbeelden van Gods Bermhartigheid en Menschenliefde hadden, zy zouden zulk eene brabbeltaal niet kunnen uitslaan. Ik ben gerust als ik 's Winters nu en dan, en 's Zomers, als het slegt weder is, altemet eens te Kerk kom, dat ik dan by goed weder myn plaisier wel mag neemen, zonder daarom uit het getal der goede Kristenen uitgemonsterd te moeten worden'.

Op deeze Redeneering kan en moet men aanmerken, dat de Heeren Kooplieden veelal te breed opgeeven, van in de volstrekte noodzakelykheid te zyn, dat ze in de week geen' tyd hebben tot behoorlyke uitspanningen. Onder de honderd zyn 'er geen Tien daar het dus mede is gelegen. - In den namiddag en op den avond doen de meesten niet met al dan zich te diverteeren. - Men kan 's Zondags wel te Kerk gaan, en hebbe noch op dien dag tyds genoeg over, om zich op de eene of andere wyze te vermaaken. Dit keure ik gansch niet af. 'Er zyn inderdaad menschen, die in de week weinig tyds over hebben, wegens hunne noodzakelyke verrigtingen. Doch dit zyn meest al Bedienden, en gemeene Ambagts of Burgerlieden. De meeste Negotianten en Grooten hebben overvloediger tyd, en deezen ziet men in 't algemeen allerminst in de Kerk. Agte men zich inderdaad verpligt, tot den openbaaren Godsdienst, en hier aan kan, om de bygebragte redenen, in onze voorgaande gemelde vertoogen, geen verstandig en regt godsdienstig mensch twyffelen; agte men zich tot den openbaaren Dienst verpligt, en leefden de menschen volgens deeze hunne verpligting, weinigen, maar zeer weinigen, zouden slegts van zekere geringe vermaaken, en de meesten van geenen derzelver behoeven astezien. Doch hier aan mangelt het; men is, zo 't schynt, van zyne volstrekte verpligting, tot den openbaaren Dienst, niet behoorlyk overtuigd; en die 'er van overtuigd zyn, hebben geene lust, om God te dienen. - Hadden alle menschen God lief van gantscher harte, zy zouden gewillig van sommige uit-

spanningen, en vermaaken, die zy nu verkiezen, afzien, zy zouden zich des Zondags oneindig meer vermaaken, met de verkondiging van den Lof hunnes Schepper, dan met hunne zogenoemde uitspanningen: die hen niet zelden, op eenè verregaande wyze, zelfs somtyds oneindig meer, dan hunne dagelykscbe noodzaakelyke verrigtingen, vermoeien: zy zouden liever zyn, en zich meer verlustigen, in 't huis des Heeren, op die dagen, dan op de vrolykste en allermeest begeerde plaisierpartyen. Hier aan schort het; de waare Eerbied en Liefde voor God, bezielt de menschen niet; daarvan is 't, dat zy zich ontslagen agten, om 's Zondags te Kerk te gaan; 't was anders niet mogelyk dus te denken. Al wie derhalven in eene openbaare moedwillige verwaarloozg van den openbaaren. Godsdienst leeft, hy zy ook, wie hy zyn moge, geest baarblykelyk, door zyn gedrag, te kennen, dat die Liefde en Hoogagting, die wy als Menschen, en inzonderheid als Kristenen, aan onzen grooten Schepper en goedgunstigen Weldoender verschuldigd zyn, hem, wat hy van zyne Godsvrugt ook denken moge, niet bezield.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 337. *Den* 12 Juny 1769.

[*Onderscheid tusschen* Menschheid *en* Menschelykheid; *en hoe deeze laatste te verkrygen is, en somtyds verkreegen wordt; door voorbeelden opgehelderd*.]

Omnia jam fiunt, fieri quae posse negabam.

OVIDIUS.

Onlangs bevond ik my in een gezelschap van Liefhebberen der Natuurlyke Historie; men vertoonde my aldaar eenige fraeie Steenen, welken hunne waarde alleenlyk verkreegen hadden, door de slyp-kunst; eene kunst, waaraan zelfs de Diamant, de Robyn en de Jaspis hunne schoonheden en luister verschuldigd zyn. Ik bekeek deze steenen, die te vooren ruuw geweest waren, en nergens toe gediend hadden, dan om de akkers, waar in zy gevonden worden, te bederven, met een zonderling genoegen; en, gelyk het myne gewoonte is, ieder zaak, die my voorkoomt, op myn hoofd- oogmerk, de verbetering der Zeden, toe te passen, zo kon ik niet nalaaten, deze, hoewel reeds oude, doch zeer gewigtige aanmerking, in myne gedachten te vernieuwen, dat 'er geen mensch zo ruuw en slegt is, of hy kan door eene goede opvoeding, en bekwaam onderwys in de jeugd; of ook somtyds, indien dezen verwaarloosd zyn, door andere middelen, tot een redelyk schepzel worden gemaakt, even

goed, als de verachtelykste Veldsteen, door de kunst, uit zyne nederigheid getoogen, en tot eene schoonheid gebragt kan worden, die verwonderenswaardig is, in de oogen der Liefhebberen.

Om deze reden maak ik onderscheid tusschen de *Menschheid* en de *Menschlykheid*. De Menschheid wordt ons door de Geboorte medegedeeld, en hier toe is een lompe Kinkel en een onverdraaglyke Nar even goed in staat, als de beste Philosooph, of de beschaafdste Hoveling; maar de Menschlykheid zyn wy inzonderheid verschuldigd aan eene goede opvoeding, en aan onderrichting, en hier toe is alleen een deugdzaam, geschikt, en wellevend Mensch bekwaam. De Geboorte verleent ons wel zekere voorrechten, die ons tot voornaamer Menschen in de waereld maaken: maar, uit hoofde van die voorrechten, zyn wy de beste Menschen niet; ja ik schroom niet, staande te houden, dat vele Boeren beter dan hunne Landheeren, en vele Burgers inderdaad menschlyker zyn, dan een deel der Ed. Achtbaarheden, welken zich naeuwlyks verwaardigen, hunne Ingezetenen vriendelyk te bejegenen.

Dewyl nu de Menschlykheid niemand door de Geboorte medegedeeld, en de Opvoeding dikwyls in de jeugd verwaarloosd wordt; zo zou dezelve nog zeldzaamer zyn dan zy daadelyk is, indien 'er, in den loop des leevens, geene gelegenheden voorkwamen, waar door wy, om zo te spreeken, genoodzaakt en gedwongen worden tot de Menschlykheid. De een wordt op deze, een ander op geene wyze, tot een waar' Mensch gemaakt. Sommigen, maar zeer weinigen, verkrygen de Menschlykheid door voorspoed; anderen, en wel de meesten, door tegenspoed, verdriet en wederwaardigheden. Waar mag dit van daan koomen? Hoe zeer het strekt ter onzer vernederinge, dat ons de Menschlykheid, als 't ware, met geweld moet opgedrongen worden, wy worden echter, voor 't grootste gedeelte, door rampspoed gebeterd, en door schade wys gemaakt. De Godlyke goedheid overhoopt ons steeds met weldaaden en zegeningen, om ons te trekken; maar harde middelen schynen op den grooten hoop oneindig krachtiger te werken. Zullen wy

zeggen, dat dit een gevolg van onze opvoeding is, om dat men ons, in onze jeugd, om onze gebreken, eene gevoelige straffe heeft opgelegd, en onzen Wille door geweld gedwongen, toe onderwerpinge? of is de Menschlykheid eene zo vreemde zaak, dat men dezelve door konst verkrygen moet, gelyk de Papegaeien het praaten? Dan, de beste beantwoording deezer Vraage vinden wy in een uitsteekend Boek, wiens Opsteller de Menschen door en door kent; die alle hunne gedachten ziet, eer dezelven daar zyn, en voor wien de inwendigste schuilhoeken van ons harte naakt en geopend zyn; die derhalven best weet, waar voor zyne Schepzelen vat baar zyn; deze heeft ons eene Verklaaring van ons harte gegeeven, waar in wy de oplossing van deeze schynbaare tegenstrydigheid ontdekken kunnen; *Het Menschlyk Hart*, zegt hy, *is een trotsch en kleinmoedig ding*.

Ik zou, indien ik 'er myn werk van wilde maaken, eene menigte van zonderlinge middelen, waar door zommige Lieden Menschlyk geworden zyn, kunnen opnoemen; doch ik denk, dat de volgende genoeg zullen zyn, om mynen Leezeren te toonen, dat zelfs geringe en belagchelyke gebeurtenissen dikwyls geschikt zyn, om de Menschen tot de waare Menschlykheid te brengen. Myn Heer K L O E K H A R T , welëer een sterke Geest; een Man, die als een Orakel redeneerde, wanneer geen Mensch hem tegensprak, maar grootmoedig zweeg, als men hem gronden onder het oog bragt, of bewys afvorderde; hadt iets, in de Philosophische lessen, op de Academie, van Monaden, Geesten, Zelfstandigheden, enz. gehoord. Deze kundigheden, hoe gering ook, stelden hem in staat, om, hoewel niet zonder hovaardye, de houding en 't gelaat van eenen diep denkenden Wysgeer aan te neemen. Sommige Vrygeesten, met hem in kennisse geraakt, voltooiden zyne Philosophie. Hy werdt scherpzinnig, en spottede met den Godsdienst; hy beschouwde met een oog van medelyden alle de genen, welken, in eenvoudigheid des harten, hunnen pligt zoeken te betrachten, volgens de regelen van den Christelyken Godsdienst; hy verwaardigde zich, uit dien hoofde, hen, als zwakken en dwaalenden, grootmoedig te verdraagen, en, zonder zich zelven te

vernederen, zag hy, met een zagten glimplach, die der grootmoedigheid eigen is, op dit arme volk neder. Hy werdt daarenboven zeer bedreven in de kunst van aartig te spotten met al wat heilig is; inzonderheid, wanneer hy den beker dapper geligt hadt; want hy kon niet veelen of dulden, dat 'er een gevuld glas langen tyd voor zyn gezicht stondt. Deze Held, op zekeren avond, het bestaan van eene eerste Oorzaak, van Geesten, en al wat tot het Godsdienstige betrekkelyk is, onder het faveur van eenige flesschen Champagne, tegengesprooken, en, gelyk hy zich verbeeldde, gansch overhoop geworpen hebbende, ging, volgens gewoonte, met een' schoonen knip naar huis, en te bedde. In den nacht werdt hy wakker gemaakt door den Dorst; hy hoorde een ysselyk geraas, dat hem scheen te naderen; men zou hem lasteren, indien men zeide, dat hy begon te beeven als een blad van een' boom; neen, hy was een persoon, die zyns gelyken onder de oogen durfde zien, die voor een kleintje niet vervaard was; en hierin verschilde hy van de meesten zyner medespotteren. Hy luisterde met opmerkzaamheid; hy stondt op, toen het spook aan de deur van zyne kamer zich hooren liet; doch het zelve begaf zich in het naaste vertrek, alwaar het wederom een schrikkelyk geraas maakte; hy hoorde het eindelyk aan de gordynen van zyn ledikant, en wel aan de zyde, die tegens den muur stondt. Eene zaak, zo wonderlyk, verbaasde onzen Held; zyne hairen begonnen nu tegen de nachtmuts te ryzen; zyne kniën sloegen geweldig tegens elkanderen, en hy scheen natuurlyk de Schildwagt in de Historie van den Vondeling. Hy herstelde zich echter, nam zynen degen in de eene, de kaers in de andere hand, en stapte, als een krygsman, uit zyne kamer, naar het nevensvertrek, welk hy geopend vondt; doch terwyl hy op nieuws een vreeslyk leven hoorde, hadt hy het ongeluk, dat het licht, door den wind, uitgeblazen werdt; wat nu te doen? de nacht was pik donker; maar angst en benaauwtheid maakt dikwyls helden; hy treedt in het vertrek; loopt met zyn' degen op het geluid aan, en voelt, dat hy iets treft; doch, op het zelfde oogenblik, wordt hy omver geworpen, door een gespuis, welk hem zo ruuw behandelde, dat hy in onmagt viel. Na verloop van eenigen tyd, by

zich zelven gekomen, begon hy om hulp te schreeuwen, dat het huis 'er van beefde: één zyner bedienden toegeschoten zynde, verzekerde hy den zelven, en zwoer, dat hy met den Duivel hadt te doen gehad, welken hem op den grond geworpen en met zyne klaauwen zo hadt toegetakeld, dat hy niet anders dagt, of hy zou regelregt naar de Hel gevoerd zyn. Nu geloofde hy aan Geesten, en het berouwde hem, ooit met den Godsdienst gespot te hebben. Ondertusschen ontdekte hy eenige droppelen bloeds op den vloer, en eene opening in 't beschot, tusschen zyne slaapkamer en dit vertrek, aan de zyde van zyn ledikant. De dag aangebrooken zynde, spoorde hy de bloeddruppelen naar, die hem den weg weezen naar het Zwynskot, alwaar een gewond Varken den laatsten adem haalde. Zie daar den Droes, welke hem die poets gespeeld hadt. Een diergelyk geval zou menigen Vrygeest nieuwe stof tot spotternyen verschaft hebben; maar op hem hadt het eene gansch verschillende uitwerking. Hy nam een ernstig voorneemen, om nimmer iets te gelooven, dan het geene hy onderzocht hadt, en van dien tyd af begon hy de zaken te overdenken; en daar hy de ondeugende stelling, dat de Christelyke Godsdienst maar een harssenschim was, voor eene welbevestigde waarheid gehouden hadt; begon hy nu aan dezelve hartelyk te twyfelen; hy luisterde naar bewysredenen, en las de Heilige Schriften; hy gaf zich niet blindelings aan de eerste indrukzelen over, maar onderzocht en beproefde alles met de uiterste ingespannenheid; de Menschlykheid nam plaats in zyn harte; hy deedt belydenis van het Euangelie; hy dronk zich nooit meer dronken, en leefde vervolgens als een redelyk Mensch, en wel verlicht Christen betaamt. Men kan zeggen dat een Varken den Heer *Kloekhart* tot eenen Mensche gemaakt heeft.

Myne Vriendin PULCHERIA hadt alle vermoogens van haare ziele aan den opschik van haar lighaam te koste gelegd. Zy gevoelde geene aandoeningen, dan die van verwondering en ingenomenheid met haare schoonheid. Men heeft haar, voor den Spiegel staande, hooren zeggen, *Wat ben ik toch een schoon*

mensch! hoe jammer is 't, dat myne omstandigheden my niet toelaaten, juweelen in 't hair te dragen. Dewyl zy de geheele waardigheid van een' mensch in de fraeiheid des lighaams stelde, behoeft men zich niet te verwonderen, dat zy alle andere Dames, die zo schoon niet waren als zy, oneindig beneden zich rekende, en, dagelyks meer en meer op zich zelve verlievende, het hoogmoedigste Schepzel van de gansche Stad wierdt. Ik heb dikwyls aan haare Menschwording getwyfeld; maar eene onlangs voorgevallene gebeurtenis heeft een wonder ten haaren opzichte te wege gebragt. Volgens eene aangenomene gewoonte, by veelen van de schoone Sexe, was zy ook, meer of min, by gepaste gelegendheden, aan flaauwtens onderhevig, schoon het haar nimmer aan *odeurs* ontbrak, om zich dra te herstellen. Wat zuinig van aart zynde, bereidde zy deze *odeurs* en andere hartsterkende dropjes met eigene handen, welke zuinigheid de oorzaak was van 't verlies haarer bekoorlykheden Want, eene flesch met voorloop en kruiden op een fournuis te trekken gezet hebbende, sprong dezelve, door de hitte; waardoor zy niet alleen op verscheidene plaatsen in 't aangezicht gekwetst, maar door den kookenden voorloop ook jammerlyk gebrand werdt. De hevige schrik, gevoegd by de droevige gedachten, die het verlies haarer schoonheid in haar verwekte, haalden haar eene geweldige koorts op den hals; doch het geene zy toen uit en inwendig gevoelde, mag men met recht de smerten noemen, waaronder haare Menschlykheid gebooren werdt Na lang zukkelens is zy zedig, vriendelyk en demoedig geworden. Het droevige onheil, haar overgekoomen, merkt zy thans aan als een byzonder geluk, waardoor zy tot zichzelven gebragt is, en sedert heeft zy zich onophoudelyk bezig gehouden, met de volmaaking van haaren redelyken geest.

Aan een niet min belagchelyk geval is Jonker WILDZANG zyne Menschlykheid verschuldigd. Door de averechtsche toegeevendheid van zyne malle Mama in den grond bedorven, hadt hy het aan de Academie reeds zo erg gemaakt, dat de Senaat genoodzaakt was, hem te bannen, nadat hy reeds verscheidene reizen in het Cachot ge-

zeten, en dikwyls eene geldboete betaald hadt; doch zyne brutaalheid was hem, des niettegenstaande, bygebleeven. Dagelyks krakeelde hy met dezen of geenen; waardoor hy of in duëllen, of in processen ingewikkeld werdt. Kortom, iedereen hadt verdriet van hem. Op een' zekeren tyd te paard rydende, joeg hy, dewyl de gewoone weg hem te verre omleidde, door het koorn, dat de boeren op het land hadden staan. Een derzelven, hem daarover vervolgende, werdt ligtelyk door een pistoolschoot gekwetst; de overigen, diergelyken kortswyl niet kunnende verdraagen, vielen gezamenlyk op hem aan, en rosten hem zo ongenadig af, dat men hem naar huis draagen moest. De Geneesheeren deeden hun uiterste best ter zyner herstellinge; maar hy behieldt sedert dien tyd een ongezond lighaam, een' slegt geheelden arm en een krom been. In deze omstandigheden kwam hy tot zich zelven, en werdt een Mensch; betuigende openhartig, dat hy den Boeren groote dankbaarheid verschuldigd was, die, op eene zo schandelyke als gevoelige wyze, de Menschlykheid in hem verwekt hadden.

Doch oneindig zagter en verdraaglyker waren de geboortesmerten van HANS KNOL, gelyk hy zich zelven naderhand wel eens noemde. Voor zyne Menschwording was hy eer een lomp stuk houts, dan een Mensch. Niet geschikt voor menschlyke en gezellige driften, leefde hy voor zich alleen, en hieldt zich nergens mede bezig dan met Tabak, Bier, Brandewyn en slegte Vrouwen. In zynen omgang betoonde hy de minste wellevendheid niet. Vloeken, raazen en tieren, anders hoorde men niet uit zynen mond. Onmededoogend van harte, zag hy de droefheid en elende van anderen, zonder eenige aandoening aan; en, als 'er gehangen of gerabraakt werdt, gaf hy den Dienaaren der Justitie eenen drinkpenning, om eene kykplaats op het schavot te mogen hebben. 't Is nu een jaar geleden, dat *Hans Knol* een waardig Mensch geworden is. De bevallige *Sophronia* heeft het geluk gehad, zyne geestelyke Moeder te worden. Hy zag haar eerst in een gezelschap, doch zonder opmerking; maar zo dra hy het geluid van haare lieflyke stemme hoorde, begon hy de eerste beweegingen der Menschlykheid te gevoelen; lessen van zeden en deugd, wel-

ken uit haaren bevalligen mond met eenen zo verrukkenden toon voortvloeiden, deeden haare werking op zyn harte; hy raakte aan 't mymeren, en gevoelde iets in zich, dat hy nimmer ontdekt hadt; zo onbekend was hy aan zichzelven. Iedereen verwonderde zich over deeze verbaazende verandering. Men verzocht *Sophronia* eenpaariglyk het begonnen werk loffelyk te voleindigen, en uit een blok een Mensch te maaken; de deugdzaame Dame bewilligde in het verzoek, en vergunde *Knol* eenen naderen toegang tot haare tegenwoordigheid. Het duurde niet lang, of hy vervloekte zyne voorige levenswyze. Allengskens werdt hy zediger, bescheidener en wellevende. De Bierbrouwers en Brandewynverkoopers raakten hunnen ouden klant kwyt. Hy kreeg smaak in een geregeld leven; hy beoefsende zyn verstand; hy werdt medelydend; en zo woest en hard als hy te voren geweest was, zo teder en gedwee is hy nu. Het zeldzaamste van dit geval is, dat geene andere Liefde, dan die der vriendschap, deel aan 't werk gehad heeft; want *Sophronia* is eene getrouwde vrouw, en van zulk eene voortreffelyke gemoedsgesteldheid, dat zelfs de allerligtvaardigste Kwanten zich wel wagten zullen, een eenig onkuisch woord in haare tegenwoordigheid van de lippen te laaten vloeien. Nimmer heeft de Deugd zo veele bekoorlykheden, ter verbeteringe van een onverdraaglyk schepzel, te gelyk aangewend, als in de Menschwording van *Hans Knol*.

Zie daar een viertal van Lieden, die, op eene zonderlinge wyze, Menschen, dat is, redelyke en zedelyk werkende Wezens geworden zyn, of, om my met andere woorden uit te drukken, die, door zeldzaame toevallen, en wederwaardigheden, tot een gezicht van hunne verfoeilyke laagheid, en onredelyke levenswyze gebragt zyn, zich bekeerd hebben, en waardige Leden van de Menschlyke Maatschappye geworden zyn. Wy leeren 'er uit, dat Rampen, Onheilen en Verdrietlykheden aangemerkt moeten worden, als hoognodige Geneesmiddelen, die de goede Voorzienigheid ons, in zyne gunste, ter onzer beteringe, toezendt, en die, schoon ten uitersten bitter van smaak, echter niet nalaaten, eene heilzaame uitwerking in onze gemoederen voorttebrengen.

De Denker.

N°. 338. *Den* 19 Juny 1769.

[*Vyf Brieven: van* Pio-Philus. Schipper Jan, Galenides, S***, *en van* K*** *aan den* Denker, over No. 332-334, *wegens onze* zedelyke verpligting *tot den* uiterlyken Godsdienst, *met de* Antwoorden *op dezelven, ter verdediging van des* Denkers *gevoelen over dat punt*.]

Crebro coetibus interesse sacris;
Hic audire Dei vias docentem;
Piam mente sequi precationem;
Vocem jungere vocibus canentum;
Interdum epulis sacris adesse.
Certe haec vilia non putare fas est;
Tales namque Deus requirat actus,
Conjuncto à grege publice colendus:
Sancta & bis quoque vita promovetur,
Cum fiunt bene corde praeparato.

WERENFELSIUS.

De medegedeelde Brieven, met myne Aanmerkingen, over den *uiterlyken* of *openbaaren Godsdienst*,(*) schynen grootelyks den aandagt van veelen myner Leezeren tot zich getrokken te hebben. Ik heb ondervonden, dat die Vertoogen het onderhoud van verscheidene Gezelschappen zyn geweest, op welken anderzins zelden over soortgelyke onderwerpen gesprooken wordt. Ik heb op Publieke Plaatzen in 't breede over dezelven hooren spreeken, en 'er vry ernstig over hooren redekavelen,

(*) No. 332, 333, 334 en 336.

zelfs van luiden, die 'er somtyds voor heenen eer in stelden, met serieuse en ernstige verhandelingen, den spot te dryven. Ik heb meer dan een van myne Kennissen hooren betuigen, dat zy die stukken meer dan eens geleezen hadden. Ook heb ik verscheide Brieven over dat onderwerp ontvangen, die my ten vollen overtuigen, dat 'er onder myne Leezers zyn, die de moeite gedaan hebben, op de kragt der bygebragte bewyzen, met veel naauwkeurigheid te letten. Dit alles heeft my overgehaald, eenigen van die, met myne Aanmerkingen over dezelven, in dit, en het eerstvolgende Vertoog te plaatzen. Vertrouwende dat zulks aan myne meeste Leezers niet onaangenaam zal zyn. Ik geef dezelven, zo als ik ze ontvangen heb; uitgenoomen eenige veranderingen, in de spelling, en sommige uitdrukkingen, om voortekoomen dat derzelver Opstellers, op hun ernstig verzoek, onbekend mogen blyven.

De *eerste*, dien ik ontving, was van den volgenden inhoud.

Myn Heer!

In Amsterdam zynde, ter verrigting myner affaires, las ik by een' myner Korrespondenten, uwe Vertoogen, over het Kerkgaan. Uwe Bewyzen voor onze verpligting tot den *openbaaren Godsdienst*, of, (gelyk gy daarin, met recht, het voornaamste van denzelven stelt,) om op gezette tyden de aandoeningen van Liefde en Hoogagting voor God, die wy Hem in ons binnenste toedraagen, door de betuigingen onzer monden, of eenige andere uitwendige tekenen van Godsdienstigheid, ter zyner eer, anderen te openbaaren en bekend te maaken; daardoor elkanderen, op eene voorbeeldelyke wyze, aantespooren en optewekken, tot de hartgrondigste Liefde en Hoogagting voor onzer aller Schepper en Weldoender; en dus met de daad te doen blyken, hoe zeer wy wenschen, dat zyne Eer en Heerlykheid, steeds meer en meer, verbreid moge worden, onder 'tMenschdom; uwe Bewyzen voor deeze Godsdienstige Verrigtingen voldoen my ten vollen; ik ben met u van oordeel, dat 'er telgen dezelven niets, met grond, kan worden ingebragt. Evenwel zyn 'er gevallen, die de menschen van deeze hunne verpligting ontslaan. In die omstandigheeden

ben ik. Ik woon op eene Plaats, alwaar ik gebooren en opgevoed ben, daar geene Protestanten zyn, dan Ik, met myne Vrouw, en vier Kinderen, en nog een Huisgezin, bestaande slegts uit twee persoonen. Wy mogen 'er, als zodanigen, vry woonen, doch volstrekt geene openbaare Godsdienstige Vergaderingen houden. De naaste Kerk, daar wy, als wy te Kerk gaan, den Openbaaren Godsdienst oeffenen, is eenige uuren van onze Plaats. Waardoor, om de afgelegenheid, en groote kosten, die daar op loopen, te vermyden, het zelden gebeurt, dat wy, meer dan drie of vier reizen in 't jaar, den openbaaren Godsdienst bywoonen. Behalven op die tyden, komen wy dikwyls, en vast eens ter weeke, beurtelings, aan onze huizen, te saamen, en oeffenen dan, in stilte, met elkanderen, by gebrek, dat wy zulks met geene opene deuren doen mogen, den *uiterlyken Godsdienst*, indien dit dien *naam* mag draagen. Kunnen wy hier mede volstaan? Of wordt 'er van ons geëischt, dat wy ons met de woon naar elders begeeven, daar wy God in 't openbaar kunnen dienen? Moet dit laatste geschieden, dan zullen wy ons moeten getroosten, om ons leven in armoede ten einde te brengen, en zullen, naar allen schyn, tot last van anderen komen. Daar wy nu ons brood rykelyk kunnen hebben, en, onder den zegen van God, zullen hebben, zo lang wy, hier beneden, leeven. Deel my, hierover, uwe gedagten, in een uwer Blaadjes, mede. Ik denkze in 't vervolg teleezen. Ik heb ten dien einde orde aan een' myner Korrespondenten gegeeven, omze, als my eenige goederen worden toegezonden, intesluiten.

Ik ben, enz.

Uw Dw. Dr.
PIO-PHILUS.

Kon de Heer PIO-PHILUS voorzien, dat hy elder, daar hy vry en onverhinderd God, naar de overtuiging van zyn gemoed, in 't openbaar konde dienen, een eerlyk bestaan zou hebben, hy zou wel doen, van woonplaats te veranderen. Doch dit zo niet zynde, zie ik geene redenen, die hem verpligten, optebreken, en zich aan armoede, en het hoogste gebrek, met de zynen, daar hy nu rykelyk zyn bestaan heeft, blootterstelen.

Hy kan God niet openlyker dienen, dan hy doet; hy doet gevolglyk in dezen, 't geen hy kan; en meer vordert God van niemand. Hy blyve dan, daar hy is; hy oeffene, met de zynen, op die wyze, zo als hy doet, den *uiterlyken Godsdienst*: deezen *naam* verdienen hunne Godsdienstige byéénkomsten te regt, dewyl zy hunne aandoeningen van Liefde en Hoogachting voor God, ter zyner eer, en tot onderlinge opwekking, aan elkanderen openbaaren, en daar door zynen Roem en Lof verkondigen; en het hunne schuld niet is, dat zy zulks aan geene meer persoonen, en in 't openbaar, voor aller oog, mogen doen: hy zy overzulks volkomen gerust, dat hy in dezen niets verzuimt, of nalaat, 't welk niet bestaanbaar is, met die Liefde en Hoogagting voor onzen Grooten Maaker, en goedgunstigen Onderhouder en Weldoender, die Reden en Godsdienst vorderen. – Was hy daar niet gezeeten, en hadt hy zich derwaards, buiten noodzaakelykheid, begeeven, de zaak zou van eene andere natuur zyn. Het is immers volstrekt onbestaanbaar met het Karakter van een regt Godsdienstig mensch, dat wy, enkel vermaakshalve, of om eenig tydelyk voordeel, dat wy elders even goed kunnen genieten, of zonder 't welk wy zeer wel kunnen leeyen, dat wy zulke plaatzen tot onze wooning verkiezen, daar wy dat onwaardeerbaar geluk en voorregt moeten missen, om God, naar ons geweeten, in 't openbaar te mogen dienen. - Zelfs komt het my niet mogelyk voor, dat een waar Beminnaar van God, (ten zy door eene dringende noodzaakelykheid,) ooit kan verkiezen, te woonen, in eene plaats, alwaar hy genoodzaakt is, ter verrigtinge van den uiterlyken Godsdienst, by zulken zich te vervoegen, wier begrippen hy, in verscheide opzichten, als valsch, en strydig met de zynen, verwerpt. Neen! Een regt Godsdienstig mensch zoekt God in 't openbaar te dienen, en, ter waarneeming van deezen noodzaakelyken pligt, zich by zulken te vervoegen, die, zyns oordeels, de waardigste bevattingen van God, en den Hem welbehaagelyken Dienst, hebben; hy zal, ten dien einde zulke Plaatzen, daar zodanigen gevonden worden, verkiezen, boven anderen; en nooit van dezelven zich, buiten volstrekte noodzaakelykheid, naar elders begeeven.

Een *tweede* Brief, dien ik ontvangen heb, is van een' binnenlandschen Beurtschipper. De goede man heeft de vertoogen, over onze *volstrekte* verplichting, tot den openbaaren Godsdienst, niet regt begreepen. Zyn Brief verdient overzulks, met eenige aanmerkingen over denzelven, ter zyner onderregting, eene plaats in myn Werk. Dus luidt hy.

Monsieur Denker!

Nou hebje jou lustig afgesloofd en een Romeinsch stuk uitgevoerd, met my en myns gelyken, in jou Blaadjes, over 't Kerkgaan, braaf ten toon te stellen, met de menschen wys te maaken, als of wy Schippers, (ik ben een Schipper op een binnenlandsch Veer,) en Voerluiden, en duizend anderen, geene regt Godsdienstige menschen kunnen zyn, om dat wy, zo wel 's Zondags, als in de week, ons brood moeten winnen, en daarom maar nu en dan eens in de Kerk kunnen komen. Moeten wy daarom, al leeven wy voor 't overige onberispelyk, uit den Hemel blyven? Dat geloof ik nooit, Vriendschap! Wy gelyken zo doende elkaar niet. Ik lees gaarne wat stigtelyks; maar zulk moraliseeren raakt heg, noch kant. 't Kerkgaan is goed, nuttig, en noodzaakelyk, voor jou en jou's gelyken, die 's Zondags geene nodige affaires, of hunne broodwinningen hebben. Die zyn 'er toe verpligt. En dat ben ik ook, als ik niet vaaren moet. Dan sla ik ook nooit een' Kerkgang over. Wordt 'er iets meer van my gevorderd? Zeg het vry; doch draag zorg, dat jy jou zeggen bondig bewyst, anders zullen alle verstandige luy jou uitlagchen; zo als sommigen reeds over die fraaie stukjes doen. Ik ben, enz.

SCHIPPER JAN.

't Kan wel zyn, dat sommigen myne Moraal gansch niet smaakt; trouwens dat 's myne schuld niet; het komt 'er maar op aan; of dezelve gegrond is; het tegendeel is my tot nog toe niet gebleeken. – 't Is buiten geschil, dat het welzyn der Maat-schappy sommige verrigtingen vordert, waardoor ver-

scheidene menschen, op de vastgestelde tyden, versteken zyn, de openbaare Godsdienstige byéénkomsten by te woonen. In de Verhandelingen over onze verpligting tot den Openbaaren Dienst is niet beweerd, dat die menschen, die daardoor buiten staat zyn, te Kerk te koomen, zich aan verzuim van pligt schuldig maaken; zo als SCHIPPER JAN, t'onregt, schynt te meenen. Neen! Daar is alleen gesteld en aangedrongen, dat niemand, daar toe bekwaame gelegenheid hebbende, mag nalaaten, de openbaare Godsdienstige saamenkomsten, op dikwyls wederkeerende tyden, bytewoonen. Voor zo veel SCHIPPER JAN derhalven, en duizenden met hem, daar toe geene gelegenheid hebben, maar in die omstandigheden zyn, dat zy maar nu en dan den Openbaaren Dienst kunnen verrigten, is hy, om dat hy maar zelden te Kerk komt, niet te beschuldigen van Ongodsdienstigheid. Hy drage maar zorg, dat hy, daar toe gelegenheid hebbende, zulks niet verzuime. Dan zou hy in eene moedwillige verwaarloozing van zynen pligt leeven. Dit en dit alleen wordt in die verhandelingen gesteld, en is daar in, zo ik meen, duidelyk beweezen.

Schoon deeze menschen, om dat ze zo weinig gelegenheid hebben, ter by wooning van den Openbaaren Godsdienst, niet te beschuldigen zyn, om dat alle misdaad *Vryheid* voorondersteld, en alle *noodzaakelykheid* volstrekt buiten sluit, zo zyn zy echter min of meer te beklaagen, om dat zy te gelyk van het ander gedeelte van den Openbaaren Godsdienst, het hooren *Prediken*, en daar door van een der geschiktste middelen, ter bestuuring hunner daaden, versteeken zyn. Deeze bedenking heeft myn vriend RELIGIOSUS reeds van overlang doen besluiten, 's Zondags nooit zulke Gezelschappen te verzoeken, waar door zyne Bedienden niet te Kerk kunnen gaan; en gaat daarom veelal, op die Dagen, te voet; schoon hy op andere tyden zyne Koets gebruikt, om voortekoomen, dat niemand zynenthalve verhindert worde, om zynen Schepper en Weldoender die hulde en eerbied te bewyzen die wy Hem verschuldigd zyn. Hy bedroeft zich over de weinige oplettenheid, die veelen, anderzins nog geene zeer ongodsdienstige menschen, omtrent dit punt, in agt neemen; ja hy schroomt niet, te

zeggen, dat deeze onoplettenheid een allersterkst vermoeden geeft, dat derzulken Godsdienstigheid nog zeer verre af is, van die, welke Reden en Godsdienst vorderen.

De *derde* Brief is van eenen Doktor, en behelst slegts dit weinige.

Weledele Heer!

Ik heb uwe Vertoogen over den uiterlyken Godsdienst geleezen. Van dien kant het stuk beschouwd, zo als gy doet, zie ik niet, dat men langer kan twyffelen, aan de *zedelykheid* dier verrigtingen. Ik ben een Doctor. Die Heeren koomen zeer weinig, in 't algemeen, te Kerk; Ik kom 'er ook zeer zeldzaam. Wy doen op de uuren des Gebeds zo redeneeren veelen van ons, werken van *menschlievenheid*, die den voorrang hebben, boven *offerhanden*. Wat dunkt u, zyn wy verpligt de Zieken te laaten wagten, en te Kerk te gaan, of, het zy 'er gepredikt wordt, het zy niet, maar voorttegaan met Visiteeren? Het zal my lief zyn, deeze vraag, in een uwer Blaadjes, beantwoord te zien.

In die verwagting ben ik, enz.

Uw. Dw. Dr.
GALENIDES.

Daar kunnen gevallen zyn, dat het bezoeken der Kranken den voorrang, boven het bywoonen van den Openbaaren Godsdienst, moet hebben; wanneer men, namelyk, zeker weet, of slegts waarschynlyk vermoedt, dat 'er by de Zieken gevaar is. Heeft dit geene plaats, dan zyn de Heeren Doktoren, zo wel, als anderen, verbonden, om, op zekere dikwyls wederkeerende tyden, den Openbaaren Godsdienst by te woonen. Weinigen, maar zeer weinigen van die Heeren, kunnen zeer wel, indien zy anders daar toe genegen zyn, zulke schikkingen, in 't bezoeken der Kranken, maaken, dat zy tyds genoeg hebben, op die dagen, die tot den Openbaaren

Dienst geschikt zyn, tot die heilige verrigtingen, die de Heer GALENIDES, met my, houdt, voor volstrekt noodzaakelyk, voor daaden van eene *zedelyke* verpligting. De meesten van die Heeren, wenden dit slegts voor, om de waereld diets te maaken, dat zy Liefhebbers van den Godsdienst zyn; om voor te koomen, dat men hen, hierom, niet houde voor ongodsdienstige menschen; schoon zy het inderdaad zyn, zo lang zy in eene openbaare verwaarloozing van den Openbaaren Godsdienst leeven. Het welk zy doen, wanneer de nood of 't gevaar der Zieken hunne tegenwoordigheid, op die uuren, niet volstrekt vorderen, en zy echter, onder dat voorwendzel, den Openbaaren Godsdienst verzuimen.

(*Het Vervolg heden over agt dagen*.)

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen* Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot* Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 339. *Den* 26 Juny 1769.

[*Vyf Brieven: van* Pio-Philus. Schipper Jan, Galenides, S***, *en van* K*** *aan den* Denker, over No. 332-334, *wegens onze* zedelyke verpligting *tot den* uiterlyken Godsdienst, *met de* Antwoorden *op dezelven, ter verdediging van des* Denkers *gevoelen over dat punt*.]

Verus amor *nullum novit habere modum*.

PROPERTIUS.

(*Vervolg van No.* 338.)

De *vierde* Brief, dien ik, by gelegenheid van 't gemeen maaken der medegedeelde Verhandelingen, over onze Verpligting tot den Openbaaren Godsdienst, met myne Aanmerkingen, over dezelven, ontvangen heb, behelst het volgende.

Heer Denker!

't Blykt allenthalve, dat gy met het uitgeeven uwer Weekelyksche Blaadjes, niet slegts bedoelt, uwe Landsgenooten te vermaaken; maar inzonderheid, om hun hart te verbeteren. Ik prys uw oogmerk. De Verhan-

delingen over den Uiterlyken Godsdienst, die gy ons, in vier Vertoogen(*), gegeeven hebt, zyn tot dat einde ingerigt Ik moet bekennen, zy hebben in my nadenken verwekt, of inderdaad myn gedrag, ten op. zigte van dat punt, wel bestaanbaar is, of ten vollen overeentebrengen, met die Liefde en Hoogagting, die ik mynen God, voor zyn onophoudelyk weldoen, verschuldigd ben Ik neem de vryheid, u een berigt te geeven, wegens myn gedrag in deezen, en u op het vriendelykste te verzoeken, om hetzelve niet slegts te beoordeelen, maar om 'er uwe gedagten eerstdaags onbeschroomd over medetedeelen, in een uwer Blaadjes. Myne Huisvrouw en Dogters woonden, sedert veele jaaren, des Zomers, Buiten, en ik ben 'er dien tyd meestal van 's Vrydags avond, tot 's Maandags morgen, en altoos passeer ik 'er den Zondag; veelal hebben wy eenigen van onze Familie of Kennissen by ons logeeren; en om dat ik 'er altoos op Zondagen ben, krygen wy op die dagen doorgaans bezoek, van eenige goede vrienden; zo dat het, des Zondags by ons, Buiten, de allerdrukste dagen van den ganschen Zomer zyn. Myne Bedienden hebben de handen vol werks, myne Vrouw en Dogters, met ordes te geeven, en de Dames te regaleeren, en ik, om de Heeren te diverteeren, onze geduurige bezigheid. Daar is hier door veelal, volstrekt, voor ons geen tyd, 's Zondags, in den Zomer, te Kerk te gaan Van de vier of vyf maanden, die wy 's Winters in de Stad woonen, slaan wy zelden eenen Zondag over. Ook gebeurt het, schoon niet dikwyls, dat wy eens in de week den openbaaren Godsdienst bywoonen. Evenwel, schoon wy 's Zomers nooit te Kerk gaan, is het by ons een bestendig gebruik, dat wy met ons gezelschap en Bedienden des Zondags 's morgens, nooit minder dan een uur, dikwyls twee uuren, en somtyds nog meer tyds doorbrengen, met het leezen van eenige Kapittels uit den Bybel, of eene Verhandeling over het een of ander stigtelyk en nuttig Onderwerp; ook zingen wy wel eens eenen Psalm, of eenig ander opwekkelyk Lied; of spreeken met elkanderen over het geleezene. Dit 's alles, dat wy, voorbedagt, met elkanderen, betrekke-

(*) No. 332, 333, 334 en 336.

lyk tot het Godsdienstige, des Zondags, in den Zomer, verrigten Het overige van die dagen brengen wy door met discoureeren over de Negotie, over eenig nieuws, over onverschillige en somtyds ook wel eenigen tyd, over Godsdienstige onderwerpen; of met wandelen; ook wel eens een uurtje met visschen, of een klein tourtje met het rytuig te doen, als wy gegeeten hebben; met kolven; met paletten; met speelen op de billard; en andere gezonde exercice's; of met ombre'n; cadrille'n; verkeeren; schaaken; dammen; of eenig ander spel a la mode; daar de verkiezing op valt, als wy een weinig al te vermoeid zyn, door te sterke beweeging; of als het wêer ons noodzaakt, in huis te blyven Kortom, wy brengen het overige van die dagen ten avond, met eeten, drinken, praaten, en ons verder met eenige noble exercice's, of spelen, te vermaaken. Wat dunkt u, Heer DENKER! van onze levenswyze, op den Zondag, op zulke dagen, die tot openbaare verheerlyking van Gods allerheiligsten en hoogstgedugten Naam zyn geschikt? Kan dit door den beugel? Is dit ons gedrag, (dat wy meer dan de helft van onzen leeftyd, op Zondagen, houden,) bestaanbaar, of onbestaanbaar, met dien Eerbied, Liefde en Hoogagting, die wy den Oorsprong van ons Bestaan, en alle de Goederen die wy genieten, verschuldigd zyn? Wat dunkt u, Myn Heer? Ik zal uw Antwoord, met groot verlangen, te gemoet zien.

Inmiddels betuig ik te zyn, enz.

S***.

Ik houd gemelde en soortgelyke Divertissementen en Spelen, als zy met mate, en enkel om den geest te ontspannen, die niet altoos over ernstige zaaken kan peinzen, voor gansch niet ongeoorloofd; schoon ik aan sommigen niet gaarne den naam van *nobel* zou willen geeven - 'Er zyn veelvuldige zaaken, die en den geest kunnen ontspannen, en te gelyk denzelven een nuttig onderhoud verschaffen. Deezen zullen by verstandige

en Godsdienstige menschen altoos den voorrang hebben. - Schoon eene zaak in haare natuur zeer geoorloofd is, zo zal echter een verstandig mensch, hier omtrent, tyd en omstandigheden in agt neemen. Alle zaaken passen niet op alle tyden. Vrolyk te zyn, luidkeels te lagchen, in 't byzyn van waarlyk deerniswaardige voorwerpen, valt in geen verstandig mensch. Van God en Godsdienst in alle Gezelschappen te spreeken, past niet. Juist op Zondagen, op de uuren des Gebeds, op zulke tyden, die, uit een Godsvrugtig beginzel, geschikt zyn, om op onze gewigtigste belangen te denken, en ons te kwyten van eenen pligt, dien Reden en Godsdienst vorderen; juist op zulke tyden, by voorbeeld aan eene speeltafel te gaan zitten, om met de kaart, of eenig ander spel, (schoon in zyn natuur niet kwaad,) zich te diverteeren, in plaats van den God des Hemels en der Aarde, van wien wy 't Leven, en all' het goede, dat wy genieten ontvangen hebben, en, zonder wiens gunst wy geen oogenblik gelukkig kunnen zyn; in plaats van dien hoogen en allerbeminlyksten Vader des Heelals die hulde, dien eerbied, dat ontzag, en die erkentenis van Liefde en Hoog-agting openlyk te bewyzen, die wy, als af hangelyke en van Hem beweldaadigde Schepzels Hem voor zyn onophoudelyk weldoen verschuldigd zyn; zulke tyden, die ons tot de allerverhevenste en regtmenschelyke vermaaken roepen, uittekippen, om, schoon niet volstrekt op eene ongeoorloofde, echter op eene zeer laage wyze, en onder alle geoorloofde uitspanningen, met eene der beuzelagtigsten zich te vermaaken; dit schynt met het Karakter van een verstandig mensch, niet overeentekomen; en geeft een allersterkst vermoeden, niet slegts van een al te onbedagt, maer zelfs van een zeer verwilderd gemoed, een gemoed in 't welk die hartelyke Liefde en ongeveinsde Hoogagting, die wy onzen Schepper en Weldoender verschuldigd zyn, bezwaarlyk, zo niet onmogelyk, plaats kan hebben. - De Heer S*** is echter onder luiden van geld en aanzien, die zich, 's Zomers, op het Land ophouden, niet van de ergste maar beste soort; hy zondert des Zondags eenigen tyd, tot Godsdienstige verrigtingen, af: en geeft gelegenheid aan zyn

Gezelschap en Bedienden, om zulks met hem te doen. De openbaare Godsdienst wordt hierdoor op zyne Plaats geoeffend. Indien dit bestendig, zo als hy schryst, en met behoorlyken aandagt, verrigt wordt, en 'er zorg wordt gedraagen, dat de goede indrukzels niet aanstonds verlooren gaan; maar door eenig verstandig discours verlevendigd, en 'er in de divertissementen, eene verstandige maat, wordt gehouden; indien dit plaats heeft, dan zie ik niet dat deeze Heer gezegt kan worden, die dagen, in eene openbaare verwaarloozing van den *uiterlyken Godsdienst*, doortebrengen. Hy oeffent denzelven, schoon op eene wyze, die eenigermate, van de gewoone openbaare Godsdienstige-Oeffeningen, verschilt. Dit hangt van onze verkiezing af. Hy doet het openlyk, en geeft gelegenheid aan allen, zelfs aan zyne Bedienden, dien bytewoonen. Hy doet all' 't geen de Liefde en Hoogagting, voor God in deezen van ons vordert, omdat het aan onze bescheidenheid is gelaaten, of wy, ter verrigting van den uiterlyken Godsdienst, verkiezen, ons met een groot of klein gezelschap te vereenigen. - Indien het echter gevoeglyk kan geschieden, schynt het meest ter bewaring en verbreiding van den Godsdienst, onder 't menschdom, te kunnen strekken, dat de waare Aanbidders van God zich vereenigen, en met elkanderen. overeenkoomen, om op zekere daartoe geschikte plaatzen, en dikwyls wederkeerende tyden, tot dat einde, by den anderen te koomen. Doch 'er kunnen omstandigheden zyn, dat men geene gelegenheid heeft, zulks, op die plaatzen, die daartoe geschikt zyn, te kunnen verrigten. Zodanig is 't geval van den Heer S***. Als hy in de Stad is, oeffent hy aldaar, op de daartoe geschikte plaatzen, den uiterlyken Godsdienst, en by zulk een Genootschap, by welk hy zich vervoegd heeft, en met welk hy best oordeelde, om zich by hetzelve, tot dat gewigtig einde, t'elkens te vervoegen. Daar elk vryheid toe heeft. - Die gelegenheid, ontbreekt hem op zyn Buiten. Hy mag zich ten eenigen tyde, ter zyner verlustiging, en uitspanning, ophouden, daar het hem goeddunkt; en zich met de zynen, en zyne goede vrienden, op eene ge-

oorloofde wyze, vermaaken mids hy zorg draage, dat hy zynen pligt jegens God, betragte; en de geenen, die zvner zorg zyn bevoolen, gelegenheid gegeeven en aangespoord worden, om de hunnen te betragten. Dit doet hy met eenig gedeelte van die dagen, die den openbaaren Dienst geheiligd zyn, doortebrengen, door God, met de zynen, openlyk te verheerlyken, en allen, die daartoe lust en genegenheid hebben, zelfs zyne Bedienden, dat eene byzondere blyk van zyne Godsvrugt is,) daar toe gelegenheid te geeven - De Heer S*** brengt derhalven met de zynen, de Zondagen door: mids hy zorg drage, dat 'er eene behoorlyke maat, in 't neemen van uitspanningen, in agt genoomen, en 'er geene onbeschofte vrolykheden en ongebondene dartelheid gepleegd worden: hy brengt, schoon hy, op de gewoone Plaatzen den openbaaren Godsdienst zelden 's Zomers verrigt, die dagen door, op eene wyze, dat ik hem hierom niet gaarne den naam van een Godsdienstig mensch zou durven betwisten. Integendeel is hy een Voorbeeld van Godsdienstigheid uit duizenden, die de Voorzienigheid in zulke gelukkige tydelyke omstandigheden heeft geplaatst, als hy zich bevindt En zyne levens-wyze in deezen is zodanig, dat veelen, op hun Buiten, hetzelve met hun gedrag vergelykende, de snoodheid en verregaande Ongodsdienstigheid, in hunne gewoone levenswyze,op die dagen, noodzakelyk moeten bemerken.

De *vyfde* Brief, dien ik, over het bywoonen van den Uiterlyken Godsdienst, ontvangen heb, verdient, wegens de zeldzaame gedagten, die sommige menschen, over deezen pligt, schynen te hebben, eene plaats. Dus luidt hy.

Eerwaarde Heer!

Dus noem ik u, omdat ik geloof, dat gy onder de Geestelyken t'huis hoort; anders schynt het naauwelyks geloofbaar, dat gy u zo veel moeite zoudt geeven, om de menschen te beduiden, dat zy, alle Zondagen, behooren te Kerk te gaan. Trouwens ik kan mis hebben. Dat is ook hetzelfde. Ik moet u dan zeggen dat ik in 't jaar niet meer, noch minder, dan *twee-en-vyftig* reizen, te

Kerk kom. Dat dunkt my is genoeg Dat doe ik als het my te pas komt, en niet zo als gy schynt te willen, en zo als de Dominees het gaarne hebben Die zelfs wel zouden willen, dat alle menschen altyd, als 'er gepredikt wordt, te Kerk kwaamen, en nooit eet' Kerkgang oversloegen. Dan gaa ik twee of driemaal op eenen Zondag, en dat somtyds eenige weeken aan malkander, te Kerk, en dan neem ik weder eenige weeken myn Plaisier, op myn Buiten, of daar ik het verkies Ik houd 'er boek van En als ik tegen Nieuwjaar zie dat ik eenige reizen ten agter ben, dan vervul ik het met den Openbaaren Godsdienst eenige reizen in de week bytewoonen. Ik maak altoos dat het getal van *twee envyftig* te Nieuwjaar vol is. Zo leef ik ook, in andere opzigten, by voorbeeld, met het doen van Gebeden. Ik denk dat men verpligt is, een gedeelte van zynen leeftyd in t Gebed, gelyk ook eenig gedeelte van dien in de openbaare verheerlyking van Gods Naam, doortebrengen. Dan Bid ik byna geheele dagen, dan komt 'er in eenigen tyd wederom niet in van Bidden. 't Komt wel uit. Ik breng een' ordentelyken tyd, in 't jaar, met Bidden door. Op dezelfde wyze doe ik met leezen, met de overdenking van mynen pligt, en andere verrigtingen, die de Godsdienst van my vordert Hebt gy hier op iets aantemerken, schryf het my? Ik wil gaarne onderregt zyn. Gy zult my hier door verpligten.

Ik ben, enz.

K***

Of ik een Geestelyke ben, of niet, raakt de Heer K*** noch iemand. 't Zou bedroefd zyn, dat geene andere menschen regtmaatige denkbeelden vormden van hunnen pligt, dien wy aan God verschuldigd zyn, en waardige bevattingen van denzelven, en deszelfs onderscheidene deelen, hadden, dan de Predikanten; en aller-ongelukkigst, indien 't menschdom in 't algemeen, over dezelven zo dagte, als deeze Heer schynt te doen. Ik weet niet wat ik van hem denken moet, of hy een Spotter is met den Godsdienst, of een mensch, die

't niet vast heeft. Ik zou waarlyk tot eene deezer gedagten overhellen, indien ik niet dikwyls opgemerkt had, dat 'er zeer veelen zyn, van welken men geene deezer beide vermoedens kan hebben, die, schoon niet in alle deelen, echter zeer veel overkomst hebben, met deezen Heer, ten aanzien van de waarneeming dier pligten, die regtsteeks opzigt op God hebben. Nu zyn ze zeer ieverig in derzelver oeffening. Nu gaan zy vlytig te Kerk. Dan koomen zy 'er in geene tyden. Zy leeven in deezen, en in veelvuldige andere opzigten, by buiën. Zy schynen te gelooven, dat die Godsdienstige luimen hun voorig verzuim zullen vergoeden en uitwisschen, zo als de Heer K*** schynt te denken, indien zyn schryven waarheid, en de Godsdienst hem ernst is Wat moet men van deezen Heer en soort-gelyke menschen denken? Dit. Dat zy zeer verre af zyn van die Godsdienstigheid te bezitten, die van ons gevorderd wordt. Niemand, ten zy hy in eene bestendige oeffening van zynen pligt, ten opzigte van God, leeft, verdient den naam van een Godsdienstig mensch. Om alleen van 't onderwerp, waarvan wy handelen, te spreeken. Die nu eens den openbaaren Godsdienst naarstig bywoont, en dan wederom eenigen tyd, in eene openbaare verwaarloozing van denzelven, leeft, geeft duidelyk te kennen, dat 'er geene waare Liefde en Hoogagting, voor zynen grooten Schepper en goedgunstigen Weldoender, in zynen boezem huisvest. Bezielde deeze hem waarlyk, hy zou alle bekwaame gelegenheden aangrypen, om zyne Liefde en Hoogagting voor den beminnelyken God, openlyk te kennen te geeven, en onmogelyk dezelve in zyn hart kunnen smooren; hy zou, buiten volstrekte noodzaakelykheid, in geene openbaare verwaarloozing van den uiterlyken Godsdienst kunnen leeven; hy zou niet by buiën, maar bestendig ten allen tyde met mond en lippen zo wel, als door zyne daaden; met alle uitwendige tekenen van Liefde en Hoogagting voor God zo wel, als door de aandoeningen zyns harten, doen blyken, dat hy zyne Schepper, en Weldoender hoog waardeert, vuurig bemint, en hartelyk lief heeft, en niets zoekt onbeproefd te laaten, 't geen hy denkt, dat strekken kan, om deszelfs Lof en Roem, onder het menschdom, te verbreiden.

De Denker.

N°. 340. *Den* 3 July 1769.

[*Brief van* O.L. *een oud Man, over het Ongeluk zyns Zoons, veroorzaakt, door 's Vaders eigen verzuim, van hem in zyne jeugd, niet genoeg de menschen te hebben leeren kennen*.]

Cupias non placuisse nimis.

CATULLUS.

Heer Denker!

Staa voor eene enkele reis toe, Heer DENKER dat een oud Man, een Man van de voorgaande eeuwe, onder het getal uwer Correspondenten zy, wier schryven gy met de uitgiste verwaardigt. Myn geval, of liever dat van mynen eenigen Zoon, zal, mynes agtens, anderen tot leering kunnen dienen. En mogelyk, komt deze Brief, wanneer gy dien in uw werk plaats, onder 't oog van den Heer, die wel verdiende aan zich zelven bekend en onder 't oog gebragt te worden, hoe hy ge-

deeltelyk oorzaak is van een verdrietig leeven voor een' Jongeling, die een beter lot en eene geheel andere bejegening verdiende, aangemerkt zyn braaf en deugdzaam Charakter, en de post die hy bekleedt. - Om u en uwen Leezeren eenig begrip van de zaak te geeven, moet ik alles wat hooger ophaalen, terwyl ik, dit doende, eene verdrietige langdraadigheid, waartoe lieden van myne jaaren, iets verhaalende, ligt vervallen, zal zoeken te vermyden; doe ik het niet, stel het gunstig op rekening van myn' ouderdom.

Reeds meer dan veertig jaaren heb ik myn leven, amptshalve, in een stillen hoek van dit Land, op het land doorgebragt. Myne Vrouw, den weg van alle vleesch gaande, liet my ééne Dogter en één' Zoon na: de eerste, in 't vroegst van myn' Egt gewonnen, was in staat om het huishouden waar te neemen, de laatste nog zo jong, dat hy zo wel moederlyke als vaderlyke hulp behoefde. Niet kunnende besluiten om te hertrouwen, leefde ik met myne twee Lievelingen in de grootste vergenoeging. - Myn Zoon liet reeds vroeg groote zugt tot de Letteren blyken, eene hoedanigheid, die ik in hem hoog waardeerde, en, zo veel in my was, aankweekte. Genoeg had ik van de doode en leevende taalen, en van de voorbereidende studien geleerd en onthouden om myn' Zoon te onderwyzen. Ik nam de post van Leermeester, te gelyk met die van Vader waar, en deeze bezigheid vulde de ledige tydvakken myns leevens genoeglyk op. Myn kweekeling beantwoordde aan myne zorg en arbeid, hy wilde eer te veel dan te weinig doen, ik moest zyn Leerdrift regelen. Op deeze wyze was hy vroeg in staat om met vrugt de Hoogeschool te kunnen betreeden; dan ik agtte het raadzaam niet te schielyk hem derwaards te zenden, by bevinding weetende, hoe de onervaarne jongheid daar in veelvuldige verzoekingen komt. Ik hield hem by my tot zyn negentiende jaar, de Wisen Natuurkunde strekte in de twee laatste jaaren tot leerzaame uitspanningen.

Niet, dan met eenigen kommer, zag ik den dag, tot

het vertrek van myn' Zoon naar de Academie bestemd, naderen. Schoon overtuigd van zynen goeden en deugdzaamen inborst en liefde tot Studie, een kragtig bykomend behoedmiddel tegen jeugdlyke ongeregeldheden, deedt zyne volslagene onervarenheid in de waereld my dugten voor de kragt der nieuwigheid, welke zich by de verleiding mogt voegen, en dus, mogelyk, in weinig maanden, al myn' voorgaanden arbeid van eenige jaaren opvoedens en onderwyzens geheel vernietigen, myn opgevatte hoop uitblussen, en de rest myns levens bitter maaken. - Naa hem de beste raadgeevingen en heilzaamste lessen gegeeven te hebben, liet ik hem aan de Academie.

Ik had zyne keuze, welk eene Studie hy als zyne hoofdzaak zou omhelzen, volkomen vry gelaaten en verzogt dat hy, de voorbereidende Weetenschappen, die in alle Studien te passe komen, zich genoegzaam eigen gemaakt hebbende, zich zou verklaaren. Eer hy dit deedt, verliepen 'er twee jaaren, die hy met zeer veel vlyt doorbragt, meest altoos, gelyk ik uit eenpaarige berigten van anderen, zo wel als uit zyne eigene verklaaring vernam, op zyn kamer zynde, of in eenzaamheid wandelende. Ik raadde hem een gezelliger leeven aan; doch hem tevens de gevaaren van kwaad gezelschap voorhoudende; dan hy hadt zo veel smaak in het afgezonderd en letteroefenend leeven, dat hy den tyd, in gezelschappen te slyten, nutteloos doorbrengen rekenden.

Zyne keuze is op de Godgeleerdheid gevallen, schoon ik liever gewenscht hadt, dat zy op de Medicynen ware uitgekomen. Dan, volgens myne gronden, kon ik hem niet dwingen, zelfs niet op eene vriendelyke wyze, gelyk men 't somtyds noemt. - Hy voltrok zyne Studien met lof, en verkreeg de waardigheid van Candidaat. - Zeer kort, en korter, dan ik wel gewenscht had, bleef hy op dien trap. Een Beroep op een kleine, doch vermaakelyke Plaats, 't geen hy aannam, verloste hem van het zwervende leven, strydig met zynen stillen en letterlievenden aart. Hier leefde hy, even als

hy was opgevoed. Het eenzaam Land, wel verre van hem te verdrieten, verschafte hem de grootste geneugten. Zyne Boekoefeningen werden niet gestoord. Hy genoot zynen wensch.

Scriptorum chorus omnis amat nemus & fugit urbes; zegt HORATIUS.

Der Dicht'ren rei verkiest op 't eenzaam' Land te leeven,
En wil het groot gewoel der Steden graag begeeven.

Alle deelen van zyn gewigtig Ampt nam hy, zo ver ik weet, volyverig waar. Alleen klaagden sommigen van de Leden zyner Gemeente, dat hy hun nooit, dan by noodzaaklykheid bezogt. Ik onderhield hem daar over; doch myne eigene overtuiging, dat de ommegang met de Landlieden, en de stoffe van hun Onderhoud, hem niet zeer konden gevallen, benam aan myne raad-geevingen mogelyk niet weinig kragts. Hy nam egter aan, als Leeraar zyne Leden wat meer en gemeen zaamer te bezoeken; doch de aangenaamheden van den ommegang moeten van wederzyden komen, en zyne Gesprekken stemden met hunnen aart zo weinig overeen, als de hunne met de zynen strookten. Dit veroorzaakte, dat het eerlang weder op den ouden voet ging, gelyk hy my schreef.

Naa ruim twee jaren op deeze Plaats gestaan, en eens voor een ander Beroep bedankt te hebben, kreeg hy het Beroep in geene onaanzienlyke Stad. Hy twyfelde. Myn raad haalde hem over. Hy vertrok. Onvoorzien van Waereldkennis, en geen' smaak, dan in Letteroefeningen hebbende, leefde hy op den voorgaanden trant voort Zyne Gemeente zag hem op den Predikstoel, en by enkele andere gelegenheden. Dit gaf geen genoegen, en, ik kan het niet ontveinzen, hy maakte zich daar door wel eens en andermaal schuldig aan 't verzuim van Welvoeglykheid en Beleefdheid. Hy leefde in eene andere en hem vreemde Waereld; zich eenigermaate in

't geval bevindende van den Man by evengemelden Dichter.

Ingenium, sibi quod vacuas desumsit Athenas
Et studiis annos septem dedit, insenuitque
Libris & curis statua taciturnior exit
Plerumque & risu populum quatit. -

Een Weetgraag mensch, die om gerust en stil altoos
Te leeven, 't stille Atheen tot zyne woonplaats koos,
En veele jaaren hadt geblokt in 't onderzoeken
Van Wetenschap, veroud in 't leezen veeler boeken,
Komt eind'lyk stom, en als een standbeeld, voor den dag
En wekt, door dat vertoon, zo zeldzaam, 's Volks gelach.

Myn Zoon bemerkte wel haast, dat hy, met zyne *collegaas*, in de Waereld ervaarener Mannen, niet gelyk stondt, en ook geheel andere en veel koelder, bejegeningen ontving. Dit was niet in staat om zyne Studien te verhinderen, hy zette ze even sterk voort, en zogt, 't geen hem in de Verkeering ontbrak, (want hy zag wel waar het haperde,) door keurige en wel uitgewerkte Leerredenen goed te maaken, maar te vergeefsch; hy zag, in weerwil van zyne pogingen, zynen loop verminderen, en wenschte niet zelden om zyne voorige Standplaats. Zwaargeestigheid bekroop hem nu en dan, en ik vondt hem zonder lust, zonder moed. Met zyn lot innerlyk bewoogen, en niet vry van zelfbeschuldiging, als zynde, door de stille Opvoeding hem gegeeven, gedeeltelyk oorzaak van zyne geringe omganglykheid, maande ik hem aan om, van langzaamer hand, zich te

gewennen tot de Verkeering, en die kunst, welke door afzien en oefening verkreegen wordt, te vatten. -

Hy gehoorzaamt, en volgt mynen raad op; en, om gelukkiger te slaagen, vervoegt hy zich by een' Heer, van wien hy zeer gunstige gedagten hadt opgevat, en hy deezen stelt hy zyne zaak, met de grootste openhartigheid, voor. - Gelukkig beleid, was hy in goede handen gevallen! Deeze Heer, toont zich ingenomen met myn Zoon, en geeft de sterkste verzekeringen van oprechte Vriendschap; hy hadt lang gedagt den Dominé te onderhouden, over zyne afgezonderde levenswyze, eene andere hem aan te raaden, en daar toe behulpzaam te weezen. Tot een hoofdregel stelde hy hem voor: ‘Myn Heer, neem niet kwalyk, dat ik u moet zeggen, dat gy, hoe geleerd ook, geen Menschen kent, en dus moet gy voorzichtig weezen in u op iemand te verlaaten’. - Ja wel hadt gy voorzichtig mogen weezen, myn Zoon! - Met deezen vermeenden Vriend pleegde hy raad omtrent het aanleggen en de keuze zyner Verkeering. Gebrek aan Menschenkennis, deedt myn' Zoon niet opmerken, hoe eenzydig de keuze van zynen Gids ware, en deeze zich tot eenige Familien bepaalde. Nu hadt hy verkeering met Menschen, en dagt, het zou nu goed weezen; maar anderen namen 't hem kwaalyk, dat hy ze dus bepaalde; hy bemerkte dit eerlang duidelyk, en breide den kring zyner verkeering wyder uit; dit gaf hem meer agting en meer loop.

Middelerwyl hadt de meergemelde Heer hem voorgeslaagen, dat eene Egtgenoote het allerbeste middel zou weezen, om zyne weinig afneemende zwaargeestigheid te verzetten. In 't eerst verwierp myn Zoon deezen voorslag, gelyk hy my ook meermaalen betuigd hadt, als ik 'er hem toe aanmaande, tot nog in den ongehuwden staat, als hem best lykende, te willen blyven. Door zyne gemeenzaame verkeering ondertusschen aan 't huis van dien Heer, die eene Nigt hadt van myn Zoons jaaren, werdt hy van haare bekoorelykheden getroffen; doch de Gemeenzaamheid van den ommegang tusschen dien Heer nam af, naar maate

myn Zoon ook met anderen verkeerde, de koelheid volgde wel haast, en by verboodt zyne Nigt, myn' Zoon te zien, als hy niet t'huis was. Zy hadt haare Ouders vroeg verlooren, en woonde by hem. Wederzydsche agting was tot Liefde in beider harten opgeklommen; en zy hoorde te eer naar mynen Zoon om een gedwongene party, welke zy anderzins vooruit zag, te ontwyken. De hinderpaalen, aan vryery gezet, strekken niet zelden om ze sterker te doen voortgaan. De Oom ontdekte schielyk de oorzaak van myn Zoons aanhoudend bezoek, 't geen, in weerwil van zyne koelheid, verdubbelde. Kort om, myn Zoon en de jonge Juffrouw werden de zaak eens, en hy doet, paa my de omstandigheden gemeld en geraadpleegd, en myne toestemming bekomen te hebben, aan den Oom een Huwelyks voorslag. Maar welk eene onheusheid moest hy deswege ondergaan! Onder meer andere schampere en hoonende redenen, hoorde hy den naam van *Misbruiker der Vriendschap! Ondankbaaren Schender van Vertrouwen! Indringer*, &c. 't welk gevolgd werdt van een volstrekt verbod, om nimmer anders, dan Amptshalve, voet in huis te zetten. Deeze vermeende Vriend maakt 'er nu zyn werk van, om den Dominé by allen in haat te brengen, en ontziet zich niet te zeggen, door gemeenzaame Verkeering ontdekt te hebben, dat men met reden twyfelen mag aan myn Zoons Regtzinnigheid, en dit, geene andere reden met voeglykheid kunnende voorwenden, zegt hy, oorzaak te weezen van zyne weigering.

In welk een onaangenaamen en gansch verdrietigen toestand zich myn Zoon bevindt, behoef ik u niet te zeggen. - Ik hoop, hy zal moeds genoeg hebben, om deeze onaangenaamheden door te worstelen. - In zyn oogmerk slaagen en toonen, dat de blaam, welke die Heer hem zo vuilaartig zoekt op te leggen, niets beduidt.

Zyn ongeval, ondertusschen, en daarom deel ik het u, en door u der Waereld, mede, kan andere Ouders leeren, dat zy hunnen Zoonen de Menschenkennis en Verkeering niet zo zeer moeten onthouden, als ik ongelukkig gedaan heb, te veel vertrouwende op de Wae-

reldkunde, die hy uit de Boeken zou kunnen ontleenen. Ik verzoek, dat gy uwe gedagten over dit Onderwerp, mededeelt. - Schynvrienden, in de handen van een derzelven myn Zoon ongelukkig gevallen is, zyn 'er in groote menigte, en deeze verdienen, tot onderrigting der jeugd, wel eens naakt ontkleed, en in de volle haatlykheid van hun helsch Character ten toone gesteld te worden. Mag dit eens de stoffe van een uwer Vertoogen weezen?

Reeds breeder, dan ik gedagt had, is myn Brief uitgeloopen, ik sluit dien, naa U myne hoogagting betuigd te hebben, en blyf

Myn Heer,

Uw E.D.W. Dr.

O.L.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by deze ven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen* Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H. A de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 341. *Den* 10 July 1769.

[*Dat de Verzoekingen ten kwaade de menschen niet noedzaaken, om* kwaad *te zyn; maar* aanspooringen *en* gelegenheden *zyn tot deugd, in deezen tegenwoordigen staat van beproeving aangetoond, ter beschaaming der* Bedillers *van de* Goddelyke Voorzienigheid.]

Nunc vero venio ad gravissimam querelam.

CICERO,

Niets is algemeener dan de Menschen te onvrede te vinden over hun lot op deeze Waereld. Ik zal niet handelen van hunne Onvergenoegzaamheid, ten aanzien van hunne tydlyke omstandigheden; maar thans het oog vestigen op eene te Onvredenheid van hooger inzigt, die hunnen Zedelyken Staat betreft.

Menschen, die dit leven als een staat van Beproeving en Voorbereiding tot eenen toekomenden staat van Belooning of Straffe aanzien, gelyk het waarlyk is, volgens de voorschriften der gezonde Reden, gestaaft door het Godlyk en onwraakbaar gezag der Openbaa-

ring, hoort men niet zelden klaagen over de veelvuldigheid der Gelegenheden en verzoekingen ten Kwaade. - Het zou dwaasheid en tevens eene tastbare onwaarheid weezen te ontkennen, dat 'er veelvuldige gelegenheden en verzoekingen ten kwaade ons voorkomen, zy omringen ons aan alle kanten, in alle omstandigheden, en staaten deezes levens; niemand is 'er schoolvry voor, zo lang hy op deeze aarde omwandelt; dan men zou, uit de algemeenheid, de grootheid, en aanhoudenheid der klagten, deswegen uitgestort, welhaast tot het denkbeeld komen, als of het lot der Stervelingen zo ongelukkig ware, dat zy geene Gelegenheden, geene Aanspooringen ten Goede in 't geheel hadden. - Naargeestigheid, die het gansche gelaat der Natuure met een akelig floers overdekt, moge zich toegeeven in het koesteren van dusdanige begrippen. De verwaatene Vyand van den Godsdienst moge dit toestaan en met de sterkste trekken afschilderen, om 'er gelegenheid uit te raapen tot het stout bedillen van de schikkingen der hoogstwyze Voorzienigheid. Hy, die zo gelukkig is van eene vrolyker geaartheid te bezitten, welken aan alles wat hem omringt een blyder aanzien geeft; die eenen redelyken Godsdienst bemint en voorstaat, zal wel verre weezen van deeze Waereld te beschouwen als een jammer-hol, dat ik my dus uitdrukke, waarin niets dan Kwaad en Verzoeking tot Ondeugd gevonden wordt - Myne Leezers veroorlooven my thans, deeze ernstige stoffe wat dieper in te zien, en, te overweeg en of wy geene veelvuldige Gelegenheden en Aanspooringen ten Goede ontmoeten.

Dat ze 'er zyn te bewyzen, mag voor overtollig gerekend worden, daar de Ondervinding het dagelyks leert; doch derzelver veelvuldigheid is een stuk, zo gereed niet toegestaan, en dit deezen aan te toonen myne hoofdzaak tegenwoordig.

Het moge eene wonderspreuk schynen, als ik hier te nederstel, dat alle de Verzoekingen en Gelegenheden ten Kwaade, dikwyls zo breed uitgemeeten, zo veele Aanspooringen en Gelegenheden ten Goede ter Deugd zyn, 't is egter eene volstrekte waarheid, een waarheid, die

zich, op de minste bedenking, klaar aan onzen Geest opdoet. - In een Staat van Beproeving en Voorbereiding, gelyk wy leeven, kunnen wy niet verwagten, dat geene verlokzelen ten Kwaade ons omringen; maar wat zyn die verlokzelen? waartoe dienen zy? om ons te doen struikelen en vallen? Neen, gewisselyk neen, dit is dit kan het oogmerk eener Deugdlievende Voorzienigheid niet weezen, *zy verzoekt niemand ten kwaade*; noch laat hem daar toe verzogt worden; ze zyn, integendeel, ingerigt om onze Deugd te toetzen, te bevorderen, te volmaaken, en dus zo veele Gelegenheden, om te toonen, dat wy de belangen der Godsvrugt aankleeven.

Zeg my, o Stervelingen! die deeze Waereld in een zo ongunstig daglicht beschouwt, met welk eene Natuure God, die alles gemaakt, en de dingen, welke rondsom u zyn, haare eigenschappen en hoedanigheden gegeeven heeft, welke op u werken, welke u aandoen, u begiftigde. Treedt in u zelven. Wie zyt gy? - Heeft Hy u niet vry geschaapen, met eene redelyke Ziel begiftigd? Zyt gy niet in staat om op te merken, te kiezen, te verwerpen? Kunt gy in 't gebruik van alles wat u omringt geene maat houden? Geene voorschriften van Bedagtzaamheid volgen? - Of zyt gy redeloos, bepaald door eenige oorzaak buiten u, moeten uwe daden (mogen zy dan nog den naam van *daden* draagen?) eenen nooddwang onvermydelyk volgen? Is dit laatste de gesteldheid der dingen, beklaag u dan niet, heb geene wroeging in 't minste, 't is u zo onmogelyk u van de zogenaamde ondeugden aftehouden, als het de zeilsteen is van 't yzer afteblyven; maar uwe harten komen tegen zulk een stelzel op, zy zeggen u op het nadruklykste, dat gy Vrywerkende Weezens zyt, dit inwendig getuigenis is sterker dan alle redekavelingen, dan alle bewyzen van elders voor de Vryheid ontleend.

Laaten wy nu den staat der dingen voor Vrywerkende Weezens beschouwen. - En toonen, dat niets buiten ons, ons tot het kwaade dwingt. - Ten anderen, dat wy veeleer tot het goede kragtdaadig genoopt worden. - Ten derden, dat wanneer die verzoeking ten

kwaade, door de uitwendige voorwerpen veroorzaakt, zo kragtig en vermeesterend waare, als men voorwendt, dezelve van eenen anderen kant, kan en moet opgewoogen worden, door de Wet van God, namentlyk door de beloften en bedreigingen, die dezelve staaven.

Vooreerst, zeg ik, dat niets buiten ons, ons tot het Kwaade dwingt. Wy worden door uiterlyke voorwerpen aangedaan, zy verzoeken ons somtyds tot het Kwaade; dit leeraart de ondervinding; doch die Aandoening, die Verzoeking is niet onwederstaanbaar. De bepaaling, om dezelve optevolgen of te wederstreeven, hangt altoos van onzen Wil af. Men zegt, misschien dat ik hier te stellig spreek; dewyl 'er in de Voorwerpen zelve een natuurlyk en onvermydelyk vermogen is, om in ons Vermaak of Smerte te veroorzaaken: Maar deeze Aandoeningen zyn, gelyk alle andere, zuiver natuurlyke Aandoeningen, onverschillig; zy kunnen ons noch lof waardig maaken, noch tot schande strekken: ons noch beloon- noch straf baar doen worden. - Ondeugd of Deugd bestaat niet in het voelen van Vermaak of Smerte. Het misdryf is gelegen in van onzen pligt aftewyken, om ongeregeld vermaak na te jaagen of moeilykheden te ontgaan. De Deugd daarentegen in het wederstaan van de verzoekingen tot onwettig Vermaak, of in zich, ter bewaaringe van zyne onschuld, aan smerte bloottestellen. - Wyze Schikking! Schikking, onzer altoosduurende Verwondering waardig! dat, het geen onvermydelyk is in de voorwerpen deezer Waereld, niet alleen onschadelyk; maar zo noodzaaklyk is, dat wy, op dus een geleide, het ons nuttige zoeken, en het schadelyke vermyden; als waar van onze behoudenis of ondergang afhangt! Dan hebben de voorwerpen eenen onvermydelyken invloed, tot het verwekken van Smertlyke of Vermaaklyke aandoeningen, zy hebben geen overheerschend vermogen op onzen Wil: deeze wordt noit geweldaadig vermeesterd. Dezelve verandert: maar uit dit veranderen zelve blykt haare Vryheid. Voorwaar, indien de voorwerpen deezer waereld den Wil dwongen, zouden zy den Mensch tot geene beproevingen dienen, Geene Beproeving heeft 'er plaats, waar

geene Keuze, geene Vryheid gevonden wordt. Wel verre derhalven, dat de Menschen reden hebben om over de Verzoekingen te klaagen, hebben zy veeleer stoffe van Dankbaarheid; naardemaal deeze staat der dingen aan hunne Vryheid gelegenheid verschaft, om deugden te beoeffenen, en op de heerlyke vergelding des loons te zien.

Ten anderen. Wy worden niet alleen door niets dat buiten ons is, ten Kwaade gedwongen; maar wy vinden ons tot het Goede ten kragtigste aangenoopt, en gelegenheid tot het verrigten van de verhevenste Deugden. - Rykdom en waereldsche Voorspoed worden van elk voor magtige verzoekingen gehouden, *'t zyn sterke beenen*, zegt 't Spreekwoord, *die de Weelde kunnen draagen*. En waarlyk hy, die zich ryk en ruim bedeeld vindt van de goederen deezer Waereld, kan ze besteeden om zyne lusten en begeerlykheden te koesteren, om in dartelen overdaad te leeven, om de prikkels van ydele eerzugt op te volgen, om den armen en onschuldigen te onderdrukken, en in zynen rykdom eene vastigheid te zoeken, om, zonder by den Waereldlyken Regter aanspraaklyk, of voor hem straf baar te worden, geweld en onregt te pleegen. - Tot deeze en dergelyke misdryven wordt de Mensch door den Rykdom verzogt; wederstaat hy die Verzoekingen, elke wederstand is een overwinning, eene Deugd; maar 't zyn die zelfde Rykdommen, welke hem ook rechtstreeks tot de beste, de Deugdzaamste, daaden aanspooren, zy wekken hem op om den eerlyken arbeider werk te geeven, de ongelukkigen te redden, de armen en behoeftigen te verzorgen, de onschuldigen van verdrukking te bevryden, de hand te leenen tot bevordering van de mensch-lievendste oogmerken, met één woord, om 'er dat gebruik van te maaken, 't welk Reden en Godsdienst voorschryven. - Beledigd, in eer of goederen aangetast, te worden, brengt den Mensch in eene sterke Verzoeking om zich te wreeken; hy gevoelt, op het oogenblik der belediging, zich van twee kanten als gedrongen; de gaande gemaakte Toorn ontvonkt den Wraaklust, de

Wet van G O D verbiedt hem die ontstooke neiging op te volgen, en wil, dat hy zynen Vyand lief hebbe, goed voor kwaad vergelde. Is het nu den Mensch natuurlyker de aanprikkelingen van den Wraaklust op te volgen, en zyn haat te koelen door den ondergang van zynen beleediger te berokkenen, dan de lessen der Voorzigtigheid op te volgen, en zich aan de Wet van G O D , de Wet der Liefde, onderdaanig te gedraagen? Moet het zwaarste by hem niet het zwaarste weegen, en heeft hy dus geene gelegenheid tot het oefenen van eene verheevene Deugd, de Deugd der Vergeeflykheid, van Liefde tot de Vyanden? En dit leidt my tot myne

Derde aanmerking, dat, naamlyk, wanneer de verzoekingen ten Kwaade, door de uitwendige Voorwerpen veroorzaakt, zo kragtig en vermeesterend waren, als men voorwendt dezelve, van den anderen kant, kan en moet opgewoogen worden, door het tegenwigt van de Wet des ALLERHOOGSTEN, door de beloften en bedreigingen, die dezelve staaven. - De gehoorzaamheid aan den wettigen OPPERHEER verschuldigd, de Hoop op zyne gunste in tyd en eeuwigheid, de Vrees voor zyne ongunst, en de gedreigde straffe, zyn allerkragtigste aanspooringen, om de verzoekingen ten kwaade te overwinnen. Wanneer de Mensch in bedaarden gemoede, de Verlokzels, welke hem tot Aardschgezindheid en Ondeugd aanzoeken, in de weegschaale legt tegen beweegredenen, welke hem tot Godsdienst en Deugd opwekken, zullen de laatste de balans verre overhaalen. - Heeft dit, met de daad, in de meeste gevallen geene plaats, stellen de Menschen veelal dit niet in 't werk, geeven zy zich, zonder het gewigt der zaaken op te neemen. en hun weezenlyk belang te bezeffen, over aan het opvolgen van onbeteugelde neigingen, deeze verkeert heid van hunnen handel maakt geene verandering in de zaak; zy blyven dezelfde Weezens, bedeeld met een Vrykiezend Vermogen, 't geen, naar alle reden, tot de zyde der Deugd

moest overslaan. Zy uiten, de tegenovergestelde zyde kiezende, aan, de onschuldige Voorwerpen, 't welk zy alleen op rekening van hunne verkeerde keuze moesten stellen. En dit is eene der hoofdoorzaaken van de veelvuldige klagten, in 't begin van dit Vertoog vermeld.

Men zal, zo ik vertrouw, de gemelde bedenkingen van genoegzaam gewigt vinden, om toe te staan, dat de toestand der Menschen in deezen staat van Peproeving, zo jammerlyk niet is, als de Naargeestigheid en de Bedilzugt der Godlyke Voorzienigheid dien niet zelden afschilderen. - Men zal, de Reden en de Vryheid, om geschenken, hoog waardeeren; doch misschien vraagen, waartoe de Mensch, behalven de Reden en Vryheid, zo sterke Driften bezit; Driften, die hem met eene hevige Begeerte of Afkeer .omtrent de voorwerpen vervullen, en veelal de dryfveeren zyner daaden zyn? - Ken u zelven, uwe gesteltenisse te recht, o Mensch! die Driften, waar over gy u ontrust, zyn u tot het zelfde einde geschonken, als de Reden en de Vryheid, om u gelukkig te maaken Zo lang zy onder het bestuur haarer wettige Meesteresse, de Reden, werken, spooren ze ons ten zeersten aan tot alles wat goed, loflyk en deugdzaam is; zy doen ons beminnen, 't geen waarlyk onze liefde verdient, en haaten, 't geen met recht van ons gehaat behoord te worden; zy maaken ons wilvaar-vaardiger ter Deugd, door enkele Redekaveling. en zyn dryfveeren ter yverige Pligtbetragting. Alleen moeten wy dezelven op de gepaste voorwerpen vestigen, en haare werking regelen: en alsdan, worden de Driften, die anderzins ligt tot Ondeugden veraarten zaaden van Godsvrugt.

Ik sluit dit Vertoog met de zo cierlyke als ernstige taale van JESUS SIRAGH: *Zegt niet de HEERE is oorzaak dat ik afgevallen ben: want het geen Hy haat, moet gy niet doen. Zegt niet, Hy heeft my gemaakt: want Hy heeft den Zondaar niet van doen. De HEERE haat allerlei gruwel, en 't zelve is niet be-*

mind van de geen en, die Hem vreezen. Hy heeft van den beginne den Mensch gemaakt, en hem gelaaten in de hand zyns raads, en heeft gezegd, indien gy wilt gy zult de geboden houden en het geloove, om te doen 't geen my behaagt. Hy heeft u vuur en water voorgesteld, strekt uwe hand waar heenen gy wilt. Het leven en de dood zyn voor den Mensche, en 't geen hem behaagen zal, dat zal hem gegeeven worden. - Hy heeft niemand gebooden godloos te zyn, en niemand verlof gegeeven om te zondigen.

J.S.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dézelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 342. *Den* 17 July 1969.

Menschen, die door hunne eigene Verkeerdheid, *elendig zyn, verdienen daarom niet van de hulp en ondersteuning van anderen versteeken te zyn*.]

Si quis erat dignus describi, quod malus, aut fur,
Quod moecbus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus, multa cum libertate notabant.

HORATIUS.

Een der Schyngronden, waarmede de Menschen de hardheid van hun harte tegen ongelukkigen poogen te regtvaardigen, is de beschuldiging, dat zy, die hen om bystand en ondersteuning aanspreeken, door hunne eigene schuld in die droevige omstandigheden geraakt zyn. Men is, alsdan, zeer gereed, om de verscheidene oorzaaken op te haalen, die iets tot iemands ongeluk toegebragt hebben; en, als men alles ten nadeele van iemand in 't midden gebragt heeft, besluit

men gemeenlyk het verhaal met eene gevolgtrekking, dat een mensch, die zelf zyn voordeel en wezenlyke belangen zo schandelyk verwaarloosd heeft, in geene deele geregtigd is, om by ons verzagting in zyne wederwaardigheden te verzoeken. of te verwagten, dat wy het onze zullen toebrengen, om hem te redden.

Ik heb dikwyls aan de gegrondheid van dezen Stelregel getwyffeld, dat, naamelyk een Ongelukkige, die zyn rampspoed aan zich zelven te wyten heeft, allen bystand onwaardig zy. Als dit doorging, zou de Barmhartigheid een pligt worden, welke men maar in zeer weinige gevallen zou kunnen betrachten. De meeste menschen, die in een' beklaaglyken toestand geraakt zyn, zyn niet van alle schuld vry te spreeken, maar onbezonnenheid, reukeloosheid en onoplettendheid, hebben wel het grootste deel in de schuld. Nimmer zal men een' mensch vinden, die kwaade passen begaat, met oogmerk, om zich in wederwaardigheden in te wikkelen; en, indien 'er al de zoodanigen gevonden wierden, zo zou men reden van twyfelinge hebben, of zy wel by hun verstand waren. De wensch, om gelukkig te zyn, is ook allen zo natuurlyk, dat niemand met overleg dezelve aan een zyde zou kunnen zetten. Deze bedenkingen vielen my in, by het aanhooren van een gesprek, welk ik mynen Leezeren mededeelen zal. De spreekende persoonen zyn *Deugdlief* en *Houvast*.

D. Hebt gy gisteren het antwoord gehoord, dat Adriaan den ongelukkigen Eduard gaf, toen hy hem om hulp smeekte.

H. Ja; en ik geloof, dat hy, naar de gestelheid der zaaken, geen ander antwoord geeven kon.

D. En ik, integendeel, ben 'er zeer moeilyk om geworden; Mynheer Adriaan heeft veel van zyne achting by my verlooren; ik meende, dat het hart by hem beter geplaatst was.

H. Indien gy in zyne plaats geweest waart, zoudt gy

zekerlyk dat geene gedaan hebben, 't welk gy nu in hem berispt.

D. Vergeef het my; indien ik het zo wel in myn vermogen gehad had; als Heer Adriaan, zou ik door de daad getoond hebben, dat ik van andere gedachten ben.

H. Gy zoudt u misschien eerst wel eens beraaden, en de zaak beter doorgezien hebben. Moet gy zelf niet bekennen, dat Eduard door zyne eigene wel vermydelyke schuld in zulke omstandigheden geraakt is, die hem verpligten, anderen om hulp te smeeken.

D. Ik wil u dit gaarne toestaan, dat Eduard zyne zaaken wat al te veel verwaarloosd heeft, en zich door baatzuchtige lieden om den tuin heeft laaten leiden.

H. En dat hy derhalve voor zyne eigene schuld boeren moet.

D. Even daardoor zal zyn ongeluk hem te smertelyker zyn, dewyl hy buiten zich zelven geene oorzaak weet, waaraan hy hetzelve toeschryven mag; hy lydt derhalve dubbeld, doordien hy onophoudelyk gefolterd wordt, door de droevige errinnering, dat hy gelukkig zou hebben kunnen zyn, indien hy voorzichtiger en oplettender geweest was.

H. Deze straffe is zeer nuttig voor hem, dewyl zy hem tot de erkentenisse van zyne misslagen brengt; dit voordeel moet men hem niet onttrekken, door hem in betere omstandigheden te stellen.

D. Gy zyt het derhalve volkomenlyk met Heer Adriaan eens; en het medelyden is u eene even onbekende deugd, als hem.

H. Ik meene, deze deugd even goed te kennen, als gy; maar misschien ben ik voorzichtiger in de oefening van dezelve.

D. Waarom sluit gy Eduard dan uit het getal der geenen, die erbarming waardig zyn?

H. Omdat Eduard door zyne eigene schuld ongelukkig is.

D. Gy gelooft derhalve, dat allen, die hunne rampen aan zich zelven te wyten hebben, ongelukkig blyven moeten.

H. Ja, dat geloof ik.

D. Zo zult gy weinig menschen vinden, die uw medelyden verdienen.

H Dat staa ik u gaarne toe; en echter worden 'er veele menschen gevonden, die buiten hunne schuld in deerniswaardige omstandigheden gebragt worden; by voorbeeld, een Kooprnan, die zyne schatten door schipbreuk verliest; een welgegoed Man, die zyne eigendommen door het vuur heeft zien verteeren; een Soldaat, die in een' veldslag gewond is; zulke persoonen verdienen alle mogelyke ondersteuning.

D. Op die wyze, zal het getal der ongelukkigen, die men helpen moet, inderdaad niet zeer groot zyn; de overigen, welken geen medelyden, naar uwe gedachten, verdienen, hen oneindig in getale overtreffen; en echter is het ten uiterste nadeelig voor eenen Staat, indien veele ongelukkigen zich daar in bevinden; want dezen zyn in 't algemeen onvermogend, om iets ten besten van de Maatschappye, waar in zy leeven, toe te brengen.

H. Hun voorbeeld moet dit nadeel vergoeden, naardien het zelve ter waarschouwinge van anderen strekt.

D. Ik wil u gaarne toestemmen, dat zy, die buiten hun toedoen, in een' beklaaglyken toestand geraaken, meer opmerkzaamheid verdienen, indien zy deugdzaam zyn; doch, daar door worden echter de pligten niet weggenomen, welken men te betrachten heeft jegens dezulken, die door mispassen ongelukkig geworden zyn.

H. Wanbedryf en mispassen moeten straffe ten gevolge hebben; en men handelt, naar myne gedachten, niet billyk, wanneer men de zulken der welverdiende straffe onttrekt.

D. Dit is eene stelling, die door veelen, in onzen tyd, aangenomen is, en evenwel is het eene ten hoogste nadeelige stelling.

H. En waarom toch?

D. Ik zou u gemakkelyk kunnen bewyzen, dat deze regel zo wel strydig is met de Godlyke Voorschriften, als met de Menschelyke Verbindtenissen; maar, het zal genoeg zyn, u de schadelyke gevolgen onder het oog gebragt te hebben, welken daar uit voor de burgerlyke Maatschappye ontstaan.

H. Ik ben begeerig om te hooren.

D. Ik zal alleen maar van zulke persoonen spreeken, welken gy van uw medelyken uitsluit.

H. Daar ben ik volkomen mede te vrede.

D. Gy zult my wel toestaan, dat 'er tot den bloei van eene Maatschappye niets geschikter zy, dan eene menigte van arbeidzame Ingezetenen.

H. In alle opzichten.

D. Gy zult ook wel bekennen, dat, hoe grooter het getal is van menschen, die hun leeven in eene gestaadige werkeloosheid doorbrengen, daar door, naar evenredigheid, nadeel aan de Maatschappye toegebragt wordt.

H. Dit kan ik ook niet ontkennen.

D. Het is derhalve eene ten hoogsten nuttige zaak, dat men het getal der geenen, die niets tot het algemeene welweezen toebrengen kunnen, zo veel vermindere als mogelyk is.

H. Eene zeer nuttige zaak, ik beken het.

D. Moet gy dan ook niet toestaan, dat die geenen, welken zich door hunne mispassen in een slegten staat bevinden, in 't algemeen te onvermogend zyn, om het beste van eene Maatschappye te bevorderen, en hunne bekwaamheden ten nutte hunner Medeburgeren te gebruiken.

H. 't Is waar, de meesten zyn in deze omstandigheden.

D. De Maatschappy zou derhalve meer voordeel van deze lieden hebben, indien zy in staat waren, hunne bekwaamheden aan te wenden.

H. Ja, zeker, indien zy den wil daar toe hadden, dan zou dit door gaan.

D Zo dat het dan een Pligt zy, by zulke Ongelukkigen te onderzoeken, wat vermogen Zy hebben, om den Staat te dienen.

H. Dat onderzoek kan ten minsten geen nadeel doen.

D In tegendeel, het kan en moet van groot voordeel zyn, dewyl het ons aanspooren zal, de zulken te ondersteunen, die den Staat van dienst konnen zyn.

H. Dat kan men echter met geen zekerheid voorzien.

D. Zo al met geen zekerheid, ten minste met veel waarschynlykheid; en, indien men daar omtrent een goed vermoeden opvat, zal het al die navorschingen uit den weg ruimen, welken nu gedaan worden naar de oorzaaken, die iemand ongelukkig heeft gemaakt. Is 't niet mogelyk, dat een man, in 't beste zyner jaaren, door eerzucht, of door de aanloklykheden der liefde en wellust verblind, zyn geluk vernietige, en in eene armoede vervalle, welke hem verhindert, om zich ordentelyk aan anderen te vertoonen, en zich tot zulke bezigheden te schikken, waartoe hy bekwaam zyn zou, indien iemand medelyden met hem hadde, en hem uit den afgrond verloste, waarin hy verzonken lag?

H. Zulke gevallen zullen zelden voorkomen.

D. Meer dan gy denkt; maar men laat hen, die eenmaal gevallen zyn, zonder eenige hulpe leggen, dewyl men het als eene zekere zaak aanmerkt, dat die eenmaal gevallen is, noodwendig meermaalen vallen moet.

H. Ik zeg niet, dat dit noodwendig zo geschieden moet, maar dat het allezins waarschynlyk is.

D. Dit is al mede een verkeerd begrip; want het neemt alle hoope weg, dat een mensch zich beteren zal.

H. Deze hoope is ten hoogsten twyfelachtïg; hoop zo veel gy wilt, het tegendeel blyft echter even mogelyk.

D. Maar de liefde tot onze naasten gebiedt ons, het beste van dezelven te hoopen; ja, men heeft gegronde redenen om te denken, dat een ongelukkige, zich gered ziende, voortaan zorg draagen zal, om niet wederom in een mispas te vervallen, die hem zo veel nadeel toegebragt heeft.

* * *

Het zou ontegenzeggelyk beter en voorzichtiger gehandeld zyn, indien men hen, die door eigen schuld zich wederwaardigheden op den hals gehaald hebben, door eene liefderyke en grootmoedige hulpe te redden en te verbeteren zogt, in plaatse van hen, door eene barbaarsche verachting, nog dieper in den afgrond van elende ter neder te storten, waar in zy, zonder bystand, moeten verzinken. Men maakt, in onze tyden, te veel werk, om de begaane mispassen van anderen levendig in 't geheugen te houden, en hen, door eene bestendige herinnering, verachtelyk te maaken. En zy, die dikwyls de mispassen der Menschen door de bitterste aanmerkingen zwaarder maaken, zouden zich in evengelyke omstandigheden, welke hun, met betrekkinge tot anderen, zulk eene ryke bron van berisping verschaffen, bevinden, indien hun noodlot naar hunne verdiensten gericht was, en verblindende schatten het onderzoek naar hunne gebreeken en wanbedryven niet verhinderden. Een' ryken Deugeniet eerbiedigt men; men durft zelfs van zyne schandelyke leevenswyze niet reppen, om dat men voordeel van hem hoopt, of zyne magt vreest; men gaat zelfs zo ver, dat men zyne wanbedryven, zy mogen zo groot zyn als zy willen, ligt stelt, en zyne gebreeken voor deugden houdt, maar laat deze geëerde man eens, door wederwaardigheden, onder het getal der zulken gebragt worden, die het onderhoud uit de handen van anderen verwagten moeten, zo zal het floers, dat zyne zwakheden bedekte, op eenmaal weggenomen worden, en elk zyn best doen, om zyn

gansche gedrag met de zwartste verwen afteschilderen.

De verachting der behoeftigen is alleen op hun gebrek gegrond; zy mogen deugdzaam of ondeugend zyn; zy mogen door eigen schuld, of buiten hun toedoen, in droevige omstandigheden geraakt zyn, men zal evenwel schyngronden zoeken, waardoor men de verpligting, om hen bytestaan, van den hals schuiven kan. Ontkent men, dat deze handelwyze algemeen zy, wy wenschen, dat de ondervinding de gegrondheid dezer ontkentenisse bevestigen moge

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussê*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gilissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats* Sneek *R. Zeylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 343. *Den* 24 July 1769.

[*Onderzoek of de menschen in eenen* geciviliseerden *staat* gelukkiger *zyn, dan in den* staat der Natuure, *zonder door andere Kunsten en Weetenschappen, dan die de Natuur hun noodzaakelyk opgeeft, gesleepen te zyn*. - *Met een'* Brief, *betrekkelyk tot* No. 339.]

O fortunati nimium bona si sua novint!

VIRGILIUS.

Ik heb eenige veranderingen, meest de Spelling betreffende, in het volgend Stukje gemaakt, daar deszelfs Zender, de Heer A.M. my Vryheid toe gaf. Het zal my aangenaam zyn, indien zyn E. door het uitgeeven van deeze zyne vertaalde Verhandeling aangespoord worde, my ten eersten te laaten toekoomen zyne aannmerkinge over de noodzaakelykheid van 't vermyden van Krakeelen in de Huisgezinnen. Beloovende my iets goeds van zyne hand, over dat Onderwerp, waar over veelen nodig hebben, op

eene ernstige wyze, onderhouden te worden. Het medegedeelde Stukje loopt hoofdzaakelyk hier op uit.

Heer Denker!

Onder het begrip van uw plan valt, myns bedunkens, natuurlyk, het naspooren van het geluk der menschen, in eenen geciviliseerden Staat geplaatst, boven dat, 't welk zy, in den Staat der Natuur alleen zich bevindende, zonder door andere Kunsten of Weetenschappen, dan die de Natuur hun noodzaakelyk opgeeft, geslepen te zyn, genieten zouden.

Veel is hierover in alle tyden gezintwist, daar deezen dien, anderen deezen Staat, voor verkiezelyker geagt hebben. Misschien hebben beiden, in de uitersten te volgen, gezondigd. Althans, myns oordeels, kunnen beide Staaten, alleen in sommige omstandigheden beschouwd, den prys van voordeel, boven malkanderen wegdraagen; daar echter andere gevallen gesteld zynde, de veroordeelde Staat de beste en meest goedgekeurde worden moet.

Onlangs een Engelsch Tractaatje doorleezende, betreffende de Natuurlyke Historie van *Guiana*, gelegen in *Amerika*, tusschen de Rivieren d'Oronoque en der Amazonen, beschreeven door den Heer *Bancroft*, kwam my daarin

eene plaats voor, waarin die Schryver onderzoekt de voor- en nadeelen van de beschaafdheid en geslepenheid der Natiën. Welke plaats my toescheen der Vertaaling overwaardig te zyn, en zeer geschikt, om uwe Leezers, over dit onderwerp, te onderhouden.

Zie hier dan eene ruimschootsche Vertaaling van eenig gedeelte der Verhandeling, welke de Zeden en Gewoonten der Inwoonderen dier Landstreek beschryft. Nadat de Schryver, die verhaald heeft, laat hy deeze Bedenkingen volgen.

‘Onder het beschouwen deezer Indiaanen, uitgenoomen eenige weinige byzonderheden, bemerk ik daar in een aangenaam schildery van de eenvoudigheid en 't geluk der eerste tyden, welke voornaamelyk hunnen oorsprong neemen uit derzelver geringe nooddruft en algemeene evengelykheid. De laatste van welke alle onderscheid van persoonen onder hen vernietigt, uitgezonderd die van ouderdom, en *personeele* verdiensten; en de rust, eensgezintheid, en vryheid, van hunnen onderlingen ommegang, en gemeenschap, bevordert. - Zy maakt het gemakkelyk voor een' Indiaanschen Vryer, om zyn geluk te bereiken, welke geen beletsel, om zyne begeerte te erlangen, in de ongelykheid van Rang of Goederen, noch van de uitzigten, met welken de Staatszugt en het Zelfs-

belang den mensch bezielen, ontmoet; terwyl zy, met eenen, allen Nyd en Onvergenoegdheid vernietigd. - Dit niet alleen, maar de voordeelen, uit de geringheid en eenvoudigheid van hunne begeerten, werken nog in eenen veel hogeren trap tot hun geluk mede. De weezenlyke behoeften der menschen zyn maar weinig in getal, en die weinigen niet van langen duur, schoon dezelven, in beschaafde landen, door de weelde en de kunst van wellevenheid, tot eene iemand pynigende overtolligheid vermenigvuldigd zyn.'

'Zy, welken ongelukkig zich gemeenzaam hebben gemaakt met de verscheidene uitvindingen der weelde en verwyfdheid, die by de Grooten plaats hebben, welker begochelde verbeelding dezelven voor weezenlyk, tot de bevordering van hun geluk, houden, deezen zouden naauwelyks gelooven, dat een Indiaan, van geen ander dekzel, dan dat de schaamte vereischt, voorzien, in eene schuilplaats, welke den naam van een huis niet verdient, zich onthoudende, en met zeer weinige keukengereedschappen en huisraad leevende, zonder eenige andere aardsche bezittingen te hebben, genietende alleen het grove voedzel, 't geen de jagt hem verschaft, altyd even eens klaar gemaakt, zonder kunst of smaak, men zou naauwelyks kunnen gelooven, dat zulk een mensch

eenige de minste aanspraak maaken kon op het Geluk. En nogthans, indien het my geoorloofd is van den uiterlyken schyn te oordeelen, mag dat Volk, met regt, zelfs by den Rykdom, van de allergesleependste Volken, hun Geluk misgund worden; naardien, hunne gelukkige onwetenheid van de buitensporige begeerten en eindelooze pogingen, welken de weelderige waereld bezig houdt, alle wenschen naa het genot van iets, buiten het geen zy voor het tegenwoordige genieten, geheel buiten sluit. - De geringheid en eenvoudigheid van hunne nooddruft, en de overvloed van middelen, om die te vervullen, welken met veel gemak te bekoomen zyn, maaken alle verdeling van eigendom onnut. Een ieder deelt vriendelyk mede de ruime zegeningen, welken hy uit dat wyduitgestrekte Land geniet, zonder zyn' nabuur den loef te zullen afsteeken, of zyn geluk te stooren.'

'Dit neemt de noodzaakelykheid van alle Regeering en Wetten geheel weg, naardien in zulken Staat geene verzoekingen tot oneerlyklykheid, bedrog, onregt, of geweldaadigheid, noch inderdaad eenige begeerten, die niet onschuldig kunnen voldaan worden, plaats hebben kunnen. - En die ingebeelde geneigdheid tot ondeugd, welke by beschaafde Volkeren gehouden wordt voor eenen *Natuurlyken trek*,

wordt in eenen Staat der Natuur, als deeze, niet gevonden, alwaar een ieder volmaakt geniet de zegeningen van zyne aangeboorene vryheid en onafhangelykheid, zonder eenigen bedwang of vrees, dan die hunne Godsdienst, welken hunne *Peii* (Priesters kunstig te saamengesteld hebben, opleverd. - Aan deezen nu zyn ook de Inwoonders van *alle* Landen, in eenen minderen of meerderen graad, onderderworpen. - De Kunst magtig te worden, om ons te ontslaan van alle de ingebeelde behoeften, en ons zelven te vrede te houden met de weezenlyke geryflykheden van 't Leven, is de edelste verrigting van de Reden, en eene allernuttigste overwinst, naardien, dit het gemoed verheft boven alle de wisselvalligheden van het Geluk. *Socrates* merkt zeer juist aan, dat zy, die 't minste nodig hebben, het naast aan de Goden, welken niets ontbreekt, komen.'

'De Eenvoudigheid nogthans, welke zo klaar zich in de Zeden deezer Indiaanen ontdekt, is het uitwerksel niet van eene Wysgeerige Zelfsverlochening, maar van hunne onkunde van de beschaafde geneugten, welke onkunde desniettegenstaande even gelukkige uitwerkzels voortbrengt, als die, welke uit de allergestrengste Wysbegeerte voortspruiten; - en hunne zeden geeven een zinnebeeld aan de hand van de verdigte Elysesche velden, alwaar elk op

zich zelven eens anders hulp niet nodig heeft, daar zy echter met elkanderen eene onafgebrookene gemeenschap van Liefde en Vriendschap blyven onderhouden.'

'Deeze Indiaanen zyn inderdaad ongeletterde en onkundige menschen, gelyk alle zulken zyn, welker behoeften weinig in getal zyn; naardien de vorderingen in kunsten en weetenschappen altoos met Weelde, hand aan hand, gepaard gaan. - Het menschdom slaat zeldzaam agt op voorwerpen, welken geen' saamenhang, of met hunne vermaakelykheden, of met hunne nooddrust hebben. En wanneer hunne nieuwsgierigheid dus niet gaande gemaakt wordt, zo wil de Reden de moeite niet ondergaan, van de eigenschappen en hoedanigheden der voorwerpen, welken ontdekt zynde, hun geen plaisier kunnen geeven, natespeuren. Alwaar derhalven de behoeften en de begeerten der menschen weinig zyn, aldaar is hun onderzoek, en gevolglyk ook hunne kennis, zeer bepaald. - Deeze Onkunde echter is dat geene, waar door deeze Indiaanen tot het Geluk opgeleid worden, naardien het hun ontwyffelbaar minder gelukkig zou maaken, begaafd te zyn met gevoelens en begeerten boven hunne vatbaarheid voor dat genot; en het zal gelukkig voor hun zyn, zo zy nimmer uit hunne tegenwoordige gesteldheid geraaken.'

‘Verscheidene hedendaagsche, in de geleerde waereld, vermaarde mannen, opgemerkt hebbende het onschuldige genot van geluk dier wilde Volkeren, of schoon onkundig in de vrye kunsten, hebben daar uit willen opmaaken, dat Kunsten en Weetenschappen nadeelig waaren voor de beschaafde saamenleving; en zyn zo verre gegaan, dat zy aan dezelven alle de kwaade gevolgen uit de Weelde spruitende, welke altyd de Medegezel of liever de Voortbrenger derzelve geweest is, hebben ten laste gelegd. - Hier in hebben zy echter grof gedwaald; naardien deeze dingen, welken in den staat der Natuur nutteloos zyn, zeer heilzaam kunnen zyn, in eene beschaafde Samenleving; om dat Kunsten en Weetenschappen het zekerste tegengif zyn, tegen de kwaade uitwerksels der Weelde en zogenaamde Politesse’.

(*Het vervolg heden over agt dagen*.)

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden. *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 344. *Den* 31 July 1769.

[*Onderzoek of de menschen in eenen* geciviliseerden *staat* gelukkiger *zyn, dan in den* staat der Natuure, *zonder door andere Kunsten en Weetenschappen, dan die de Natuur hun noodzaakelyk opgeeft, gesleepen te zyn*. - *Met een'* Brief, *betrekkelyk tot* No. 339.]

Luxuriam fugito, simul & vitare memento
Crimen avaritiae. ---

CATO.

(*Vervolg van No.* 343.)

'**D**e kwaalen van eene beschaafde saamenleving hebben hunnen oorsprong in de niet natuurlyke Instelling en ongelyke verdeeling der eigendommen, welke een noodzaakelyk voortbrengsel is van de byzondere trappen van schranderheid, vlyt en zuinigheid van elk Lid der Maatschappy op zichzelve. Deezen worden nagelaaten aan, en vermeerderd door een Nageslagt, 't

welk dezelven nog al meerder ophoopt en uitzet, tot dat de onevengelykheid in de bezittingen van verscheidene byzondere Leden buiten maate groot wordt, en dus duizenden van onnatuurlyke onderscheidingen, onder het Menschdom, voortbrengt; waardoor sommigen derzelven in staat gesteld zyn, om den voorraad van geheele Landschappen te verkwisten in overdaad, van tot walgens toe verzadigende geneugten; terwyl eene geheele menigte gebrek lydt, verongelykt wordende door eene soort van eene ondergeschikte geweldenary, en onderdrukt door diezelfde Wet, welke anderen beschermt; terwyl nog elendiger voorwerpen, uitgemergeld door de verdubbelde saamengevoegde kwaalen van honger en ziekte, naauwelyks zelfs met lappen gekleed, door de waereld geheel verzaakt, en overgelaaten aan de gestrengheden van den Winter, de armoede en wanhoope, en, welker elenden eer yzing, dan medelyden verwekken, dagelyksch de menschelykheid aanstoot geeft, beledigt, en kwetst.'

'Dus maakt de bovenmaatige onevenredigheid van rykdommen de armen elendig, zonder het Geluk der Ryken te vermeerderen. - Wanneer deeze ongelykheid overgroot wordt, dan, en niet eerder, alsdan neemt de weelde, met alle haare onderhoorige vermaaken en uitvindingen, toe, welken, zonder eene vermeerdering

van Geluk aan die, welken dezelven genieten, medetedeelen, deezen, welken daartoe niet geraaken kunnen, in verzoeking brengt, om hunne poogingen in 't werk te stellen, ten einde door onregtmaatige en geweldige middelen, dien staat te bereiken.'

'Het Menschdom wordt dan geleerd, de denkbeelden van geluk, met die van opschik, het houden van staat, overvloed, en alle de verscheidene tydverdryven, die de Weelde heeft uitgevonden, saamen te knoopen.'

'Hier door worden zy de Slaaven van duizend ingebeelde behoeften, welken de bron van nyd, onvergenoegdheid, list, onregtvaardigheid, meineed en geweld worden, door het aanzetten van ongeregelde lusten, en het voortbrengen van onnatuurlyke verleidingen tot Ondeugd, al te sterk, om door de heerschappy der Reden in toom gehouden te worden. - En dus wordt de mensch zelf de oorzaak van 't zedelyk kwaad.'

'Wy, in eene beschaafde saamenleving gesteld, klaagen algemeen over eene *onmagt*, om ons na de Wetten der Reden en Deugd te kunnen, schikken: eene onmagt, te onregt, aan eene *natuurlyke geneigdheid* tot het kwaade, ten laste gelegd: doch welke alleen een voortbrengsel der Weelde is, en in den Natuurstaat onbekend.'

'De Weelde echter, de kwaade Zeden voort-

brengende, bevorderd desgelyksch ook den voortgang in de Weetenschappen, welken door verschillende middelen strekken, om de ondeugd onder te houden, en te keer te gaan. - Een Staat in deeze omstandigheden, even gelyk een Lighaam, 't welk door onmaatigheid bedorven is, moet geholpen en te gemoet gekoomen worden, door by aanhoudenheid die bedorvene middelen te blyven gebruiken.'

'De Weelde onder de Ryken nu bevordert ook de naarstigheid en de kunsten, en voedt en kleedt den armen arbeidsman, die anders van honger sterven zoude; en dus, door eene onnatuurlyke verkeerdheid der dingen, trekken de Leden van een' bedorven' Staat hun voordeel niet alleen uit de gekheden, maar zelfs uit de ondeugden van elkanderen. En de verdigte aanspraak en bekentenis van eenen stervenden kwaaddoender, behoedt meenig een, uit honger te sterven.'

'Doch elke levenswys heeft haare byzondere voordeelen, zo wel als ongemakken. De Ondeugden van beschaafde Landen, of schoon meerder in getale, zyn echter minder yzelyk. - De behoeften, door kunst gemaakt, en dus niet uit de Natuur voortspruitende, verwyden den omtrek van onze geneugten; en zelfs de Weelde maakt, door het vermeenigvuldigen van onze begeerte, ons vatbaarder voor Geluk.

- Het zy wy dan ons leven slyten in de boersche onnozelheid en onweetenheid van eene Hottentotsche woestheid, of in de onafgebrookene geneugten van de uitvindingen der Weelde, wy zullen allen hetzelfde einde bereiken, en misschien in een evengelyk deel van Geluk deelen, voor zo veel hetzelve afhangt van deszelfs uitterlyke genieting, indien wy daarvan aftrekken alleenlyk de ongemakken van weezenlyke behoeften en kwaalen'.

Zo gy, Heer DENKER! dit der inlassching waardig agt, reken ik mynen arbeid vergoed. Ik blyve

Uw Toegenegen Leezer, A.M.

* * *

Schoon ik voorgenoomen had, geene meer Brieven, over den *uiterlyken Godsdienst*, te plaatzen, zo heb ik echter niet kunnen nalaaten, den volgenden eene plaats te geeven. Niet zo zeer om het punt, waarover breedvoerig genoeg gehandeld is, door nieuwe bedenkingen of aanmerkingen, optehelderen; maar. om te toonen, dat men my groot vermaak doet, myn Werk te beoordeelen, en men my, wanneer 'er iets in voorkomt, 't welk men niet goedkeurt, zulks, op eene bescheidene wyze, onder het oog zoekt te brengen. Zynde het my alleen te doen, om myne Landsgenooten nuttige waarheden en gegronde lessen, ter bestuuring van hunnen zedelyken wandel, voortedraagen; en dezelven, wanneer ik zie, datze niet bondig zyn, te herroepen, en dus gebruik te maaken van myne verstandige Leezers, die zich verwaardigen, my met hunne Korrespondentie,

ten deezen opzigte, te vereeren. Ik geloof, dat de aanmerkingen, die de Heer R.G. over een gedeelte van myn 339ste Vertoog, in den volgenden Brief, maakt, niet ongegrond zyn, ingevalle 'er, naby de Plaats van den Heer S. eene Kerk is, daar hy, met de zynen, het openbaar Gebed, enz. (volgens zyne begrippen, die hy van den Godsdienst heeft) *N.B.* met stichting kan bywoonen: dat vooronderstelt wordt: waarom ik dien mynen Leezeren niet heb willen onthouden. Dus schryft hy.

Heer Denker!

Uwe verstandige en bescheidene gedagten, nopens het Gedrag van den Heer S. des Sondags op syne Buitenplaats, gelesen hebbende, in uw laatste, of 339ste Vertoog, dunkt my, dat op hetselve, door UE. wel had mogen bygevoegd worden, het volgende, of iet dergelyks ‘Edoch niet tegenstaande myne matige goedkeuring, of niet veroordeeling van 't Gedrag van den Heer S. op den Sondag, moet ik egter seggen, dat, indien Gods eer en verheerlyking syn Ed. regt ter harte gaat, gelyk men uit syn Brief sou dienen op te maken, syn Ed. dan niet alleen veel beter sou doen, maar ook verpligt sou wesen, in syn vorig gedrag, op den Sondag, verandering te maken; en hetwelk, volgens de omstandigheden, waarin syn Ed. sig bevind, gantsch niet ondoenlyk sou wesen’; want daar syn Ed., volgens gewoonte, des Vrydags avonds reeds buiten komt, sou het immers seer gemaklyk kunnen geschikt worden, dat de Vrienden, die hy, so uit de Stad, als van de Buitenwonende, des Sondags, by sig ontfangt, des Saterdags by hem kwamen, om dan door syn Ed. ter maaltyd en verdere verlustiging, ontfangen en onthaald te worden; en daar door sou all' d'omslag en grote drukte, die deswegens, so voor syne Dienstboden, als voor syne Vrouw en Dogters, ja ook voor hem selven, op den Sondag, vereischt worden, te vermyden syn; en sy allen niet belet worden, in de waarneeming van den Openbaaren Godsdienst, ter plaatse, die, so, volgens gewoonte,

als door de bestiering der Overheden, op den daartoe bepaalden dag, die de Sondag is, geschikt is, en onderhouden word. Ik geloof ook, dat de Heer S. bestaande, (so als hier voren verondersteld word,) dat syn Ed., seg ik, nevens de meeste, so niet alle syne Huisgenooten en Gasten, ongelyk meer genoegen daarvan souden hebben, als voldoenende dan aan eene der grootste Verpligtingen, die op den redelyken mensch legt; alsmede, dewyl syn Ed. met de synen, aldus een loflyk Voorbeeld sou geven, niet alleen aan de opkomende Gemeinte van het Dorp, daar syn Ed. met de synen ter Kerke ging; maar ook insonderheid aan de andere Stedelingen, die sig des Somers Buiten ophouden; onder welken verscheidenen sig des Sondags, so niet veel slegter, immers, op syn best, sig niet anders gedragen, dan syn Ed tot nog toe gewoon is geweest te doen: omtrent welk syn Gedrag, my ook toeschynt, dat de Heer S. (wegens syne gedane Vragen aan UE., en wegens syne bygevoegde betuigingen van verwekt nadenken daarover, door de uitgegeve Vertogen over dat onderwerp(*), en verders wegens syne uitdrukkingen van agting voor d'Openbare Godsdienst-oeffeningen op den Sondag,) my ook dunkt, seg ik, dat syn Ed. daaromtrent niet gered is by sig selven, of in syn gemoed: en derhalven vley ik my, dat, als syn Ed. dese of dergelyke nadere bedenkingen onder het oog wierden gehouden, syn Ed. gemaklyk ter overreding gebragt sal kunnen worden, dat hy, (de waare liefde en hoogagting voor God en desselfs Verheerlyking, in syn herte, hebbende,) gene swarigheid sal maken, om de voorgestelde Verandering, in syn, hoewel kort, Buitenverblyf, te maken; nadien, om deselve niet te doen, op verre gene volstrekte noodsakelykheid plaats heeft, maar alleen een gewoonte, die by gebrek van genoegsame overdenking van de wesendlyke Verpligting, en door de kwade voorbeelden van anderen, is ingevoerd geworden.

Nog iets, nopens Uw bovengemeld Antwoord aan den Heer S, neem ik de vryheid alhier aan te halen, daar UE. op gera. bladz. 205, zegt: ‘hy oeffent denzelven (namelyk den Uitterlyken Godsdienst) schoon op

(*) No. 332, 333, 334, 336, en 338.

eene wyze, die eenigermate van de gewone openbare Godsdienstige Oeffeningen verschilt. *Dit hangt van onze verkiezing af*. Dit laatste dus algemeen te stellen, meen ik, dat te verre gaat, dewyl het niet alleen te veel voet en aanleiding sou geven tot Verwaarloosing van den gewoonlyken Openbaren Godsdienst; maar ook, dewyl het strydig is, so met de Voorbeelden der Apostelen, en van de andere eerste en latere Christenen, bestaande in hunne veelvuldige Samenvergaderingen; als in hunne Vermaningen, van de onderlinge Byeenkomsten niet na te laten: en hadden de Eerstgenoemde in geen tyd van Vervolging geleeft; waarin geene vaste Plaatsen nog Tyden der gemelde Byeenkomsten syn konden, souden sy, seer waarschynlyk, meer, en bepaalder schikkingen, ook Opwekkingen, nopens die beide onderwerpen van Tyd en Plaats, ter oeffening van den Openbaren Godsdienst, alsmede van de Verpligting, die deswegens op de Christenen legt, in hunne Schriften hebben nagelaten; gelyk, na het ophouden der Vervolgingen, door de Kerkelyke Opsienders der Gemeintens, met goedkeuring der Overheden, so ter bewaring van goede orde, als tot meerder stigting en beter onderwys der Christenen geschied is. Uit all' het hier ter nedergestelde, dunkt my verders ook, te blyken de onbestaanbaarheid van 't geen op het Vorig aangehaalde op bl. 205, volgt; ‘Hy doet all' het gene de Liefde en Hoogagting van God, in desen van ons vordert:’ niettegenstaande de reden, (die daarvan gegeven word, *om dat, enz.* schoon daar aan niet voldoenende) maar op sig selve beschouwd, goed is. Ik ben ens.

28 Juny, 1769.

UE. Volstandige Leser, R.G.

De Denker.

N°. 345. *Den* 7 Augustus 1769.

[*Bedenkingen over het voorgeeven, of het getal der* Deïsten *en* Vrygeesten *zo groot in ons Land wel is, als men gemeenlyks geloost*.]

Si Christianos esse credis plurimos;
Cur ergo tam paucos in orbe conspicis,
Qui praeferunt aeternitatem tempori?

WERENFELSIUS.

Myn Heer!

Meermaalen is my in Gezelschappen, als eene kragtige Tegenwerping tegen den Christelyken Godsdienst voorgeworpen, dat 'er in deeze verlichte eeuw, en zelfs onder de *Protestanten*, in vergelyking gesprooken, maar weinigen zyn, die gelooven; en, dat die Geloovigen, dan nog een party onkundige en *Bigotte* menschen zyn, terwyl het Ongeloof, onder het Kundig en Verstandig gedeelte der menschen, zelfs in ons Vaderland, hoe langer hoe meerder veld wint. De Bedenkingen, welke my by zulke gelegenheden invielen en van dewelke ik alsdan gebruik maakte, ter wederlegginge deezer Tegenwerpinge, verzoek ik ten algemeenen nutte, door uw Blaadje, het *Publiek* te mogen mededeelen; ze zyn

mogelyk niet nieuw, echter kan ik verzekeren dezelve niet van elders ontleend te hebben.

Men schreeuwt schriklyk dat de *Deïsten*, zoo wel in ons Vaderland als elders zeer sterk toeneemen. Maar waar zyn de blyken en bewyzen? De Boeken, zegt men, die overal verspreid en gereedlyk van elk geleezen worden, bewyzen zulks. Maar zyn alle Boeken, welke men den naam van *Deïstische* geeft, wel waarlyk van zulke *Autheuren*? Zy behelzen somtyds eenige nieuwe verklaaringen der Schriftuure, welke toegestaan zouden konnen worden, zonder daarom de waarheid der Openbaaringe te ontkennen. Somtyds worden in dezelve slechts eenige Gevoelens van Godgeleerden onder de Christenen tegengesprooken en wederlegd: Gevoelens, die wel eenige eeuwen in zwang gingen; die wel door Mannen van naam en geleerdheid bedacht of verdedigd; die wel zeer algemeen en in den heerschenden smaak zyn; maar met welke de Christelyke Godsdienst echter niets te maaken heeft. Men vindt zelfs Schryvers die met eenige byzondere Godsdienstige Gevoelens en Gebruiken onder de Christenen *rallieeren*, en echter daarom geene *Deïsten* zyn te noemen, dewyl die Gevoelens, en Gebruiken, van loutere menschelyke vinding, maar geenszins van Christus geleerd noch afkomstig zyn. Gelyk, voor anderhalve eeuw, in ons Vaderland, alle Boeken, welke van den gemeenen weg afweeken, voor *Sociniaans* werden uitgekreeten, schoon de Schryvers tegen het byzonder gevoelen van *Socinus* waren, zoo worden nu dergelyke Boeken, terstond met den naam van *Naturalistische* en *Deïstische* gebrandmerkt. Ik, ken zelfs Schryvers, die ik weet dat in Jesus, als den Christus, en in zyne Leer, als eene Godlyke Openbaaring, waarlyk en van harten gelooven, en echter, juist om datze de zuivere Leer des Evangelies tragten in te planten, openlyk voor *Naturalisten* en *Deïsten* zyn uitgescholden. 't Gaat derhalven geenszins door, dat alle Boeken, die men *Deïstisch* noemt, om datze wat vry zyn, van *Deïsten* zyn geschreeven, en beoogen, eenig nadeel aan de Openbaaring toe te brengen: noch minder ten aanzien van zulken, die eenige heerschende Be-

grippen, welke men in 't algemeen doch verkeerdelyk, voor Evangeliesch houdt, tegenspreeken en beschimpen, schoon dit schimpen op zichzelven moge zyn aftekeuren

Wyders zegt men, wie weet niet hoe *familiaar* het is, in schuiten, wagens en gezelschappen, met al wat Heilig is te spotten: dit is al mede een bewys, dat het *Deïsmus* zelfs in ons Vaderland, hand over hand toeneemt. Doch 't komt 'er al weder op aan, wat dat Heilige is, waarmede gespot wordt. Spot men met Grondwaarheden van den Geopenbaarden. Godsdienst, of met zaaken die alleen, naar 't gevoelen van eenige Christenen, *relatie* tot den Godsdienst hebben? Het eerste zou een bewys konnen zyn van *Deïstery*, maar het laatste kan wel alleen uit onbedagtzaamheid, losheid en dartelheid voortspruiten. En zeker is het alleen de laatste soort van spotterny die zoo zeer in zwang gaat. Wie weet niet hoe zeer de Christenen in Gevoelens, Verklaaringen der Schriftuure, Godsdienstige Gebruiken, enz. verschillen? Ondertusschen denkt elk meest verlicht te zyn, en hier van daan, dat sommige vrolyke baazen, met de gevoelens, enz. van anderen, *rallieren*. Doch schoon deeze boertige geesten zich, in dit geval, door ontydige en te verregaande spotredenen, dikwerf ten koste der wellevendheid en deugd *diverteeren*, ja zeer *inpoliet* en beledigend handelen, zynze evenwel daarom geene *Deïsten*: integendeel verbeelden zy zich, gelyk ik zeide, de verlichtste Christenen te weezen.

Alverder, dringt, men daarop aan, dat het leven en gedrag der meeste menschen, onder de Christenen, duidelyk toont, datze niet gelooven; dat eenige weinige onkundige en *bigotte* schepzels, vry naauw gezet mogen zyn in het waarneemen van hunne plichten, maar dat de meeste, kundigste en fatsoenlykste lieden, en daar onder zelfs openbaare Voorstanders, zoo 't schynt, van den Christelyken Godsdienst, onder welk eene benaaming zy ook mogen voorkomen, zoo los en ongebonden, zoo dartel en wellustig, zoo overgegeven aan hunne neigingen en hartstogten, en zoo strydig met de volmaakte Zedenleer van Christus leeven, datze daarmede

delyk toonen, niets minder dan het Evangelie te gelooven. Doch, behalven dat men doorgaans de gebreken van anderen, inzonderheid van openbaare Voorstanders van den Christelyken Godsdienst, dikwyls veel te naauwkeurig zift; ziende een'splinter in eens anders oog, terwyl men een' balk in zyn eigen oog niet merkt; gelyk wy alle de zak, met de fouten van anderen voorzien, op de borst, maar die met onze eigene gebreken gevuld is, op onzen rug, draagen; behalven dit, zeg ik, gaat het geenszins door, dat zy, die Christenen genoemd worden, en gantsch onchristelyk leeven, daarom ook geen Geloof hebben. Het Geloof zonder de werken zal wel niemand zaligmaaken; het Geloof zonder de werken is wel een dood Geloof, maar echter een Geloof: gelyk een lighaam zonder geest, wel een lighaam, schoon een dood lighaam, is. Het gaat geenzins door, dat het kwaad gedrag der Christenen juist uit Ongeloof, uit gebrek aan overtuiging voortspruit. Het Geloof kan zeer klein, en dus van weinig kragt en vermogen zyn, doch de Kleingeloovigen zyn geene Ongeloovigen te noemen. Daarenboven is het zeer mogelyk, dat iemand zeer wel overtuigd is, en echter door andere oorzaaken vervoerd wordt om strydig met zyne overtuiging te werk te gaan: dit heeft in gemeene gevallen; dit heeft in den Godsdienst plaats. 't Komt in den eersten opslag wel zoo voor, dat hy, die strydig met zyne belydenis, met het gene hy erkent als waarheid te gelooven, te werk gaat, eene valsche belydenis doet, en inderdaad niet gelooft, 't gene hy voorwend te gelooven: Dit kan ook wel plaats hebben, doch daarom heeft het niet altyd plaats, dewyl zulk een strydig gedrag ook uit andere oorzaaken kan voortkomen. Een Belyder van den Christelyken Godsdienst kan onkundig zyn van zynen plicht, of van deszelfs uitgestrektheid, of van de wyze, waarop die betragt moet worden. Hy kan doolende begrippen aankleeven, waar naar hy te werk gaande, strydig met den Christelyken Godsdienst handelt. Hy kan denken, by voorbeeld, dat eene zuivere, liefde, waare hoogachting en sterken yver, voor deezen of geenen Heiligen, inzonderheid voor de H. Maagd,

alles goed kan maaken. Hy kan denken, dat 't gene hy in zynen plicht te kort schiet, door geld geboet kan worden. Hy kan denken, dat hy aan zyne bekeering niets doen kan, ja, dat het tegendeel te stellen en poogingen ter verbeteringe aantewenden, de Genade zou verkleinen. Hy kan denken, dat hy niet beter of erger zyn kan, dan hy is, en dat zyn Geloof of Vertrouwen het plechtanker is, waarop hy alles gerustlyk kan laaten afryën, ja dat zyne zaligheid zoo vast staat, dat geene zonden, hoe groot, hem daar van berooven konnen. Of hy kan zich verbeelden, dat zyne goede werken van liefdaadigheid, de ryke giften welken hy uitdeelt, en de som, die hy na zyn overlyden den armen besproken heeft, zoo zullen roemen tegen Gods oordeel, datze hem vergeeving van alle andere moedwillige zonden en ondeugden verschaffen zullen. Hy kan te veel op eigen kragten steunen, en dus, onvoorzigtig en ras wandelende, telkens op het pad der deugd struikelen en vallen. Hy kan een al te groote liefhebber zyn van zich-zelven, en uit dien hoofde gereed, zyne genegentheden, in plaats van zyne overtuiging optevolgen. Een zwerm, eindelyk, om geen meer oorzaaken te melden, een zwerm van waereldsche gedagten, een drom van tydelyke bezigheden, konnen hem aftrekken, onoplettende maaken, en hem zynen plicht doen vergeeten. Ze zyn derhalven allen geene Ongeloovigen, die als Ongeloovigen leeven.

Inderdaad, 't is de plicht wel der Christenen, de Leer van hunnen Zaligmaker in allen te versieren; 'er is wel niets noodzaaklyker voor een Discipel van Jezus, dan deszelfs voorschriften en voorbeeld te volgen; de Belyders van den Christelyken Godsdienst moesten wel de alleruitmuntendste menschen der waereld, in deugd en Godzaligheid zyn; dit is wel het groote oogmerk van het Evangelie, en 't is ook alleen aan de zulken, die oprechte, ernstige en standvastige poogingen, ter beant-woordinge van dit oogmerk aanwenden, welken Zaligheid wordt toegezegd: maar met dit alles konnen Christenen, die zoo niet te werk gaan, geene Ongeloovigen genoemd worden.

Hoe kan men, dit alles overwoogen zynde, dan met waarheid zeggen, dat het getal der Ongeloovigen, der Deïsten, onder de Christenen, grooter is dan het getal der Geloovigen. Waar is dat aanmerklyk getal van Deïsten onder de Christenen, inzonderheid in ons Vaderland? Onze Vaderlanders behooren immers genoegzaam alle onder deeze of gene byzondere Gezindheid van Christenen, en gaan by dezelven ter *Communie*? Zal men zeggen, schoon veele zich voor het uiterlyke dus wel als Christenen gedraagen, zyn zy echter in hun hart *Naturalisten* en *Deïsten*? ja dit zegt men: en men maakt dit op, zoo men voorgeeft, uit losse gezegdens, die zulke vermomde *Deïsten* zich somtyds laaten ontvallen, of uit zulke zaaken, die zy bywylen, als zy meenen onder de roos te zyn, verdedigen. Op die wyze, zegt men, schuilen 'er veele *Deïsten* onder alle Gezintheden. Geene eenvoudige, onkundige en geringe menschen, die zyn *Bigot* genoeg om de Openbaaring te gelooven; maar menschen van geboorte, van opvoeding, van middelen, van verstand en kennis, Overheden, Geestelyken van allerleiën naam, en dergelyke, zyn dus *Deïsten* in hun hart, terwylze voor het uiterlyke Belyders en Voorstanders zyn van den Christelyken Godsdienst.

Maar, ik bid u, wie kan *Bigot* genoeg zyn, om zulk eene schandelyke gedagte toetestemmen? Weg met zulk eene Tegenwerping, die, waar zynde, een onuitwisbaar *Eclat* zou leggen op veele der aanzienlykste Leden onzer Burgerlyke Maatschappye, met zulke menschen van geboorte, van opvoeding, van middelen, van verstand en kennis, met zulke Overheden en Geestelyken van allerleiën naam, die dus in hun halt *Deïsten* en slechts in schyn Christenen waren, in eens, voor de eerlooste schelmen en snoodste guiten te verklaaren. Deeze Tegenwerping, uit den mond van een' *Deïst*, doet waarlyk den *Deïsten* weinig eere aan; en vertoont hun nog veel erger, dan zulke Christenen zyn, die, schoon waarlyk geloovende, zich echter door hunne doolingen en driften laaten vervoeren, om strydig met hunne Belydenis te leeven. Zulke *Naturalisten* en *Deïsten*, die dus volstrekt niet gelooven, 't gene zy, voor het uiterlyke,

met hunne woorden of daaden, betuigen te gelooven, en dat wel in eene zaak van het grootste gewigt, van den Godsdienst, waarin geene de minste veinzery behoorde plaats te hebben, gaan inderdaad niet te werk als eerlyke en oprechte menschen, maar als leugenaars, bedriegers en geveinsden. Zeker dit is een zeer verfoeilyk Karakter, want die zoo met het allerheiligste dat 'er is, met den Godsdienst, speelen, wat slaat in 't geheel kan men op dezulken maaken? Kan men wel in één eenig geval op hunne woorden aangaan en vertrouwen, daar geen ééne zaak met den Godsdienst kan gelyk gesteld worden? Dezulken toonen eerloos genoeg te zyn, om, indien hun belang zulks vordert, de gantsche waereld, zoo zy konnen, te bedriegen, en zyn, uit dien hoofde, zeer gevaarlyk in de zamenleving. Zyn de *Deïsten* zulke eerlooze guiten, dan is het geen wonder datze *Deïsten* zyn? Dan hapert het hier niet aan genoegzaame redenen, om een eerlyk, braat, deugd en waarheidlievend gemoed te overtuigen, maar aan eene ondeugende geest- gesteltenis. Zy gelooven dan niet, 't gene zy niet gaarne wilden dat waarheid was, om datze ze 'er alsdan hunne rekening niet by zouden vinden, en bevestigen dus het zeggen van onzen Zaligmaaker, *Zoo iemand de wil van God doen wil, die zal van myne leer bekennen, of zy uit God is, dan of ik van my zelven spreeke*, en, *Die uit God is, hoort de woorden van God, daurom gelooft gy niet om dat gy uit God niet zyt*.

Ondertusschen zien wy, Christenen! uit de voorgestelde en opgeloste Tegenwerping, hoe verkeerd wy handelen en van welke nadeelige gevolgen het is, wanneer wy eenig gedeelte der Schriftuure, of met iets dat tot den Godsdienst betrekking heeft *rallieeren*; wanneer we ons aan snoode ondeugden veslaaven en strydig met onze Belydenis leeven. Dus doende, werken wy de Ongeloovigen in de handen. en verraaden de zaak van onzen Godsdienst. Ja, terwyl we dagelyks bidden dat Christus Ryk mag uitgebreid worden, zyn we, door ons ondeugend gedrag, werklyk bezig met het te verwoesteu. Stellen wy belang in onzen allerheiligsten Godsdienst, laaten we dan wel opmerken, dat niets meer

kan strekken ter handhaaving en voortplanting van den Godsdienst, dan eene naauwkeurige waarneeming van deszelfs bevelen. De uitmuntende deugden der Christenen zyn spreekende bewyzen, die allerkragtigst overtuigen. Laaten zy dit inzonderheid bedenken, wier voorbeelden van den meesten invloed zyn konnen. Laaten onzen Ryken en Aanzienlyken, onze Overheden en Geestelyken zich boven al bevlytigen, om recht Christelyk te leeven, zy zullen welhaast van hunne minderen en onderhoorigen worden gevolgd; terwyl de Ongeloovigen zich ten minste zullen schaamen, onzen Godsdienst, die dus blyken zal ter volmaakinge der menschelyke natuure, enter bevorderinge van waar geluk te strekken, langer openlyk tegen te spreeken en te bespotten.

C.

Den Brief van *W^m. Negotiant Senior*, gedateerd, den 2 July 1769, heb ik op zyn tyd ontvangen. Ik durf, om myne Leezers niet te verveelen, geene meer Brieven, over den *uiterlyken Godsdienst*, geeven; waarom ik dien voor als nog niet kan plaatsen. - De Heer *Leergraag*, genegen, my met zyne Korrespondentie te vereeren, adresseere zyne Brieven aan de Erven van *F. Houttuyn*, de uitgeevers myner Blaadjes.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 346. *Den* 14 Augustus 1769.

[*Verhandeling over den zogenoemden* Natuurstaat, *of* Algemeene Kenmerken der menschelyke Natuur.]

Ducem sequimur optimam naturam, eique paremus.

CICERO.

De volgende verhandeling van een' beroemd Engelsch' Schryver over *de algemeene Kenmerken der menschelyke natuure*, en den zogenoemden *Natuurstaat*, waar in de Menschen, naar de gedachten van de beste Schryvers over het Natuurlyk Recht, zouden geleefd hebben, eer nog eenige burgerlyke Maatschappyen plaats hadden, stelt, onzes inziens, de

zaak in zulk een nieuw licht, dat wy het der moeite waardig geoordeeld hebben, dezelve in dit en het volgende Vertoog onzen Lezeren mede te deelen.

* * *

Al, wat de Natuur voortbrengt, wordt, gemeenlyk, by trappen tot een volmaakter vorm en staat gebragt. Planten, Boomen en Gewassen ontspruiten uit eene tedere scheute; de Dieren groeien op uit een' staat der kindsheid. De laatsten, geschikt tot bezigheden en verrichtingen, strekken hunne werkzaamheden uit, naar maate hunne krachten toeneemen. Men bespeurt in dezelven eene vordering, een' zekeren voortgang, zo wel in 't geene zy verrigten, als in de vermogens, welken zy verkrygen. Doch, in 't geval van den Mensch, heeft deze gestaadige voortgang meer plaats, dan in dat van eenig ander Dier. Een iegelyk Mensch, op zich zelven beschouwd, vordert niet alleen van zyne kindsheid tot zynen manlyken staat; maar het menschelyk Geslacht zelf vordert van eenen staat van ruuwheid tot eenen staat van beschaafdheid. Aan deze vordering heeft men die ingebeelde afwyking der Menschen van hunnen Natuurstaat toe te schryven, mitsgaders die gissingen en verschillende gevoelens over het geene de Menschen geweest moeten zyn, in den eersten, tyd van hun bestaan. De Dichters, de Historieschryvers, de Zedekundigen en Wysgeeren, zinspeelen dikwyls op dezen ouden tyd, en, onder de zinnebeelden van goud, zilver of yzer, schilderen zy ons een' staat, en eene levenswyze, waarvan het Menschdom of afgeweeken en verbasterd is, of waarin hetzelve groote verbeteringen gemaakt heeft. Wat van beide men ook onderstelle, onze Natuurstaat kan naar hunne denkbeelden en redekavelingen, geene overeenkomst gehad hebben met dien staat, en die le-

venswyze, welke de menschen in een' volgenden tyd vertoonden; zo dat al wat, ter onzer gedachtenisse, in de geschiedenissen, zelfs van de oudste dagtekeninge, overgeleverd is, als nieuwigheden aangemerkt, en het oprichten der menschelyke Maatschappyen gehouden moet worden voor inbreuken, welken Bedrog, onderdrukking en listige vonden van vernuftige en staatzuchtige Lieden op den Natuurstaat gemaakt hebben.

Zo moeten wy denken, indien wy sommige Schryvers volgen, welken getracht hebben, om in de Kenmerken van de menschelyke geaardheid der zelver oorspronkelyke hoedanigheden na te spooren; en de onderscheidenheid tusschen Natuur en Konst aan te wyzen. Zy vertoonen ons het Menschdom in zynen eersten staat, als bezaten de Menschen slegts eenige dierlyke vatbaarheden, zonder eenige oeffeninge van die vermogens, welken dezelven boven het stomme vee verheffen; zonder eenige middelen, om hunne gedagten te ontvouwden, en zelfs, zonder het bezit van die aandoeningen en hartstogten, welken zo wel door de stem als gebaarden kunnen uitgedrukt worden. Anderen hebben den staat der Natuur doen bestaan in geduurige oorlogen, die, uit hoofde van belang en heerschzucht gevoerd werden, waar in elk mensch in 't byzonder met een' anderen van zyn soort in oneenigheid was, en de tegenwoordigheid van een medeschepzel de oorzaak en als 't ware het teken van den stryd uitmaakte.

De Begeerte, om een' grondslag te vinden, waarop men een begunstigd zamenstelzel vestigen kan, of, misschien, eene dwaaze *verbeelding*, dat wy in staat zullen zyn, de geheimen der Natuure, tot op den bron van haar bestaan, te doorgronden, zyn de oorzaak geweest, dat men zich in vruchtelooze naspooringen toegegeeven, en veele vreemde onderstellingen voor den dag gebragt hebbe. Uit de verscheidene hoedanigheden, welken het Menschdom bezit, kiezen wy eene, of eenige byzonderheden, waarop wy onze bespiegelingen en besluiten trachten te bouwen; en,

terwyl wy bezig zyn in 't bepaalen van 't geen de Mensch in een' zekeren ingebeelden staat der Natuurre geweest is, zienwe over 't hoofd, hoedanig ons dezelve altoos, binnen het bereik van onze waarneemingen, en in de gedenkboeken der Historie, voorgekomen zy.

In alle andere gevallen, oordeelt een Schryver der Natuurlyke Historie zich verpligt, *faits*, wezentlyke en uit blykbaare Daaden opgemaakte dingen te verzamelen en zyne Lezers niet met gissingen te paaien. Als hy over een byzonder soort van Dieren handelt, dan onderstelt hy, dat derzelver gesteldheden en natuurlyke driften dezelfde zyn, welken zy oorspronklyk bezaten, en dat hunne tegenwoordige levenswyze niet verschilt van die, welke zy in den beginne leiden. Hy erkent, dat de kennis van de stoffelyke Waereld bestaat in eene *verzameling* van *saits*, dadelykheden, of uitwerkzelen, of, ten minste, in algemeene grondregelen, die uit byzondere waarneemingen en proeven afgeleid zyn. In 't geene hem zelven betreft, en in zaaken van 't uiterste gewigt, waar van men echter zonder veel zwarigheid kennis bekoomen kan, stopt hy ons onderstellingen in de hand, in de plaats van weezenlykheid, de grenzen der Verbeeldinge en Reden, der Dichtkunde en Wetenschap, verwarrende.

Doch, zonder ons verder in te laaten in verschillen, het zy over zedelyke of natuurlyke onderwerpen, welken betrekkelyk zyn tot de wyze, of tot den oorsprong van onze kundigheden; mogen wy gerustelyk staande houden, dat de onderscheidene geaardheid van den Mensch, zo als hy nu bestaat, dat de Wetten van dat dierlyk en verstandelyk zamenstelzel, waar van zyn geluk nu afhangt, inzonderheid ons onderzoek en naspooring verdienen, en dat algemeene beginzelen, hier toe, of tot eenig ander onderwerp betrekkelyk, alleenlyk nuttig zyn, voor zo verre zy steunen op de naauwkeurigste waarneemingen, en ons leiden tot de kennisse van gewigtige gevolgen, of, voor zo verre zy ons in staat

stellen, om gelukkiglyk te slaagen, wanneer wyonze verstandelyke of Natuurlyke vermogens gebruiken willen ter bereikinge der groote oogmerken van 't menschelyke leven.

Indien de vroegere en laatere geschiedenissen, uit alle de gewesten der waereld by een verzameld, de Menschen vertoonen, als vergaderd in troepen en maatschappyen; indien ieder Mensch, in 't byzonder, zich, ten allen tyde, uit genegenheid, by de eene party voegt, daar hy zich misschien tegen de andere aankant; indien hy bezig is in de oeffeninge van herinnering en vooruitzicht, genegen, om zyne gedachten aan anderen mede te deelen, en met die van anderen bekend te worden, dan moeten wy deze blykbaare zaaken en daden aanneemen voor den grondslag, om alle onze redekavelingen, ten opzichte van den Mensch, daar op te vestigen. Zyne verschillende en niet altoos dezelfde geneigdheid tot vriendschap, of vyandschap, zyne reden, het gebruik der spraake, en van een onderscheidenlyk geluid, moeten, zo wel als zyne gestalte en opgerecht lighaam, aangemerkt worden als zo veel eigenschappen zyner Natuure; en, wanneer men den Mensch beschryven wil, moet men die even weinig uit het oog verliezen, als de vleugel in de beschryvinge van eenen arend, als de klaauw in die van een leeuw; op dezelfde wyze, als de onderscheidene trappen van wreedheid, waakzaamheid, vreesachtigheid, of gezwindheid geschikt zyn, om in de Natuurlyke historie der Dieren, als derzelver kenmerken, aangetekend te worden.

Vraagt men, wat het menschelyk gemoed, op zich zelf gelaaten, en zonder eenigen bystand, of bestieringe van buiten, verrichten kan? dan moet men, ter bekominge van een antwoord, te raade gaan met de historie van het Menschdom; van het geheele Menschdom, zeg ik; want, Proefnemingen, in 't afzonderlyke gedaan, welken zo nuttig bevonden zyn in het vaststellen der beginzelen van andere Wetenschappen, zullen ons, misschien, ten opzichte van dit onderwerp, niets, dat van eenig belang, niets, dat nieuw is, kunnen lee-

ren; de historie van ieder werkzaam weezen moeten wy opmaaken uit het gedrag, welk het zelve houdt in den staat, waar toe het geschiktis, en niet uit de vertooning, welke het maakt in omstandigheden, waar in het door nooddwang geraakt is, of die aan het zelve oneigen zyn; een zoogenaamde Wilde derhalven, die in de bosschen omzwerft, waar in hy zyn leven doorbrengt, afgezonderd van die van zyn soort, is een byzonder voorbeeld, waar uit men geene algemeene kenmerken kan afleiden. Gelyk de ontleeding van een oog, dat nimmer de indrukzelen der lichtstraalen ontvangen heeft, of van een oor, dat nooit de werking der klanken gevoeld heeft, waarschynlyk eenige gebreken in 't gestel van die zintuigen zelven ontdekken zou; welke gebreken denkelyk egter slechts veroorzaakt zyn, om dat die zintuigen niet tot hunne eigenlyke verrichtingen gebezigd geweest zyn; op gelyke wyze kunnen deze of geene byzondere gevallen van dit soort alleenlyk toonen, in hoe verre de vermogens van het begrip en gevoel plaats kunnen hebben, wanneer dezelve niet in 't werk worden gesteld, noch beoefend; zy kunnen toonen, hoedanig de gebreken van een hart zouden zyn, dat nimmer den aandrang tot gezelligheid gevoeld heeft.

Men moet derhalven het Menschom, als in hoopen vergaderd, beschouwen, gelykerwyze zy in alle tyden bestaan hebben. De historie van den Mensch, op zich zelven genomen, is maar een verslag van de gevoelens en gedachten, die hy opvat en kweekt in de beschouwinge van zyn soort. Alle proefneemingen, op dit onderwerp betrekkelyk, moeten werkstellig gemaakt worden, omtrent geheele menschelyke maatschappyen, niet omtrent één Mensch, in 't afzonderlyke aangemerkt. Indien 'er dus een proef genomen wordt, by voorbeeld, met eene meenigte van kinderen, uit de kinderkamer overgebragt, en zonder onderwys, zonder tucht, op zich zelven gelaten, om eene afzonderlyke maatschappy te vormen, zo hebben wy reden om te gelooven, dat wy dezelfde dingen herhaald zouden zien, welken alreeds werkstellig gemaakt of voorgevallen geweest zyn,

in zo veele deelen der waereld. De leden van deze kleine maatschappye zouden eeten en slapen, by eikanderen loopen en speelen, eene taal op zich zelven hebben, onderling krakkeelen, en zich wederom vereenigen; in de hevigheid hunner genegenheden en mededingingen, hun eigen gevaar over 't hoofd zien, en de zorg voor hunne, behoudenisse aan een zyde zetten. Is het menschelyk geslacht niet op dezelfde wyze geplant, als de maatschappy, waar van wy spreeken? Wie heeft hunnen loop bestierd? naar wiens onderwys hebben zy geluisterd? of wiens voorbeeld hebben zy gevolgd?

De Natuur, derhalve, die aan ieder Dier zyn bestaan, zyne gesteldheid en levenswyze gegeeven heeft, mogen wy vooronderstellen, eveneens gehandeld te hebben met die van het menschelyk Geslachte, en, indien een Liefhebber der Natuurlyke Historie begeerig is, om van en over de hoedanigheden en eigenschappen van dat Geslachte eenige verzamelingen of eenige aanmerkingen te maken, hy zoude zyne lyst tegenwoordig even goed vol krygen, als hy in eene der vorige eeuwen zou hebben kunnen doen. Maar eene eigenschap, die den Mensch onderscheidt, is somtyds over het hoofd gezien in 't bepaalen van deszelfs natuure, of heeft alleenlyk gediend, om onze oplettendheid te misleiden. In de andere soorten van Dieren, vordert elk Dier in 't byzonder van deszelfs kindsheid tot eene zekere rypheid van jaaren; het bereikt, in den omtrek van zyn leven, alle de volkomenheden, voor welken zynen natuur vatbaar is; maar, ten opzichte van het Menschdom, doet het gansche Geslacht eene vordering, zo wel als elk Mensch in 't byzonder; in ieder volgende eeuwe bouwen zy op de gronden, die te voren reeds gelegd zyn, en, in eene reeks van jaaren geraken zy, door het gebruik van hunne vermogens, tot eene volmaaktheid, om welke te bereiken, de bystand van eene langduurige ondervindinge, en de zamengevoegde poogingen van verscheidene elkander opvolgende Geslachten vereischt worden. Wy merken de vordering, die zy gemaakt hebben; wy kunnen veele stappen, die zy daar toe gedaan hebben, onderschei-

denlyk optellen; wy kunnen dezelven naspooren tot eene hooge oudheid, waar van ons geene overblyfzelen toegekomen zyn, noch eenig gedenkteken bewaard is, om ons te leeren, op welk eene wyze dit wonderlyk tooneel geopend is. Wat is hier van het gevolg? in plaats van op de geaardheid van onze medemenschen en tydgenooten te letten, waar in de byzonderheden op het duidelykste aangetoond en beweezen zyn, zoeken wy dezelven na te spooren, door tyden en tooneelen, die ons onbekend zyn; en, in plaatse van te onderstellen, dat het begin van onze historie ten naasten by overeenkomstig is geweest met het vervolg van dezelve, oordeelen wy ons gerechtigd, om ieder omstandigheid van onzen tegenwoordigen staat, als bykomstig, vreemd en afwykende van den Natuurstaat aan te merken.

(*Het Vervolg hier na*.)

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 347. *Den* 21 Augustus 1769.

[*Verhandeling over den zogenoemden* Natuurstaat, *of* Algemeene Kenmerken der menschelyke Natuur.]

(Vervolg van N°. 346.)

Ducem sequimur optimam naturam, eique paremus.

CICERO.

Aan deze en diergelyke begrippen heeft men toe te schryven, dat de vordering van het Menschdom uit een' ingebeelden staat van dierlyke vatbaarheid, tot het gebruik der Reden en der Spraake, en tot eene heblykheid, om in eene Maatschappye met anderen te leeven, met eene kracht van verbeeldinge geschilderd, en de stappen, daartoe gedaan, met eene stoutheid van vindinge voorgesteld zyn, welken ons veelal in verzoeking zouden brengen, om, wanneer wy den Mensch beschouwen, plaats te geeven aan de inblaazingen der

verbeeldinge, en misschien ook om zommige Dieren, welker gestalte de meeste overeenkomst met de onze heeft, als het model van onze Natuure, zo als die in haaren oorspronklyken staat was, aan te merken, gelyk *Rousseau* en anderen gedaan hebben.

Het zou belachlyk zyn, indien men, als hadt men eene nieuwe ontdekking gedaan, beweeren wilde, dat het geslacht der Paarden waarschynlyk nooit hetzelfde met dat der Leeuwen geweest zy; en echter zynwe, om het geene uit de penne van beroemde Schryveren voortgevloeit is, tegen te spreeken, genoodzaakt, aan te merken, dat de Mensch altoos blyken gegeeven heeft van zyne onderscheidene voortreflykheid boven andere Dieren; dat noch de bezitting van gelyke zintuigen, noch de overeenkomst van gestalte, noch het gebruik van lighaamelyke vermogens, noch eene geduurige gemeenschap met den Mensch, dien oppersten Kunstenaar, eenig ander geslacht van Dieren immer in staat gesteld heeft, om hunne natuur of hunne uitvindingen met de zyne te vermengen of te evenaaren; dat hy, zelfs in zynen alleronbeschaafdsten staat, boven hen uitgemunt heeft, en, in zyne grootste verbastering, nooit tot hunne geringheid gedaald is. Kortom, in welken staat hy zich ook bevindt, hy is altoos een Mensch, en uit zyne overeenkomst met andere Dieren, kunnen wy, met betrekkinge tot zyne Natuur, niets leeren noch besluiten. Indien wy hem willen kennen, moeten wy op hem zelven, op zynen leevensloop en op het gedrag, dat hy bestendiglyk houdt, zorgvuldig letten. Doenwe dit, dan zal ons blyken, dat de Maatschappy even oud is, als de Mensch, op zich zelven beschouwd, en dat het gebruik der Spraake even algemeen is geweest, als dat der handen en voeten. Indien 'er ooit een tyd geweest is, waarin hy heeft aangevangen, kennis met zyne medemenschen, en zyne vermogens te verkrygen, zo is het een tyd geweest, waar van wy geene gedenkschriften hebben, en waar omtrent onze gissingen vruchteloos, en op geene baarblykelykheid gegrond zyn.

Wy worden menigmaal in deze onbepaalde gewesten van onkunde en gissingen weggevoerd, door eene ver-

beeldingskracht, welke zich eer vermaakt, naar haren waan de gedaante der dingen af te schilderen, dan de vorm der dingen te behouden, en die uit te drukken, zo als ze zich aan dezelve vertoond hebben. Wy laaten ons misleiden door eene spitsvindigheid, welke alle de gebreken onzer kennisse belooft te vervullen, voorgevende, onze bevattingen nader aan den oorsprong van ons bestaan te brengen, door slegts eenige bladeren in de historie der natuure vol te maaken. Een goed vertrouwen stellende op eenige weinige waarneemingen, verbeelden wy ons, dat het geheim eerlang aan den dag gelegd, en het geene wy kennisse in de gesteldheid der natuur noemen, gelyk zal gesteld worden aan, en gebragt zal worden tot de werking der natuurlyke vermogens. Wy vergeeten, dat de natuurlyke vermogens, van tyd tot tyd aangewend, en tot een heilzaam oogmerk zamengevoegd, de sterkste bewyzen zyn, waar op wy het bestaan van een Opperweezen vestigen, en dat, deeze waarheden eens aangenomen zynde, wy niet langer naar den oorsprong van ons bestaan behoeven te zoeken; wy kunnen slechts de wetten verzamelen, welken de Maaker der Natuure vastgesteld heeft, en, in onze laatste zo wel als in onze eerste ontdekkingen, kunnen wy alleenlyk geraaken tot de bezeffing van eene wyze van schepping en voorzienigheid, die ons te vooren onbekend was.

Wy spreeken van Konst, als onderscheiden van Natuur; maar Konst zelve is den Mensch natuurlyk. In zekere opzichten is hy de Werkmeester van zyne eigene gestalte, zo wel als van zyn geluk, en, van 't begin zyns bestaans, is hy voor bedenkingen en uitvindingen vatbaar geweest. Hy gebruikt dezelfde vermogens tot eene groote verscheidenheid van oogmerken, en speelt bykans denzelfden rol op zeer verschillende tooneelen. Altoos is hy bezig, om zyne ontwerpen te verbeteren, en deze zucht bezielt hem, werwaarts hy zich beweegt, en dus zo wel in de straaten van een volkryke Stad, als in een woest Bosschaadje. Terwyl hy voor allerlei staat gelykelyk geschikt schynt, is hy echter, ten dezen opzichte, onmagtig, om zich in eenen staat bestendiglyk ter neder te zetten. Nu eens halster-

rig, dan wederom wispeltuurig, klaagt hy over invoeringen van veranderingen, daar hy nimmer verzadigd is van nieuwigheden. Onophoudelvk is hy bezig in 't maaken van hervormingen, en echter blyft hy geduuriglyk aan zyne dwaalingen en vooroordeelen vastgehegt. Woont hy in een hol, hy zal die woonplaats in een hut verbeteren; heeft hy reeds een hut gebouwd, hy zal 'er een bouwen van grooter uitgestrektheid. Hy verkiest echter niet schielyk sprongen te doen; zyne stappen zyn langzaam en vorderende, en zyne kracht, gelyk aan die van een spring-ader, drukt zagtjes al wat haar weêrstand biedt; een uitwerksel wordt somtyds te voorschyn gebragt, voor dat deszelfs oorzaak begreepen is, en, met alle zyne kundigheden in 't maaken van ontwerpen, is zyn werk dikwyls ten einde gebragt, eer het plan uitgedacht is. Misschien schynt het even bezwaarlyk, zynen gang te weêrhouden, als dien te verhaasten; en, het zy zyne beweegingen snel of traag zyn, de tooneelen der menschelyke zaaken veranderen echter gestadiglyk onder zyne behandeling. Wy mogen ons best doen, om zyne zucht voor verbeteringe tot haar eigen onderwerp te bestieren; wy mogen wenschen naar bestendigneid in zyn gedrag; maar wy hebben een verkeerd begrip van de Menschelyke Natuure, indien wy wenschen naar een tooneel van ruste, naar een einde van arbeid.

De bezigheden der Menschen, in welken staat ook, bewyzen hunne vryheid van verkiezinge, hunne verschillende gevoelens en de veelvuldigheid der behoeftigheden, waaraan zy ondervinden onderhevig te zyn, doch welken zy verdraagen met eene aandoening, of eene geduldigheid, die byna dezelfde is in allen Standen. Zy bezitten de Kusten van de Kaspische of Atlantische Zee, uit krachte van een verschillend recht, maar met even veel gemaks. Op de eene plaatze zynze aan den grond gehecht, en schynen geschikt tot eene vastgestelde zamenleevinge en de gerieflykheden der Steden. De namen, welken zy aan een Volk, en aan het Land, dat door hetzelve bewoond wordt, geeven, zyn van gelyken aart. Op de andere plaatsen, schynen zy slechts Dieren te zyn, die het land doortrekken, geschikt om op de op-

pervlakte des aardbodems om te zwerven, en, met hunne kudden, ter bekominge van nieuw voedzel en een gunstig saisoen, de Zon in naaren jaarlykschen loop te volgen.

De Mensch vindt zyne huisvesting gelykelyk in een hol, in een hut, en in een paleis; zyn bestaan zo wel in de bosschen, als in een boerewooning, of op eene prachtige landhoeve. Hy onderscheidt zich door eernaamen, pragtige uitrustingen en kleederen; hy beraamt geregelde Regeerings-vormen, en een zamengevoegd lighaam van wetten; of, naakt door de bosschen zwervende, heeft hy geene tekenen van meerderheid, dan de sterkte zyner leden, en de vaardigheid van zynen geest; geen regel van gedrag, dan zyne verkiezing; geene verbindtenissen met zyne Mede-schepzelen, dan genegenheid. liefde tot gezelligheid en zucht tot veiligheid. Vatbaar voor eene groote verscheidenheid van Konsten; doch, met betrekkinge tot de behoudinge van zyn bestaan, aan geen' Konst verbonden, schynt hy de *gerieflykheden*, welken zyner natuure passen, aldaar te genieten, den staat, waar toe hy geschikt is, aldaar gevonden te hebben, alwaar zyne *verkiezing* zich bepaald heeft, het mag dan weezen zo ver als 't wil. Dus is de boom, welke een Amerikaan, aan de boorden van de Oronoko, tot een wykplaats voor hem en zyn huisgezin, verkiest te beklimmen, voor hem eene gevoeglyke wooning. De Sopha, prachtige gewelfzels, op zuilen rustende paleizen verschaffen, zekerlyk, geen weezenlyker vergenoegen aan hun, die 'er in geboren zyn.

Vraagt men, derhalve, Waar is de staat der Natuure te vinden? wy mogen antwoorden, Hier; en 't maakt geen onderscheid, of wy ondersteld, worden te spreeken in Groot Britannie, op de Kaap de Goede Hoop, of aan de Magellaansche Straat. Naardien dit werkzaam weezen bezig is in 't gebruiken zyner vermogens, en in 't werken op voorwerpen rondom hem, zyn alle standen en gelegenheden even natuurlyk. Zegt men, Ondeugd, ten minste, is strydig tegen de Natuur; wy antwoorden, dezelve is nog erger; Zy is Dwaasheid, zy is

Ellende. Maar, wanneer men van Natuur, als het tegenovergestelde van Konst spreekt, dan vraagen wy, in welken stand van 't Menschdom zyn de voetstappen van Konst onbekend? In den staat, waarin de Wilden zich bevinden, ontdekt men zo wel eenige voorbeelden van menschelyke uitvindingen, als in een' wel geregelden Burgerstaat; in geen' van beiden heeft een duurzaame standhouding plaats; het zyn slegts veranderlyke toneelen, die dit arbeidzaam weezen doortrekken moet. Indien het Paleis onnatuurlyk is, de Hut is 't niet minder; en hoe verheven en gezuiverd onze bevattingen in 't Staat en Zedekundige ook mogen zyn, zy zyn niet konstiger in haar soort, dan onze eerste aandoeningen en werkzaamheden van gevoelen en reden.

Indien wy toestaan, dat de Mensch vatbaar is voor verbeteringe, en in zich zelven een beginzel van vordering, en eene begeerte naar volmaaktheid, bezit, dan blykt het, dat men zich oneigenlyk uitdrukt, als men zegt, dat hy den staat der Natuure verlaaten heeft, toen hy begon vorderingen te maaken, of dat hy in eenen staat geraakt is, waar toe hy niet geschikt was, aangezien hy slegts die neigingen volgt, en die vermogens gebruikt, welken de Natuur hem gegeeven heeft.

De laatste poogingen der menschelyke uitvindinge zyn alleenlyk een vervolg van zekere ontwerpen, welken in de vroegste tyden, en den onbeschaafdsten staat van 't Menschdom uitgedacht zyn. Het geene de Wilde ontwerpt, of in acht neemt, in het Bosch, zyn de stappen, die meer gevorderde Volken van de bouw kunde eener hutte tot die van een Paleis, en de menschelyke Ziele van de zintuiglyke begrippen tot de algemeene beoeffening van weetenschap leiden.

Erkende gebreklykheden mishaagen den Mensche; in welken staat hy zich ook bevindt. Onkunde en zwakheid zyn voorwerpen van verachtinge; een doordringend verstand, een wys beleid, zetten iemand eere en achting by. Waar heen zullen zyne gewaarwordingen en begrippen, aangaande deze onderwerpen, hem brengen? buiten twyfel, tot eene vordering, waar in de Wilde zo wel als de Wysgeer deel heeft; waar in zy

wel een' verschillenden voortgang gemaakt hebben, doch waarin hunne poogingen zich naar het zelfde einde uistrekken. Cicero's verwondering voor weetenschap, welspreekenheid, en staatkunde was niet weezenlyker dan die van een inboorling van Scythie, voor zulk een mate van gelyke begaafdheden, als waar toe hy met zyne begrippen komen kan. ‘Indien ik roemen wilde’. zegt een Tartaarsch Vorst. ‘ik zou roemen op die wysheid, welke ik van God ontvangen heb. Want, gelyk ik aan den eenen kant, voor niemand wyke in 't krygsbeleid, in 't in slagorder stellen van een leger, zo te paard als te voet, en in 't bestieren der beweegingen van groote of kleine lighaamen, zo be zitte ik, aan den anderen kant, eene kundigheid in 't schryven, die misschien niet minder is dan die der Meesteren in de groote Steden van Persie of Indie. Van andere Volken, die my onbekend zyn, spreek ik niet.’

De Mensch kan mishebben in de voorwerpen zyner najaaginge; hy kan zyne naarstigheid verkeerdelyk aanwenden, zyne verbeteringen kwalyk plaatzen. Ziet hy de mooglykheid zyner dwalingen, en zoekt hy naar een regel, om over zyne vorderingen te kunnen oordeelen, en dus tot den besten staat zyner Natuure te geraaken, hy zal denzelven misschien niet kunnen vinden in de handelwyze van eenig Mensch in 't byzonder, noch in die van eenig volk, zelfs niet in 't begrip van de meerderheid, of in het in zwang gaande denkbeeld of begrip van die van zyn soort. Hy moet deswege te raade gaan met de beste bevattingen van zyn verstand en de beste beweegingen van zyn hart; daar uit moet hy ontdekken, welke de volmaaktheid en 't geluk zyn, waar voor hy vatbaar is. En dan zal hy, na een naeuwkeurig onderzoek, bevinden, dat de eigenlyke staat van zyne Natuure, in dezen zin genomen, geenszins een staat zy, waar van het Menschdom voor altoos is afgeweeken, maar waar toe hetzelve nu ook geraaken kan; een staat, welke het gebruik van zyne vermogens niet voorgaat, maar die door een rechtmatige oeffeninge van die vermogens verkreegen wordt.

Onder alle uitdrukkingen, welken wy, van menschelyke zaaken handelende, bezigen, zyn die van *natuurlyk* en *onnatuurlyk*, de minst bepaalde in haar betekenisse. Het natuurlyke is pryzenswaardig, in tegenstellinge van gemaaktheid, stuursheid, of eenig ander gebrek in 't menschelyk gemoed of character; maar wanneer wy dit woord gebruiken, om eenig gedrag, eenige daad of verrigting, die van de menschelyke natuure voorkomt, te kennen te geeven, dan kan hetzelve niet dienen, om iets te onderscheiden; want alle daaden der menschen zyn gelyklyk de uitwerking van hunne natuure. Deze uitdrukkingen kunnen, ten hoogste, betrekking hebben op het algemeene en bovendryvende gevoelen, of op de praktyk der menschen; en het oogmerk van elk gewigtig onderzoek, met betrekkinge tot dit onderwerp, kan bereikt worden, door het gebruik van woorden, die even gemeen, en daarenboven juister en meer gepast zyn. Wat is regt of onregt? Wat is gelukkig, of ongelukkig in de daaden der menschen? Wat is, in derzelver verscheidene gesteldheden, overeenkomstig of strydig met hunne geliefkoosde hoedanigheden? dit zyn vraagen, waarop wy een voldoend antwoord mogen verwagten; en hoedaanig ook de oorspronklyke staat van ons Geslacht geweest mooge zyn, het is voor ons van grooter gewigt, den staat te weeten, waar naar wy zelven mogen staan, dan dien, welken wy onderstellen mogen dat onze Voorouders beleefd hebben.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 348. *Den* 28 Augustus 1769.

[Pascal Paoli *aan zyne* Landsgenooten; *Digtstukje*.]

--- Libertatis amorem
Postera sub P A V L L I nomine secla colent.

PETRUS BURMANNUS SECUNDUS.

Pascal Paoli aan zyne landsgenooten.

De Ziel van onze ziel, het Leven van ons laven,
De aêloude *Vryheid*, voor geene overmacht beducht,
Staat nu ten einde raad, en zal noodlottig sneeven,
Ja in dit oogenblik geeft zy den jongsten zucht.
Zy, waarde *Corsen!* zy, zo menigmaal bescreeden,
Zo menigmaal door bloed bevestigd in 't gebied,

Voelt nu den harden slag van laage trouwloosheden,
   En overleeft een volk, vol schandlyke ontrouw, niet.
Hoe moedig schoofze 't juk van redenlooze wetten,
   Slechts onderdaanig aan een vorstelyk bestek,
By 't snorren van den pyl en 't steeken der trompetten,
   Voor 't oog des Vyands van den ongedwongen nek!
Noch *Genueesche* haat, noch listen van Barbaaren,
   Schoon gansch Euroop' byna zich tot den kryg begaf,
Sints een geruimen tyd van tweemaal vyftien jaaren,
   Ontwrongen haare vuist den burgerlyken staf:
Zy steunde op zielen, nok in lyfsgevaar verlegen,
   Noit door een' zonnegloed van blinkend goud verblind,
En ging in 't hobblig veld uitheemschen vyand tegen,
   Zo stout op zynen moed, zo trots, zo krygsgezind:
Zy dorst zich overäl met naakten boezem waagen.
   De Helden strekten haar tot schilden in den nood.
De Priester was haar gids in 's vyands hinderlaagen;
   Terwyl de Godheid zelv' de poort ter zege ontsloot:
Zy, zonder heerschzucht, dong naar geene uitheemsche ryken,
   Door middel van verraad of schandlyk vloekverbond;
Zy zocht geen' troon, gebouwd op eenen berg van lyken,
   Maar kraaide, wel te vreên, op haaren eigen grond,

En was te lang gewend aan 't vyandlyke woeden,
Om bang te worden voor der *Gallen* wapenkreet,
Die onlangs berg en dal vervulde, en door de vloeden
En ranke kielen, met getoiden wimpel, gleedt.
Geen vyand, schoon voorzien van staal en donderklooten,
Zou den gepluimden helm met lauwren overdekt,
Van haar gewyde kruin oit hebben afgestooten,
Zo goudzucht ons gemeen niet slinks hadde opgewekt,
Niet slinks hadde opgewekt, om goud voor eer te kiezen,
En 't Vaderland, zo vaak beschermd door zweet en bloed,
Om ingebeelden glans van rykdom te verliezen,
Dat elk, die 't Gallisch goud bemint, verliezen moet.
ô Schande voor ons kroost en de eeuw, waar in we leeven!
Misleide *Corsen*, van de aêloude deugd ontaard,
Waaröm hebt gy uw' naam in 't veld met bloed geschreeven,
Indien gy zo belust op konings giften waart?
Gy riept me in 't vaderland, toen 't vuur uw daken dreigde,
De uitheemsche vleiër naar uw zegetekens dong,
Toen elks vooruitgezicht tot ongelukken neigde,
Terwyl het loos verraad uw have en huis besprong.
Ik kwam en zag uw' staat met innig mededogen.
Ik heb den heirtogt zelf gemonsterd op uw' grond,

En waande u trouw te zyn, maar ben te zeer bedroogen,
Want de uitspraak van uw harte ontaarde in uwen mond.
Waaröm liet ge u, door my, zo koen ten oorlog gorden?
Waaröm het eerste vuur zo moedig uitgedaan,
Doordien ge tans u zelf tot moordenaars geworden
En, zonder boeië of zweep, ten kerker zyt gegaan?
Helaas! de boeiën, die u tans gevoelig knellen,
De wreede banden, daar gy deerelyk in zucht,
De strenge wetten, die uw vrye zielen kwellen,
En dwingelandy, waarvoor de onnoz'le vryheid vlucht,
Deze allen hebt gy zelf genoodigd in uw wallen,
Geblinddoekt door gevlei en het betovrend goud:
Gy zyt een' vyand en geen' vriend te voet gevallen;
Waarvan gy vruchteloos bescherming wachten zout.
Uw landsgenooten, op het bloedig veld verslagen,
Bevestigden welëer de vryheid van uw land,
En gy, nog klam en mat van zweet en bloed dier maagen,
Hebt hunnen moed verspild, en u zo slaafsch verpand.
Gy hebt een' dolk gewet, gewet, om dien te stooten
In de onbevlekte borst der Vryheid, ons zo waard,
Door blôheid uw gemoed voor moed en deugd geslooten,
Meer voor een weinig bloeds dan jaaren leeds vervaard;

En, zonder acht te slaan op wezenlyk genoegen,
Uw hart en hand verloofd aan ingebeelden schyn,
Om by gemeenen dus byzonderen ramp te voegen,
En ongelukkig, naar uwe eige keus, te zyn.
Gy zult uw onheil zien, wanneer ge als arme slaaven,
Voor moed onhandelbaar, aan vrees ten dienst zult staan,
Zo dra de heerschappy des vyands, nu vol gaaven
En giften, 't vleiën moede, ontzegg' voor mom te gaan:
Dan zult ge beeven by het blinkend scepter zwaiën;
Geen' wraak, maar wroeging zal u slingren in dien tyd,
Het noodlot voor uw oog een rad vol jammren draiën,
Waar van ge, ô trouwloos volk! alleenlyk oorzaak zyt.
'k Beklaag u, *Corsen!*..... maar ik zou u meer beklaagen,
Indien de vyand u, door macht en krygsgeweld,
Als slaven, vast geboeid aan zynen zegewagen,
Hoogmoedig hadd' gesleept langs het bebloede veld;
Als gy, niet moedeloos, maar magteloos bezweeken,
Naar 't ligchaam slaven, naar den geest verwinnaars waart,
Belust, om u in 't einde als heldenkroost te wreeken,
Door een' hernieuwden moed en een hersleepen zwaard.
Dan zou ik om uw lot als om myn noodlotzuchten,
En helden zoeken van rondömme, wyd en zyd,

Ten einde ik, ondersteund, uw vyand leerde vluchten,
Zo hy zich andermaal dorst waagen in den stryd.
'k Zou in den kryg vergaan, of u 't geweld ontrukken,
En redde ik uwen roem, zo stierf ik welgemoed.
Mogt ik op uwen kruin de lauwerbladen drukken,
Ik gaf voor dat geluk myn laatsten druppel bloed.
Maar och! onzalige en verwonnen landsgenooten,
Gy hebt door blôheid u dien heldenwensch ontroofd;
Gy hebt, door waan misleid, gevleid door list der grooten,
Den ouden luister van uw helden uitgedoofd.
Geen vyand heeft uw' roem, gy hebt dien zelf verworpen,
Zelfs toen gy helden zaagt, tot uwen dienst bereid,
Wier bloed het Corsisch veld, tot walgings toe, moet slorpen,
Als vruhteloos verspild voor uw lafhartigheid.
Maar gy, ô vrienden van myn hart, ô myn getrouwen!
Door geen gevlei of list te lokken van uw' plicht,
Hoe droevig valt het my uw ongeluk te aanschouwen,
Waar voor myn eigen leed, in zwaarte en nadruk, zwicht,
Niets is ons ovrig dan kloekmoediglyk te sneeven,
Zo weinig voor den dood als voor een' vriend verbaasd,

Of, zwak en laag van ziele, ons zelf ten proi te geeven
Aan Vleiërs, op wier gunst de onnoosle *Perez* aast.
Och! zoudt ge om 't oogenblik van sterven tans te myden,
Waar voor ge in 't einde toch, hoe moedig, buigen moet,
Gewillig slaaven zyn, gewillig rampen lyden?
Neen! dat gehenge noit uw oud en edel bloed.
Schoon my de vyand slinks zyn gunst scheen toe te voegen,
En door zyn gouden taal naar 't hart der vryheid stiet;
Zyn vriendschap baarde my geen wezenlyk genoegen,
Zyn rykdom trof de ziel van myn verlangen niet,
En sloeg ik, zonder eens te weegen of te wikken,
Zyn aanbod, diep in 't goud gedolven, moedig af,
Zo zal ook myne ziel noit voor zyn krygsmacht schrikken.
Der helden luister is, naast zegepraal, hun graf.
Wel, laaten wy, getroost in onze tegenspoeden,
Met blooten degen door des vyands legermacht
Heenbreken, en ons zelf veradlen, of in 't woeden
Kloekmoedig streeven in der eeuwen donkren nacht.
Ontkomen wy 't, (God zelf zal onzen aftogt dekken,)
Zo mogen we elders, waar 't geval ons gunstig zy,

Als wreekers van ons land, uit kindren wreekers wekken,
Om 't vaderland hier na te ontslaan van slaverny.
Komt vrienden, dat we gaan! Het tydstip is geboren,
Waar in het vaderland, verraaden in den nood,
Zyn' rust, zyne achtbaarheid, zyn' vryheid, heeft verloren,
En de oude vryheid ziet gesneuveld in zyn schoot.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 349. *Den* 4 September 1769.

[*Dat men verpligt is* belydenis *van den Godsdienst te doen; zich by die* Gezindte *te vervoegen, wier* karakteriseerende *begrippen men toe stemt; dat niemand by eene* andere *zich mag vervoegen, op welke wyze, en onder welke voorwaarden ook; en, geduurende zyn Lidmaatschap by dezelve*, veranderende, *dezelve moet verlaaten*; enz. ter gelegenheid van het voorgevallene *met* Dr. Pereboom.]

Praesul ut amtruat, inde, & volgu' redamtruat olli.

N.N.

Heer Denker!

Het voorgevallene met Dr. PEREBOOM, in eene onzer Hollandsche Steden, is u, en, buiten twyffel, ook aan de meeste Leezers, van uwe weekelyksche Blaadjes, bekend. Die Heer, weet gy, is door den Eerwaardigen Kerkenraad zyner Gemeente *gecensureerd*, omdat hy, in een zeker karakterizeerend punt, van de aangenoomene Formulieren zyner Kerke, verschilde, en daarom naliet, *zelf* over zyn Kind, als *Vader*, by den Doop te staan, omdat hy dan, volgens 't gebruik zyner Kerke by 't bedienen des Doopzels, plegtig zou moeten hebben belooven, zyn Kind in die Begrippen, zo als zy in zyne Kerk geleerd worden, optevoeden. Dat hy,

behoudens het Karakter eens eerlyken mans, zyns oordeels, niet kon beloven, omdat hy over een zeker punt anders dagte, dan in zyne Kerk geleerd wordt, of althans van allen moet geleerd worden, indien ze met onder 't getal van Meineedigen of snoode Huichelaars willen geteld worden. Waarvan men wel niemand, zonder goede redenen, mag verdenken; doch waar voor men echter allen hebbe te houden, die eeneleer, strydig met de bezwoorene Geloofsleuzenzyner Kerke, leeren. Dit is, meen ik, hoofdzaakelyk het geval. Hadt hy, zyns oordeels, bevoegde persoonen kunnen vinden, om dit werk voor hem te doen, hy zou beslooten hebben zyn Kind te laaten doopen. Doch deezen niet vindende, heeft hy, om gemelde redenen, zyn Kind ongedoopt gelaaten.

In verscheidene Gezelschappen heb ik Mannen van onderscheidene bevattingen, omtrent de betwiste leerpunten onder de Protestanten, over dit vry wat gerugts maakende geval, hooren redekavelen, zonder my in die discoursen te hebben ingewikkeld; en, gelyk het gemeenlyks gaat over byna alle zaaken, inzonderheid over soortgelyke gevallen, een zeer verschillend oordeel ontmoet. Maar een' eenigen persoon heb ik aangetroffen, die de handelwyze van deezen Heer billykte. Alle de overigen, die ik ontmoet heb, keurden zyn gedrag af. Sommigen ten deele, anderen geheellyk. Onder de laatsten waren 'er, die den Doctor, (schoon hy, volgens geloofwaardige berigten van allen, die hem kennen, zelfs van zyne Regters, een mensch is van eenen onbesprooken, ja zelfs voorbeeldelyken zedelyken wandel,) die hem, zonder de minste bermhartigheid, voor een' *Ketter*, een' *Scheurmaaker*, en all' wat lelyl is, uitscholden. Ieder bekleedde zyn oordeel met eenige redenen. Sommigen waaren bedaard, anderen driftig en heet gebakerd. Een bejaard Heer, dien ik in persoon niet kende, maar die, zo als ik naderhand vernam, een Geestelyke was, gevraagd zynde, wat hem dagte, gaf alleen lhet volgende, en alles, zyns oordeels, afdoende antwoord: *Dr. Pereboom scheelt het in den bol; hy koldert; de man is gek; en zy, die hem defendeeren, zyn niet veel beter*.

Deeze verschillende beoordeeling over het voorge-

vallene met deezen Heer, heeft my aanleiding gegeeven tot het maaken, en op het papier brengen, van de volgende aanmerkingen, die ik de vryheid gebruik, u toetezenden, met vriendelyk verzoek, om ze eene plaats in uw Werk te geeven, dewyl ik meen, dat 'er eenige dingen in voorkoomen, die, schoon niet nieuw, echter van die natuur zyn, datze verdienen met aandagt overwoogen, en aan de Reden en Openbaaring naauwkeurig getoetst te worden, om datze ons noodzaakelyk moeten doen denken op sommige punten, waar by wy, als Menschen, en als Kristenen, beiden groot belang hebben, en waarop, in 't algemeen, weinig schynt gedagt te worden.

* * * *

Die van de waarheid des Euangeliums in zyn gemoed ten vollen overtuigd is, is verpligt voor dezelve openlyk uit te komen, zich dezelve niet te schamen, maar 'er eer in te stellen, dat het hem gebeuren moge, met derzelver kennis verwaardigd te worden. Hy is 'er toe verpligt, en om dat de groote Insteller van onzen Godsdienst zulks met uitgedrukte woorden vordert, en om dat de Liefde tot de Waarheid, de Liefde tot God en Kristus, en de Liefde tot zyne Naasten, indien de ezen hem waarlyk hezielen, het voor hem onmogelyk maaken, om die aandoeningen in zyn gemoed te smooren, maar hem noodzaakelyk zullen noopen, om openlyk voor die Waarheden uit te komen, met welker kennis hy verwaardigd is; en welker verbreiding strekt tot bevordering van 't heil en 't geluk der menschen, en dus tot eer en verheerlyking van God en Jesus Kristus, dewyl de Allerhoogste in de bevordering van 't geluk zyner redelyke schepselen zyne grootste eer stelt, en zyn Zoon met dat liefderyk, en der Godheid alleen waardig, oogmerk, in de waereld is gekomen; ten einde hy door zyn voorbeeld, door openlyk voor die waarheden uit te komen, anderen ter omhelzing van dezelven moge aanspooren en opwekken. - Schoon de Waarheden van 't Euangelie, voor waarheid- en deugd-lievenden, volgens het eenpaarig gevoelen van alle Protestanten, en ook uit de natuur der zaake, onmogelyk duister en onver-

staanbaar kunnen, maar noodzaakelyk klaar en ligt te bevatten moeten zyn, en deszelfs Geloofs-artikelen buiten twyffel tot een zeer kleen getal kunnen gebragt worden, zo is het echter bekend, dat de Protestanten in het bepaalen van 't getal der noodzaakelyke Leerpunten, die men te gelooven hebbe, en welken men daar voor hebbe te houden, niet van eenerley begrip zyn, en die daarom in onderscheidene Genootschappen zich verdeeld hebben, en tot nog toe houden. Ieder Genootschap doet Belydenis van zekere Begrippen of Leerpunten, in onderscheiding van alle de overige Genootschappen; of, dat op het zelfde uitkomt, in ieder Genootschap worden zekere Begrippen, of Leerstellingen, geleerd en gehandhaafd, of by het zelve hebben sommige Kerkgebruiken plaats, waar over de andere Genootschappen van een ander inzien zyn. En deeze Begrippen zyn de *Karakterizeerende Gevoelens* van ieder Genootschap. - Ik zal niet onderzoeken, of die punten, die de Protestanten tot nog toe verdeeld houden, van zo veel gewigts en aanbelangs zyn, dat 'er goede redenen zyn, om in onderscheidene Kerk-gemeenschappen verdeeld te blyven. Dit behoort niet tot myn tegenwoordig oogmerk. Schoon ik geloof, dat verre de meeste geschillen, die voor en tegen onder de Kristenen betwist worden, het weezen van den Kristelyken Godsdienst niet raaken, en, om die reden, geene oorzaak behoorden te zyn, om niet met elkanderen te vereenigen. Doch wat hier van ook zyn moge. De Kristenheid is verdeeld in onderscheidene Genootschappen. Ieder Genootschap heeft zyne karakterizeerende byzonderheden, waar door het te onderkennen is van alle de overige Genootschappen. - Belydenis te doen van den Kristelyken Godsdienst, is ieder mensch, die van de Waarheid des Euangeliums in zyn gemoed overtuigd is, volgens de reeds bygebragte redenen, verpligt. Deeze Belydenis nu verpligt hem, by zekere gelegenheden, Gemeenschap met zyne Medebelyders te houden, door het onderhouden van 't H. Avondmaal, dewyl die Godsdienst, die hy voor den waaragtigen houdt, en naar wiens voorschriften hy zich, door dien als den waaragtigen te belyden, verpligt heeft, zich in alle opzigten te zullen ge-

draagen, zulks van deszelfs Belyders uitdrukkelyk vordert. Hy is dan verpligt, met zyne Medebelyders van 't Euangelie, op zekere tyden Broederlyke Gemeenschap te houden.

By welken nu zal hy dit doen? By een van de onder scheidene Genootschappen, die 'er thans gevonden worden; of hy moet met eenige zyner Medebelyders een nieuw Genootschap opregten, en met het zelve gemeenschap houden. - Doet hy het eerste, begeeft hy zich in gemeenschap by eenig Genootschap, Reden en Godsdienst verpligten hem, om zich by dat Genootschap te vervoegen, by 't welk de Waarheden des Euangeliums, zyns oordeels, zuiverst en overeenkomstigst met de Voorschriften van 't Euangelie, beleden en gepredikt worden, en om by 't zelve aangenoomen te worden, van hem niets afgevordert wordt, te belyden: het zy met zo veele woorden, het zy op eene ingewikkelde wyze: dan 't geen hy van harte gelooft, en waarvan hy in zyn gemoed ten vollen overtuigd is.

De reden, waarom hy verbonden is, zich in gemeenschap te begeeven by dat Kristengenootschap, by welk de Waarheid, zyns oordeels, zuiverst en overkomstigst met het Euangelie beleden en gepredikt wordt, de reden is deeze. De Godsdienst is een punt, waarby wy allen 't hoogst belang hebben, omdat ons welzyn in tyd en eeuwigheid aan de getrouwe en stanvastige opvolging van deszelfs voorschriften onafscheidbaar is verknogt. Wy zyn uit dien hoofde verpligt, ons op het regt verstaan en getrouw beleeven van denzelven steeds, uit all' ons vermogen, toeteleggen; en hebben ten dien einde de overtuiging van ons verstand te volgen, door dat geene te omhelzen als waaragtig, 't welk ons dusdanig voorkomt, en dat geene te betragten, 't welk wy meenen, dat van ons gevorderd wordt. Wy hebben in deezen geene andere Leidsvrouw, dan de overtuiging van ons eigen gemoed. - Van dezulken derhalven, die over den Godsdienst denken, zo als wy 'er over denken, denken wy, dat zy 'er wel over denken, voor zo verre wy meenen, dat wy waaragtige bevattiogen van denzelven hebben;

en integendeel denken wy noodzaakelyk van alle dezulken, die met ons van een tegenstrydig gevoelen zyn, dat zy, min of meer doolen, en verkeerde bevattingen van den Godsdienst, of eenige byzondere deelen van den zelven hebben, nadat zy minder of meer van ons verschillen. Hierom kan 't niet anders zyn, ï of wy, indien wy in zulke waarheden, die opzigt op de regte kennis van den Godsdienst hebben, belang neemen: zo als wy altoos zullen doen, indien de Godsdienst ons waarlyk ernst is, en deszelfs regte kennis, en verbreiding onder 't menschdom, gelyk onzer aller onvermydelyke pligt is, ons ter harte gaat; hierom kan 't niet anders zyn, of wy zullen ons by zulk een Genootschap van Kristenen voegen, by welk de waarheden van onzen redelyken Godsdienst best geleerd en gehandhaafd worden, en daardoor voor heel de waereld doen blyken, dat wy voorstanders zyn van die byzondere karakterizeerende bevattingen, die by dat Genootschap, waarom hetzelve een byzonder Kerkgemeenschap uitmaakt, in onderscheiding van alle de overige genoodschappen, plaats hebben en geleerd worden, en die wy houden overeentekomen met de voorschriften van 't Euangelie. Doet iemand anders, hy doet der waarheid te kort. Vervoegt hy zich by eenig Genootschap, welks karakterizeerende Geloofspunten hy afkeurt, en strydig houdt met Reden en Openbaring: al wordt by de aanneeming tot een Lid van dat Genootschap de toestemming aan dezelven niet gevorderd: hy geeft, door een Lid van die Gezindte te zyn, die bekend staat, by de waereld, zekere gevoelens, in tegenoverstelling van alle de overigen, voortestaan, dat hy een begunstiger, en voorstander van zekere gevoelens is, die hy in zyn binnenste afkeurt, en in zyn gemoed als valsch en strydig met den Godsdienst, zo als hy 'er over denkt, verwerpt. Hy vertoont anders dan hy is. Hy verraadt de waarheid. Hy huichelt met den Godsdienst. Hy bedriegt, zo hy waant, dat dit met eerlykheid en opregtheid bestaanbaar is, zichzelven. Hy bedriegt de waereld. Kon hy den Alweetenden bedriegen! hy zou minder ongelukkig zyn; doch *God laat zich niet bespotten*.

Gelyk hy verpligt is, zich by dat Genootschap te vervoegen, by welk de waarheid, zyns oordeels, zuiverst beleden en geleerd wordt, zo mag hy, om een lid van 't zelve te worden, niets als waaragtig belyden: het zy met zo veel woorden, het zy op eene ingewikkelde wyze: dan 't geene hy van harte gelooft, en waarvan by in zyn gemoed ten vollen overtuigd is. De Reden is deeze. Een eerlyk man spreekt nooit anders, dan hy denkt. Hy betuigt overzulks nimmer, dat hy iets gelooft en toestemt, het welk hy in zyn gemoed afkeurt. Hy kan derhalven, zal hy een eerlyk man blyven, geene Belydenis doen, van eenig gevoelen te gelooven, of als waaragtig te omhelzen, het welk hy voor valsch, en strydig met de waarheid, houdt. Die overzulks Belydenis doet, by voorbeeld, by de Hervormden deezer Landen, en *obsolute, praedestinatie* niet, maar de *algemeene genade*, volgens het begrip van de andere Protestanten, gelooft, is, by gevolg, geen eerlyk Man, om dat de absolute Praedestinatie een karakterizeerend Leerpunt dier Kerke is; en men tot geen Lid van dezelve kan aangenomnn worden, zonder zyne toestemming, of met zo veele woorden, of stilzwygende, aan die Leer te geeven.

Kan een Belyder van 't Euangelie zich by geen bekend Genootschap voegen, om dat by allen, zyns oordeels, eenige Dingen plaats hebben, of eenige Leeringen geleerd worden, die hem beletten, om met derzelver Voorstanders, Godsdienstige Gemeenschap te houden; het zy van hem, om by hetzelve aangenomen te worden, eene Belydenis gevorderd wordt, strydig met zyn waaragtig gevoelen; hy zy hy stilzwygend zyne toestemming aan iets moet geeven, dat hy als valsch verwerpt; of om dat hy meent, dat 'er geen ander Geloofsformulier, by de aanneeming tot Leden van Kristus Gemeente, op Aarde, mag afgevorderd worden, dan de oude Apostolische Belydenis, *dat Jesus is de Kristus, de Zoon des Levendigen Gods*. Wat zal hy doen? wanneer hy om deeze, of eenige andere redenen, zich niet by eenig bekend Genootschap kan vervoegen? Dit: zyn geweeten beleeven, de overtuiging van zyn verstand opvolgen, en zyn 'er, die met hem meenen een

beter begrip, dan tot nog toe plaats hadde, van de uitwendige Kerkgemeenschap, te hebben, hoedanig dezelve behoort ingerigt te worden, en welke wetten en gebruiken daar in plaats behooren te hebben, hy houde met dezelven Gemeenschap, en regte dus met zyne Medebelyders een nieuw Genootschap op. Gelyk onze voorvaders daar vryheid en regt toe hadden, zo zie ik niet, hoe ons, hunne nakomelingen, die vryheid en dat regt, met eenigen grond, zou kunnen betwist worden.

(*Het vervolg hier na*.)

Ik zal by de eerste bekwaame gelegenheid de Verhandeling, van den Heer A.M. over den *Huizelyken Vreede*, plaatzen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneeks *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 350. *Den* 11 September 1769.

[*Dat men verpligt is* belydenis *van den Godsdienst te doen; zich by die* Gezindte *te vervoegen, wier* karakteriseerende *begrippen men toe stemt; dat niemand by eene* andere *zich mag vervoegen, op welke wyze, en onder welke voorwaarden ook; en, geduurende zyn Lidmaatschap by dezelve*, veranderende, *dezelve moet verlaaten*; enz. ter gelegenheid van het voorgevallene *met* Dr. Pereboom.]

In necessaris unitas, in non necessaris libertas.

SYMBOLUM.

(*Vervolg van* No. 349.)

Tegen dit laatste, dat ieder Kristen, als hy niet goed kan vinden, zich, by eenig reeds bekend Genootschap van Kristenen, te vervoegen, vryheid heeft, een nieuw Kristengenootschap te helpen opregten, hier tegen zal misschien ingebragt worden, dat daar door de uiterlyke Kerkgemeenschappen grootelyks zullen vermeerderen; de Secten onder de Protestanten, byna, in 't oneindige vermenigvuldigen; en dus niet anders dan onophoudelyke Scheuringen en Verdeeldheden onder de Kristenen, die *een hart* en *eene ziel* behooren te zyn, veroorzaaken; dat het, by gevolg, veel beter, en overeenkomstiger met den aart van 't Euangelie is: als strek-

kende meer ter bevordering van den vreede en rust onder het Kristendom: dat zy, die eenige onvolmaaktheden, in de reeds opgeregte Maatschappyen, ontdekken, zich naar de aangenoomene Bevattingen, en Kerkgebruiken schikken, en vreedzaam aan dezelven onderwerpen, in plaatze van de Verdeeldheden en uitwendige Genootschappen te vermenigvuldigen, door steeds nieuwe Kerkelyke Gemeenschappen te helpen opregten. Op deze tegenbedenkingen zou ik antwoorden. Een Protestant, die zyne Gronden verstaat, kent geen ander Geloofsformulier, dan 't Euangelie; hy gelooft, dat men aan geene menschelyke voorschriften, van wien en hoedanig zy ook mogen zyn, zyne toestemming mag geeven, noch zich aan dezelven onderwerpen, dan voor zo verre men ze overeenkomstig met Gods Woord oordeelt te zyn; en dat elk, voor zichzelven, regt heeft, daarover te oordeelen. Een Protestant derhalven kan deeze tegenbedenkingen niet maaken. Zy pasfen alleen in den mond van eenen Roomsch- of Pausgezinden, die eene blinde onderwerping, aan de Besluiten van Concilien, Synoden en Kerkvergaderingen, erkent. Geen Protestant, by gevolg, dan die met het zuurdeeg van Rome's, door alle Protestanten, verworpene gevoelens, besmet is, of zich, onder dien agtbaaren naam, verbergt, om, onder eenen anderen naam, een nieuw Pausdom opteregten; geen ander kan, by mogelykheid, beweeren, dat een Kristen ooit verpligt is, vreedeshalve. zich naar zekere aangenoomene Begrippen en Kerkgebruiken te schikken, die hy strydig met het Euangelie meent te zyn. Neen! alle Protestanten moeten, volgens hunne gronden, als uit eenen mond, erkennen, dat niet alleen ieder Kristen regt heeft, en verpligt is, zich by zulk een Genootschap te vervoegen, by welk, zyns oordeels, de Waarheden van 't Evangelie zuiverst en overeenkomstigst met deszelfs Voorschriften beleden en geleerd worden; maar ook te gelyk, dat hy niet slegts vryheid en een onbetwistbaar regt heeft, maar ook wel degelyk verpligt is, om, wanneer hy, gemoedshalve, zich met geen Kristengenootschap kan vereenigen, een nieuw Genootschap te helpen op regten. Hy stoort daar door de rust en vreede der Ker-

ke niet; hy bedient zich van die redelyke Vryheid, die niemand hem mag betwisten; hy dient God naar de overtuiging van zyn Verstand, daar hy als Mensch, en als Kristen, toe verpligt is; hy erkent geen' anderen Heer en Meester, in den Godsdienst, dan Jesus Kristus; hy is, in dit opzigt, een eerlyk man; een regtschaapen Kristen; een Protestant, niet slegts in schyn, of met den mond, maar met de daad en waarheid.

't Is waar, dat dit ten eenigen tyde uit grilligheid, eigenzinnigheid, of om eenen naam te maaken, of uit nog slegter beginsel, zou kunnen voortspruiten, en niet uit volkomene overtuiging des harte, of om dat men, in gemoede, met eenig Genootschap zich niet kan vereenigen. Doch wy vooronderstellen, dat deeze opregting, van eenig tot nog toe, onder die gedaante, onbekend Genootschap, voortspruit, uit de volle overtuiging des verstands, dat, by alle de overigen, eenige dingen plaats hebben, die, onzes inziens, volstrekt onbestaanbaar zyn, met dien Godsdienst, dien wy als waaragtig belyden; en die wy echter tegen de overtuiging onzes Gemoeds, of met zo veel woorden, of bedektelyk, moeten toestemmen, voor goed keuren en aanneemen. Een eerlyk man, of regtschapen Protestant, kan dit niet doen. Hy zal eerder verkiezen, duizend dooden te sterven, dan tot zulk eene snoodheid komen, om met den mond iets als waaragtig te belyden, 't welk hy in zyn gemoed als valsch, en strydig met de Voorschriften van 't Euangelie, verwerpt. De eerlykheid en opregtheid van zyn hart verpligten hem, in die omstandigheid, by dergelyk Genootschap, als zulks van hem gevorderd wordt, zich niet te vervoegen, maar, edelmoedig, alle de voordeden, die hy daar door hoopen kon, van de hand te wyzen, en zich met het zelve niet te vereenigen.

't Is met dit Stuk dus gelegen. *Eenpaarigheid* van gevoelen, omtrent Geloofspunten, die in de beschouwing bestaan, is in haare eigene natuur *onmogelyk;* want, zal deeze eenpaarigbeid van gevoelen stand grypen, dan moeten alle menschen, net dezelfde kragt van verstand hebben; dezelfde voordeelen bezitten, om hun verstand te oeffenen; op dezelfde manier zyn opgevoed; met dezelf-

de driften, en vooroordeelen, bezet, en van dezelfde belangen zyn; maar nu, dewyl 'er een byna oneindig onderscheid tusschen de menschen is, in alle deeze opzigten, zo zullen noodzaakelyk verschillen in gevoelens, onder hen, ontstaan, en altoos blyven. Niemand derhalven, die de menschelyke Natuur kent, kan, met reden, eenig Godsdienstig Genootschap van menschen zich voorstellen, waar van alle deszelfs Leden van eenerley gevoelen zyn; het tegendeel zal altoos plaats hebben. Daar nu ieder verpligt is, de overtuiging zyns verstands te volgen, en volgens die overtuiging te handelen, en by gevolg, geene dingen mag *belyden*, (*gelooven* kan hy niet,) die, zyns oordeels, tegen de Waarheid en Reden aanloopen; en daar *eenpaardigheid* van gevoelen in haare eigene natuur *onmogelyk* is; daar moeten, of de Godsdienstige Genootschappen, byna, in 't oneindige vermenigvuldigd worden; of derzelver Leden noodzaakelyk bestaan uit een' hoop menschen, wier Godsdienst, ten grooten deele, op Geveinsdheid en Huichelary uitloopt; of 'er moet alleen eene Belydenis van slegts eenige weinige waarheden, waar over naauwelyks geschil kan vallen, by de aanneeming tot Leden van eenig Genootschap, gevorderd worden, en omtrent de overigen vryheid gelaaten, om over dezelven, naar welgevallen, te denken, en spreeken.

Door dit laatste, door de Geloofsartikelen slegts tot eenige weinige waarheden, daar naauwelyks geschil over vallen kan, te bepaalen, kan alleen de vermeerdering van 't getal der Kristengenootschappen, tot byna in 't oneindige, voorgekoomen worden, zullen dezelven niet bestaan uit een' hoop eerlooze guiten, of eene menigte van snoode huichelaaren. Zo lang dit geen stand grypt, zullen 'er, noodzaakelyk, verschillende Genootschappen zyn, zo lang 'er Kristenen gevonden worden, die niet goddeloos genoeg zyn, om eenig gevoelen met den mond te belyden, 't welk zy in hun hart, als strydig met de waarheid, verwerpen. - Die zich dan, om dat 'er, by eenig Genootschap, zyne toestemming, aen zulke dingen, gevorderd wordt, die hy niet gelooft, die zich daarom niet

by hetzelve vervoegt, doet braaf en eerlyk, en toont, dat hy een Protestant is, beide in naam, en daad. Indien dit nu, zyns oordeels, plaats heeft, by alle bekende Kristengenootschappen: of tot zulk een oordeel inderdaad grond is, onderzoeken wy thans niet: indien hy 'er dus over denkt, heeft hy niet alleen *vryheid*, en *regt*, maar is, volgens Reden en Godsdienst, wel degelyk *verpligt*, zich van alle Genootschappen afgezonderd te houden, om dat elk de overtuiging van zyn verstand moet volgen, en niemand een eerlyk man kan zyn, die, moedwillens, tegen zyn beter weeten aangaat. Hy heeft vervolgens, als dit, zyns oordeels, plaats heeft, vryheid, ja is 'er zelfs toe verpligt, met de zulken, die met hem dezelfde Begrippen hebben van de uiterlyke Kerkgemeenschap, hoe die behoort ingerigt te zyn, en welke Wetten, by 't aanneemen der Leden tot het zelve, behooren in agt genoomen te worden, een nieuw Genootschap te helpen opregten, om dat elk God, en Jesus Kristus, moet belyden en dienen, naar zyn eigen geweeten, en niet volgens het oordeel van anderen: wanneer hy namelyk oordeelt, (zo als allen behooren te doen,) dat een gedeelte van dien dienst, dien hy zynen Schepper en Verlosser verschuldigd is, bestaat, niet alleen in slegts voor die Godsdienstige waarheden, die hy van harte gelooft, openlyk uittekoomen, maar ook met zulken Kerkgemeenschap te houden, die dezelven zuiver belyden en leeren. Dit nu, zyns inziens, by geene Genootschappen plaats hebbende kan hy, gemoedshalve zich by geen der reeds bekende Genootschappen vervoegen. - *Gemoedshalve*, zeg ik, dewyl hy anders de uitwendige Verdeeldheden, onder de Kristenheid, die reeds, tot schande van haare Belyders, in meer dan al te veel Sekten en Partyen, te droevig, van een gereeten is, nodeloos, zou helpen styven en voortzetten. Eer hy weigert, zich by eenig bekend Genootschap van Protestanten te vervoegen, en uit dien hoofde besluit, een nieuw Genootschap te helpen in stand brengen, moet hy by zich zelven in zyn gemoed ten vollen overreed zyn, dat hy, behoudens het Karakter eens eerlyken mans, zich met geenen derzelver niet kan veree-

nigen. Als dit plaats heeft, dan, en dan ook alleen heeft hy niet alleen regt, maar is ook wel degelyk verpligt,zich niet alleen by eenig bekend Genootschap niet te begeven, maar ook een nieuw te helpen opregten; om dat hy verpligt is, gelyk wy aanmerkten, God en Kristus openlyk te belyden en te dienen; en ten dien einde met zyne Medebelyders zich te vereenigen, in eenig Genootschap, en daar door voor de heele waereld te doen blyken, dat hy de Karakterizeerende Leerpunten, of Gebruiken, die in de byzondere Genootschappen plaats hebben, waarom hy geen Lid van dezelven kan zyn, afkeurt, en als strydig met de voorschriften van 't Euangelie verwerpt.

Hier uit nu volgt, dat niemand, wanneer hy een Lid van eenig Genootschap is, langer by hetzelve mag blyven, dan hy de Karakterizeerende Leerpunten dier Gezindte, van harte toestemt, die hy, by zyne aanneeming tot een Lid, als waaragtig heeft beleden: het zy met zo veele woorden, het zy bedektelyk: en vervolgens toestemde, door openlyk voor een Lid van dat byzonder Genootschap, in onderscheiding van alle de anderen, uittekomen, en op gezette tyden met het zelve plegtig Gemeenschap te onderhouden; om dat hy, langer by het zelve blyvende, daar door toont een Belyder, en Voorstander te zyn, van zulke Leerpunten, die hy als valsch, in zyn hart, verwerpt, en strydig met de waarheid, in zyn binnenste, afkeurt; waar door hy aan diezelfde eerloosheid, geveinsdheid, en huichelary, zich schuldig zou maaken, waar aan allen schuldig zyn, die, om Leden van eenig Genootschap te worden, dien Goddeloozen stap doen, om dingen te belyden, die ze niet gelooven; dewyl de verpligting tot eerlykheid en opregtheid altoos bestendig dezelfde is, zynde hy, die zich begeeft tot eenig Genootschap, op dien tyd, niet meer gehouden, eerlyk en opregt te handelen, dan hy, die reeds een Lid van eenig Kristen genootschap is. Trouwens dit spreekt van zelve.

Dat DR. PEREBOOM derhalven (om dit op het geval toetepassen, 't welk aanleiding tot het opstellen van deeze myne verhandeling heeft gegeven,) dat die Heer een Lid heeft kunnen blyven van het Hervormd Kristen-

genootschap deezer Landen, dat tot een van zyne karakterizeerende Leerstukken heeft, de *absolute praedestinatie*, waardoor maar eenige weinigen *kunnen* behouden worden, of *dat God niet wil, dat alle menschen Zalig KUNNEN worden, maar slegts eenige weinigen, voor welken alleen, en niet voor de geheele waereld, Jesus Kristus de Zaligheid verworven heest*, in tegenoverstelling *der algemeene genade*, waar door allen *kunnen* behouden worden, of *dat God wil dat alle menschen Zalig KUNNEN worden, door de verdiensten van Jesus Kristus, verworven voor de geheele waereld*, dat Dr. Pereboom, terwyl hy in dit laatste gevoelen stondt, en dus in een gevoelen, lynregt strydig met de Hervormde Kerk, heeft kunnen goedvinden, een Lid dier Kerke te blyven, komt my zo strydig voor, met de eerste en onbetwistbaere beginsels van alle eerlykheid, en opregtheid, dat ik geene mogelykheid zie, om daar voor iets ter regtvaerdiging, of billyking uittedenken.

Men doet Belydenis van een zeker Leerpunt, dat men volstrekt als valsch in zyn gemoed verwerpt; men is een Lid van een Genootschap, dat in dat byzondere Punt zo veel gewigts en aanbelangs stelt, dat het weigert iemand tot zyne Gemeenschap toetelaten, die daar aan zyne toestemming niet kan geeven; men sluit hem buiten, die het durft tegenspreeken; men zegt hem de Gemeenschap op. De heele waereld weet, dat dit punt een der Karakterizeerende Leerstukken van dat Genootschap is, in onderscheiding van de overige Protestantsche Genootschappen; men staat by de waereld te boek voor een Voorstander van dat gevoelen; men heeft 'er ten eenigen tyde Belydenis voor God en Menschen van gedaan, is 't niet met zo veele woorden, althans stilzwygende; men doet het dagelyksch, door Godsdienstige Gemeenschap met de Voorstanders van dat Leerpunt te houden; en op eene allerplegtigste wyze, zo dikwils men 't H. Avondmaal met hun viert; men oordeelt ondertusschen, dat voor hetzelve geenen grond in Gods Woord is te vinden; dat het daar meede strydt; dat het 'er volstrekt onbestaanbaar meede is; men verwerpt het als valsch; ja men ziet het zelfs aan als een stuk, dat voor de be-

vordering van Deugd en waere Godzaligheid, ten hoogsten schadelyk en nadeelig is: hoedanig de Voorstanders der algemeene genade, of eener algemeene Verlossing, door Jesus Kristus, noodzaakelyk schynen te moeten denken. Indien zulk eene handelwyze niet volstrekt onbestaanbaar is, met die Eerlykheid en Opregtigheid, die ons allen behoort te bezielen; indien dezelve niet lynregt strydt, met die Liefde tot de Waarheid, die Reden en Openbaring van ons vorderen, dan zal 'er niet ligt iets kunnen worden uitgedagt, 't welk men daar voor hebbe te houden. Dr Pereboom derhalven was verpligt geweest: gelyk ook allen, die de Leer der algemeene genade, in tegenoverstelling der absolute praedestinatie, gelooven, en leden der Gereformeerde Kerke deezer Landen zyn: verpligt zyn, zich van derzelver gemeenschap aftescheiden, zich by 'een ander Genootschap tevervoegen, of een nieuw Genootschap, indien hy met geen van dezelven zich, gemoeds halve, konde vereenigen, te helpen opregten. Dan zou hy braaf; edelmoedig, en eerlyk gehandeld hebben, en geen zweemsel van vermoeden geeven, van zich schuldig te hebben gemaakt, aan eene snoode Geveinsdheid, en doemwaardige Huichelary.

(*Het vervolg en slot hierna*.)

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thiery*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 351. *Den* 18 September 1769.

[*Dat men verpligt is* belydenis *van den Godsdienst te doen; zich by die* Gezindte *te vervoegen, wier* karakteriseerende *begrippen men toe stemt; dat niemand by eene* andere *zich mag vervoegen, op welke wyze, en onder welke voorwaarden ook; en, geduurende zyn Lidmaatschap by dezelve*, veranderende, *dezelve moet verlaaten*; enz. ter gelegenheid van het voorgevallene *met* Dr. Pereboom.]

Scire Deum & Christum *satis est, si mente parata*
In fidei semper flectimur obsequium.

Ex Epist. JO. HENR. URSINI, apud. Chr. A. Heumann.

(*Vervolg van* No. 350.)

Dit is een haatelyk gevolg, zal men zeggen. Ik staa het toe. Doch de vraag is niet, hoedanig het zelve is, maar de vraag is deeze, of het niet een regtmatig gevolg is. Ik kan niet anders zien. Die belydenis doet van zekere gevoelens, die hy niet gelooft, spreekt anders, dan hy denkt; hy handelt tegen de overtuiging van zyn geweeten; hy vertoont anders, dan hy is; hy huichelt met den Godsdienst; hy liegt; hy is overzulks geen eerlyk man. By gevolg kan niemand een eerlyk man zyn, die de absolute praedestinatie niet gelooft, en ondertus-

schen voor God en Menschen belydenis van dezelve doet. Men begrypt, men gevoelt zelfs, men is 'er in zyn hart van overtuigd, dat het niet wel gedaan is; dat het beter was gelaaten; dat het niet door den beugel kan; dat het zeer bezwaarlyk, ja onmogelyk, met eerlykheid en opregtheid is overeentebrengen. Wat dan? hoe dit te plooien en te schikken? hoe zal men 't maaken, om zichzelven gerust te stellen, en zyn geweeten den mond te stoppen, op dat het ons niet in 't aangezigt verwyte, dat wy, dus doende, uit het getal van alle eerlyke en opregte menschen verdienen uitgemonsterd, en onder het rampzalig uitschot van eerlooze guiten en snoode huichelaars geteld te worden? wat zal men doen? zal men de openbare belydenis van een Godsdienstig begrip, tegen de overtuiging zyns gemoeds, billyken, en met opregtheid en eerlykheid zoeken overeentebrengen? Neen! tot die goddeloosheid zal men niet ligt besluiten. Wat dan? Men zal zeggen, 't is waar, geen verstandig mensch, die weet wat eerlykheid en opregtheid vorderen, kan ooit onderneemen, zulk eene handelwyze te regtvaerdigen, hy moet, het zy hy wil of niet, dezelve noodzaakelyk, in zyn binnenste, afkeuren, verwerpen, en verfoeien. Dit doen wy. Wy hebben eenen innerlyken haat en afkeer van zulk eene snoodheid; wy sluiten de zulken, die goddeloos genoeg zyn, dingen te belyden, die ze niet gelooven, uit het getal van alle braave, deegelyke, en eerlyke menschen. Onze ziel heeft geene gemeenschap met zulke eerlooze en Godvergeetene guiten. Wy hebben, by onze aanneeming tot Leden van 't Hervormd Genootschap, van de absolute praedestinatie, geene belydenis gedaan; wy hebben niets beleden, dan 't geene wy van harte toest emden; wy hebben overzulks niet tegen de overtuiging van ons geweeten gehandeld; wy kunnen onszelven hierom gerust stellen, dat wy niets gedaan hebben, dan 't geene met eene strikte eerlykheid en opregtheid volkoomen bestaanbaar is, niet tegenstaande wy de algemeene genade, in tegenoverstelling der volstrekte voorbeschikking, geloofden, en ons lieten opschryven by 't Hervormd Genootschap deezer Landen, daar by bleeven,

en met hetzelve gemeenschap onderhielden, om dat wy nimmer van de absolute praedestinatie belydenis hebben gedaan.

Het zy zo, dat 'er dus met dit karakterizeerend Leerpunt by de Hervormden, ten eenigen tyde, gehandeld wordt: dat my niet staat te onderzoeken: dit voorondersteld zynde, meen ik echter, dat het onbestaanbaar is, met het Karakter van een' eerlyken man, om zich by dat Genootschap te vervoegen, daar byteblyven, en daar mede, op gezette tyden, door het onderhouden van 't H. Avondmaal, op eene plegtige wyze, Godsdienstige Gemeenschap te onderhouden, wanneer men de algemeene genade gelooft, en de absolute praedestinatie verwerpt. De reden is deeze. Een eerlyk man vertoont, buiten volstrekte noodzaakelykheid, nooit anders, dan hy is; inzonderheid niet in zaaken van den Godsdienst. Deeze is te heilig en eerwaardig, om, buiten volstrekte noodzaakelykheid, eenige andere uitwendige vertooningen, omtrent denzelven, te maaken, dan wy inwendig omtrent denzelven denken en gevoelen. Geene volstrekte noodzaakelykheid nu is 'er, in deeze vrye gewesten, om de waare meening zyns harte, omtrent dit punt, te smooren, of te verbergen, veel minder, om openlyk, tegen de overtuiging zyns gemoeds, ten deezen aanzien, anders te vertoonen, dan men is. Dit doet echter zulk een mensch, die de algemeene genade gelooft, en de absolute praedestinatie verwerpt. Daar mag, by de aanneeming tot Leden, omtrent dit punt, zo groote inschikkelykheid gebruikt worden, als men wil; de Leeraars of Opzienders der Hervormde Kerke mogen, ten eenigen tyde, zo verre gaan, dat zy iemand tot hunne Gemeenschap toelaaten, die openlyk de byzondere genade, en dus een gevoelen, 't welkeen karakterizeerend Leerpunt van dezelve is, tegenspreekt, afkeurt, en verwerpt; de Leeraars mogen ditdoen; zy mogen de zulken tot hunne gemeenschap toelaaten, dulden, en verdraagen, men vooronderstelle dit: (schoon men zulks naauwelyks vooronderstellen kan van eenigen Hervormd Kristenleeraar, die de Geloofsleuzen zyner Kerke bezwooren heeft, en daardoor de absolute praedestinatie als waaragtig beleeden, en zich onder de verpligting heeft gesteld, die te leeren,

te handhaven, en niemand tot zyne Gemeenschap toe te laaren, die dat karakterizeerend Punt niet gelooft, maar, als strydig met de Leer des Euangeliums, verwerpt, zo als de voorstanders der algemeene genade noodzaakelyk doen:) men vooronderstelle, dat eenig Hervormd Leeraar in zo verre tegen zynen Eed en Pligt aangaat: waar van wy echter niemand beschuldigen willen: dat hy, by de aanneeming tot Leden zyner Gemeente, de volstrekte voorbeschikking niet vordert; dat hy niemand, om 't verwerpen dier Leere, uit zyne Gemeenschap sluit. Zulk een echter stemt stilzwygende die Leer toe; hy schuilt, door een Lid dier Kerke te zyn, onder eene Gemeente, die van dat punt belydenis doet, hy staat daar voor te boek; heel de waereld, uitgezonderd eenige weinigen, die van de Waare meening zyns harte kennishebben, ziet hem aan voor eene begunstiger en voorstander dier Leere; hy verbergt, of verzwygt, hier door niet slegts de waare overtuiging zyns gemoeds; maar vertoont ook openlyk anders, dan hy is; en handelt dus strydig met de deugd van Opregtheid, welke verbiedt, dat men niet slegts strydig met de waare meening zyns harte nimmerspreekt; maar ook, dat men nooit anders vertoont, dan men is; ja zelfs, dat men buiten noodzakelykheid de waare overtuiging zyns harte, inzonderheid in zaaken van den Godsdienst, nimmer verbergt. Het zy iemand derhalven by zyne aanneeming tot Lid der Gereformeerde Kerke de absote praedestenatie beleden heeft, het zy hy daar van geene belydenis deedt, hy kan in beide gevallen, wanneer hy die Leer in zyn hart verwerpt, en de algemeene genade gelooft, behoudens het karakter eens eerlyken mans, geen Lid van dezelve worden, of blyven. In 't eerste geval is hy een godvergeten leugenaar, en een snood meineedig mensch; in 't tweede is hy zulk een eigenlyk niet openlyk, 't is waar; doch echter op eene bedekte wyze; hy beleedt eene Leer, die hy verwerpt; of vertoont een voorstander en begunstiger van een gevoelen te zyn, 't welk hy in zyn gemoed, als valsch en strydig met de waarheid, veroordeelt; hy liegt niet met den mond; maar met de daad.

Men zal, om dit haatelyk gevolg te ontduiken, hier verder tegen aanvoeren, dat het by de waereld bekend is, dat 'er duizenden tot het Hervormd Genootschap be-

hooren, die de volstrekste voorbeschikking niet gelooven, maar voorstanders der algemeene genade, in tegenoverstelling dier leere, zyn, en, by gevolg, de waereld niet langer gelooft, dat alle deszelfs Leden de absolute praedestinatie zyn toegedaan. Waarom de voorstandersder algemeene genade, schoon zy Leden van de Gereformeerde Kerke zyn, geene valsche vertooning maaken, dewyl dit, by allen, die den staat dier Kerke kennen, bekend is. Op deeze tegenbedenknig hebbe men te antwoorden, (voorondersteld zynde, dat dit waaragtig is,) dat onze bedenkingen haare volle kragt behouden, zo lang de absolute praedestinatie gehouden wordt voor een' karakterizeerend Leerpunt der Hervormde Kerke, en derzelver Leeraars hetzelve moeten bezweeren, en zich verbinden, hetzelve te leeren, te handhaven, en allen van hunne Gemeenschap uit te sluiten, die dat Punt, als valsch en strydig met het Euangelie, verwerpen. Al het welk nog tegenwoordig in dezelve plaats heeft. Zo lang dit Leerpunt dusdanig wordt aangemerkt, kan, om gemelde redenen, een voorstander der algemeene genade zich niet met die Kerk vereenigen, dewyl hy, het zy openlyk, het zy bedektelyk, zyne toestemming aan eene Leer moet geeven, die hy in zyn gemoed verwerpt. Of 'er één of duizend zyn, die dit doen, maakt geen onderscheid, als alleen, dat, hoe grooter het getal der zulken is, hoe grooter meenigte van eerlooze menschen tot die Kerkgemeenschap behooren.

Men zal mogelyk het nog niet opgeeven, maar om deeze handelwyze te billyken, en zich zelven gerust te stellen, dat men, schoon de algemeene genade geloovende, als men de absolute praedestinatie maar niet openlyk, met zo veele woorden, genoodzaakt wordt te belyden, behoudens het karakter eens eerlyk man, wel een Lid by de Hervormden deezer Landen kan zyn, men zal zeggen, alle bekende Genootschappen hebben iets, waar aan men zyne toestemming, het zy met zo veele woorden, het zy stilzwygende, moet geeven, zal men tot hunne Gemeenschap toegelaaten worden. Het zy zo, dit willen wy thans niet beslissen. Schoon het zeker is, dat de Verdraagzaamheid omtrent bespiegelende Leerpunten, by het een Genootschap veel grooter is, dan

by het ander. Laat het zo zyn, dit bewyst niets tegen ons. Wy beweeren alleen, dat een eerlyk man niet alleen geene belydenis mag doen van eenig godsdienstig Gevoelen, dat hy niet gelooft, maar ook nimmer zich by zulk eene Kerkgemeenschap vervoegen, wier karakterizeerende Leerpunten hy verwerpt, en strydig met de Waarheid oordeelt te zyn. Zyn 'er Genootschappen, die niets meer vorderen, dan de oude Apostolische Belydenis, *dat Jesus is de Kristus, de Zoon des Levendigen Gods*. Alle Kristenen, die dit van harte gelooven: zonder welk Geloof men geen Kristen kan zyn: kunnen zich by zulk een Genootschap vervoegen, hoedanig zy ook over andere Punten mogen denken. Maar die met deeze Belydenis niet te vrede zyn, die nog eene meenigte van Geloofsartikelen hebben, die de Leeraars moeten bezweeren, en daar door, als eerlyke luiden, zich verpligt rekenen, dezelven te leeren, te handhaven, en voor te staan, deezen mogen geene stap verder gaan, dan hunne vrywillige verbintenis toelaat, in 't aanneemen der Leden tot hunne Kerkgemeenschap; en niemand, behoudens een eerlyk man, kan een Lid van zulk een Genootschap zyn, dan die de byzondere Geloofsleuzen van het zelve toestemt. Kan hy dit niet doen, keurt hy eenig byzonder karakterizeerend Punt, uitdrukkelyk in die Geloofsleuzen vervat, af, verwerpt hy het zelve als valsch, (hoedanig een voorstander der algemeene genade, ten opzigte der volstrekte voorbeschikking doet, dat een karakterizeerend Leerpunt der Gereformeerde Kerke is,) doet hy dit, en vervoegt hy zich by zulk een Genootschap, hy vertoont anders, dan hy is; hy handelt niet opregt; hy is geen eerlyk man. Hy mag 'er zich niet by vervoegen, onder welke draaijeryen ook; hy mag 'er niet by blyven; hy moet 'er zich van afzonderen, zo lang de Formulieren gehandhaafd worden, of zo lang 'er Formulieren zyn, die de Leeraars moeten bezweeren; hy moet zich naar elders begeeven, en een Lid worden van zulk een Genootschap, daar hy geene andere Belydenis verpligt is te doen, dan die hy in gemoed kan doen, en waar voor hy ten allen tyde veilig mag uitkoomen, zonder dat hy de waare meening zyns harte, in 't allerminste, verpligt is, te verbergen, om een Lid van hetzelve te blyven.

Die dus handelt, handelt eerlyk. Onze Godsdienst verbiedt niet alleen allen meineed, leugen en bedrog, alle geveinsdheid, huichelaary en valsche vertooningen; maar vordert ook, dat wy bedenken en betragten, *all' wat waeragtig, all' wat eerlyk, all' wat regtvaerdig, all' wat rein, all' wat lieflyk is, en all' wat wel luidt*; kortom, dat een ieder getrouw zy aan zyn geweeten, en altoos bestendig tragte, eene onergerlyke conscientie te hebben, voor God, en de Menschen.

Schoon Dr. PEREBOOM, myns oordeels, zo strydig met deeze eerste en onbetwistbaare gronden van onzen Godsdienst heeft gehandeld, door een Lid van 't Hervormde Genootschap deezer Landen te blyven, terwyl by het karakterizeerend Leerpunt dier Kerke, de volstrekte voorbeschikking, verwierp, en de algemeene genoegdoening, integenoverstelling dier Leere, geloofde, dat hy onmogelyk te verdedigen is, die Heer heeft echter braaf, eerlyk, en, in alle opzigten, overeenkomstig met zynen pligt gehandeld, toen hy weigerde, over zynen Zoon, als *Vader*, by den *Doop* te staan, dewyl hy dan eene belofte zou hebben moeten doen, die hy, behoudens een eerlyk man, niet kon volbrengen, en zich dus aan eenen vervloekten meineed hebben schuldig gemaakt.

Schoon dit edelmoedig besluit des Doctors allen lof verdient, en hy in dit geval getoond heeft, een eerlyk man te zyn, zo zie ik echter geene inogelykheid, om zyn gehouden gedrag goed te maken ten opzigte van de *Commissie*, om aan anderen dit werk optedragen van over zyn Kind, als *Getuigen*, by den *Doop* te staan. Hy vindt niet goed, zyn Kind in de Leer der Gereformeerde Kerke op te voeden, om dat hy de absolute praedestinatie niet, maar de algemeene genade, gelooft; hy kan het daarom van zyn geweten nier verkrygen, zulks te belooven; hy doet eerlyk; hy handelt edelmoedig; doch hy kan, om diezelfde redenen, ook niet willen, dat zyn kind in die Leer opgevoed worde; hy verpligt echter de Getuigen, om zulks voor hem te doen; dit moet hy verhinderen en dwarsboomen, zal hy een eerlyk man zyn; hy doet anderen zweeren, om iets te doen, dat hy niet wil, dat zy zullen doen. Hoe is 't mogelyk, dat men ie-

mand kan verzoeken, eenen eed te doen, dien men te gelyk hoopt en wenscht, dat niet gehouden worde. Wy zien 't echter in dit geval. Voorwaar eene wonderlyke handelwyze! Zou men hier uit niet moeten besluiten, dat het staan van Getuigen over een Kind, by den Doop, in plaatze der Ouderen, van sommigen wordt aangemerkt, als een Compliment, of pligtpleeging, die men aan zyne goede vrienden doet, om hun plaisier te doen. Doch hoe komen Complimenten in den Godsdienst te pas? Dit luidt waarlyk vreemd. Wat moeten de vyanden van onzen schoonen en redelyken Godsdienst uit dergelyke handelingen der Kristenen niet denken?

De Brief is reeds te wyd uitgedyd, hier over meer aankingen te maken. Ik moet afbreeken. Ik heb u myne gedagten over het voorgevallene, met deezen Heer, medegedeeld, en vrymoedig dezelven geuit; hoe ik daar over denk; wat ik meen, dat in hem te berispen valt, en wat 'er lofwaardig in zyne handelwyze gevonden wordt. Als gy denzelven eene plaats in uw werk geeft, dan zal hy die nuttigheid kunnen hebben, dat uw Leezers aanleiding krygen, om op zulke Punten te denken, die zekerlyk van veel gewigts zyn, om dat zy ten onderwerpe hebben, wat met eerlykheid bestaanbaar is, en wat daar mede strydt. Een stuk van oneindigen aanbelang, omdat, welke denkbeelden men van den Godsdienst, omtrent veelvuldige Punten, ook moge, hebben, dit vast staat, en van ieder Kristen moet erkend, en, van harte, toegestaan worden, dat men een eerlyk man moet zyn, zal men een goed Kristen weezen.

Ik ben, enz.

H.... 27 Augustus 1769.

UW Dienstwillige Dr.

REGTDOORZEE

De Denker.

N°. 352. *Den* 25 September 1769.

[*De* Huizelyke Vreede *in 't algemeen, en inzonderheid die der* Echtgenooten, *aangepreezen*.]

Felices ter & amplius
Quos interrupta copula; nec malis
Divulsus querimoniis
Suprema citius solvet amor die.

HORATIUS.

Volgens belofte(*) geef ik heden een gedeelte van de Verhandeling, over den *Huizelyken Vreede*, zo als ik die ontving, uitgenoomen dat ik eenige weinige veranderingen, meest de spelling betreffende, in dezelve gemaakt heb; daar deszelfs Zender my vryheid toe gaf; zullende het overige van dezelve over agt dagen plaatzen. Zy is van dezelfde hand, als de Verhandeling, overgenoomen uit de Natuurlyke Historie van *Guiana*, door den Heer *Bancoft*, voor eenige weeken(†), van ons, medegedeeld. Voor welke eene Spreuk uit *Virgilius*

(*) No. 349.
(†) No. 343 en 344.

is geplaatst, waarin *norint*, in plaats van *novint*, moet geleezen worden.

Heer Denker!

Het is ongeloof baar, hoe menig kwaad Huishouden men vindt, tusschen Man en Vrouw, tusschen Ouders en Kinders, tusschen Broeders en Zusters, en andere te saamen woonende menschen; en het is niettemin eene allerzekerste zaak, dat niets voor deezer aller welzyn nadeeliger is, dan geduurige Twist en Tweedragt.

Indien men de gewoone bepaling, die men van 't Huwelyk geeft, maar inziet, zo wordt men straks gewaar, dat de Eensgezindheid tusschen de eerstgenoemden, tusschen Man en Vrouw, allernoodzaakelykst is. Want brengt het Huwelyk eene onscheidbaare saamenleving met zich, dan is het ontwyffelbaar, dat de Eendragt daaraan het meeste genoegen geeven moet; en dit is even toepasselyk op allerleye Huis- en Lot-genooten, naardien de saamenleving tusschen deezen, even als tusschen Man en Vrouw, de geneugte, of het verdriet, daarvan uitmaakt.

Hun lot zynde, om de reis, door deeze waereld, te saamen afteleggen, zo hangt het van hunne Eensgezindheid, en Inschikkelykheid, omtrent elkanders gebreken, voor het grootste gedeelte af, of die reis aangenaam en vermaakelyk, dan of die verdrietig, en moeielyk, valt. Want eene kwaalyk bestuurde drift, hoofdigheid, of kreegelheid van aart, zal het pad, dat zy bewandelen, met oneindig veele doornen en distelen bezetten; daar aan den anderen kant een zagte, vergenoegde, en toegeevende imborst, den weg gemakkelyk,

en aangenaam, zal maaken, en als een' geduurigen zonneschyn, op de paden dier wandelaars, verspreiden.

De noodzaakelykheid van zulke huisselyke Eensgezindheid is ook zeer groot, met opzigt tot het waarneemen der wederzydsche pligten. Geduurige harrewarreryen in de huisgezinnen verzwakken toch langzaamerhand, zo zy niet geheel uitroeijen, deze goedwillige geneigdheden, welken de grondslagen zyn, van de deugdsbetragting, in die saamenleeving.

Wanneer de vlam van genegenheid dagelyks verdoofd wordt, door de dampen van een kwaad humeur en gekyf, wat is daar van anders te verwagten, dan dat die op het laatst geheel uitgedoofd zal worden? Of, zo die nog blyft branden, met welk genoegen kunnen de aangenaame pligten van het huishoudelyke leven, midden in die dagelyksche en eindelooze twisten en oneenigheden, volbragt worden? Welke hartelyke saamen-voeging van zulke luiden, om hun gemeen welzyn, hun onderling geluk, te verzorgen en te bewerken, om weêrkeerig elkanderen, in alle gevallen, hulp en bystand te bieden, kan daar door verwagt worden? Hoe kunnen zulke huisgezinnen eenstemmig, en met te saamengevoegde harten, hunne zo noodzaakelyke Godsdienstpligten, met de vereischte liefde verrigten, en zich te saamen, voor het vreedelievend en liefderyk Opperweezen, behoorlyk nederbuigen.

Het is dus niet te verwonderen, dat zulken, welken in aanhoudende onrust en gekyf, met elkanderen, leeven, alle zorg voor 't welvaaren hunner huisgezinnen, alle nadenken daaromtrent, laaten vaaren; zich overgeeven aan onregelmaatige en zondige plaisieren, welken zy buiten 's huis gaan zoeken; daarmede tragten te vergoeden dat

genoegen, 't geen zy binnen 's huis niet kunnen genieten. Want hy, die, in plaats van weêrkeerig, op zyne vriendelykheden, de baarblykste tekenen van eene vurige liefde en hoogagting te ontvangen, niets ontmoet, dan een knorrig, kreegelig, en kwaadaartig onthaal, waartoe hy geene de minste aanleiding heeft gegeeven, en onder deezen last niet als verzinkt, of dien afwerpt, deeze moet, of iemand zyn zonder aandoening, of met eene ongewoone grootmoedigheid zyn bezield.

Beschouwt men, aan den anderen kant, de voordeelen, welken de huisselyke Eensgezindheid met zich brengt, zo zal men bevinden, dat die de weêrkeerige liefde, tusschen huisgenooten, bevestigt, aan doet groeien, en de pligten, jegens elkanderen, met genoegen doet verrigten. Zorgvuldig toch legt een ieder 'er zich dan op toe, dit kleene Genootschap, waaronder hy behoort, te bevoordeelen, naardien hy, daaruit, alles wat hem genoegen geeven kan, mede op zyne beurt trekt. Hy wordt, door dit streelende vooruitzigt, bezield; dat hy de voordeelen, door zyne naarstigheid en vlyt daar aan toegebragt, zal deelen, met die geenen, voor welken hy de diepste hoogagting voedt. Hy wordt, door deeze sterke dryfveer, van zich daar door by zyne geliefste en hoogstgeagte vrienden hooggeagt, en teder bemind te zien, alleen verzekerd van met dankbaarheid en liefde, van hunnen kant, beloond te zullen worden. Dit doet hem gewillig, de moeielyke onderneemingen, tot hun voordeel, op zich neemen, terwyl hy daar toe wordt ondersteund, door eene opregte en tedere bezorgdheid voor hun welzyn. Wat zal toch, een braaf mensch niet doen, ten nutte van die geenen, met welken hy

in onafgebrookene eensgezindheid heeft geleefd, en die langen tyd zyn deelgenoot, in de aandoenlykste geneugten van het menschelyk leven, is geweest.

Heeft iemand Kinderen, zo veel te noodzakelyker wordt de Eensgezindheid tusschen de Ouders. By der Hoofden oneenigheid verliest het geheele huisgezin altyd. Aanhoudende twist, tusschen de Ouders, maakt hen weinig gesteld, tot den behoorlyken aandagt op de opvoeding hunner kinderen; zy worden, door hunne veelvuldige knibbelaryen, somtys zelfs over niets waardige zaaken, van dien grooten pligt afgeleid. En welke goede uitslag is 'er te hoopen, daar alleen, om tegen te spreeken, (een grondregel, die noodzakelyk in zulke huishoudingen plaats krygt,) of ook uit styfhoofdigheid, in het aankleeven van zyne eigene begrippen, de een die grondbeginsels, welken de andere, met alle magt, in de gemoederen der kinderen zoekt in te planten, met den zelfden yver, daar uit tragt uit te roeijen? Het geen de een door de vingeren zal zien, wil de ander gestraft hebben. Dus worden, door het oeffenen van eene tegenstrydige magt der ouderen, deeze nadeelige gevolgen veroorzaakt, dat de kinderlyke hoogagting en eerbied, den Ouderen verschuldigd, weg raakt, of, op zyn best, dat de kinderen den eenen der Ouderen, als eenen verstandigen en wyzen bestuurder hunner daaden, als hunnen vriend, en den anderen als eenen onredelyken dwingeland, en als hunnen vyand, aanzien.

Indien echter deeze oneenigheid van Ouderen zo verre bedwongen wordt, dat zy zich vereenigen, in de op voedingder kinderen gade te staan,

zullen hunne Lessen, zonder zelven een goed voorbeeld te geeven, wel van eenigen invloed, op de gemoederen der kinderen, zyn? Met welken nadruk kunnen zy de broederlyke liefde, hoe de weêrkeerige beoeffening van goedwilligheid, en vriendelyke inschikkelykheid, hun aanpryzen, daar zy dagelyks hunne daar mede strydende driften in volgen; en te saamen in oneenigheid, gekyf, haat, en vyandschappen, leeven? De Preek van zulke Leeraars zal meestal deeze uitwerking hebben, dat der Leerlingen redelyke smaak bedorven, en de betragting van die voorgestelde pligten geheel uit het oog verlooren raakt. Daar; in het tegsnovergestelde geval, de kinderen, zo een beminnelyk patroon van liefde en eensgezindheid altyd voor zich hebbende, 't geen hen ontwyffelbaar moet trekken, ongevoelig gelyksoortige geschiktheden van geest, en evengelyke zeden, verkrygen en aanneemen; terwyl ook de eensgezindheid der Ouderen de genegenheid voor hunne kinderen sterker maakt, en hen aangespoort, om gelykerhand, en met vereende kragten en verstand, derzelver welzyn te bevorderen. De kinderen houden dan derzelver oordeel voor een' stelregel; hunne raadgeevingen worden met eerbied aangenoomen; zy worden, de een om den anderen, geagt en geliefd; en brengen hunne kinderen op eenen gemakkelyken en aangenaamen weg, om in hunne rypere jaaren insgelyks te volgen. In 't kort, zy maaken goede en deugdzaame burgers, voor de maatschappy; want alle byzonder huisgezin is eene school, waar de gronden van deugd, of ondeugd, gelegd worden; aldaar worden onze karakters gevormd; wennen wy ons daar een kreegel of kwaadaartig humeur aan, wy zullen

ras eene hebbelykheid van toorn, en andere dergelyke ondeugden verkreegen hebben, met welke wy behebt op het toneel der waereld verschynen; daar in tegendeel verdraagzaamheid, zagtzinnigheid, en goedwilligheid, in onze harten de beminnelykste aandoeningen zullen verwekken; ons eenen ieder, als onzen broeder, doen aanzien, en denzelven met opregtheid, vriendelykheid, en edelmoedigheid, doen behandelen; want, gelyk het ongemeen zeldzaam is, dat die hunne vrienden, en die van hun afhangen, met toegenegenheid en liefde behandelen, tegen andere menschen zich onregtvaardig, trouweloos, en als onderdrukkers van dezelven gedraagen, zo is het ook eene ongewoone zaak, dat die in hun karakter zich openbaaren, als beleefde en goedaartige menschen, tegen hunne eigene huisgenooten knorrig en kwaadaartig zyn. Men vat toch terstond voor iemand, welke in zyn huis zich naar vereisch gedraagt, een voordeelig gevoelen op, en men raakt ligt overgehaald, om zo iemand in zynen dienst te gebruiken, of tot vriend te neemen; ten minsten veel eer, dan iemand van een tegenovergesteld karakter.

En wat is 'er toch zekerder weg, om de waare geneugtens van een huishoudelyk leven te genieten, dan de Eensgezindheid tusschen die, welken leden van een en hetzelfde huisgezin zyn? Eene tekening naar het leven geschetst, van de woonplaats van oneenigheid en gekyf, waarin de woeling van de inwoonders, van zulk een ongelukkig huisgezin, wel uitgedrukt is, zal daar van het zekerste bewys geeven. Want hoe maakt elk moeielyk voorval, in zulk een huisgezin, de gemoederen van hunnen stel, en verwekt, in

de uiterlyke houding, eene sombere knorrigheid, of eene heftige gevoeligheid; de allergrootste beuzeling maakt dezelven geheel onbekwaam, om de vermaaken des levens te genieten. Te vergeefs vindt men op de tafels, van zulke luiden, den overvloed; te vergeefs heerschen in hunne huizen de goede smaak, en netheid, in huiscieraaden; te vergeefs, zyn ze gekleed in het allerkostelykste gewaad; alles is vergeefs, zonder dit, om eenig weezenlyk genoegen te hebben. Hunne ontstookene driften, gelyk door de geelzugt bedurvene oogen, doen elk voorwerp, rondsom hen, de natuurlyke koleur verliezen. Zy zyn buiten slaat, om met smaak het allerkostbaarste onthaal te nuttigen, of om genot te hebben, van de allerverrukkelykste vertooningen, even als een mensch, wiens eetlust geheel is vergaan, en wiens denkenskragt door eene raazende koorts verwilderd is.

(*Het vervolg heden over agt dagen*.)

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg* Middelburg P. *Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*. Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 353. *Den* 2 October 1769.

[*De* Huizelyke Vreede *in 't algemeen, en inzonderheid die der* Echtgenooten, *aangepreezen*.]

Zalich is het vreedtzaam *huis*,
Daar geen twist in wordt gevonden,
Maar daar de eendracht *ongeschonden*,
Wordt hewaart. ---

CLAAS BRUIN.

(*Vervolg en slot van No.* 352.)

Waar van daan toch komt het, dat men zo dikwyls bevindt, dat de geenen, welken uiterlyk schynen in hun eigen huis alles te kunnen erlangen, dat hun eenig genoegen geeven kan, altyd buiten 's huis dat gaan zoeken; van de eene soort van vermaak en uitspanning tot de andere over-

gaande, en nooit zo onvergenoegd en rusteloos zynde, dan wanneer zy een uur t'huis alleen moeten doorbrengen? Het is zeker, omdat, of hunne eigene kwaalyk bestuurde driften, en onverstandige geaartheid, of die van zulke persoonen, waarmede zy verbonden zyn, omtegaan, hun niet toelaaten, te genieten die stille en hartaandoenende geneugtens van het huishoudelyke leven. Want voor hem, die gezegend is met een teder gevoelend hart, en zo gelukkig is geweest, om verbintenissen, die hem het leven aangenaam maaken, te hebben aangegaan, zal zyn eigen huis altyd het vermaakelykst verblyf zyn, en hy zal daar de weezenlykste en duurzaamste vermaaken genieten. Beziet maar eens de laagste Hutten, daar Vreede en Liefde hunnen Zetel gevestigd hebben; let op het ongemaakt genoegen, 't geen in derzelver eenvoudigen ommegang, midden in hunne geringe omstandigheden, gevonden wordt; hoort in hoe onopgesmukte taal zy de vergenoegdheid en vreugde van hunne harten uitdrukken; ziet hoe goedwillig zy malkanderen duizend van verpligtende beleefdheden en liefderyke diensten bewyzen; met welk een genoegen zitten zy te saamen neder aan hun eenvoudig en gering, doch gezond, middagmaal; met welke ongeveinsde dankbaarheid, en aandoening van vreugde, vereenigen zy zich in hunne Godsdienstige oeffeningen, zo vuurig voor elkanderen, als voor zichzelven, de gunsten des Hemels, van hunnen gemeenen Vader, afsmeekende. Houdt u maar een weinig op in zulk een gelukkig huisgezin, en leert de onschatbaare waardye, en uitmuntenheid van den Vreede en Liefde.

Daar de harten dus vereenigd zyn, door den sterksten band van weêrkeerige liefde, en die liefde zich vertoont in het aanhoudend bewyzen van allerleye liefdepligten, daar is zeker de Zetel van geluk en genoegen; en daar zal men bestendiger voldoening vinden, dan op de woelige en luidrugtige toneelen van bezigheid en tydverdryf.

Die geen, welke gewoon is aan de aangenaame en stille vermaaken van een huisselyk leven, kan aan de echte zoonen van iedele eerzugt, aan de slaven van ongeregelde wellusten, en aan de slachtoffers van smaak en gewoonte, derzelver ingebeelde vermaaken overlaaten, en met volle toestemming zyns harte zeggen: *ik heb genoeg*.

Beschouwt, zo gy het door de ondervinding bewaarheid wilt zien, de beide huisgezinnen van CRASSUS en ARISTUS. *Crassus*, tot over de ooren toe in de rykdommen begraaven, trouwt eene Vrouw, die niet minder gezegend is, met ty delyke bezittingen; beiden éénige kinderen geweest zynde, zynze in hunne jeugd niet veel tot verdraagzaamheid van humeur gewend: als men geld heeft, kan men alles krygen, en vleiers ontbreeken zulken nooit: op beider zedelyk gedrag was echter nooit te zeggen geweest. Beiden van een goed gedeelte van verwaandheid voorzien, beginnen zy de saamenleving, welke wel ras, nadat de eerste driften voorby waaren, zeer onrustig wordt. De Vrouw, die gewend was, als Vryster, door *Crassus* op de kniën gediend te worden, en te vooren altyd haaren zin hadt gehad, wil dat dit nog bestendig zo blyve, en als *Crassus* eens een' ouden goeden vriend gaat bezoeken, of by zich krygt, wordt hy altyd, als hy te huis

komt, of die vriend vertrokken is, en hy zyne Vrouw eens zoenen wil, scherp en bits bejegend, dat hy altyd van de Vrouw afloopt, zonder haar te vraagen, of zy ook liever eenig ander divertissement nam; *Crassus* ook geen tegenspreeken gewoon zynde, knort wederom. Zie daar het vuur van Tweedragt ontstooken. Die geen, die te vooren zyne Vryster naar de oogen zag, wil nu somtyds niets meer voor haar uit den weg zetten, of haar toereiken; en in plaats van zyne Vrouw gezelschap te houden, loopt *Crassus* dagelyks van huis; *hy wil niet door een Wyf gedwongen zyn*. Maar nu zal het beter gaan, de Vrouw wordt zwanger, en bevalt van een' *Zoon*. Een Zoon is al wat men wenschen kan. 't Betert evenwel niet. De onaangenaamheid van 't Kind te hooren schreeuwen, 't geen de Vrouw tegens gewoonte, en ofschoon zy zo ryk zyn, zelve behandelt, dryft *Crassus* nog meer het huis uit; want de kreegelheid reeds zo verre daar in huis heerscht, dat de Vrouw den Man geen goed woord meer wil geeven, maar hem dagelyks zyn uitloopen op zyn brood geeft; ja dat men dagelyks over elke beuzeling knort. Het Kind wordt grooter, en beiden 'er even veel over willende te zeggen hebben, onder voorgeeven, dat ieder hunner het Kind teder bemint, stampen zy hem, ieder hunne byzondere begrippen in, die veelal tegenstrydig zyn; ja, als het kwaad water is, zal de een iets verbieden, omdat de ander het geboden heeft. Ondertusschen komt *Crassus* uit die Gezelschappen wel eens met een knip te huis; 't geen de Vrouw, die altyd met den jongen alleen zit, nog moeielyker maakt, en doet haar somtyds haaren

Man, met den eernaam van *dronken zwyn* betitelen. Dit hoort de jonge Heer; wien de Moeder ook wel eens zegt: ‘Jonge, als ik u niet had, zo zat ik altyd moeder ziel alleen, want Vader is altyd aan den Wind’. Dit heeft dit gevolg, dat de Jonge alle agting voor Vader verliest, en somtyds denzelven assurant bejegend; waar in Moeder, die toch *Crassus* niet zetten kan, hem styft, door *Crassus* ongelyk te geeven. En terwyl Moeder mal met den Jongen is, en hem all' wat hy wil toelaat, ja somtyds de zakken vol gelds geeft, is hy op zyn vyftiende jaar reeds een Ligtmis. Nu wilden Vader en Moeder wel te saamen spannen, om hem te verbeteren; maar 't is te laat. Zy hebben door hunne Oneenigheden en Kreegelheid Elkanderen en hunnen Zoon bedorven.

Aristus, die, zyne Ouders vroeg verlooren hebbende, dan hier, dan daar, gezworven heeft, komt eindelyk, na veel sukkelens, tot een' Styl, en maakt door naarstigheid vorderingen in de Negotie. Hy trouwt eene Vrouw, die eenen mooijen stuiver bezit, doch door haare Ouders, tegen den zin van haare Vrienden, in de groote waereld was opgevoed. In 't begin van haar Huwelyk ging men dikmaalen te gast, en ontvong men menschen aan huis, en was by alle plaisierpartytjes. Dit koste te veel gelds, en *Aristus* zag, dat dit niet konde duuren. Hy spreekt daar over zyne Vrouw in alle zagtzinnigheid aan, en doet haar begrypen, dat hy daar door zyne Negotie, en zy haar Huishouden, 't geen met een Kind stondt vermeerderd te worden, verwaarloosde. Zy, van een zagt humeur, stuift niet op; maar laat de lip wat hangen, dat zy van de gastmaalen en plai-

siertjes zou moeten afstaan; en zegt alleen, gy zult immers uw *kransje*, dat tweemaal, in den winter, rondgaat, wel aanhouden; de Vrouwen mogen die dan ook geen plaisiertje hebben. *Aristus* toont, dat hy, met vyf goede vrienden, den avond met een praatje doorbrengt, en dat men dan, op een stuk kaas en brood, tot elf uuren by malkanderen blyft; doch voegt 'er by, dat hy dit gezelschap ook wel wil laaten; 't geen echter de Vrouw niet onredelyk genoeg is, te vergen; beloovende *Aristus*, zo dikwyls zy wil, in 't gezelschap van goede vrienden, onder welken geene kostbaare Gastmaalen gehouden worden, met haar te zullen gaan, als hy zyne Negotie zaaken heeft afgedaan. Men komt hierin terstond overéén; en de Vrouw blyft met den Man, terwyl zy op 't laatst van de zwangerheid loopt, naarstig te huis. Het jonggebooren Dogtertje is de liefde en de lust van beide Ouders; en de Vrienden, die aan huis komen, weeten niet uittedrukken, hoe aangenaam het is, Vader en Moeder, als om stryd, te zien arbeiden, om het Kind te bezorgen. Hoe meer het Huisgezin vergroot, hoe meer men de Ouders byéén vindt, en hun kroost rondsom hen. Somtyds heeft de Vader 'er twee op de kniën, terwyl 'er één by hem met die staat te speelen. De zorg en liefde van den Man voor de Vrouw, en weêrkeerig van de Vrouw tot den Man, leveren de aangenaamste, doch somtyds de droevigste vertoning uit. Wanneer een van beiden zich maar onpasselyk bevindt, is den anderen de waereld te naauw; en deeze onderlinge Liefde der Ouderen doet ook de Kinderen elkanderen hartelyk liefhebben. De Ouders hebben alle liefde van hunne Kin-

deren, en terwyl deezen de tederste zorg voor hun Kroost draagen, worden daar door van jongs af aan de begrippen van de natuurlyke verpligting aan God en den Evenmensch, en wyders de gronden van den Kristelyken Godsdienst ingeboezemd, vooral de Liefde, de grondslag van alles. Eene hartelyke gemeenzaamheid tusschen Ouders en Kinderen, zonder dat daar door den eerbied gekwest wordt, of in 't allerminste verminderd, heerscht in dat huis; 't geen de Kinderen kunnen denken, den Ouderen aangenaam te zullen zyn, wordt ongevergd door hun gedaan; 't geen de een den Kinderen gebiedt, keurt de ander altyd goed; en nimmer behoeft de Moeder de Kinderen tot hunnen pligt te brengen, door het dreigement, *ik zal 't uw' Vader zeggen*; beider ontzag is even groot. Kortom, Vreede, Eensgezindheid, en Liefde, zyn de gewoone deugden, die in dit Huisgezin geoeffend worden, terwyl *Aristus* door zynen bescheiden handel, met zyne medemenschen, in zyne zaaken merkelyke vorderingen maakt, zo dat hy, onder 's Hemels zegen, zyn vyftal Kinderen eenen goeden Stuiver zal kunnen nalaaten; die, zo 't toeschynt, daar van een even goed gebruik zullen maaken, als hunne braave Ouders, welken hen tot goede, vreedzaame, en Godsdienstige Burgers, door hun allerloffelykst voorbeeld, gevormd hebben.

Ik vlei my, wanneer gy deezen Brief, of Verhandeling, eene plaats, in uw weekelyksch Werk, geeft: dat ik vriendelyk verzoek: dat uwe Leezers duidelyk zullen bemerken, dat de *Huizelyke Vreede* niet alleen eene der gewenschte zaaken in dit leven is; maar ook, dat wy, zonder denzel-

ven, uit all' ons vermogen, natejaagen, ons op deeze waereld noodzaakelyk een ongelukkig leven berokkenen; en daarenboven ons, door dat verzuim, schuldig maaken aan zulke snoode gebreken, en verfoeijelyke handelingen, waardoor wy onmogelyk in de Liefde, Gunst en Genegenheid van God, of zelfs van eenig degelyk mensch kunnen deelen, maar noodzaakelyk niets dan derzelver haat, afkeer, en verontwaardiging, hebben te wagten, en vroeg of laat, dezelven tot ons eigen verdriet, hartzeer, en allerdroevigst naberouw, gewisselyk zullen ondervinden.

Ik ben,

Heer DENKER!

Uw toegenegen Leezer, A.M.

De *Aanspraak*, van den Heer T. aan *Nederland*, by gelegenheid, dat de beroemde PAOLI, binnen deszelts muuren, met minzaame ontmoeting, en gulle onthaaling, werdt bejegend, zal ik heden over agt dagen plaatzen.

De Denker.

N°. 354. *Den* 9 October 1769.

[*Aanspraak aan* Nederland, *by gelegenheid, dat de beroemde* Veldheer der Korsen, Pascal Paoli *eenigen tyd, op zyne reis naar* Engeland, *in* Holland *zich ophield*.]

-- Ferte haec, & dicite lectos
Dardaniae venisse Duces --

VIRGILIUS.

Zo hebt gy dan, herbergzaam NEDERLAND! den beroemden PAOLI, binnen uwe muuren, ontvangen; daar hy, verlaaten van de zynen, en gedrongen door de overmagt zyner vyanden, zyn eigen Vaderland vaarwel gezegd heeft, en de Vryheid by die geenen zoekt, welken dezelve duur gekogt hebben, en met alle hunne magt bewaaren.

Gy tragt thans den edelen Balling zyne verdryving en de rampen zyns Vaderlands, door eene minzaame ontmoetinge, gulle onthaalinge, en vertooninge uwer talryke steden, en derzelver fraaiheden, voor een' korten tyd te doen vergeeten, en zyne droevige gedagten door nieuwe voorwerpen af te leiden van het rampzalig uiteinde zyner Landsgenooten.

Lang en veel hebben allerleie Nieuwspapieren van deszelfs liefde, voor zyn onderdrukt en zinkend Vaderland, geschreeven, deszelfs groot vernuft, in zyn bestier gebleeken, geroemd, deszelfs blinkende deugden verheeven, deszelfs belangelooze zugt voor 's Volks welzyn geprezen, deszelfs Heldendaaden uitgebazuind: en is dan die groote Man, die voorheen, eenen langen tyd in het hart onzes Lands, zo ik meen, zich ophieldt, doch naauwlyks gekend, by ons thans tegenwoordig, elk een, jong en oud, moet hem nu zien. Zo vast gaat het, dat schuilende deugden zelden in haare kragt ontdekt, niet aangebeden worden, dan wanneer zy zich in haaren vollen luister hebben geopenbaard. Welk voordeel konden we behaalen, indien wy ons meer toeleidden, om verborgene verdiensten te leeren opspooren, en hunne waarde erkenden! Een Man, die thans in een klein steedje, of op een arm boeren-dorpje, zyne dagen slyt, en geene gelegenheid heeft, te toonen, wie hy is, leeft en sterft daar; en ons

Vaderland, belast met onkundigen, die op hunne ingebeelde vermogens roemen, mist de voordeelen, welken het van den eersten ryk begaafden, onbekenden, ongezogten Inwooner zou getrokken hebben.

Maar is het dan Nieuwsgierigheid alleen, ô Lansgenooten! die U op eene verre klinkend Straatgeroep: *daar komt* PAOLI *aan!* dringt, om al mede toe te schieten, en een *Mensch* te zien? is deeze drift, die U tot sneller beweeging noopt, en uwe schreeden doet verhaasten, alleen de beweegreden, om den Held te aanschouwen? is dan deeze Nieuwsgierigheid zo loflyk? kan ze U iets leeren, of iets genoeglyks verschaffen?

Of heeft een lofwaardig mededogen met onderdrukte Onnozelheid, met verjaagde Onschuld, met ongelukkige Liefde, uw hart ingenoomen? braaf is het, zulk een Karakter onder de uiterlyke vertooning van bloote Nieuwsgierigheid te bezitten, en wy willen ons best doen, om het in U te ontdekken, en te roemen.

Heeft oude agting voor onsterflyke daaden, welke ook uwe Voorvaderen bezielde, U niet verlaaten, en dreef deeze U, om den grooten Held te zien? dan verheug ik my, dat dit edel Karakter uit het hart myner Vaderlanderen nog niet uitgesleeten is.

Of wordt Gy byzonder genoopt door edele begeerte, om eenen Man te zien, die voor de *Vry-*

heid des Volks alles heeft opgezet? En weet Gy, welk dierbaar woord de *Vryheid* is, schoon nog niet verlooren? telt Gy dezelve onder de eerste en uitmuntendste uwer voorregten? ook nu vloeit dan nog het edel bloed uwer Voor-Ouders door uwe aderen, en Gy, in hunne voetstappen treedende, erkent nog, dat Gy, aan hun roemrugtig bedryf, de beminnelyke Vryheid, thans van U nog genooten, doch door den Held gemist, te danken hebt, naast Hem die de uitkomsten der waereldsche zaaken door zyne almagtige Hand bestiert. En hoe veel te meer juiche ik dan over de pryswaardige gevoelens, die in het hart myner Landsgenooten de overhand behouden hebben.

Onder het aanschouwen van den dapperen Veldheer der *Korsen*, zo gelykvormig aan de Verlossers uwes Vaderlands, hebt Gy U hen vertegenwoordigd, die ook somtyds door eenen drom van Vyanden overmand, U ten prooije uwer Vervolgers moesten laaten, en naar een nabuurig Ryk vlugten, om groote oorlogsmagten by een te verzamelen, daarna tot U weder te keeren, en uit de geweldigste slaverny en overheersching te bevryden. Toen, toen den Held aanziende, ontglipte U mogelyk deeze heimelyke zugt: ‘Och of hy ook eenmaal, als Overwinner en Verlosser zyns Vaderlands, tot de zynen mogt wederkeeren.’

Vindt genoegen, ô stedelingen van Nederland!

in het aandagtig staroogen op den uitneemenden Wetgeever en Veldheer, die zo veele jaaren onder de *Korsen* uitblonk!

Ziet hem niet trotsch op zyn groot vernuft, welk hy als eene Hemelgaave heeft-leeren aanmerken, - niet verwaand op de oorlogskunst en moed, waardoor hy de uitgeleezene groote benden zyner vyanden zo meenigmaal ophieldt, of versloeg, - niet hoogmoedig op de voorige eer van een vry volk geregeerd te hebben, - niet opgeblaazen door den lof, die een der grootste Dichters van ons Land, in een Latynsch Puikdicht, met zo veel regts, Hem toegezwaaid heeft, - niet vervoerd door de fraaie Beschryving zyner doorluchtige Daaden, welke Gy, door eene Engelsche Pen zo wel te boek geslagen, kunt beginnen te leezen, - niet belaaden met zwaare schatten, zynen medeburgeren afgeperst, eer hy zyn Eiland verliet, - niet bekleed met pragtig praalgewaad, om het oog van eenvoudigen naar zich te lokken: maar ziet hem nedrig en ingetoogen, eer een burger, dan een gebiedend Wetgeever, eer een krygsknegt, dan een Veldheer, oneindig meer versierd met inwendige groote en goede hoedanigheden, dan met weidsche uiterlyke optooizels. Zo moeten vrye Lieden, handhaavers van vrye Volken, versierd zyn, en alle pragt, de zekere ondergang van de meeste Natiën, veroordeelen.

Is Hy thans in ons Vaderland gekoomen, min vergenoegd dan voorheen; volgen Hem de smertelyke nagedagten van zyn overheerd gewest; hoort Hy, nu en dan, onwillig, welke nieuwe Wetten nieuwe Heeren maaken: Hy is wel te vreede en dankbaar voor de eer, die waare Liefhebbers der Vryheid Hem aandoen; vrolyk by de geenen, die Hem welmeenend onthaalen, schoon nu en dan eene zucht over het overwonne *Korsika* zyn bekneld hart ontglippen mag.

Hy beschouwt, ô Vaderland! met een vriendelyk genoegen uwe grootheid en heerlykheid, gevolgen van uwe Vryheid; en schoon haatelyke nydigheid eene onbekende drift in zynen boezem is, kan hy egter niet nalaaten, te wenschen: och of het ook zo met myn Vaderland mogt gesteld zyn geweest! och of, al mogt het niet roemen op zulke handeldryvende Steden, welgestelde Dorpen, magtige Scheepvaart, uitgebreiden Koophandel, ryke Inwooners, en wel ingerigte Maatschappyen van Weetenschappen; och of het maar dergelyke Vryheid, al ware het ten koste van myn bloed, mogt verkreegen en behouden hebben!

Zo denkt een der grootste Mannen van uw geluk, ô myn Vaderland! zo hoog waardeert Hy uwe Vryheid, van weinigen maar regt gekend, en van de minsten hoog geschat, om dat ze dezelve nimmer verlooren hebben gezien.

Ziet dan nu binnen uwe vrye muuren een' Ede-

len Balling, een' verstandigen Wetgeever, een' grooten Held: maar is Hy? beroofd, verdreeven, verlaaten, eene vaste schuilplaats, verre van zyne Vrienden, in een vreemd zoekende.

O! mogt Hy, door het magtig bestier der regeerende Voorzienigheid, zyn Vaderland eens verlost weêr zien, en zyn, gelyk wy zyn! zo wenschen de edelmoedigsten onder ons. Gaa voort, Hem dit toe te bidden, nu Hy onder u verkeert, en wanneer Hy uit uwe Havens, naar een ander Ryk, waar men ook Vryheid waardeert, ter schepe gaat.

Maar leer, byzonder, by deeze gelegenheid, het voorregt uwer Vryheid, zo wettig verkreegen, en met zo veele voorzigtigheid, door uwe Overheden, tot heden toe, voor u bewaard, hooger schatten, eer het zelfde jok, dat zyne Eilanders thans knelt, op uwen hals gesmeeten wordt. Nog meer, dan zy, zoudt gy verliezen, en niet alleen de ontvolking uws Vaderlands, het gemis van billyke Wetten, den dood uwer Vrienden, in het onmagtig handhaven derzelver gesneuveld, met andere zegeningen betreuren, maar ook den ondergang van uwen vryen Godsdienst beweenen.

Geef Hem, die gereed staat, het vrye en gelukkige Nederland, misschien voor altoos, te verlaaten, geene reden van te zeggen, wanneer Hy in volle zee zynde, het oog op u te rug slaat,

‘deeze Gewesten kennen den schat niet, dien zy bezitten, en waardeeren andere rykdommen oneindig hooger, dan deezen, hoewel ze van minder belang zyn. Ook hier in daalt uwen roem, vrygevogte Natie! en gaat Gy voort denzelven min te agten, misschien zal dien verlooren worden, gelyk alle die dingen, die men niet op den regten prys stelt. Waart gy wys, gy zoudt yveriger bezorgd zyn voor het geen gy door langduurige bezitting zo wel niet meer kent. Waak, beroemde Natie! waak voor denzelven, door het wegdoen van de zonde, die eene schandvlek der Natien is, en elk Volk, hoe het ook van den Godsdienst denke, den toorn van den heiligen Bestierder der waereld zeker op den hals haalt. Waak voor uwe Vryheden, eerze, gelyk thans uwe stranden aan myn oog, verdwynen!’

T.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.
N°. 355. *Den* 16 October 1769.
[Grietje Staartster *over de* Komeet.]

Humanarum mentium ludibrium superstitio.

CURTIUS.

De wyze van Denken en Redekavelen, van 't onkundig en bygeloovig Gemeen, kan niet natuurlyker vertoond, noch levendiger afgeschetst worden, dan in den volgenden Brief van GRIETJE STAARTSTER. Dus luidt hy.

Men Heer den Denker!

Och! Men Heer den *Denker*! ik hoor zo vaak van men Buurtjes, die Pampiertjes weekelyks leesen, dat je zoon braaf en deur en deur eerelyk man bint, en dat je zo

gaaren je eevenmensch tot nut en dienst wilt staen, en dat je ook wel iemandt zen sondig gedrag en goddeloosheid eens wild voor oogen stellen, en dat je dat nouw en dan ook wel eens doet, en dat op zoon stigtelyke wys, dat men uit een zielroerende Predekasie geen meer nut kan hebben.

Nouw dan, Men Heer den *Denker!* het is waar, dat ik wel geen tyd heb, om je Blaatjes te leefen, omdat ik byna zelvs geen uurtje daags kan uitkoopen, om in BRAKEL te leesen, van wegens men huishouding en de kinders, maar egter moet ik je verklaren, dat ik niet te min veel van je houw, om dat ik van *Klaasje*, men Buurvrouw, een vroom mensch, wel dukmaals gehoord heb, dat ze zey, ja die Men Heer den *Denker* dat is een zoet mensch, het moet zeeker een Predekant, of op zen alderminst, een Proponent wezen, want anders kan de man zo stigtelyk geen dingen voor den dag brengen. *Grietje*, zei ze, ik heb wel eens een Blaatje geleesen, maar waarlyk men zouw 'er om uit de Kerk blyven, en spaaren zen geld, om die Blaatjes te leesen. En daarom, Men Heer den *Denker*! zulje men ook niet kwalyk neemen, dat ik je geen belet zal doen, door men schryven: ik weet wel dat je het altoos wat druk hebt, maar daarom doet het maar eens, as je op een Sondag niet als te wel bent, en daarom uit de Kerk blyvt.

Ik wouw gaaren, Men Heer den *Denker*! dat je eens een Briefje aan men Man schreev, want om de waerheid te zeggen, en regt uit met je te praaten, en teegen je te zeggen, zo als het leit, Men Heer! het gaat al te ver met hem, het is onverdraaggelyk, het is onbetamelyk, het is te goddeloos, het beneemt men veeltyds gansse nagten men slaap, en men gemoed is der heele dagen omtrent meê werksaam. Och! Men Heer *Denker*! de ongodsdienstigheid gaat al te ver, ik heb het zo lang gezwegen, als ik kon, Men Heer! maar ik kan niet meer, men gemoed is ter te vol of, ja, zo vol, dat ik als een Godvreezende vrouw, die voor de Ziel van men Man zo wel moet bezord zyn, als voor zen Lighaam, het niet langer opkroppen kan.

Hoor eens, Men Heer, hoe ver het gaet, voor een week of drie kwam hy 's avonds te huis, en hy zei al laggende, ‘Navond Vrouw lief, heb je 't wel ehoord, der is een KOMMEET te zien, hy heeft een vervaerlyke Staart, het is profect weer zoon een, en meugelyk denzelven, als die van het jaer drie en veertig; het is jammer dat hy zo laet opkomt, en dat men der zen nagtrust om moet breeken, maar ik moet hem egter niettemin eens *assureeren. Heinink*, de Horrelogiemaker heeft men gezeid, dat hy hem al verscheide maalen gezien heeft, met het blote oog, maer dat hy een *filosooph* of verrekykker heeft, waar door hy hem zo helder kan zien, als of hy in de Kommeet zelve was: en nouw sullen wy der deze nagt eens aen wagen, om hem te *assureeren*, want zulke Starren zyn zo raar, dat ze byna in een mensch zen leeven dikwils maar eens voorkomen. En Vrouw (zei hy) heb je *pelsier*, om 'er by te *astrueren*, dan kunje, terwyl wy mans bezig zyn, met *servaties* te maken, met *Heinink* zen Wyfje een kop koffy drinken, en hem ook eens mee beschouwen’.

Wel, Men Heer den *Denker!* hoe ik der van haltemereerde en ontstelde, is geen tong in staet, om uittespreeken, en geen pen in staet om te beschryven; ik meen dat ik door de grond sonk; ja, Men Heer! ik kon in 't begin geen mond open doen, 't was of men de tong belemmert was; maar dog egter niet te min kwam ikop het lest weer by, en ik zei, wel foey Man! heb je niet meer eerbied, en vreese Gods, weetje wel wat zonde datje doet, datje zo los over Gods Oordeelen spreekt. Ik wouw meer zeggen, maar hy viel men in de reeden, en hy zei; oudewyfs praatjes, wisjewasjes, die door *Newton*, en andere verstandige filosophen lang uit de wereld gebannen syn: weet je wat, zei hy, wil je mee gaan dan kunje het doen, en anders kunje het laaten, ik ga heen.

Ik zei, neen! ik zouw der zonde van maken, dat ik zo nieuwsgierig was, en dat ik zo in Gods Geheimen wilde dringen; vind jy, dat je je Ziel en Zaligheid der niet mee beswaerd, zo moog je maar heen gaan: en daar

op ging hy ook heen, zo als hy dee. Maar, toen hy weg was, doe voelde ik eerst te regt, dat de schrik men in de beenen zat, en ik zei tegen men Meid, dat ze terstond koffywater overhangen zouw, en na *Klaasje* gaan, om te zeggen, dat men Man uitbleev, dat ze by men mogt komen, om men wat geselschap te houwen, dat ik zo eisselyk verschrikt was van de Kommeet.

De goeije Vrouw die kwam dadelykjes, maar ze was niet minder ontdaan als ik; ze zag 'er uit als of ze uit een gieter gedronken had. Och! Buurvrouw, Buurvrouw! zeize, watte Oordeelen hangt ons Land over het hoofd, je Meid zei, dat je ook al van de Kommeet gehoort hadde, en der schier een beroerte van op je lyf gekregen hadde. Och! wie weet watte droevige dingen weer op die Kommeet zullen volgen.

Klaasje, Men Heer! die bleev den heelen nagt by men, want ik dorst niet na bed gaen, en zo om twee uur gingen we eens voor deur, om de Kommeet eens te zien: maar eisselyk wat had dat ding een Staart, wel zesmael zo lang als een nieuwen Beusem, men dunkt dat hy veel grooter was, als die ik in men jeugd, nog een Meisje synde, voor de koude winter van 't jaer veertig gezien hadt. Ik dorst ter niet lang na zien, Men Heer! maar we gingen gaauw weer in huis, en dronken een kopje koffy. Toe zei *Klaasje*, dat ze dien zelven dag had hooren zeggen van geloofwaerdige luitjes, dat de Staart wel *dertig graden* lang was, en, zei ze, dat ze een Domene zelvs met haar eigen oren had hooren zeggen, dat ieder graad wel een *halv el* lang zouw wezen.

Och! zei ze, watte droevige gevolgen zal die Kommeet weer na zig sleepen; wie weet wat ons over het hoofd hangt; wie weet, *Grietje*! wie weet, wat ons zal overkomen; die Kommeet die staat daar niet vergeevs, neen zeeker niet; die Kommeet is niet vergeevs geschapen, neen de Schepper doet dat niet sonder reden; want *Wat hoeft men 't oog om hoog te slaen, elk kruitje wyst zen Godheid aen*. Ik geloov zo vast, zei ze, als ik geloov dat we Sondaars zyn, dat die Kommeet weer een voorbode van Pest of Hongersnoot is; of dat

ze wel weer een teiken van Orelog zal zyn; ja dat geloov ik vast, dat 'er weer wat Kwaads op zal volgen, want dat heeft nog nooit gemankeert: en men heeft 'er nouw zo veel jaren al de droevige gevolgen reets van gezien, met het Sterven van den Paus, en met die *Jissewietten*, en dien droevigen Orelog met de *Descendenten* in Polen. Wie weet of den Turk, die ik hoor dat op de been komt, ons den Orelog niet wil *dikkelereren*, en misschien ons heele Land weg neemen; ja die Kommeet beduit niet veel goeds, maar ze is zeker een teken van Gods bezoekingen, want zulks kan men duidelyk zien aan de Stervte, onder de Beesten, die nu al zo lang geduurd heeft; dit zyn zeker altemaal gevolgen van die Kommeet, en wie weet, wat 'er nog meer op volgen zal. Ja *Grietje*, zei ze, ik heb wel gehoort van men Moeder Zaliger, dat in het jaar zestienhondert taggentig, doe *Dikkedalf* hier te Land geweest is, die hier zo veel menssen vermoord heeft, als we leesen in de *Fransse Tyrannye*, der ook een Kommeet heeft geschenen; en toen den Turk gestorven is ook; en toen die Koning getrouwd is, ik weet niet meer hoe hy hiet, ook; en voor de Kouwde Winter van het jaar veertig ook.

Ja, Men Heer den *Denker!* als ik alles nadenk, dat wy tot stigting en opwekking met mallekander gesproken hebben, dan schieten men de tranen nog in de ogen, en dan heb ik byna geen rust of duur. Het is zeker, dat om de Goddeloosheid ons Land niet kan bestaan, en dat al die Fransse Modes ons bederven. En wie weet of deeze Kommeet de heele Wereld niet zal in brand steeken, dat onze Schoolmeester al wel voor tien iaar meende dat geschieden zouw.

Daarom bid ik je, Men Heer den *Denker!* schryf dog eens aan men Man. Ik heb 'er onsen Domene al eens toe verzogt, om 't hem te zeggen, maar die schynt het met men Man te houwen, daarom vervoeg ik men by jouw. Want sedert dat hy de eerste reis de Kommeet gezien heeft, Men Heer! heb ik geen huis met hem kunnen houwen. Hy is altoos een groot liefhebber van de Landmeeterykunst geweest,

en daar steekt geen kwaad in, en dat mag ik ook wel lyen, dat hy doet, en daar verdient hy ook nog nu en dan wel eens een stuivertje mee. Maar zeedert dat hy die Kommeet, die helsse Kommeet, gezien heeft, is hy alle nagten byna uit, om de Kommeet te *assureeren*: hy mist een groot gedeelte van den slaap, en verdient 'er niets mee. Hy maald zedert altoos, dat het hem spyt, dat hy niet meer van de Filisiphy weet: ja hy zeid dat hy dikwils nydig in zen geest word, wanneer anderen zo grondig over de Sterrekunde risseneeren. Ik zeg dikwils, Man! Man! de Filisiphy is Zonde, want *Pauwelus* zegt: *wagt u voor de Filisiphy*: maar dan word hy nydig, en zeit, och Vrouw! bemoey je met de Kinders en de Huishouding, en praat over geen zaken, daar je geen verstand van hebt.

Zeg ik eens dat die Kommeet my doet vreesen, dat 'er Honger, Pestilentie, Duuretyd, of Orelog, op zal volgen, dan lagt hy my uit, en zeid, dat het hem leed doet, dat ik aan zulke Fabeltjes en oudewyfsche Vertellingen geloof slaa, en dan zoekt hy my wys te maaken, dat de Kommeeten niet anders zyn, dan Sterren, die een zeekeren loop houden, en na verloop van jaaren weerkeeren, en zig wederom vertoonen, even gelyk de Zon en de Maan haar vasten loop houden. Foey! ik beev, als ik zen rissenementen over de Kommeet na gaan. En dat het ysselykste en verregaanste van allen is, is, dat hy zig met ander volk bezig houd, om uittereekenen, hoe lang die Kommeet nog scheinen zal; even als of de menschen Gods Geheimen konden naspeuren. En is dat ook niet ergerlyk, dat hy durvt zeggen, dat de Kommeet in 't kort, in de vooravond zal schynen, Men Heer den *Denker*? Ik zeg dat die lui die dat kunnen zeggen, en weeten, met den Boosen omgaan, want anders was het onmogelyk. 't Was goed dat de Dominees op Stoel der wat meer van zeiden, en de menschen Gods Oordelen wat meer op 't hart drukten; maar het is te beklagen, dat de ongodsdienstigheid zo ver gaat, dat de Predekanten zelvs byna

niet meer gelooven, dat ik van men Moeder Zaliger altoos gehoord heb, dat altoos op de Kommeeten eenig Oordeel volgt. Maar ik geloov vast, dat dat daar van daan komt, dat veel Predekanten op de Hooge School de Filisiphy leeren, en dat behoorden de Staaten te verbieden. Want onlangs hoorde ik van een Predekant, dat anders een vroom man is, zeggen, dat de Son stil stond, en dat de Aarde draeide, en dat 'er Menschen in de Maan woonden. Nouw, Men Heer *Denker!* ik zal hier een speltje by steeken, maar met men Man gaat het zo ver, dat hy durst zeggen, dat hy niet meer schrikt, als hy de Kommeet ziet, als dat hy de Son op den middag, of de Maan op den avond ziet, is dat niet eisselyk? is dat niet godvergeeten? en dat moet ik maar zo alle dagen horen. Men Heer den *Denker!* Anders is men Man nog al wel, ja we hebben, zo lang als we getrouwd zyn geweest, dat God geev dat haast vyfentwintig jaar zal worden, geleevt als kinders, en nooit geen onverschillig woord gehad; en men Man is anders ook nog al godsdienstig; hy gaat Sondags trouw tweemaal, als hy wel is, met men in de Kerk, en dan leest hy 's avonds nog wel daerboven een Kappittel in den Bybel. Maer zedert die Kommeet, zedert dat die Kommeet zig vertoont heeft, hebben we dagelyks kwestie gehad, zo ik niet stil zwyg: en altoos stil te zwygen dat is voor eene Vrouw altoos onmogelyk, vooral wanneer ik zie, dat men Man zo op het pad na de Hel gaat. En onze oudste Jonge begint men ook al uit te laggen, als ik zeg dat God die Kommeet gezonden heeft, om ons te waarschouwen voor zyn aanstaande Oordeelen.

Nouw, ik bidje, Men Heer den *Denker!* dat je dog zo goed bint, om aan men Man een Lettertje te schryven, opdat hy van het pad der verkeerdheid afkoome; zeekerlyk hy zal meer geloof aan jouw als aan men slaan. Of anders schryv eens een dinkje in je Weekelyks Pampier, dat zal nog al zo veel nut by de wereldlingen doen, want veel Manluy zyn net zo gek

als myn Man, en rissineren altemaal eeven Goddeloos: maar zo jy 'er eens wat over in druk wouwt geeven, Men Heer den *Denker*! ik denk ze zouwen wel andere gedagten krygen.

Ik verzoek je vriendelyk, Men Heer! om de eer van Gods Rerk, dat je 't eens doet, dan zal ik je Blaadjes ook koopen.

Ik blyv onderwylen, Men Heer den *Denker*! met hertelyke groetenis en toewensching van 's Heeren zegen, en gezondheid, en de groetenis aan je Vrouw,

Men Heer den DENKER!

ZOUTLAND, den 16 September 1769.

Je Dienstw. Dienaresse,

GRIETJE STAARTSTER.

T.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 356. *Den* 23 October 1769.

[Lofrede *voor de* Kermissen, *in onze voornaamste Steden*.]

Salve, laeta dies, meliorque revertere semper,
A populo rerum digna potente coli.

OVIDIUS.

De aangenaame dagen van de vrolyke KERMIS, waarna wy een jaar lang gewagt hebben, zyn dan eindelyk wederom aangelicht! - Dagen, welker vermaakelykheden aan onze eenvoudige, styve, en min wellevende Voorvaderen onbekend waren; dienende toen alleenlyk tot het houden eener jaarmarkt, door de Overheid ingesteld, waar op men, by gebrek van groote Winkels in de Steeden, graanen, erten, boonen, boter &c. voor de keuken, en wollestoffen tot klederen voor den winter te koop bragt: by welke gelegenheid veele buiten-lieden stedewaards kwamen om het noodige te koopen, en die vervolgens by hunne Vrienden aldaar vernagtten, wanneer ze des avonds niet thuis konden terug keeren: uit welke eenvoudige beginsels onze Kermissen en te Kermis te gaan, hoewel men niets noodig heeft, en elke stad overvloedig van winkels voorzien is, waar in men alles vinden kan, gesprooten is.

Wanneer ik dit overweege, en inderdaad dit stuk is aller overweeginge waardig, kan ik my niet bedwingen van uit te roepen: hoe is thans onze Eeuw verlicht, de tyden verbeterd, onze smaak gezuiverd, onze welle-

vendheid toegenoomen, en veelerleie aangenaamheden gebooren, waar van men in oude tyden niets wist! Wat hebben we boven onze stille, eenvoudige Voorouders, die arme slooven! vooruit!

Dank zy den toenmaaligen Bestierderen onzes Vaderlands, die deeze Jaarmarkten reeds zo vroeg ingesteld hebben; hoewel zy nooit gedagt hebben daar door zulke wezenlyke diensten aan ons, hunne Nakomelingen, te doen, als zy ons waarlyk, gelyk wy heden nog bevinden, gedaan hebben.

Doch wisten wy maar de Naamen der geenen, die de toenmaalige Jaarmarkten, welken ik naar mynen verheven smaak Boeren-Jaarmarkten noeme, in onze hedendaagsche Kermissen veranderd, en aan dezelven die vrolykheden hebben bygezet, die thans de ziel van de Kermis uitmaaken; wy zouden dezelven door onze *Jan Potages* en *Hansworsten*, onder trompetten geschal, langs onze straaten, in den aanvang van elke Kermis laaten uitgalmen; en meenig Dicht-Lied, op fraaien toon gezet, door onze Lierspeelders, ter hunner eere, en ter vereeuwiging deezer gelukkige hervorminge langs de deuren laaten opspeelen. Maar helaas! het is met deezen, gelyk met de Naamen der grootste Uitvinders van Konsten, vergaan, zy zyn aan de vergetenheid niet ontrukt, wy weeten ze niet, en POLYDORUS VIRGILIUS is gek genoeg geweest van dezelven niet te boek te slaan; schoon anderen beweeren, dat hy veele Eeuwen vroeger geleefd, en nimmer Kermissen gezien heeft; doch hier in ben ik het met hen nog niet eens, en zal om het tegendeel te bewyzen, eene geleerde *Dissertatie* schryven.

Dan laat ik my met de yzere Eeuwen niet ophouden; wy zien thans, dat de goudene zyn gekomen.

Onze Geest, die een geheel jaar is ingespannen geweest, en onze handen, die ook zo lang gewerkt hebben, krygen nu eene vrolyke uitspanning. De Ouders hebben hunne kinderen geleerd, de aankomst van de Kermis, reeds agt dagen te vooren, met een lieflyk Lied te begroeten, en nu dezelve verschenen is juicht jong en oud.

Eene soort van menschen is 'er alleenlyk, dat altoos geweldig veel tegen deeze Dagen heeft in te

brengen, en gelyk men zegt, onder de hand arbeidt, om dezelven door de Overheid afgeschaft te krygen. Ik doele op de Leeraars van verscheidene Gezindheden, die de gewoonte hebben, by het naderen deezer dagen, dapperlyk uit te vaaren tegen de groote verleiding, die altoos, naar hun zeggen, met dezelven gepaard gaat. Maar eilieve! wat weeten zy, die hun leven tusschen vier muuren onder hunne boeken doorbrengen, van verleiding, of heeft 'er *Acontius* over geschreeven? Willen zy ingespannen blyven, dat raakt ons niet; wy willen uitgespannen leeven, en het is een slegt dorp, daar het niet eens Kermis is. Laaten zy prediken in de Kerk, wy zullen prediken op onze straaten, in onze herbergen, in onze speelhuizen, in .... waar hunne klanken niet gehoord worden. Denken zy onze wellevende Eeuw wederom te hervormen, en tot de oude woestheid en boerschheid, of gelyk zy het noemen, deftige ingetoogenheid, het edelste versierfel der Nederlandsche Natie, te brengen? Neen, wy zullen 'er tegen waaken, en duizenden met my hebben beslooten met alle magt dit te weeren; ook raade ik hun van het niet verder te onderneemen; want wy zyn wel vyftig tegen één en dus moeten zy het verliezen. Begrypen zy niet, dat op eens niet mag verlooren worden, waar aan zo veele jaaren is gearbeid om het tot die volmaaktheid te brengen, waartoe hetzelve thans is opgeklommen?

Kom dan, want onze party zal, op dit dreigen van myn zwaard, zich wel stil houden; kom dan al wie iets tot heerlykheid van onze Kermis kan toebrengen; kom Heeren Konstenaars, en Koorde-Dansers! Toon, wat de menschelyke Natuur vermag, en tot welke hoogte de Konst te brengen is. De Begunstigers van Konsten en Weetenschappen, die dagelyks in ons Vaderland aangroeien, zullen gereed staan om u, met opene armen, in hunne Genootschappen te ontvangen, en met openbaare toejuichingen te vereeren. Ik bekenne, uw Ambagt is gevaarlyk; men breekt somtyds, van de koorde vallende, eenen arm of been, of zelfs schiet men 'er wel eens het leven by in: maar hoe glorieryk is het voor het genoegen eener beschaafde Natie te sterven?

Kom Opera's, en verhef, Gy Zangeressen! daar in uwe stemmen, zing Italiaansche toonen, en bekoor door dezelven de ooren van een Volk, dat oudstyds zich met boeren-deunen en *Souter-liedekens* moest behelpen. 'T is waar, Gy zult misschien uw vermogen wat verre uitbreiden, en wanneer Gy, met geleender versiersels als Vorstinnen opgepronkt, by het kaars-licht schooner schynt dan de *Venus* van *Medicis*, of de *Helena* der Ouden, het hart onzer jonge Heeren smoorlyk op u doen verlieven; maar de gansche waereld weet, dat het roemrugtiger is U te lief koozen, dan in de armen eener straathoere te slaapen.

Kom Kinderen! 't is lang genoeg gezeten onder de plak uwer Schoolmeesters, en in een stinkend School-huis eene bedorvene lucht ingeademd; kom in de waereld, om ook van jongs op de *beau monde* te leeren kennen. Treedt uit onder het geleide uwer Meiden, en gaat heden in het spel van *Jan Claassen*, en morgen in dat van een' anderen Konstenaar. Daar hoort gy Zede-lessen, voor den *Denker* te *jubliem*, en die *Salomo* zelf niet heeft geweeten; en terwyl gy nevens uwe Meiden zit, die door de livrey-knegten uwer Vaderen, aan haare andere zyde zittende, gestreeld worden, hebt gy dubbele kans om wat goeds te leeren, en zo op te groeien in nieuwe zeden, dat Gy met 'er tyd uwe Ouders de loef zult afsteeken.

Kom jonge Heeren! naar de Kermis; neen zegt de Stalmeester, kom by my: daar moet Gy de Dames presenten koopen, eene verlustiging naar buiten is oneindig beeter voor uwe gezondheid, en kost veel minder. Myne stalknegten snakken naar een foytje; myne paarden worden zo wild op stal, dat 'er geen temmen aan is. Als gy in deeze dagen U op de Kermis alleenlyk verlustigt, en dezelven niet eens afrydt, komt 'er morgen een onbedreven beryder, die 'er den hals mede breekt, en zou dat liefde voor den naasten zyn?

Open uwe deuren, zet uwe zaalen open, vrolyke Herbergen! op dat de Onedele Gemeente, die des daags door de Kraamen gewandeld heeft, ten minste eenen nagt voor de fiool ophuppele, en in blydschap verteere, wat deezen zomer in een bang zweet gewonnen, en als zondags duiten is gespaard geworden. Het is waar,

Vrouw en Kinderen weenen, dat Vader met eene lichtekooy den geheelen nagt onder u dak opspringt, en zyn geld by u laat: doch het geschraap op dat instrument zal ligtelyk hun gehuil verdooven; ook moet de Vrouw weeten, dat de Man heerschappye over haar heeft, en kinderen, al hebben ze geen brood, moeten leeren onderdaanig zyn. - Jonge Gezellen, die thans het laatste geld gewonnen hebt, en van uwe baasen wegens de werkloosheid der tyden zyt afgedankt, ik vreeze noch dat gy deezen winter zult moeten krom liggen, en daarom het gewonnen stuivertje voor een' bangen tyd behoorde gespaard te worden, maar wie moet altyd een zwaar hoofd hebben? Duizend ryke kooplieden zyn 'er, die, nu zy eene schoone winst uit de groote en kleine Visschery dit jaar getrokken hebben, zich wel ontfermen zullen over ledig loppende Timmerlieden en Metselaars, en gaarne hunne huizen onder den voet zullen laaten smyten, hoewel ze geene verbetering nodig hebben, om ze daarna wederom te laaten optimmeren, en dat alleen om u aan den kost te helpen. - Zeelieden! die de gevaaren des woesten Oceaans deezen Zomer hebt getart, en zo menigen bangen nagt in de open lucht op het dak uwer Schepen hebt doorgebragt, zoek na eene jonge *Venus*, gaa met haar in neringzieke Herbergen, in .... daar men 's morgens met greetige handen het geld telt, dat gy, in het Oosten of Westen gewonnen hebbende, zo ruim verteert, als een wilde Engelschman kan doen. Toon, dat gy zo gereed zyt het weg te smyten, als de oude, kuische Hollandsche Zeelieden bezorgd waren om het te bewaaren, en daar door den avond van hun leven gerust aan de wal door te brengen. De scheepvaart mag nu kwynen, maar een dronke Speelman zal u aldaar voorspellen, dat de aanstaande vreedebreuk tusschen Engeland en de Amerikaansche Volkplantingen onvermydelyk is, en gy als dan door eenen ongeoorloofden sluikhandel meer schatten zult kunnen winnen, dan de Zee heeft ingezwolgen.

Kom Heeren FRISEURS! doch ik vraag u *excus*, dat ik niet vroeger aan u gedagt hebbe, en u thans agter de pikbroeken moet plaatsen. *Pardonnez moi*, ik ben geen Ceremoniemeester. Gylieden maakt een zo talryk ge-

nootschap in ons Land uit, dat men gemakkelyk van u een leger tegen de *Turken* zou kunnen formeeren, als 'er met de krultang moest gevogten, en met poeder en pomade geschooten worden. Gy Heeren weet, dat een geheele drom van Land–Juffers, in deze dagen, binnen onze Stad staat aan te komen, om de nieuwste *Coëffures* der Stads-Dames op te neemen, af te kyken, en met die edele kennis verrykt, vergenoegd naar huis te keeren, om als dan, op haar gemak, haare Optoisels naar de nieuwe modellen te veranderen. Jammer zou het zyn, dat ze de oude Mode voorleden jaar gezien, wederom zouden vinden. Gy weet, dat die Juffers altoos eene Mode ten agteren zyn, en nu eene andere behoorden te hebben: zo dat gy de *Frisure* der Stads-Dames nog niet veranderd hebbende, u schrap moet zetten om eene nieuwe uit te denken, en zorg te draagen, dat de eer der hoflyke Stads-Jonkvrouwen, welke ook uwe eer is, thans niet verlooren gaat; en ik beloof u, dat zy dan alleen, op myn verzoek, u eene fraaije kermis ter belooninge zullen vereeren. Heeft *Parys* u verlegen gelaaten en geene nieuwe *Frisure* in plaat of tekening overgezonden; toon dan, dat gy in schrandere uitvinding voor uwe *Consreres* aldaar niet behoeft te zwigten en geest genoeg hebt om in een dampig gewest en zwaare lucht vernuftig te denken.

Kom Kramers uit *Londen!* ons Vaderland heeft u nodig, gy moet u op deeze Kermis ook vertoonen. Dat wy hier te lande maaken, is wel zo goed, zegt men, als het uwe; maar niet zo sierlyk. Het oog moet ook wat hebben. De Hollandsche Stoffen duuren te lang, en, die lang draagende, leert men elkander aan de klederen kennen. De waereld bestaat by verandering. Gy zyt van onzen Godsdienst, en daarom willen wy ons geld liever aan u, dan aan een ander geeven; en wyl uwe Landsgenooten de eer hebben van oorlogsgezind te zyn, zullen wy onze verliezen wel haast van hen te rug winnen. Door uwe kramen ledig te koopen. ik weete het, staan onze Fabryken stil: doch dit zy hun ten straffe, om dat ze zich niet toegelegd hebben alles zo fraai als de Engelschen te maaken, en aan den anderen kant, rekenen zy dit voor eenen zegen, dat ze dus tot naaryver worden aangespoord.

Kom hemelhoog geroemd *Parys!* ryke uitvindster van al wat goeden smaak heet! onuitputtelyke bronäder van bekoorende nieuwigheden! onze Dames snakken naar uwe Stoffen, en haare kameniers hoopen, dat gy nu wat sraais zult uitleveren, op dat zy de nog niet half versleten Sakken haarer Mevrouwen magtig mogen worden voor een kermis; en na een half jaar bewaard te hebben, op dat niemand die kenne, zelve draagen, om door onweetende boerinnen met den naam van Mevrouw te mogen gegroet worden. - Welke nieuwe Moden, hebt gy, beroemde *Parisiens*, thans daarenboven uitgedagt om domme Hollanders beschaamd te maaken? hoe veel hooger moeten de *Tabelje's* der sakken opgekort worden, op dat de welgemaakte voetjes der Dames des te beter gezien kunnen worden? zou men ze niet kunnen maaken, gelyk de zeilen der schepen, om by morssig weder eene rif 'er in te kunnen steeken? hoe moeten thans de *Falbela's*, de *Garneerzels*, de strikken, de sleep enz. zyn? ei! gebiedt, dat de sleepen nog eene elle langer moeten zyn, dan zullen de vuile *Amsterdamsche* straaten wel dra schoon gedweild worden by regenagtig weder. – Is het niet hoog tyd, dat de halsdoeken van agteren zakken, op dat wy nu ook een' schoonen hals mogen zien, want wy kennen nu al den boezem? Het wordt tyd, dat gy hierin verandering maakt; want het kan onmogelyk langer zo blyven. Denk eens, dat het reeds drie of vier jaaren is, dat onze Dames haare halsdoeken open gedragen, en als kloeke Heldinnen onze vogtige koude lucht uitgetart hebben eenen aanval op haare tedere longen te doen, welke zy doorgestaan hebben, zonder hinder; want schoon onze Doctoren durven voorwenden, dat het by veelen eene teering veroorzaakt hebbe, ik durf zeggen, dat 't valsch is, en niets anders dan eene longe-zugt. En gewis, zo gy niet besluit het plooien der halsdoeken te veranderen, ik verzeker u, dat de Dames dan op haar eigen houtje eenen stap zullen doen, dien gy niet verwagt, en haar tot eene eeuwige eer zal strekken. Het stuk is in eene groote *Assemblé* rypelyk overwoogen, en met algemeene stemmen beslooten, namelyk, zo gy u niet haast eene andere mode te bedenken, de halsdoeken voor altoos weg te werpen: doch het is geheim,

en ik mag het niet zeggen, want men zal eerst afwagtee, wat gy zult voortbrengen.

Salet-Heeren! u mag ik niet vergeeten, gy zyt van myne Sexe. Ik heb uit *Bonnonien*, van *Don Antonio Magmo* de Copy van een' nieuwen Almanak voor het jaar 1770 reeds ontvangen, en vinde 'er in, dat hy weinig of geene stormen in dat jaar *prognosticeert*; weshalve ik u verlof geeve een grooter soort van Hoeden op de Kermis te koopen, die gy voorwaar nu ook wel nodig hebt: want de tegenwoordige kleine hebben zo veel geleden met ze onder uwen arm te draagen, en met de vinger te knypen, wanneer gy met de Dames *galantiseert*, dat gy dezelven, zonder uw geweeten te kwetzen, gerust aan de *Smousen* kunt verkoopen.

* * *

Daar slaat de klok twaalf uuren, en wel twaalf schuiten komen 'er van *Haarlem* met Kermis-Gasten aan. - ‘Welkom Vrienden in onze Stad - uwe Koffers zyn reeds aangekoomen - Gy wordt in uwe Logementen verwagt. -Verwissel daar van klederen, - eet wat, - en bezie onze Kermis. - Men zal u deezen avond op een *superbe Collation* by uwe Vrienden te rug verwagten, en gy zult na het eeten een Tover-lantaarn zien.’ Aan Tafel zullen de Mannen niet zitten aan de zyde hunner Vrouwen; maar allen gescheiden; elk by eene andere Dame, waar door gy de voortreffelykheid van uwe braave Huisvrouw best zult leeren kennen, neerzittende nevens eene, welke min schoon en deugdzaam is: en gebeurt het, dat zy, die aan uwe zyde geplaatst is, de uwe verre overtreft in gelaat, gy hebt 'er dan ten minsten een fraai gezigt van, dat u thuis niet te beurt valt te zien, en wie weet, welke gunsten 'er te krygen zyn als gy u vriendelyk gedraagt. Tot dat einde is eigenlyk voor eenige jaaren de oude gekke mode van de Echtgenooten by elkander aan tafel te plaatsen, afgeschaft, en de nieuwe hedendaagsche, van gescheiden te zitten, ingevoerd. Als gy dan aan Tafel zit, moogt gy zonder gebed gaan eeten; dat is nu de grootste Mode, en wie denkt in de Kermis aan het Opperweezen? - Eet - drinkt, - staa op - bekyk den Toverlantaarn - dans en spring den geheelen nagt; ik gaa slaapen, en zal morgen nodigen, die ik heden heb vergeeten.

De Denker.

N°. 357. *Den* 30 October 1769.

[*Een Jongeling door een' zyner Oomen byna bedorven, doch door een tweeden nog bewaard; en een ander door wel op te passen, in* Oostindië, *te regt gekoomen*.]

Ut vivas igitur vigila: hoc age -

HORATIUS.

Zo mild als de beste Leermeesteresse, de Ondervinding, is, in het uitdeelen haarer wyze lessen, zo onagtzaam vinden wy veelal de Menschen, om daar aan het oor te leenen, en die raadgeevingen op te volgen. Inzonderheid blyft de Jeugd, welke ze meest noodig heeft, hier in gebreke, en staat haar eigen welvaaren in 't licht. 't Gebeurt egter, nu en dan, dat zy wyslyker handele; de Brieven van de twee Jonge Heeren, welken ik thans mynen Leezeren mededeel, kunnen hier

van ten bewyze strekken, zy hebben gemeenschap genoeg met elkander, om by een geplaatst te worden.

De eene is van den volgenden inhoud.

Myn Heer Denker!

Verre de meeste Brieven, die ik in uw weeklyksch Papier lees, en UE. door lieden van myne jaaren zyn toegezonden, behelzen raadvraagingen, hoe zy zich in deeze of geene buitengewoone omstandigheid te gedraagen hebben. Ik zal UE. daar mede niet lastig vallen; maar alleen den Raad vermelden dien ik ingenomen heb van eene Leermeesteresse, uit wier mond, Gy gewoon zyt, uwe trouwste raadgeevingen te ontleenen.

Verwagt hier geen zonderling geval te ontmoeten; de gemeenzaamsten kunnen leerzaams genoeg behelzen, ten minsten ik vertrouw zulks van het myne, oordeelt UE daar over anders, zo is 'er niets over boord, dan dat ik deezen te vergeefsch geschreeven heb.

* * * *

Op myn zesde jaar had ik het ongeluk van Ouderloos te worden; een Oom en Tante, geene Kinders hebbende, namen my als hun Kind aan, en, zo veel ik my van dien vroegen tyd kan herinneren, was hunne vereende zorge zo teder, als die van mynen eigenen Vader en Moeder zou hebben kunnen weezen. Van zeer jong af schikte myn Oom my tot den Handel; met oogmerk, gelyk ik nu van agteren zie, om my in den zynen eerst te doen deelen, en eindelyk geheel te doen daalen. Ik heb my niet te verwyten dat ik aan de zorge, omtrent my besteed, niet beantwoordde: myne zinnelykheid kwam met myns Ooms oogmerk overeen: en ik bragt, naa het noodige geleerd te hebben, twee jaaren op zyn Comptoir, met veele naarstigheid, door. Dat dit mynen Voedstervader wonder aangenaam was, behoef ik nauwlyks te meld n. Hy was reeds vry hoog in de jaaren opgeklommen, en spande daarom verdubbelde

poogingen in, om my bekwaam te maaken, en hem meer en meer te verligten.

Behalven deeze zorgdraagende Oom en Tante was myn eenigste naastbestaande myns Moeders Broeder, met myn' Oom, by wien ik woonde, gelyk van ouderdom, een ongehuwde Heer, die buiten Negotie leefde, van eenen zeer lugtigen aart. Zo veel de welvoeglykheid kon lyden hieldt men my van hem af - Dit ging gemaklyk, tot dat ik die jaaren bereikte, waar in de woeligheid der driften geene geringe verandering in ons gestel te wege brengt. Het ontbrak my niet aan aanzoek, om by dien Oom te komen, en te deelen in zyne vermaaken, die my langs hoe begeerlyker voorkwamen, en my, mogelyk door de ongewoonte, te sterker trokken. - Hy woonde meest alle bekende plaisierpartyen by; de Zeildagen van de groote en kleine Jagthaven waren vaste hoogtyden; hy hieldt het Feest der Lente te Haarlem eenige dagen lang; het ryden om den zilveren Zweep, in de eene of andere niet vergelegene plaats, verzuimde hy zo min, als een eerste Roskammer. Voorts bragt hy zynen tyd door met 's Morgens de Koffyhuizen te bezoeken, de Nieuwspapieren te doorleezen, 's Namiddags te wandelen, of te ryden, en 's Avonds, als hy in de Stad was, zyne vaste gezelschappen te frequenteeren - Hy wilde my plaisier doen, en myn zorgvuldige Oom, het niet altoos kunnende weigeren, stemde, nu en dan, toe, dat ik met hem ging. By 't verleidelyk voorbeeld kwamen verleidende redenen. Hy zogt my het Koopcomptoir als een' Kerker aftemaalen; hy kon het inschikken, dat lieden, die hun Fortuin nog moesten maaken, daar in zuften; maar 't was in zyn oog de dwaasheid zelve, dat iemand, met middelen voorzien, dag aan dag zich daar ophieldt, zonder vermaak van de wereld te neemen: niet duister gaf hy my te kennen, dat de goederen, die ik reeds van myne Ouders bezat, en die my niet ontgaan konden van mynen Oom en hem, ruim toereikten, om my van die slaaverny te verlossen; boven al wanneer ik wys genoeg was, om my met geene Vrouw en Kinderen te bezwaaren. - In den ouderdom van acht-

tien jaaren vinden dergelyke lessen gereeden ingang. Ik begon het Comptoir welhaast eenigermaate in dat ongunstig licht te beschouwen; myne verkeering met mynen lugthartigen Oom nam toe, de lessen van voorzigtigheid my van mynen anderen Oom, by alle voeglyke gelegenheden voorgehouden, dagten my te hard en veel te streng; hy hadt, zo ik my verbeeldde, vergeeten, dat hy jong geweest was. Weldraa kreeg ik geheel andere Kennissen, dan daar ik voorheen mede verkeerde; en kon binnen weinig maanden 't geleide van mynen Oom in plaisierpartytjes wel missen. Hy was, gelyk ik bevond, al van een' ouderwetschen smaak. Om nogthans in zyne gunst te blyven, vergezelde ik hem menigmaal; en kon, onder dien dekmantel, te vryer de lust van myn hart opvolgen. Op deeze wyze bragt ik drie jaaren door; schaamte belet my, myne ongeregeldheden te vermelden. - Het voorgaande moest ik verhaalen, om myn geval anderen ter leering voor te draagen.

Eenige weeken geleden was ik, naar gewoonte, op een' schoonen middag niet mynen Oom uitgereeden; wy troffen te ***** gezelschap aan, en geen bepaald oogmerk hebbende, dan, om ons te diverteeren, bleeven wy daar hangen. 't Werd laat, elk pochte op zyn paarden; myn Oom op zyne harddraavers; de Wyn vermeerderde den moed Men wagtte zo lang mogelyk was, om even binnen te kunnen komen: digt by de **** Poort viel onze Fregon, ik weet nog niet door welk toeval, om ver; myn Oom brak zyn been: ik was weinig, en de knegt geheel niet, bezeerd. Ten allen gelukke was 'er eene toeslee niet verre af; ik bezorgde mynen Oom daarin, en ging mede; onze paarden en de beschadigde Fregon buiten laatende. Het been was zeer ongelukkig gebrooken, en zwaar gekneusd; de koorts kwam 'er by, en tastte den Lyder hevig aan. Haare ongeduurigheid benam hem de noodige rust; alles keerde ten kwaade; zyn staat werdt gevaarlyk, hoogst gevaarlyk, geoordeeld; hy deedt niets, dan zichzelven zyne dwaasheid verwyten; hy beschuldigde zich van zelfsmoord; niemand kon hem tot bedaaren brengen, of ee-

nigen troost schenken. Ik paste hem bykans geduurig op, en was getuige van all' zyn' jammer. Binnen vier dagen rukte eene yle koorts hem weg. - De aandoeningen, welken ik by dat sterven gevoelde, te beschryven, is my onmogelyk! Myne ziel was beklemd, en een stil peinzen op den uitgang myns Ooms volgde de hevige vlaagen van droefheid.

Myn andere Oom, aan wiens huis ik nog woonde, sprak, tot myne groote verwondering, in 't eerst, niets van dit voorval, dan zeer algemeen. Doch den dag, na de begraafnisse, hieldt hy my, na 't ontbyt, by zich alleen, en zeide met veel nadruks. ‘Neef! gy zult u mogelyk reeds verwonderd hebben, dat ik uit het voorgevallene geene les van voorzigtigheid ontleend, en u gegeeven heb. - Ik bespeurde, dat uw eigen hart dien post waarnam, - Uw peinzen heeft my behaagd. - En ik kan niet twyfelen of gy zult, op dit oogenblik, myne manier van leven verre boven die van uwen overleeden Oom stellen. - En bedaarde vrolykheid den voorrang geeven voor de woelige najaagingen der vermaaken, die gelegenheid geeven tot de zwaarste tydelyke onheilen, om van die der toekomende eeuwe niet te spreeken. - 't Is nu ruim drie jaaren geleeden, dat uw gedrag van trap tot trap in losheid toenam: waar wil het op uitloopen? - Gy hebt oordeels genoeg, om uit uwe eigene oogen te zien. - Laat het thans voorgevallene u oplettend maaken. - Herroept in uwen geest de beginzels van Godsdienst, u vroeg ingeplant; doch voor eenigen tyd beneveld. - Herroep ze, zeg ik, en laaten zy van invloed weezen op uw gedrag. - De bezittingen van uwen overleeden Oom staan nu geheel de uwen te worden, en uw kapitaal aanmerkelyk te vergrooten: laaten ze u tot geenen valstrik dienen. - De ouderlyke liefde, die ik u toedraag, doet my u bidden, om van leefkoers te veranderen; doet het om u zelfs wil; heb grootheids genoeg, om u af tescheiden van 't laage gezelschap, waar in gy allengskens vervallen zyt; eerlyk vermaak wil ik u gunnen, met al myn hart gunnen.’ - Op dit zeggen kwam my-

ne Tante in de kamer; zy hadt ons onderhoud niet willen stooren; zy vloog my om den hals, en herhaalde met traanen: want spreeken kon zy niet: het verzoek van mynen Oom. - Ik beloofde, met de grootste opregtheid myns harte, aan hunne vereende wenschen te zullen beantwoorden. En heb daar van een begin gemaakt, en my voorgesteld, de voetstappen van mynen braaven Oom te betreeden, die eenen gelukkigen ouderdom geniet.

Ik blyf
Myn Heer DENKER!
AMSTERDAM, 20 September 1769.

UE. Dw. Dienaar J.O.

De andere Brief behelst het volgende.

Heer Denker!

Ik zie gy leeft nog als Schryver. Ruim twee Jaeren ben ik in *Oostindiën* geweest. En geduurende dien tyd heb ik gelegenheid in overvloed gehad, om te denken: en myn eigen persoon was 'er veel al het onderwerp van. Opgevoed als een Kindje van Weelde, 't eenigste myner Ouders zynde, verloor ik die, op myn twintigste Jaar. 't Bleek dat ze eene zeer verkeerde rekening gemaakt hadden. *'t Facit was meer schuld, dan goed*. Bystere ongelegenheid voor my. Ik had niets bepaalds geleerd, en by myns vaders zaaken slegts omgeloopen. Ik schaamde my, in myne vaderstad, en vaderland te blyven: en kreeg door goede recommandatie een vry goed baantje na *Oostind ën*. Op de reis herinnerde ik my veelen myner Schoolmakkers, en hoe eenigen hunner, die ik, een kind zynde, met veragting aanzag, als verre beneden my in rang en middelen, nu reeds in het gunstig vooruitzigt van een goed bestaan leefden, of 't zelve hadden. Ik kon niets anders doen dan myn lot beklaagen. De ongemakken van eene rampspoedige uitreis vermeerderden myne droefgeestigheid. De Schipper, by wien ik bekend was, en die myne omstandigheden wist, deedt, wat hy kon, om my moed te doen grypen; als ik dien niet liet zakken, en 't geen ik geleerd had, wel aanlei, was 'er nog

wel kans. Ik begreep eindelyk, dat moedeloosheid niet kon baaten, maar wel verslimmeren. - Ik begon de voorbeelden van myne gelukkiger tydgenooten met een ander oog aantezien. Zy bevonden zich bykans in dezelfde omstandigheden, als ik my thans bevond, toen zy van de school gingen, geld hadden eenigen zo min als ik. *Naarstigheid* en *Weloppassen* waren de grondslagen van hun Fortuin. Die aan te wenden, dat te doen stondt in myne magt. All' mynen ledigen tyd, en dien had ik in overvloed, besteedde ik meest, om my te oefenen in 't rekenen en schryven, 't laatste had ik redelyk, van 't eerste weinig, geleerd. Ik beschouwde myne vorderingen met genoegen, en die bezigheden deeden my de reis voorts kort vallen. Vry bekwamer, dan ik aan boord gegaan was, kwam ik op *Batavia*; en, myne oogen voor de blyken der Ondervinding openende, vond ik my versterkt in de grondreegels van *Naarstigheid* en *Weloppassen*. Ik trof daar oude kennissen aan, die ik niet gedagt had, weder te zullen zien. Eenigen in eenen staat, welke my verbaasde, wanneer ik my hunne geringe afkomst herinnerde, en onder hunne bedienden anderen, die voorheen zo wel, als ik, hen met den nek aanzagen. Het voorbeeld der eersten moedigde my zo zeer aan, als dat der laatsten my afschrikte.

Myne Brieven van voorschryving durfde ik nu met meer vertrouwen overleveren, dan ik ze ontvangen had, bewust zynde van myne geringe bekwaamheid, om iets weezenlyks uit te voeren. Myne schielyke bevordering deedt my besluiten, dat ik de verwagting van my opgevat te boven ging. Myne verdiensten vermeerderden met den tyd, ik begon myn Fortuin te maaken, en twyffel niet of zou hetzelve tot eene merkelyke hoogte hebbe gevoerd, was ik 'er langer gebleeven. - Doch een brief uit het Vaderland berigtte my den dood van eenen verren Neef, dien ik naaulyks gekend had, en wiens eenige Erfgenaam ik was. Hy liet my ruim een Ton na. Ik draalde niet lang, om dit wisse in myn Vaderland, boven het onzekere, in dit ver gelegen Gewest, te stellen. Te meer, daar ik nu gelegenheid had, om aan twee oogmerken te voldoen, 't een om het te kort ge-

schootene aan de Crediteuren van mynen Vader ter hand te stellen, en 't ander om eene Juffrouw, die my, in weerwil van myne ongelukkig gekeerde omstandigheden, hadt blyven beminnen, myne hand aantebieden met het hart, dat zy reeds Jaaren bezeten hadt.

Eene gelukkige t'huis reis voldeedt aan myn verlangen. Ik heb t'huis komende, voor ik my in 't openbaar vertoonde, die agterstallen afgedaan, en durf dus als een braaf eerlyk Man voor den dag treeden. Myn trouwdag nadert; de Familie, van myne beminde JOHANNA, stemt volkomen in de voltrekking van ons beider geluk; en myn vast besluit is, door *Naarstigheid* en *Weloppassen*, 't zelve, zo ver het van den Mensch afhangt, bestendig te maaken. Mogt myn voorbeeld anderen leeren, en deeze brief, met eenige aanmerkingen vergezeld, ten dien einde, eene plaats in uwe Vertoogen vinden!

In verwagting hiervan teken ik my,

Heer DENKER!

AMSTERDAM, 22 September 1769.

UE. Dw. Dienaar, S.J.

By gelegenheid zal ik mogelyk eenige aanmerkingen maaken, over het betaalen der gemaakte schulden van de Ouders, aan derzelver Crediteuren, door de Kinderen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 358. *Den* 6 November 1769.

[*Zedelyke en ernstige Overdenkingen over de* sterfte *van het* Rundvee.]

Thure Deum placa, vitulum sine crescat aratro.
Ne credas placare Deum, dum caede litatur.

CATO.

Myn heer!

Dat de beklaaglyke Sterfte onder het Rundvee aanleiding geeft tot verscheidene en verschillige gesprekken, kan UE. geenszins onbekend zyn: en by gelegenheid van dezelve, in een werk als het Uwe, bedenkingen daar over aan te treffen, kan, dunkt my, niet oneigen gerekend worden: verkiest gy dan de volgende *reflectien* te plaatzen, gy kunt 'er naar welgevallen over *disponeeren*.

Wegens de thans *dominerende* sterfte onder het Vee, hoort men meermaalen op deeze wyze *discoureren*,'Daar is wel een *premie* gesteld op het uitvinden van een heilzaam en kragtdaadig ge-

neesmiddel tegen de thans heerschende ziekte van het Rundvee; ook is men hier en daar werklyk bezig om eenige middelen te beproeven en de zieke Beesten te *cureren:* Maar wat kan dit alles baaten? 't Is de hand van God, tegen dewelke wy niets konnen doen en ook niets mogen onderneemen'.

Op dit *Discours*, dat zeer algemeen en misschien zeer nadeelig is, zou men het volgende konnen aanmerken.

Wie van de menschen zou ooit tot zulk eene dwaasheid konnen vervallen, dat hy zich zou konnen verbeelden, dat men de hand des Almagtigen zou konnen af keeren? Hy zal werken, en wie zal het beletten? Alle vermogens, en kragten van alle wezens in het oneindig Heelal zyn oorspronglyk van God, en blyven van hem af hanglyk, zoo dat alle die kragten, schoon vereenigd, niets tegen den Almagtigen vermogen. Maar hier uit volgt geenszins, dat, wanneer de Almagtige hand van God ons tuchtigt, en ons met *ordinaire* of *extraordinaire* rampen bezoekt, wy geene natuurlyke middelen uitdenken, beproeven en gebruiken zouden mogen, om van die rampen, die bezoekingen van Gods hand, ontheven en bevryd te worden. Alle rampen, hoe genoemd, konnen als gewoone of ongewoone bezoekingen van Gods laand worden aangemerkt; en wanneer ons eenige van dezelve, welke ook, treffen, en 't God ons van die rampen niet gelieft te verlossen, is alles vrugteloos wat men daar tegen doet, dewyl 'er geen raad, noch wysheid, noch sterkte tegen den Heere is. Aan den anderen kant is God magtig zonder middelen te verlossen. Maar zullen we daarom wel doen, met nimmer in eenigen ramp ee-

nig middel te gebruiken, om dat het kwanssuis de hand van God is waar tegen wy ons niet verzetten konnen? of om dat God ons wel zonder middelen kan redden? Ja, zouden we dus doende niet mogen gezegd worden, den Heere te verzoeken? Als wy zelven, als onze kinders ziek zyn, gebruiken wy middelen, schoon wy wel weeten dat 'er geen kruit tegen den dood gewassen is, zonder dat we immer denken, God daar mede te vertoornen. Is het dan om dat de Beesten een minder soort van schepsels zyn, dat men geen middelen voor derzelver ziekte, uit vrees van zich hier in te zullen bezondigen, durft gebruiken? God werkt immers door middelen, heeft de middelen geschapen en ons het vermogen gegeeven, om dezelve te ontdekken en om ons van dezelve te konnen bedienen, hoe konnen wy dan kwalyk doen met middelen te gebruiken? Hoe weeten wy of het God niet zou kunnen behaagen het een of ander aangewend middel te zegenen? Dit staat geheel aan hem, en hangt slegts van zyn' wil en welbehaagen af. Moeten we juist zonder middelen gered worden? Zien we tot nog toe niet dat de middelen, die aangewend worden, veel baaten, daar uit volgt niet dat nimmer eenige middelen baaten zullen. Ook konnen wy niet wel over de kragteloosheid van eenig aangewend middel, een beslissend oordeel vellen, dan, na datwe wel overtuigd zyn, dat het tydig, dat het genoegzaam en in alle opzichten behoorlyk gebruikt is. Ja, zoo lang wy niet onfeilbaar verzekerd zyn, dat geene middelen baaten zullen, gelyk wy tot nog toe niet zyn, zyn wy als redelyke wezens verplicht, alle middelen, die ons dienstig voorkomen, naarstig te gebruiken. Vind men geen baat,

men heeft het zyne gedaan, daar is niet meer dan moeite en kosten verlooren: gelyk wy op deeze wyze omtrent ons zelven en de onzen handelen en te werk gaan. Laat de tegenwoordige ziekte onder het Vee, een *extraordinaire* ziekte zyn, dat mag ons noopen naar *extraordinaire* middelen te zoeken en om te zien, maar 't moet ons nimmer moedeloos maaken en alle middelen doen verwerpen en versmaaden. Oorlog, Pest, en Hongersnood, worden, zoo wel als de tegenwoordige Runderziekte, in het algemeen, voor buitengewoone rampen, voor oordeelen van God, voor slagen van de hand des Almagtigen gehouden, en echter stelt men, in die buitengewoone rampen, natuurlyke middelen ter reddinge in het werk. In Oorlog verweert men zich tegen den vyand, schoon de kans onzeker is, en men biedt, is men anders edelmoedig en dapper, zoo lang tegenstand tot men geheel en al verslagen, of overwinnaar is. In Pest gebruikt men behoedmiddelen, zorgt en mydt zoo veel maar mogelyk is, en tragt de lyders *soulaas* en *redres* toe te brengen. De verwaarloozing van alle middelen laaten wy in zulk een geval voor de Turken over, wier verzuim in deeze hun ook doorgaans zeer duur te staan komt. In Hongersnood tragt men ook alles te doen wat men kan om zich van leevens onderhoud te verzorgen, den voorraad te bezuinigen, en den dood, zoo lang men kan, te ontworstelen. Niemant denkt in zulke gevallen, dat hy zich tegen den Almagtigen verzet noch bezondigt met middelen aan te wenden: elk doet al wat hy in zulke ongelegenheden doen kan, zelfs, schoon alle aangewende middelen, in zoodanige omstandigheden van geer weinig of geen *efféct* bevonden

worden. Zal 't dan maar alleen de Veepest of tegenwoordige sterfte onder onze Runderen zyn, waar tegen we geen middelen moeten gebruiken, of, om ons niet tegen Gods hand te verzetten, of, om dat we tot nog toe weinig of geen baat by de aangewende middelen vonden? Elk kan zeer ligt de verkeerdheid hier van opmerken.

Eenige, die ook voor 't gebruiken van middelen zyn, en zien hoe onwillig en ongenegen veele Huisluiden zyn om middelen in het werk te stellen, zoo dat sommige zelfs de genen die hen daar toe willen aanzetten, kwalyk bejegenen en behandelen, zyn niet vreemd van te denken, dat sommige Predikanten oorzaak zyn, dat veele Boeren geene moeite ter herstellinge van hunne zieke beesten willen aanwenden: ‘Veel Predikanten’, zeggen ze, ‘willen de tegenwoordige sterfte onder het Vee, niet anders dan een straf van den Hemel hebben aangemerkt, welke ons om onze zonden overkomt. Daar dit doorgaans’, zeggen ze, ‘van de Predikers het volk, van den Stoel wordt ingeprent, besluiten de Boeren, dat, zoo ras een van hunne beesten ziek wordt, hun de straf des Hemels treft, alle hoop op herstelling geheel verlooren is, en alle middelen te vergeefs zyn’.

Dan, 't komt zeer waarschynlyk voor, dat dit misverstand geenszins aan de Predikanten, maar aan de Boeren te wyten is. Waarom zouden de Predikanten niet mogen zeggen, dat de sterfte van 't Vee een straf voor 't Land is? Het oude en in 't algemeene toegestaane spreekwoord zegt, ‘Waren 'er geen zonden, daar waren geen plaagen’. Maar wie kan van die Heeren gelooven dat ze daar mede het gebruiken van alle middelen

zouden willen afraaden? Dat de Boeren verkeerd besluiten is niet voor rekening van de Predikanten, Indien 't Oorlog was, en ons Land van den vyand wierdt aangevallen, zouden die Leeraars ook zeer wel mogen zeggen, dat God het Land om deszelfs zonden met Oorlog bezogt: doch daar uit zou geenszins volgen, dat zy ook beoogden dat wy geen middelen van tegenweer in 't werk stellen moesten, dat wy ons Land maar ten prooie moesten geeven en ons zelven, onze vrouwen en kinderen maar lafhartig laaten ombrengen? Ik geloof van de meeste Boeren, dat ze in zulk een geval wel anders praaten, en, zoo lang ze nog spaden en vorken hadden, hun best doen zouden. Maar waarom dan nu ook geen handen aan 't werk geslagen en al gedaan wat men maar bedenken kan dat van eenig nut om 't Vee te behouden zou konnen weezen? Of zouden de Boeren in het algemeen hunne rekening by de sterfte vinden? De sterfte evenwel strekt grootlyks ter verminderinge van 's Lands *Finantiën*, ja, ten nadeele van 's Lands ingezetenen in het algemeen.

Sommige merken de sterfte onder het Vee, waar mede wy thans bezogt worden, als eene Landziekte aan, gelyk by voorbeeld, de Pest in Turkye. Dan 't zou hier op bewyzen aankomen; en genomen het ware zoo, men zou dan evenwel verplicht zyn naar middelen om te zien, ten einde het ongemak te verminderen: gelyk dus voor andere Landziekten ook middelen in het werk gesteld worden.

Wanneer we Gods voorgaande handelwyze met zyn oude Volk, de Jooden, ons uit hunne gedenkschriften bekend, als een *patroon* of voorbeeld aanmerken van Gods Regeering over alle andere

Volken, dan hebben we reden genoeg om te gelooven, dat ons Nederland de tegenwoordige sterfte als eene bezoeking om onzer aller zonden overkomt, dat onze zonden de zedelyke oorzaaken zyn dat het Vee zucht en de Runderkudde bedwelmt is. Immers, wie zal ons van het tegendeel konnen verzekeren? Vraagen wy het elk aan onze eigene *Conscientie*, die zal elk onzer aanzeggen, dat hy voor zyn persoon den Heiligen God reden genoeg tot zulk eene kastyding gegeven heeft. Laaten wy toestaan dat het zoo is. Maar, wat dan? Zonder uitstel zedelyke en natuurlyke middelen beide te gelyk in het werk gesteld, om van deezen ramp ontheven te worden. Dat elk zyne fouten en gebreken verbetere. Dat elk om verlossing uit deeze elende en om den Godlyken zegen smeeke. Maar dat ook daar en boven en te gelyk, van hun die Vee hebben, en van alle die zich hier toe in staat bevinden, natuurlyke middelen bedacht, beproefd en in het werk gesteld worden om zoo veel Vee als mogelyk is te behouden. Is de zedelyke oorzaak van deeze plaag de zonde van Nederland, dan mogen wy wel hoopen, dat dezelve, op eene algemeene hervorming van gebreken, door de goede hand onzes Gods van ons zal worden afgewend. Doch wy zyn dan echter noch niet verzekerd dat zulks onmiddelyk zal geschieden. Propheet Jezaïa zeide den kranken en biddenden Koning Jehiskia wel uit Gods naam aan, dat deszelfs gebed verhoord was en hy gezond zoude worden, maar beval echter een klomp vygen te neemen en tot een plaister op het gezwel of de zweere te leggen, om dus de geneezing te bevorderen.

Laaten wy dan, myne waarde Landsgenoo-

ten, als Christenen en als ware *Patriotten*, ons zedelyk Karakter hoe langs hoe meer tragten te volmaaken, en God vuuriglyk bidden, dat hy ons lieve Vaderland van deeze nadeelige sterfte onder ons nuttigst Vee, in zyne gunste, gelieve te verlossen; laaten de Predikers hunne Gemeenten hier toe hoe ernstiger hoe liever opwekken en aanzetten, zelven voorgaan, en anderen met de daad ten voorbeelde verstrekken. Maar laaten wy met dit alles de natuurlyke middelen ook niet versmaaden. Treffen we Huisluiden aan, die hier op de bovengemelde wyze verkeerdelyk over denken, laaten we hen tot beter zinnen zoeken te brengen, en die Zielen tragten te beduiden, dat ze, in andere gevallen, het niet alleen op bidden laaten aankomen, maar terwyl ze alle dagen om hun dagelyks brood bidden, zy echter ook alle dagen om hun dagelyks brood arbeiden.

UE, D.W.D.

LABORIOSUS.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Tbieby*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Cillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *C.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 359. *Den* 13 November 1769.

[*Ootmoedig* Smeek- *en* Verdedigschrift *aan den* Denker, *ontworpen in eene Vergadering van* Bedelaars, *gehouden binnen de Stad ..... den* 2 *October* 1769.]

Accelera, & fratrem (*si quis modus*) *eripe morti*.

VIRGILIUS.

Ootmoedig Smeek- en Verdedigschrift aan den Denker, ontworpen in eene Vergadering van Bedelaars, gehouden binnen de Stad .... den 2 *October* 1769.

Geeven *reverentelyk* te kennen de ondergeschreevene *Supplianten*, hoe hun ter oore gekomen zy eene droeve maare uit uwe Stad AMSTERDAM, dat naamelyk een zeer groot aantal van onze *Societeit* en handteering door iemand, tegen wien zy geen gezag of magt hebben(*), onverhoeds en zonder voorafgaande waarschuuwinge, op 's Heeren wegen is aangepakt, opgeligt, en vast gezet in een Huis, welk, wegens het herbergen van Lieden, waar by wy niet willen vergeleken worden, niet ter goeder naame staat, en daarom van ons ook niet zal genoemd worden, doende zelfs het bloote woord een kouden schrik over onze Leden gaan(†), om daar een Handwerk te verrigten, dat zy in waarheid niet beminnen nog verdaan, - en alzo aan ons uit de grootste Steden der zeven Provintiën, veele Brieven gezonden zyn van onze mede-bedelaars, om in onze najaars vergaderinge geleezen te worden, en deezen niets anders behelzen, dan bittere klagten over het *fatale* ongeval, dat onzen Broederen en Zusteren overkomen is, met sterke opwekkingen, om derzelver Vryheid, die wy als regtgeaarde Nederlanders (weinige Vreemden zyn 'er toch onder ons, en die 'er onder mogten zyn, zyn reeds *genaturaliseerd*) niet alleen beminnen; maar van welke ook ons geluk, uit hoofde van onze kostwinning, geheel *dependeert*: Zo is 't, dat

(*) De Hoofd-Officier.
(†) Het Rasphuis.

wy ondergeschreevene *Supplianten*, ten vertooge van onze *sincere affectie* voor onze gevangene en opgeslootene Broeders en Zusters, na eene rype en *serieuse deliberatie* goedgevonden hebben, weetende geene andere uitkomst, dat tot U, Heer Denker! onze toevlugt te neemen; alzo wy van u vernoomen hebben, dat gy, schoon in het duister schuilende, zeer veel invloeds door uwe schriften op anderen hebt verkreegen, en met regt den naam van een voorstander der ongelukkigen draagt; in die hoope, dat gy onze zaak edelmoedig ter harte zult neemen, en den storm, die ons algemeen dreigt, afwenden, want eilacy! waar wil dit heen, zo men ons alle uitroeie, gelyk men thans heeft begonnen.

Doch weetende, dat men geene *Logementen* genoeg heeft in ons Land, om dit ten eersten ten uitvoer te brengen, en ons te bergen, wyl ons Genootschap talryker is, dan iemand denkt, zynde veele onzer, die thans in VLAANDEREN, BRABAND, LUIK, MUNSTER en OOST-FRIESLAND zwerven, nog niet thuis gekeerd, hoewel wy hen voor den winter verwagten; zo scheppen wy nog moed, dat onze volkoomen ondergang niet zo schielyk zal gebrouwen worden, en 'er thans nog tyd zal overschieten, om denzelven, zo het mogelyk is, te voorkomen.

Neem dan niet kwalyk, Heer Denker! daar gy den ongelukkigen toestand der Gevangenen weet, en mogelyk hunne oplichting, op de openbaare straat, niet met drooge oogen zelfs gezien hebt, dat de *Supplianten* zich met alle *veneratie* tot U wenden, en uwe goede *intercessie* voor ons geheele *Corps* smeeken.

Eigenlyk weeten wy niet, wat tot hun bezwaar *in foro* ingebragt is: doch het is *notoir*, dat zy niet kunnen beschuldigd worden van eenigen opstand in ons Vaderland verwekt, moord of brand gestigt te hebben. Gy weet hoe de *Supplianten* en hunne makkers zich altoos als *Supplianten* op 's Heeren wegen gedraagen, en alle fatzoenlyke Lieden niet dan op de *bumbelste* wyze, en dat alleen om één duitje aanspreeken en naloopen. En schoon sommigen kunnen goedvinden ons de geessels der Landlieden te noemen, en voor te wenden, dat wy dezelve zo geweldig plaagen, dat, kwame de Overheid te oore de bedreiginge, die wy hen doen, als zy ons afgezette duiten geeven, of weigeren 's nagts in hunne hooibergen te laaten slaapen, dezelve ons alle aan Galgen, grooter dan die by KYK-DUIN voor rebelleerende Matroozen gebouwd zyn, zoude doen opknoopen. Maar oordeel zelf eens, Myn Heer, met uwe gewoone *equiteit:* als wy afgezette duiten van anderen aanneemen, maaken wy ons schuldig aan overtreeding van Wetten, onlangs door onze Overheden *gepubliceerd*, het

welk by ons een *Crimen loesae Majestatis* is, En gebeurt het, dat wy eens eenige bedreigingen tegen eenzaam woonende Landlieden gebruiken, wanneer zy ons weigeren te wille te staan; de *Supplianten* verzoeken ootmoedig, zulk niet *lin malam partem* te willen opneemen, als of wy hen waarlyk eenig nadeel zouden willen toebrengen. Want men weet genoeg, dat de meeste hedendaagsche woorden, en zo ook de onze, hunne gewoone betekenis verlooren hebben. *Verba valent usu*. En waar hoort men, dat wy den Huisluiden ooit eenig geweld hebben aangedaan, en op heeter daad, *flagranti delicto*, gevat zyn. Ook *consteert* het, dat de Huisbraaken, in de laatste Jaaren gebeurd, niet door eenigen van de onzen, maar door complotten van Gaauwdieven, met welke wy niet begeeren op eene dag genoemd te worden, bedreeven zyn, het gunt ons de grootste *satisfactie* der waereld heeft gegeeven.

Permitteer dan vervolgens, Heer Denker! by deeze gelegenheid, den *Supplianten*, de hoofdbeschuldigingen, tegen de gevangenen, ingebragt, op eene *eclatante* wyze te wederleggen.

Men brengt eerst in, dat wy het Hef des volks uitmaaken, en veele *Concubinen* hebben: doch veroordeelt men iets in ons, dat in den Groot-Vizier, die een Turk is, geduld wordt? En in allen gevalle, dit geschiedt by ons, volgens een byzonder *Corpus Juris*, dat by ons aangenoemen is. Wat betreft, dat onze Lieden hunne Vrouwen onderling verwisselen, verhuuren en verkoopen, dat is ligter gezegd, dan beweezen. Als men een hond wil slaan, kan men wel een stok vinden. En als dit gebeurt, valt het nooit voor, dan wanneer we meer zin in eene andere dan in onze eigene Vrouwen hebben.

Men zegt, dat veelen van de onzen hunne Ouders niet kennen, en van onegte afkomst zyn: maar waarom hebben derzelver Ouders, die van hooge gebooite waren, hunne Kinderen niet willen erkennen, aanneemen en opvoeden? Nimmer waren zy dan tot den bedelzak vervallen. Zyn sommigen, kinderen van plaisier, dan zyn zy meer mededogen waardig.

Men noemt ons Pesten der Republyk, en voert aan tot een *argument*, dat zy, die onder ons geene kinderen hebben, een of twee dikwils van anderen, die 'er wel van voorzien zyn, voor twee of drie ducaaten huuren, om met dezelven een geheelen zomer te gaan bedelen, en daar door het mededogen van tedere harten tot ryker aelmoessen meer te beweegen. De *Supplianten* ontkennen dat geenzins; het heeft by ons plaats: maar zyn wy daarom Pesten van de Republyk? Wy ontlasten daar door veel eer zulke Ouders, die met een te groot getal kinderen belaaden zyn; wy doen

hun een *notoiren* dienst, en zorgen intusschen voor derzelver goede *educatie;* wy geeven geld toe, en wat is edelmoediger? En is het niet dezelfde zaak, of wy, dan wel zy, met dezelve het Land rond loopen?

De *Supplianten* hooren daarenboven dit tweede *poinct* van beschuldiging aanvoeren, dat naamelyk, in eene nabuurige Stad, Zondags avonds, een *Logement* voor onze reizende *Confraters* open staat, waar in men onlangs een getal van dertig aantrof, zittende vier en vier aan Speeltafeltjes: sominigen Salade met Karbonade eetende, en een glaasje Wyn toedrinkende; anderen een Dammetje speelende; eene derde party zig met het Tiktakbord vermaakende; eene vierde zich *amuseerende* met *Ombren*, of een ander Kaartspelletje, enz. dan de *Supplianten* meenen, onder *correctie*, dat het AMSTERDAM niet raakt, wat elders gebeurt. Ook geschiedt dit niet, dan na het eindigen van de Avondpreek. Daarenboven is dit niet anders, dan eene navolging van de *Assemblé's* der Grooten, en wat kan het anderen raaken, of dertig menschen aan één of aan zeven Speeltafeltjes zitten?

Men beschuldigt ons van ysselyk bedrog en godlooze veinsery, en zegt, dat sommige van onze volwasse Dochters een kussen op het ligchaam onder den roksband draagen, wanneer zy bedelen, maakende dus de *mine* of zy zwangere Vrouwen waren. Dan de *Supplianten* meenende dat het beter is, wel gebiegd, dan kwalyk *geabsolveerd*, erkennen dat dit waar zy: doch is het niet het zelfde, als wy met kinderen en Beddegoed reizen, of men de kussens voor op het ligchaam, dan agter op den pogchel draage?

Veele mismaakte Schepzels, afschuwelyk om aan te zien, dit brengt men ook al tegen ons in, behooren tot het rot der Bedelaars, en zulk een gezigt heeft dikwils nadeelige gevolgen voor zwangere *Dames*. Maar eilieve! indien zy zo afzigtig zyn, waarom heeft zeker Heer twaalf van onze bultige Leden doen uittekenen, en derzelver beeltenissen op zyne kamer aan den wand gehangen? behalven dat, hebben wy gehoord, hoe de tegenwoordige *Doctooren* zo vast als tweemaal twee vier is, bewyzen, dat de inbeelding geen nadeel aan de vrugt der moeder doet.

Men voert ons ook te gemoet, dat wyt, een fatsoenlyk mensch van verre ziende aankoomen, lighaams gebreken toonen, die wy niet hebben, en by voorbeeld, dan aan stonds half blind zyn, of kreupel gaan, schoon wy voor en na uit twee goede oogen zagen, en regt op onze beenen gingen: doch *accusanti incumbit probatio;* men moet het bewyzen, en wy kunnen betuigen, dat nog nooit een Juffer van fatsoen de heup van onze mankgaande Mannen heeft *gevisiteerd* om te zien, of alles louter vertooning ware.

Men schreeuwt uit, dat wy met veele vodden omhangen zyn, en de sakken der viese *Dames*, in enge straaten daar veel gedrang is, wel eens by onderlinge ontmoeting en voorbygang aan onze klederen raaken: maar verslyten zy daar door? wy zien 'er niet zuur over, als dit al eens gebeurt. Ook meenen de *Supplianten*, dat het draagen van onze oude klederen een overblyfzel is van de hooggeroemde zuinigheid der oude Hollanders, die gewoon waren hunne oude klederen af te draagen, dat thans, behalven by ons, overal uit de *mode* is.

Men *provoceert*, dat een van ons in voorige jaaren gebedeld heeft met eene Pas, ondertekend door de overledene GOUVERNANTE, zynde de naamtekening ANNE kunstig nageschreeven, en de Pas geheel valsch. De *Supplianten* erkennen, dat zulk een snood feit waaragtig gebeurd zy; doch van hun gestraft is geworden met den Daader voor altoos uit hunne Vergaadering te verbannen.

Diakonen van eene nabuurige Stad hebben geklaagd, dat 'er onder ons Leden van hunne Gemeinte zyn geweest, welken zy 50 stuivers ieder week aangebooden hebben onder *conditie* van nooit op de Amsterdamsche sluizen te zitten bedelen om een Aalmoes; doch dat zy langs deezen laatsten weg meer kunnende winnen, het eerste *gerefuseerd* hebben: maar is dit zulk een gruwel? het grootste stuivertje dient elk, en ons ook.

Men gaat verder, en brengt by, dat eene jonge Bedelaares van eene *Dame* een aalmoes smeekende, op haar antwoord: *gaat been en doet wat*, toegesnaauwd hebbe: *wel Mevrouw! doe ik niet genoeg? ik heb alle jaaren een kind!* De *Supplianten* ontkennen de waarheid van dit geval niet; want zy zelve heeft, in onze vergadering raport doende van haar wedervaaren op haare gedaane reize, deeze ontmoeting verteld: doch wy hebben, met haar, daar over eens hartelyk gelagchen, en haare *promptitude* gepreezen.

Onze Vervolgers brengen nog te berde, dat wy, aan de huizen bedelende, dezelve bespieden, en daar van of aan dieven *raport* doen, of zelve die besteelen: maar helaas! waar toe vervoert de drift van kwaadspreekendheid de menschen! moet dat ook al tot bezwaar, der gevangenen dienen? Laaten zy spreeken, by welken wy onze vaste *Interessen* weeklyks ophaalen, of hun ook iets ontstoolen zy. Wy zyn *avers* van hun eene afgezette duit te ontvreemden.

Men smyt ons vuilaartig in het aangezigt, dat wy de trekschuiten met ongedierte bevolken; maar hier door, zo het waar zy, doen wy den Schippers dienst, wyl nu geen dienstmeid meer in 't ruim, maar een plaatsje in de roef

moet hebben: doch het kan niet waaragtig zyn, want anderzins zouden veele *conscientieuse Capiteinen* zo veel mededongen niet hebben van ons tegens 's Lands Plakaaten medo te neemen.

Wy fokken, let eens, Heer Denker! waar op men al niet valt, veele honden thuis, dien wy uit onze aalmoessen den kost geeven, en welken wy zonder verlies wel konden versuipen. Maar raakt het anderen, hoe wy onze gebedelde duiten verteeren? Wy houden zeekerlyk geene honden om ons geld te bewaaren; maar uit agting voor de liefde, die zy ons bewyzen, welke toch in deeze liefdelooze Eeuw by de menschen schynt uitgestorven te zyn.

Eindelyk zeggen onze haaters, dat wy nooit ter Kerke komen: maar zyn wy dan Vrygeesten? - dat wy geweldig kunnen *vloeken*; doch daar staat tegen over, dat wy geweldig kunnen *zegenen*, wanneer wy, een duit denkende te ontvangen, onverwagt een dubbeltje kjygen. Vloeken de matroosen te AMSTERDAM langs de straaten; niemand spreekt daarentegen meer Zegeningen over de Stad, over byzondere persoonen, hunne huisgezinnen en handel uit, dan wy.

Ziet daar, Heer Denker! de voornaamste *poincten* der beschuldigingen door de *Supplianten* opgelost. Voor 't overige bidden wy U te willen denken, dat, gelyk Gy geduurig roemt, hoe ons Vaderland sedert eene Eeuw, en vooral in de laatste jaaren zeer beschaafd is geworden, wy ook tevens, eene groote hervorming ondergaan hebben, en dat bygevolg de Plakaaten onzes Lands niet tegen ons welleevende, als wel tegen de oude, ruwe, stinkende Bedelaars der voorige Eeuwe zyn genoomen. Wy verzoeken daarenboven allerdemoedigst nu ook in aanmerking te willen neemen, wat ten onzen voordeele *in foro* kan ingebragt worden, naamelyk, dat veelen van ons, byna in alle Steden des Lands, hunne goederen, die somtyds *considerabel* waren, aan de *Diaconien* hebben *gelegateerd*, uitwyzens der *Minuten* der *Testamenten*, die nog onder ons berusten. - Dat wy nooit eenige *Diaconie* bezwaaren, maar op ons eigen smeer teeren - dat in veele Steden *gepriviligeerde* Bedelaars woonen. - Dat men ons allen uitroeiende, verlegen zal worden, waar men de jonge kinderen der Burgers zal leeren, met 't weggeeven hunner duitjes, de deugd der mildadigheid te oefenen. - Dat wy door en door ervaren zynde in de kennisse van 't Land, in *cas* van oorlog, voortreffelyke Gidzen voor de *commanderende Genetaals* zouden kunnen zyn; eene rede waarom wy ook meest, op onze reizen, onze kinderen medeneemen om hen in die weetenschap al vroeg op te trekken. - Dat ons Genoodschap

noodzaakelyker is, dan iemand denkt: waar zullen toch Burgers, die geen agt op hunne goederen geslagen, maar met kwinkeleeren doorgebragt hebben, en tot armoede vervallen zyn, blyven, dan onder ons? wie zal hen aanneemen, als wy weigeren hen te ontvangen? - Ook zyn wy zulke veragte sletten niet: de meeste Steden houden *Logementen* voor ons open, en wy zelven hebben de eer, dat, op sommige plaatsen, onze naamen door onze Kasteleins alle avonden opgeschreeven, en aan den Hoofd-Officier berigt worden. - Wy doen niets dan welgegoede Lieden alleen duiten afvraagen, en ontlasten hen dus van overtollig geld, dat hen verlegen maakt, en het geen zy met fatsoen niet wel op straat kunnen werpen. - Wy doen ten platten Lande veel nut, en hebben onder de onzen, *Doctoren* en *Doctoressen*, die zeer veele heerlyke Geneesmiddelen en Geheimen weeten, nooit in BOERHAVE'S Werken beschreeven, waar mede zy menschen, beesten, honden, katten, kanarytjes, enz. geneezen.

Zo veele redenen, hoopen de *Supplianten*, zullen U. Heer Denker! overhaalen om in *faveure* der Gevangenen overal te spreeken en te schryven: en indien ze, onverhoopt, Uw hart nog niet mogten raaken, gelyk sommigen van ons dwaaslyk denken, neemen wy de vryheid UE. nog in *consideratie* te geeven: dat de Gevangenen (Och! hoe wee doet dit woord aan ons hart) niet alleen het *plaisier*, maar ook het voordeel van de tegenwoordige Kermis, die hun doorgaans eene winterteering opbrengt, missen, naardien een vreemdeling het zich eene eere rekent aan eenen *Amsterdamschen* Bedelaar iets te geeven. - Denk, Myn Heer Denker! ('t is uw werk,) hoe bitter het zy in dat Huis te moeten werken, waar naar de Gevangenen, die eigenlyk eene soort van *Cassiers* zyn, niet anders gewoon dan geld te ontvangen en wederom uit te geeven, zich niet wel kunnen schikken. - Denk, dat zy daar door hunne fleur en schoonheid verliezen en voor hun tyd oud en krom zullen worden. - Denk, dat zy de lieve Vryheid, die men anders in ons Land, zelfs aan een Turk, vergunt, missen. - Denk, dat zy niet alleen van ons, hunne Vrienden, zyn afgezonderd, maar ook te vooren de Grootsten van het Land dagelyks aanspreekende en aan hunne Huizen komende, thans met Rasphuis - boeven moeten verkeeren; waar door wy vreezen, dat hunne zielen en zeden bedorven, en, in beslooten hokken eene bedorven lucht inademende, hunne lighaamen wel dra zullen krank worden, en dus het oud beroemd Amsterdamsch Geslagt van Bedelaars tot een oneindig nadeel der Stad en der geheele Republyk binnen korten uitsterven. - Ten laatsten denk, dat de PAUS zelf

de Orde der *Bedel-Monniken* nog niet wil vernietigen, wanneer hy die der *Jesuiten* zal afschaffen.

Hoe het zy, de *Supplianten*, het ongeval hunner gevangen Broederen en Zusteren *considereerende*, en welken blaam het zelve op hun geheel Genoodschap brengt, inziende, huilen, dag en nagt, traanen als Persiken, en treuren gelyk Vogels, die de pip hebben; waarom zy hoopen en bidden, dat UE. van het oogenblik, op 't welk dit Smeek- en Verdeedig-Schrift door den *President* van ons *Collegie* zal overgebragt en *gepresenteerd* zyn, zich ontvonkt en aangeblaazen zal vinden door eenen Patriottischen yver, om, het kost wat het kost, onze Gevangenen uit derzelver banden te verlossen, welk geschiedende, wy onze woningen en *Legementen* door het geheele Land, ter eere Uwer braave daad, zullen *illumineeren*.

Eindelyk hebben de *Supplianten*, schoon zy vreezen uw geduld reeds misbruikt te hebben, nog een verzoek. Laat dit Smeekschrift niet leezen, dan van de zulken, die gereed zyn ons te helpen, en laat het voor al niet drukken, gelyk Uwe andere Schriften; dit toch zou meenigen nu slaapenden Boeren - Schout, die met al zyne wysheid niet weet, dat 'er een Plakaat tegen ons in de waereld is, aanzetten, om onze nog zwervende *Confraters* te vuur en te zwaerd te vervolgen, en zelfs de Overheden van andere Steden en Provintiën de Oogen open doen, om, op het voorbeeld van AMSTERDAM, ons van onze Vryheid, en de voordeelen, daar *annex* zynde, te berooven, en zo de *totale ruine* van ons Genoodschap uit te werken. Dit laatste zoeken wy met alle onze magt te voorkomen, te meer, alzo dit onweder ons thans ook dreigt, 't welk wy weeten uit eene meid van zekeren Heer in eene nabuurige Provintie, welke onder ons eenen Vryer heeft, aan wien zy verteld heeft, dat in haar huis over de zaak *in quastie* reeds veel gemompeld is. Of zou, Heer Denker! dit oordeel onvermydelyk, en nu reeds door het geheele Land beslooten zyn, gelyk veele van onze Vyanden wenschen? - Is dit dan het kwaad, dat door de laatste KOMEET voorspeld is?

De *Supplianten* hoopen dat niet, maar bidden nogmaals Uwe gunstige *intercessie*, en belooven, indien Gy ooit ons de eer zoudt willen aandoen van tot ons Bedelaars - Genoodschap over te gaan, onze behoudenis alleen aan U dank te zullen weeten, en U naar vermogen en kragt altoos te zullen ondersteunen.

'T welk doende, &c.

T.

De Denker.

N°. 360. *Den* 20 November 1769.

[Antwoord *van den* Denker *op het* Smeek- *en* Verdedigschrift *der* Bedelaars, *van den* 2 *October* 1769.]

Causa patrocinio non bona pejor erit.

OVIDIUS.

Antwoord van den Denker op het Smeek- en Verdedigschrift der Bedelaars, van den 2 *October* 1769.

Het Smeek- en Verdedigschrift, den 2 October 1769, in Uwe Vergadering ontworpen, en daar op aan my gezonden, heb ik wel ontvangen. Gelyk het my toeschynt, is het door eenen van Uwe Advocaaten, op dat ik dit ter zyner onderrigtinge vooraf aanmerke, niet zonder merktekenen van Geleerdheid opgesteld; want woorden, uit eene vreemde taal ontleend, te gebruiken, wanneer men goede Nederduitsche zou kunnen bezigen, is thans by veelen een merkteken van Geleerdheid, en schynt met opzet te geschieden, om *Requesten* voor on-

ze goede Nederlanders, die geen *Latyn* of *Fransch* magtig zyn, onverstaanbaar te maaken, en by onkundigen voor geleerd te doen doorgaan: schoon anderen dit hebben aangemerkt als een heimelyk verwyt, welk men aan onze Taal, over haare armoede in woorden, doet; doch zonder 't minste regt, alzo zy niet minder dan arm is, en waarlyk voorraads genoeg van allerleie woorden heeft, om zich by alle gelegenheden wel en behoorlyk uit te kunnen drukken.

Ik moet daarom ook zeggen, dat het veelen van myne Leezeren min gesmaakt heeft in een Bedelaars-Smeeken Verdedigschrift zulke bewoordingen te vinden, die alleenlyk een sieraad zyn in Pleidooien, welke onze jonge Advocaaten voor de Balie doen, of alleen gebruikt worden, wanneer Regtsgeleerden van laageren rang *Requesten* opstellen, 't zy voor eenen afgesleten knegt van eene Trekschuit, die het zingen van Liederen geleerd hebbende van de jagers, welke knaapen in het opdeunen van straat-gezangen doorgaans vry ervaren zyn, by eenen Heer van een Dorp aanzoek doet, om tot het openstaande Schoolmeesters- en Voorzangers-Ampt bevorderd te worden; 't zy voor een' jongen kwant, die gaarn als *Postillon* zou willen dienen; of voor eene aardige Deern, die tot Tuin-wiedster by Mevrouw begeert verheven te worden.

Ik hoore van ter zyde, dat de oude Advocaaten zo misnoegd zyn over de vryheid, die Gyl genoomen hebt in het gebruiken hunner woorden, die zy alleen in pagt bezitten, dat zy eene byeenkomst belegd hebben, om te beraamen, hoe men deezen hoon best zal wreeken; want schoon sommigen, door de Liefhebbers onzer Taale en Dichters aangezet, onder de hand woelen om op de afschaffing derzelven aan te dringen, ik denke niet, dat zy zal doorgaan. Ik raade UL. dan, dat Gyl. u tot my wederom in geschrifte vervoegende, alle Bastaard-woorden agterlaat, wyl het altoos aan Uwe zaak nadeel zal doen, de gemelde Heeren door eene ongeoorloofde vryheid te sarren.

Dit vooraf ter waarschouwinge gezegd hebbende,

moet ik UL. betuigen geenen kleinen hoogmoed gevoeld te hebben, dat gy in uwen bedrukten staat myne hulp hebt verzogt. Ik ben 'er zelfs zo zeer mede ingenoomen geweest, dat ik aanstonds myn gewoon werk uit de hand gesmeeten hebbende, myn Starreboek opgeslagen heb, om te zien, welke *Planeet* op den 2. *October* 1769 heeft geregeerd, en of waarlyk de laatste *Komeet* den val van uw Genootschap hebbe voorspeld; waar op ik tot myne en uwe blydschap heb bevonden, dat 'er toen eene goede *Planeet* heeft gescheenen, en de Staartstar niet uwen ondergang heeft voorzegd, maar wel dien van het tegenwoordige Kapzel der Dames, 't welk staat uitgeroeid te worden, om plaats te maaken voor een ander, het welk de *Russen* van de fraaie gevangene *Turksche* Mevrouwen te *Choczim* hebben afgekeeken. Dit groote nieuws dat in ons Vaderland nog onbekend is, mag ik wel lyden, dat gy in Uwe Stad aan de Dames verteld, doch niet ten zy u een dubbeltje worde gegeeven (deeze prys stelle ik 'er op) tot verzoeting van uwe tegenwoordige smerten.

UL. dan door deeze ontdekking gerust gesteld hebbende, moet ik U berigten, dat ik best gedagt hebbe Uw Smeek- en Verdedigschrift in het licht te geeven, wel overtuigd zynde, dat het zelve verre van U eenig kwaad te doen, zeer veel goeds in Uwe zaak zal uitwerken, om de volgende redenen.

Gyl. hebt sommige verkeerdheden, die waarlyk in UL. Genoodschap worden gevonden, openhartig beleden. Zulks bemint men nog in ons Land, hoewel de veinzery en bedekking der schande sterk naar de overhand dinge. Ik meene te weeten, dat eenigen ten minsten, UL hier op eene volle vergiffenis zullen schenken Alle Genootschappen hebben trouwens gebreeken, het een min, het ander meer, die niet aanstonds maar door den tyd verbeterd worden. Gyl. moet 'er U nogthans met kragt op toe leggen, en zulks zal best uwen ondergang voorkomen: jammer toch zou het zyn, dat derge-

lyke feilen in het oud beroemd Bedelaars - Genootschap zouden overblyven.

Verscheidene beschuldigingen, die men in de daad tegen UL. heeft ingebragt, hebt Gyl. verwonderlyk schoon opgelost, 't geen ik meende bekend te moeten maaken door de uitgaave van Uw Smeek- en Verdedigschrift; en deeze Uwe treffelyke verdediging, die belooning verdient, eischt, dat men iets in UL. door de vingeren zie.

Als noch is 'er geene vrees, dat andere Steden het geroemde voorbeeld van *Amsterdam* zullen volgen: daar is te veel aan vast, dat ik UL. niet wel zeggen kan: doch ik wil 'er nogthans niet geheel borg voor blyven, om, zo het anders uitviel, in Ulieder plaatze te worden opgeslooten. Men gelooft niet algemeen, dat in andere Steden zeer ondeugende Bedelaars zyn, ten minste zo niet als te *Amsterdam*, hoewel anderen met dit los vertrouwen den draak steeken, en eene gekke Verbeelding noemen. De vrees, die Gyl. hebt, van door Boeren-Schouten te zullen vervolgd worden, wanneer zy verneemen, dat 'er tegen UL Plakaaten genoomen zyn, kan op deeze wyze best ophouden. UL. moet, in een Dorp bedelende, waar gy geen goed oog op den Schout hebt, eenige stuivers tot een geschenk aan de zo genoemde Bedel-voogden geeven, om vryheid te hebben, van aan deuren rond te gaan. Sommigen van UL. bedienen zich van dit middel met veel vrugt, en hebben het genoegen van te zien, dat die Dienaars der justitie *Oost* gaan, wanneer zy *West* bedelen.

Uwe ootmoedige smekingen, zo aandoenlyk aan my voorgesteld, hebben ook de aandoeningen van veele mededogende Lieden myner Stad zo zeer gaande gemaakt, (want mededogen met ongelukkigen is hier zeer wel bekend) dat zy op myne tusschenkomst. Uwe Voorspraaken zullen worden. Ook schynt Gyl zelfs de Dames van andere Steden op Uwe zyde te hebben gekreegen; vermits, zo men UL allen van straat opligt, de verandering van Voorwerpen in de Spiegeltjes, die zy van de onzen geleerd hebben aan haare Vensters uit te han-

gen, geheel weggenoomen is, het geen haar leed doet, om dat zy verandering van gezigten beminnen, en de schoonheid haarer Minnaars nooit beter afschynt in haare oogen, dan wanneer zy eenige vuile en lelyke bedelaars daar tegen te gelyk kunnen beschouwen.

De meid in de nabuurige Provintie, waar van Gyl. meldt, moet volstrekt met haaren Vryer trouwen: dit zou aanleiding kunnen geeven, dat men, ten minsten daar, met UL wat oogluiking gebruikte, en eene schuilplaats vergunde, wanneer het in onze Provintie zo kwaad mogt loopen, dat 'er tot eene algemeene opligtinge beslooten wierdt.

Of de Plakaaten in de voorige Eeuw alleen genoomen zyn tegen ruuwe stinkende Bedelaars, en niet tegen UL. die, by de algemeene beschaaving der Natie, mede eenen veeg uit de pan gekreegen hebt, kan ik UL. nog niet geggen, en moet eerst myn groot *Register-Boek der Zeden*, waar in dat staat aangetekend, raadplegen. Ondertusschen voele ik eenige bekommering by my, dat veele jonge Heeren en Dames nooit zullen willen erkennen, dat de beschaafdheid, zich ook tot de Bedelaars hebbe uitgebreid, alzo ik hen dikwils hoor zeggen, dat zy nog alleen dat voorregt in ons Land bezitten.

De opligting en vastzetting Uwer Broeders en Susters, waar over Gyl. traanen als Persiken huilt, en kwynt gelyk Vogels, die de pip hebben, is in myne Stad niet geschied dan met goede oogmerken, die UL. schynen onbekend te zyn. Men meent, dat 'er onder hen veele groote Konstenaars en verhevene Geesten zyn, die, uit hoofde eener verkeerde opvoedinge thans aan het bedelen blyvende, hunne *talenten* (laat ik liever vermogens zeggen, men mogt my aangrimmen) niet kunnen openbaaren, noch het Vaderland die diensten doen, welken men met zo veel regt van hun verwagt: daarom wil men nu beproeven, wat zy in eenzaamheid, welke toch uitneemend daar toe geschikt is, zullen kunnen doen. Ook heeft men om die reden de Bedelaressen by hen geplaatst, wyl men by ondervinding weet, dat het vernuft der Vrouwen niet minder dan dat der Mannen zy, en zelfs

dikwils hetzelve overtreffe, voor al wanneer dat der laatsten door veel peinzen stomp is geworden.

Schaam u niet, dat zy in het *Rasphuis* zitten, noch bloos over het noemen deezes woords Het is geene onedele verblyfplaats, en zo Gyl. U daar over belgt, zal ik zorg draagen, dat die naam worde veranderd in dien van eene *School ter verbeteringe van Zeden*.

Vreest niet, dat hunne Zeden door den omgang met Rasphuis-Boeven iets zullen lyden. Denkt, dat menschen, die veele jaaren ons geheele Land op en neêr gewandeld, en met allerleie Lieden hebben verkeerd, onze Zeden zo vast hebben aangenoomen, dat ze die op een' sprong niet verlaaten Ik wil voor UL. ook niet verzwygen, hoe ik in het zekere ben onderrigt, dat de boeven zelfs met hen niet willen verkeeren. Of dit voortkoome uit vreeze voor het gevaar, dat zy loopen van nog meer door hen te zullen bedorven worden, kan ik niet zeggen.

Weest niet bedugt, dat zy, in beslootene vertrekken eene bedorve viese lucht inademende, waar aan zy niet gewoon zyn, zullen krank worden. Weetet, dat hunne verblyfplaatzen luchtig genoeg zyn; en door den geduurigen arbeid, welken ik zal zorgen, altoos te hebben, zullen hunne lighaamen wel zo veele beweeging ontvangen, als zy anderszins gewoon waren, op de straaten te genieten.

Merkt het aan als eene byzondere weldaad, die hun wedervaart, en waar over Gyl. wel jaloers mogt zyn, naamelyk dat zy thans beveiligd zyn tegen het lyden eener geweldige koude op de opeabaare straaten in den aanstaanden strengen winter, die ons is voorspeld, en UL. waar Gy U ook zult bevinden, zal doen beeven.

Zyt gerust, dat zy hunne maagen niet zullen overladen met ongezonde spyzen. Zy zullen nu op geregelde tyden voedzel krygen, en niet nu salade met karbonade eeten en een glas rooden wyn daar toe, en op eenen anderen tyd aan een gekloofd bouwtje knabbelen, of met een stuk droog brood opspringen, gelyk UL. thans meermaal gebeurt, of dan wederom niets

hebbende honger lyden, alhoewel dit zeldzaam zy: neen! tegen dit alles, en voor al het eerste zyn zy bewaard.

Breekt uw hoofd niet daar over, dat zy afgezonderd van hunne Vrienden leeven. Zy moeten wat afgezonderd zitten, om in hunne overpeinzingen of arbeid, zo nodig tot het uitvinden van nuttige konsten, niet te worden afgetrokken. En op dat zy door geduurig denken de kragten hunner lighaamen, of de vrolykheid van hunnen geest niet verliezen, zal ik zorg draagen, dat hun weeklyks een *Nieuws-Vertelder* worde gezonden, op dat zy, die gewoon waren allerlei staatzaaken te weeten, in een uur van uitspanning daar van niet geheel onkundig blyven.

Brengt geene nagten daarover slaapeloos door, dat zy hunne fleur en schoonheid zullen verliezen: ik kan UL. in tegendeel verzekeren, dat zy nu voor het eerste van hun leven 'er wel beginnen uit te zien, en eerlang zullen kunnen gemonsterd worden tegen onze jonge Heeren, die geduurig pryzen uit *Venus*-Lotery trekken, en zo dor en mager als scherminkels uitzien. Zelfs ben ik bang, dat Gyl. vryheid krygende van hen te mogen zien, hunne verblyfplaats zult bestormen, en eenen opstand verwekken, om 'er ook een plaatsje in te mogen hebben.

Zugt niet over het verlies hunner lieve vryheid: ik kan UL. in het zekere berigten, dat 'er een besluit genoomen is, om hen, zo dra zy vier *douzain* fraaie konsten of uitvindingen aan den dag zullen gebragt hebben, op vrye voeten te stellen: waar door van hun zulk een grooten naam zal uitgaan, dat zy, zelfs van de *Turken*, die gebrek aan *Bassa's* van drie Paardestaarten beginnen te krygen, daartoe zullen aangezogt worden: hetgeen eenen luisier aan UL. Genootschap zal geeven, welken hetzelve nog nimmer heeft gehad.

Met een woord, zyt geduldig, wagt den tyd af, en daar Gyl. u by my hebt vervoegd, wil ik UL. voorspraak overal zyn, waar men UL. meer te laste legt, dan Gyl verdient, en zal gaarne myn best doen, dat

UL. Genootschap niet tot erger zeden vervalle, als hetzelve thans heeft. Wagt intusschen de terugkomst van de KOMEET af, die voorspellen zal, dat men UL. in andere Landen dulden zal, als men algemeen besluit, UL. in het onze uit te roeien. Ik blyve met veel hoog-agting voor het Genootschap &c.

T.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage, *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg* Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 361. *Den* 27 November 1769.

[*Over de* Oorzaaken *van het* Spotten *met den* Kristelyken Godsdienst.]

De Roem, door met den Godsdienst te spotten behaald, is een zeer ydele Roem, en kan van geen verstandig Man gezogt of nagejaagd worden.

H. DITTON.

Heer Denker!

Ik kwam deezer dagen, myn Heer! 's avonds vroeg t'huis uit een Gezelschap, waarin ik, door nieuwsgierigheid, en op de aanspooring van een' myner Bekenden, gegaan was. Meermaalen had ik van verscheidene Heeren, die gewoon zyn 't zelve te frequenteeren, gehoord dat ze eerste vernuften en in de kunst van twistredenen fix bedreeven waren.

Naauwlyks was het gezelschap by een, of een hunner haalde de *Gazette Litteraire* uit zyn' zak; vraagende, 'Of de Heeren die van de Maand September reeds geleezen hadden?' Eenigen antwoorden, Neen, anderen zweegen. Hier op ging hy, zonder bykans eenigen tyd tot spreeken te geeven, dus voort: 'Geleezen of niet geleezen, ik vind het D*** raar! Is 't wel mogelyk! - De Heer DE VOLTAIRE heeft zyne Geloofsbelydenis afgelegd! Hy is *Bon Catholyk!* Het begint hem in zynen ouderdom te leuteren, of hy heeft eene ylhoofdige koorts gehad. Luister toe, Myne Heeren! welk eene kostelyke Belydenis. (Hier op las hy dezelve in 't *Fransch* voor, waar van ik hier de vertaaling plaats.)

Ik geloof vastlyk alles, 't geen de Catholyke, Apostolische

en Roomsche Kerk gelooft en belydt. Ik geloof in een' eenigen God, in drie Persoonen, Vader, Zoon en Heiligen Geest, weezenlyk onderscheiden, hebbende dezelsde natuur, dezelfde Godlykheid, en dezelfde magt; dat de tweede persoon mensch geworden is, Jesus Christus geheeten, gestorven tot heil der menschen, dat hy de Heilige Kerk gegrondvest heeft, aan welke het toekomt over den waaren zin der Schriftuure te oordeelen: Ik veroor deele ook alle de Ketteryen, die deze zelfde Kerk veroordeeld heeft en verworpen, te gelyk met alle de verklaaringen en verkeerde uitleggingen, die men daar aan kan geeven.

Het is dit waare en Catholyke geloof, buiten welke men niet kanzalig worden, 't geen ik belyd, en voor 't eenige waare erken. Ik zweer, beloof en verbind my, om middelende Gods genade, dat geloof vast te houden, en daar in te sterven.

Ik geloof ook vastlyk en belyd in 't algemeen en in 't byzonder elk Artykel begreepen in het Symbolum der Apostelen, die ik zeer onderscheiden in 't Latyn heb opgezegd. Ik verklaar daarenboven, dat ik deeze zelfde Geloofsbelydenis gedaan heb voor den Eerwaardigen Vader Joseph, Capucyn, voordat ik hiegtte.

De Heer, die deeze Belydenis in 't *Fransch* hadt voorleezen, vroeg, ‘wat dunkt u, Heeren? Wie D*** zou het gedagt hebben?’ - Hier op begon hy hartig te lachen, en werdt van de meesten op een' luidrugtigen toon gevolgd. Deeze vlaag eenigzins bedaard zynde, opende hy de *Gazette Litteraire* weder, zeggende: ‘Nog al meer. - Zo D**** dom Paapsch als 'er op zit De Communie ontvangen hebbende, zegt hy: *Ayant mon Dieu dans ma bouche, je déclare, que je pardonne sincère ment à ceux qui ont écrit au Roi des calomnies contre moi, & pui n'ont pas réussie dans leurs mauvais desseins*.’ Dat is, *Myn God in myn mond hebbende, verklaar ik opregt, dat ik vergiffenis schenk aan allen, die aan den Koning lasteringen tegen my geschreeven hebben, en niet slaagden in hunne kwaadartige oogmerken*.

Deeze Geloofsbelydenis, deeze verklaaring van den Heer DE VOLTAIRE, gaf aan 't Gezelschap ruime stoffe van Gesprek: men maakte de misselykste en vreemste gissingen over de reden, die hem bewogen hadden. En de meesten, groote Liefhebbers van zyne Schriften, stonden als voor 't hoofd geslagen, dat hun Voorganger

in de Vrygeestery, wiens zeggen bykans onfeilbaar by hen was geworden, eene zo staatelyke Belydenis gedaan hadt. - Ik kan niet ontkennen, dat ik eenige geestige slaagen hoorde, en my somtyds moest verwonderen over de vernuftige invallen van sommige Heeren. Zo lang hunne boert en spotterny den Heer DE VOLTAIRE betrof, kon ik ze vry geduldig aanhooren; doch 't bleef daar niet by, die zelfde geest van spotterny viel wel haast op den Christelyken Godsdienst zelven. - Ik schaam my de taal, welke ik hoorde uitslaan, hier te plaatsen. - Als een wel overtuigd Belyder van dien allerredelysten en allerheiligsten Godsdienst, kon ik niet nalaaten op hunne spotternyen eenige aanmerkingen te maaken, doch 't was voor den dooven gesprooken; zy staaken de hoofden te zamen, en een luidrugtig gelach was al het antwoord dat ik kreeg. Denkende, dat ik paerels voorde zwynen zou strooijen, met meer, op dat pas, voor den Christelyken Godsdienst te spreeken, en my niet gehouden agtentende, om Lieden, die my zo onheusch en uitjouwend bejegenden, den geheelen avond, welke my droevig zou verveeld hebben, by te blyven, maakte ik my uit hun gezelschap weg te komen. Misschien waren zy zo blyde van my te zien vertrekken, als ik, dat ik heenen ging.

t'Huis gekomen, alleen op myn kamer zittende, liet ik myne gedagten gaan over 't spotten met den Christelyken Godsdienst, en wel byzonder over de oorzaaken van dit verfoeienswaardig misdryf. Ik bragt myne gedagten op 't papier, gelyk ik ze hier eenigzins beschaafd u mededeel, in hoope, dat Gy ze met eene plaats in uw Weeklyks Blad zult vervaardigen.

* * * * * *

Over de oorzaaken van het spotten met den christelyken godsdienst.

Het misdryf, van met den Chrislyken Godsdienst te spotten, komt uit zeer verschillende oorsprongen voort, oorsprongen egter, die niet bezwaarlyk zyn te ontdekken, en die tevens vry klaar de onredelykheid en onbedagtzaamheid van dus eenen handel toonen.

Buiten tegenspraak heeft 's Menschen Geestneiging, die in alle voorvallen eene vry aanmerkelyke rol speelt,

hier op geen' geringen invloed, en ik geef aan dezelve, als een zeer gemeene oorzaak, de eerste plaats. - Men vindt Menschen van eenen spotagtigen aart, geilaagene vyanden, om zo te spreeken, van alles wat deftig is of ernstig; zy letten op persoonen, noch zaaken, en zyn wonder wel in hunnen schik, wanneer zy aan eenig onderwerp eenen bespotlyken draay kunnen geeven, en anderen tot lachen kunnen aanzetten. Lieden, zo spottens gezind, behandelen, met eene roekelooze losheid en verregaande onbedagtzaamheid, den Godsdienst, de ernstigste en gewigtigste zaak, op dezelfde wyze als alle andere onderwerpen, die hun voorkomen. DICACULUS heeft zo zeer geen oogmerk om iemand te beledigen, of den toorn zyns naasten gaande te doen worden door den spot te dryven met iets, 't geen hy voor't ernstigste van alles aanziet; hy is geen vyand van den Godsdienst, hy heeft zyn hoofd omtrent dat onderwerp niet zeer gebrooken; maar hy laat zich door eene hebbelyke losheid vervoeren, om den Godsdienst nu en dan ten voorwerpe van zyne spotternye te neemen. Dit smaakt, een luidrugtig gelach, vergezeld met de gewaande eernaamen, een *Drolligen Hond*, een *Snaak der Snaaken*, enz. zetten hem aan, om, by eene volgende gelegenheid, die zelfde rol te speelen; en, langs dezen weg, wordt hy een hebbelyk Spotter met den Godsdienst. - Dan hoe onredelyk, hoe onbestaanbaar is dusdanig een gedrag! Wie 't minste vonkje van redelykheid bezit, bemerkt niet terstond, dat een ieder verpligt is, naar den aart der zaake, te handelen; en boven al niet te spotten met een stuk, 't geen men nooit heeft doorgedagt, of van alle zyden bekeken, een stuk, 't geen mogelyk van 't uiterste gewigt is In eene wel vermydelyke onkunde leevende, begaat hy een groot kwaad.

Dan alle Spotters met den Godsdienst van CHRISTUS, zyn geene Spotters uit deezen hoofde. Men heeft, mag ik ze zo noemen, gestudeerde Spotters. In plaats van de Leer onzes HEEREN, in de Schriften der Euangelisten en der Apostelen, de eenige egte gedenkstukken van den Christelyken Godsdienst, op te speuren, en dus hunne kundigheden, des aangaande, uit de eerste en zuiverde bronnen te putten, vervoegen zy zich tot de Schryveren van deeze en geene Gezindheden, onder de *Chris*-

tenen, wel zorg draagende, om, die de vreemdste stellingen omhelzen, boven al uit te kippen: wanneer het onmogelyk kan missen, of zy ontdekken duizenden van tegenstrydigheden, droomen en harssenschimmen van verwilderde Geestdryveren, nieuwigheden en verbasteringen van onverstandige, bygeloovige en snoode oogmerken bedoelende Menschen ingevoerd; deeze houden zy, welk eene tasstbaare onopregtheid! voor de Leer van CHRISTUS en der Apostelen, en zien dus een ruim veld geopend, om in balddadige Spotternyen uit te weiden. Op deezen voet voortgaande, belasten zy de Christelyke Leere, die dit alles op 't strengste veroordeelt, met de schandelykste bedriegeryen, de snoodste schelmstukken, de bloedigste Vervolgingen door heerschzugtige, gelden bloedgierige Geestlyken, van CHRISTUS Geest op 't verste vervreemd, aangezigt, en maalen den Christlyken Godsdienst af, als een bespotlyk zamenstel van Priesterlyke Kunstenaryen, gestyft en geschraagd door Staatkunde. - Ik durf my, in dit geval, gerust beroepen op de Schriften der vyanden van den Christlyken Godsdienst, op hunne Gesprekken in de Gezelschappen, elk, die deeze geleezen, en geene gehoord heeft, en met geen vooroordeel tegen de Leere van JESUS is ingenomen, zal moeten bekennen, dat hunne schamperste Spotternyen op dien grond steunen, en op de gemelde stukken uitloopen. Neemt men die weg, wel haast hebben zy weinig te zeggen. - Doch hoe tastbaar onregtmaatig is zodanig eene handelwyze! Kan men, dus te werk gaande, den Natuurlyken Godsdienst, met welke sommige Bespotters van den Christlyken voorgeeven zo veel op te hebben, (voorgeeven, zeg ik, om dat het met de meesten naast denkelyk enkel in enkel voorgeeven bestaat,) niet bespotlyk doen voorkomen: welk eene belachlyke gedaante zou dezelve aanneemen, plaatste men de dwaaze en buitenspoorige stellingen van veele der oude en ook laatere Philosoophen, in steede van de voorschriften der gezonde Reden? Maar zo min men, dus handeleude, den Natuurlyken Godsdienst regt zou laaten wedervaeren, zo min wordt den Christlyken Godsdienst regt gedaan, wanneer men de egte Gedenkstukken uit het oog verliest, en alleen het gezigt vestigt op de misduidingen en verkeerde uitleggingen. Een gedrag, voorwaar, dat een doorslaand blyk oplevert, hoe zy lasteren, 't geen zy niet

weeten, of niet willen weeten; dat ze overheerd worden door de kragt der vooroordeelen, welke zy anderen zo gereed ten laste leggen, zich gansch en al vry waanende, van die misleidingen des menschelyken verstands, van die verbysteringen des oordeels. En dit brengt my tot eene

Derde, niet min algemeene, oorzaak, van het Spotten met den Christlyken Godsdienst. - Niet weinigen worden door Hoogmoed, of liever door waanwysheid, daartoe aangezet. Zy willen byzonder weezen en een' naam maaken in den kring hunner bekenden; met den algemeen betreeden weg te bewandelen zouden zy, in den vermengden hoop, ongemerkt doorgaan; by gevolg is 'er, huns oordeels, niets raadzaams, niets geschikter, dan eenen byweg in te slaan, en hoe rechtstreekscher dezelve afloopt van dien, welken de menigte betreedt, hoe geschikter tot hun oogmerk. Niets nu loopt wyder van elkander dan Eerbied en Spotterny: wat wonder, derhalven, dat Menschen van die verkeerde Zielsgesteltenisse, onder het Christendom, den Christlyken Godsdienst, ten hoogden geëerbied door deszelfs Belyderen, tot een voorwerp hunner ruwe Spotternye neemen, zich daar door, volgens hunne verdwaasde verbeelding, afscheidende van dien ligtgeloovigen hoop des gemeenen volks, 't geen zich door eene onkundige of listige Priesterschap laat om den tuin leiden. - Maar voorzeker, daar steekt geen Verstand, geen Geestigheid in de zaaken anders te vertoonen dan ze weezenlyk bestaan; 't geeft veel eer grond om de zulken te verdenken van Onkunde, Domheid of Kwaadaartigheid, gepaard met alzins laakenswaardige Hoogmoed.

Verder, een groot getal Menschen gaat niet op zich-zelven af, en laat zich gereed door de voorbeelden der geenen, met welken zy verkeeren, wegsleepen: en dit zal ons een' vierden oorsprong ontdekken. - Veelen hebben het ongeluk, of begaan de onvoorzigtigheid, om zich te begeeven tot eene gemeenzaame verkeering met Menschen, *die in 't gestoelte der Spotteren zitien*. In der zodanigen gezelschap eerbied voor den Godsdienst te betoonen, deszelfs verdeediging op zich te neemen is het zelfde als zich bloot te stellen om voor dwaas en bygeloovig gehouden en op 't onbescheidenst bejegend te

worden, gelyk my deezen avond te beurt viel. Deeze smaadnaamen, deeze veragtende handelingen kunnen veelen niet verdraagen, en, zich niet willende afscheiden van dat heilloos Gezelschap, zien zy geen' anderen weg open om 'er dagelyks te kunnen verkeeren, dan mede te spotten met de allerernstigste onderwerpen, aldaar de gewoone schimpstoffe. Hun geweeten mag, in den beginne eenigzins knaagen, en ongerust weezen, zy]eeren wel haast die knaagingen en ongerustheden voor gevolgen van hunne kinderagtige vooroordeelen aanzien, de boeken die zy in de hand krygen om te leezen, de gesprekken, welke zy dagelyks hooren, maaken hun daar ze eerst navolgers waren, voorgangers, die op hunne beurt weder anderen verleiden.

Maar behalven de reeds opgetelde oorzaaken vanhet spotten met den Christlyken Godsdienst, is 'er nog ééne, die ik geloof dat alleen zo veelen tot dien onzinnigen handel beweegt als alle de andere te zamen genomen. Te weeten de verslaafdheid aan de driften. Ik kan niet nalaaten hier aan te merken, dat de twee Apostels, PETRUS en JUDAS, die, in hunne Brieven, van de Spotters spreeken, ze beide beschryven als *Menschen, die naar hunne eigene, of naar hunne godlooze, Begeerlykheden wandelen*. - De beginzels van een Godsdienstig en van een vleeschgezind leven zyn rechtdraads tegen elkander overgesteld. Wat is hier van het natuurlyks gevolg? Geen ander, dan dat Menschen, aan zondige begeerlykheden verslaafd, wenschen dat de beginzels van den Godsdienst valsch en ongegrond zyn. Steunen dezelve op eenen onwrikbaaren grondslag, zy moeten hunne verpligting om zich daar aan te onderwerpen, erkennen, en hun gedrag, zullen zy bestaanbaar met zich zelven handelen, naar die voorschriften inrigten. Zy voelen de knaagende wroegingen van een bezwaard en beschuldigend geweeten op ieder wanbedryf. ‘Gelukkig Menschdom’, dus denken die vleeschgezinden’ gelukkig Menschdom, waart gy ontslagen van die knellende banden, waar mede u de Godsdienst bindt, dan zoudt ge, zonder wroeging, zouder stoornis, voortloopen op den vermaaklyken weg der aardsche wellustigheden’. - Zy wenschen dus, dat de gronden van den Godsdienst, en wel inzonderheid die

van den Christlyken Godsdienst, waggelen. Zy zien geene kans om met reden daar tegen aan te druischen, en slaan, als zynde dit veel gemaklyker, aan 't spotten. Zy vaaren voort met zich zelven dus te bedriegen, en tragten, door smaadreden tegen der Christenen Godsdienst af te geeven, anderen te doen gelooven, dat zy bestaanbaar met hunne eigene beginzelen handelen, wanneer zy hunne Begeerlykheden den ruimen teugel laaten, en zonder bedwang opvolgen. Dit verandert, met den tyd, van boosheid tot boosheid voortslaande, in haat tegen den Godsdienst, en deze is een bittere bronwel van de vinnigste spotternyen.

Zie daar, myn Heer! myne bedenkingen over de Oorsprongen van de spotternyen tegen den Christlyken Godsdienst. Gelieft gy ze te plaatsen het zal my aangenaam weezen, en 't zal my een dubbel genoegen veroorzaaken als zy u opwekken om, over dit onderwerp, uwe gedagten mede te delen. Ik ben en blyf

MYN HEER!

UE. Dw. Dr.
S.J.

H***** 16 Oct. 1769

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 362. *Den* 4 December 1769.

[Copy *van een'* Brief, *geschreeven door* Hans.... *aan* Jan .... *te* Osnabrug, *over een hevig geschil, tusschen de* Smit, *de* Wagenaar *en een'* Tabakverkooper, *van een voornaam* Visschersdorp, *onlangs in het zelve voorgevallen*.]

Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Est opus in Teucros. ---

VIRGILIUS.

Copy van eenen Brief, geschreeven door Hans... aan Jan ... te Osnabrug.

Ik laat u weeten, dat ik nog gezond ben, en als het anders was, het zou my van harten leed zyn. Ik hoop, dat gy ook nog gezond zyt, en met onzen *Frederich* en *Mie* welvaart. Gy zult wel nieuwsgierig zyn om te weeten, hoe het my in *Zeeland* al vergaat, en wat nieuws 'er al voorvalt, en dat wil ik u ook wel schryven. Door *Jochem* hebt gy my laaten zeggen, dat gy iets wilde weeten van eenen oorlog, die hier zou ontstaan zyn in een groot Visschers Dorp, om dat gy bang waart dat ik 'er door lyden zou, en die oorlog zich verder zou uitbreiden dan die van *Polen*, en dat ik dan maar zou thuis komen; want dat ik anders ligtelyk 'er in gemengd zou worden, en door eens anders rusie in gevaar raaken.

Maar *Jan!* geloof my, hier is nu geen oorlog, en zal 'er ook niet gereed komen. Onze *Jochem* heeft u maar bang gemaakt, en verteld, zo schryft gy my van Oorlogs-*Declarations*, die in de Couranten gestaan, en aan de huizen der Boekverkopers te koop hebben gehan-

gen; maar 'er is geen nood by: men zegt, dat de vreede al getroffen, en geen kwaad meer te vreezen is. Ook verneem ik zulke Oorlogs-*Declarations* niet meer in de Couranten, of aan de huizen der Boekverkopers, en heb ook al veele *Mannefesten*, of hoe noemt men het? op de *Middelburgsche* Sluizen zien leggen, het welk hier altoos een vast teken is van eenen geeindigden oorlog. Gy moet toch weeten *Jan!* dat alle Geschriften over oorlog en vreede hier daalen op zekere tyden. Als een oorlog begint, zyn zulke papieren alleen in de handen van menschen, die den oorlog van verre aankyken en beslissen, wie gelyk of ongelyk heeft, al raakt het hun zo weinig als my, of een nieuwe Koning den *Poolschen* throon beklimmen zal: doch wanneer 'er eenige schermutselingen voorgevallen zyn, en de partyen den twist moede worden, worden de Leezers van die *Mannefesten* dezelve ook moede, en wy, die van een minder soort zyn, krygen dan ook eene beurt, en kunnen die Papieren dan ook gaan leezen.

Op zekeren morgen, dat ik uit het huis van mynen Slaapbaas kwam om naar myn werk te gaan, zag ik al twee of drie van die Papieren op eene Sluis te koop liggen, en ik dagt, ha! dat is my een goed teken; de oorlog loopt ten einde, of de vreede is al gemaakt. Ik wagte toen nog eenige dagen, en huurde toen zo veele van die Papieren, als ik in mynen ransel steeken kon, voor twee *Stubers*, om in ééne week te leezen. Maar *Jan!* ik dagt, toen ik ze had ingezien, hadt ik myne *Stubers* maar wederom; want ik vond, dat de kool de sop niet waard was. De geheele rusie was gesprooten in een groot Visschers Dorp over eenen wagen, waar op een nieuwe Heer die men daar naar 's Lands wyze zou inhaalen, ryden zou: doch ik hoop, dat hy daar nooit wederom zal koomen, want dan zal het misschien nog verder loopen, als het nu gegaan is; niet door den Heer, want zy zeggen, dat hy een goed en vriendelyk Heer is, maar door de geenen, die de vreugde-*preparations* voor hem moeten maaken. Maar laat ik u meest zeggen van het geen ik geleezen heb, waar uit het verschil is voortgekoomen.

De nieuwe Heer zou in dat groote Visschers Dorp door alle de Visschers worden ingehaald op den wagen

van den Schout, de fraaiste, die daar was te vinden; toen men dien zou toestellen en opsieren, vondt men 'er iets aan gebrooken, waarom hy vermaakt werdt, zo als het behoorde. De Schout den vermaakten wagen daar op ziende, vraagde den *Wagenaar*, (zo als men in *Osnabrug* spreekt, doch de *Hollander* noemt hem Voerman of Koetsier) wie den wagen zo hadt laaten vermaaken? Dat heb ik zo by den Rademaker besteld, ter eere van onzen genadigen Heer, dien wy haast zullen inhaalen, zeide de *Wagenaar*, en het is, dunkt my, voorwaar gantsch wel gedaan: ja antwoorde de Heer Schout, dat is het ook, en ik ben blyde, dat hy nu gereed is.

Maar hoor nu eens *Jan!* wat hier over is gebeurd. De *Smit* van het Dorp was 'er ook aan te pas gekoomen, en hadt 'er onder aan een yzer geslagen, 't welk de Rademaaker aan den *Wagenaar* niet hadt gezegd, noch deeze gezien; en is daar op zo vernynd boos geworden, dat een ander alleen de eere kreeg van den wel vermaakten wagen, daar hy 'er ook deel aan hadt, dat hy den *Wagenaar* heeft gaan beschuldigen by den Heer Schout van eenen dommen vlegel te zyn, en dat hem en den Rademaaker alleen de eer toekwam van dat werk.

De Heer Schout, die een hupsch Man is, en my, als 'er des Somers in de Stad niet veel te winnen is, aanneemt om op zyne Hofstede gras te maaien, en waarhaftig wel betaald, lagchte, dat hy zynen buik moest vast houden over zulke zwaare klagten, die de *Smit* hem over die *bagatelle* kwam doen, en zogt hem af te zetten: maar deeze wilde niet luisteren, zeggende, dat hy hem met een stuk kryt op zyn ambeeld de geleede schande zo net zou uitrekenen, als onze Hooggeleerde Heeren te *Osnabrug* uit kunnen tellen, hoe veele Koey-Staarten 'er nodig zyn om tot de Maan te koomen. Nog meer bragt hy voort; doch alles kan ik u niet schryven. De Schout, geen rusie voor of na de aanstaande blydschap willende dulden in zyn Dorp, zeide met groot gezag: bedaar, Heer *Smit*, alles zullen wy schikken, en gy zult uwe eere hebben! maar nu moeten wy op wat anders denken.

Maar geloof je *Jan!* dat de Historie daar mede uit was. *Slapperment* neen. De grootste rusie is daar na in het Dorp ontstaan, toen de Genaadige nieuwe Heer,

met groote staatste ingehaald, vertrokken was, en alle Visschers reden hadden van wel te vreede te zyn, vooral de *Smit*, die 'er geld aan verdiend hadt.

Sommigen, gelyk het overal zo toegaat, hebben toen de party van den *Smit*, en anderen van den *Wagenaar* getrokken, en veele samenrottingen gemaakt. De laatste dit verneemende, zou 'er met de lange zweep onder gestagen hebben, en dan zouden zy allen zo schielyk zyn verstooven, als veêren voor den wind; maar zvn Vriend, de Heer Schout, wilde dat niet hebben. Onze *Smit*, (*Vulcaan*, zegt de *Duitscher*) smeedde toen allerleie ontwerpen, en maakte toen op den grond van zyn zwart Smits -huis Loopgraaven, *Contrescarpen, Bateljon quarre's*, en ik weet niet wat al, om te overleggen, hoe hy zyne party best zou beoorlogen. Zyne Vrienden dit verneemende, zyn naar hem toegegaan, en hebben hem den oorlog afgeraaden; doch hy werdt daar over zo boos, dat hy, was 'er de Heer Schout niet by geval voorbygekomen, met zynen Voorhamer onder hen zou gesmeeten hebben, als *malle Jan onder de Hoenderen*.

Zo veel heb ik 'er van geleezen; maar toen verdriet 'er in krygende, heb ik alle die Papieren aan mynen Verhuurder op de Sluis van deeze Stad wederom gebragt. Myn Slaapbaas, met wien ik dikwils praatte, heeft my, hier over, daarna met hem spreekende, nog iets verteld, dat ik in de papieren niet heb geleezen, hoewel het 'er wel kan instaan. *Hans*, zeide hy, gy zyt niet agter het fyne van de zaak. De *Wagenaar* staat in dat Dorp bekend voor een' hupschen Kaerel, ook is de *Smit* van geen' kwaaden inborst; want nooit te vooren hebben wy iets tot zyn nadeel gehoord: doch de ongelukkige Man is opgestookt door den Schoolmeester van het Visschers Dorp, die, behalven dat een *Tabaksverkooper* is, en sedert lang op den *Wagenaar* gebeeten, om dat hy hem geen *Clandisie* gaf, doch een goede Vriend om die reden van den *Smit*, welke dan ook ter vergeldinge verkrygt, en gewoon is deszelfs Tabaksvaten met yzere hoepels te beslaan. Deeze Schoolmeester, sedert lang gewoon in zyn school den baas te speelen, heeft dan ook den laatsten tegen den eersten opgeruid. My staat voor, dat zulks geschied is op eenen tyd, dat zyne herssenen door het openslaan en ontpakken van een vat Krul-Tabak, extra geurig en kragtig, te zeer geraakt waren;

ofschoon myn Buurman zulks tegenspreekt en deeze reden 'er van geeft, dat hy, een vaers willende maaken, drie dagen hadt zitten peinzen om twee woorden te vinden, die op *Comoedie* en *Loge* moesten rymen, en die niet kunnende vinden, zo kwaad is geworden, dat hy, zich niet kunnende wreeken aan zyne stompe herssenen, besloot, den eersten zyner vyanden (hy heeft 'er veelen) die hy zou ontmoeten, aan te zullen randen. Op dat oogenblik kwam de *Smit* in deszelfs Winkel, en klaagde over de schande, hem door den *Wagenaar* aangedaan, waarop hy, dit hoorende, zo opstoof, dat hy by *Apollo* en de negen *Musen* zwoer, den hoon, zynen klant *Smit* aangedaan, te zullen wreeken, en eene duig van een opengeslaagen Tabaks-vat grypende, en daar mede in de lucht schermende, dreigde hy den *Wagenaar* met al deszelfs grooten en *achtbaaren* aanhang, zo klein als *Warmoes* te zullen kappen: Ook maakte hy, of wilde makken, dit wist men niet regt, eene Tekening met eene Tabaks-steel in 't Tabaks gruis op zyne winkelbank, hoe hy zynen Vriend dagt by te staan. Myn Buurman zegt, dat *Apollo*, die vaak raazende Poëten maakt, kwaadaartig, dat de *Wagenaar* de Historie van het Visschers Dorp in *prosa* hadt durven beschryven, besloot den Tabaksverkooper, die dit veel beeter in vaerzen zou gedaan hebben, te helpen, en hem daarom deeze volgende regelen ingaf, om de Visschers aan den oorlog te helpen: dus zong die Tabaksverkooper de alarmkreet

Oorlof jonk en oud, wilt verstaan,
Hoe men den oorlog best zal aangaan:
Help Visschers, help Klanten, help den Smit,
Of ik zal u doen, dan dat dan dit.
Wilt ons bystaan zonder treuren,
Op dat gy niet komt in groote douleuren.

Pots douzend, Hans! zo veel is 'er om gegaan. De *Smit* werdt door dit opstooken gaande, en sedert zyn 'er veele uitdaagingen voorgevallen, zo dat wy niet anders, dan eenen bloedigen oorlog verwagt hebben, te meer, om dat eenig Heeren uit eene nabuurige Stad, die zo wel met de pen kunnen omgaan, als wy met de Zeissen, aan het opstellen van die uitdagingen en *Mannefesten* gear-

beid, en daar door zo veel geld gewonnen hebben, dat zy wel eenen geheelen winter, zo pragtig als by ons de genadige Heeren, 'er van kunnen leeven, zonder dat zy zelven, voor hunne *portion*, deel aan de rusie hebben gehad, of zelfs eens hebben willen neemen.

Ondertusschen is my nog van eenen anderen Slaap-Baas gezegd, dat de zaak al verder zou gegaan zyn; doch dat een zeker Reder, voor wiens Schepen de *Smit* werkt, en aan wien de Schoolmeester Tabak verkoopt, hun gewaarschouwd heeft van koes te zyn, op dat zy anders hem en andere Klanten zouden verliezen, en van den Schout, want de een werkt voor het Dorp en de ander levert Tabak aan de Schepenen, bedankt zouden worden.

Nog zeggen sommigen, dat de genadige Heer, die voor 't eerst 'er is ingehaald, naderhand vernoomen hebbende, wat twist 'er over den Wagen is voorgevallen, zeer boos is geworden, dat, daar nergens moeilykheden by zyne komst voorgevallen zyn, juist zulke vyandschappen zyn gereezen, en wel na zyn vertrek, op eene plaats, waar hy ze en duizend met hem niet zouden verwagt hebben, en waar over alle nabuurige Dorpen, die doorgaans dat groote Visschers Dorp, uit hoofde, dat het door de Zee zo wel vaart, nydig zyn, thans den mond vol hebben, en in hun vuistje lagchen.

Wat ben ik bly, *Jan*! dat ik 'er niet ben tegenwoordig geweest, toen dit voorviel, want ik zou *selderment* al mede gevogten hebben in het honderd, dat het raasde. Ik kyk niet ligt ledig toe, daar slagen vallen uit te deelen, en ben niet bang, wyl ik wel een vuistpartytje bemin, voor eenen *Smits* voorhamer of de duigen van een *Tahakston*: doch het is beeter, dat het niet is geschied; laaten andere malle Hollanders vegten over het yzer aan eenen wagen, de *Osnabruggers* moeten hunne eer bewaaren.

My dunkt, *Jan!* dat gy by myn zoolen den draak steekt, dat 'er zo veel is te doen geweest over eene zo geringe zaak; maar steek den gek niet met volk van dat soort. Wat zouden zy Kampen met Bekendmakingen in de Couranten, in plaats van met kruid en loot te vegten, als de *Russen* tegen hen kwaamen? Gy, *Jan*! zoudt niet ligt schreeuwen of vegten, al gaf men u zo veele

scheldwoorden, als 'er nagels in een Jaar door eenen *Smit* kunnen gemaakt, of aan een *Comoedie-Huis* verslaagen worden, en alleen zeggen: die scheldt, is de gek zelf: maar menschen van aart, gelyk deezen vegten niet, zegt onze beroemde en geleerde *Slenderhenke*; doch schreeuwen alleen door papieren alle man by een, als men hem weigert eene ingebeelde eer te geeven; zy hebben geen moed tot vegten, en hun bloed schynt alleen zo heet te zyn, als het yzer dat zy smeeden, of de krul-Tabak die zy kaauwen op de tong, doch het is niet min dan heet.

Nu dunkt my, heb ik U genoeg geschreeven, en zou U dit wel eerder hebben geschreeven, want het is al voor eenigen tyd gebeurt; maar ik heb liever willen wagten om te zien, of de rust in dat groote Visschers Dorp zou blyven duuren; want men maakt hier wel schielyk vreede, maar ook zo schielyk oorlog, en dage ik, misschien zal 'er binnen korten tyd wel wederom wat anders voorvallen.

Pour le rest, zegt de *Franschman*, moet ik 'er nog by doen, dat de Knegt van den Heer, die naast mynen Slaap-baas woont, my gisteren avond heeft verteld, dat de Boekverkoopers met het drukken der Uitdagingen en *Mannefesten* zo veel gelds gewonnen hebben, dat zy 'er geen honderd duizend *Slenderhenkes* voor zouden willen drukken, en nu zelfs eene groote premie beloofd hebben aan die geenen, welke hun de eerste tyding brengt, dat de Genadige Heer wederom het groote Visschers Dorp zal komen bezoeken, in hoope, dat 'er dan wederom een nieuwe oorlog zal ontstaan, of door *Apollo* en zynen aanhang aangehitst worden. Gemelde Knegt heeft voor zynen Heer moeten opkoopen al wat 'er gedrukt is van dien twist, waar uit, zegt hy, zyn Heer veel kan leeren, en my beloofd, zyns Heers Studeerkamer eens te zullen laaten zien, als hy uit is; waar, onder andere Boeken, in Fransche Banden gebonden, alle deeze Papieren ook staan, en wel, gelyk hy zegt, onder die Schriften, die over de *Schouwburgen, Comoedien*, en *Loges* handelen: doch waarom zyn Heer die aldaar plaats hadt gegeeven, wist hy my niet te zeggen: Hy voor zich, (want het schynt, dat de Knegt ook geleerd is en *Latyn* verstaat) zou ze by de *Nugae Venales* zetten, en

'er boven op schryven: *Bella nullos habitura triumphos*, wat dit wil zeggen, weet ik niet. Ook, voegde hy 'er by, hadt zyn Heer voor eenige weeken zyn *Testament* gemaakt, en daar in alle deeze kostbaare Geschriften besprooken aan een buitenlandsche Koninglyke Academie, waar ze na zynen dood bewaard, en om niet weg te loopen, aan Kettingen gelegd zullen worden. Dit doedt my besluiten, dat 'er meer pit in moet zitten, dan iemand denkt. Ik zal daarom, als ik wederom een van die Papieren op een Sluis te koop zie liggen, en voor een klein *Stubertje* krygen kan, het zelve koopen en met *Michiel*, die haast van hier vertrekt, u zenden, om in de lange winteravonden aan den haart uwe Vrouw en Kinderen wat uit voor te lezen of aan onzen Pastoor tot een present te schenken, die 'er misschien nog een stigtelyk *Sermoen* uit zal knnnen haalen, als hy over den Vreede en de Comoedien moet preeken. Nu, *Jan!* houdt u wel, zeg *Frederich* en *Mie* alles goeds van my. Ik ben uwen genegen Serviteur

H A N S ...

MIDDELBURG den 24 October 1769.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 363. *Den* 11 December 1769.

[*Onderzoek waarom de menschen in 't algemeen zo zeer geneigd zyn, te verneemen, wat anderen over hun denken en van hun zeggen*.]

Id populus curat, scilicet?

TERENTIUS.

Daar zyn Menschen, van welken men zeggen kan, dat zy zo zeer afhangen van 't oordeel der Waereld, dat hetzelve het eenige Richtsnoer schynt te weezen, waar naar zy zich gedraagen, of waar naar zy gelooven, dat men zich alleenlyk of noodzaakelyk gedraagen moet. Als hun iets bejegent, zo is hunne eerste gedachte: Wat zullen de Lieden daar van zeggen? als zy iets gedaan hebben, 't zy goed of kwaad, bekommeren zy zich alleenlyk over de gedachten, die anderen wegens hunne

daaden en verrichtingen zullen vormen. Kortom, de zodaanigen vinden hun grootste vergenoegen in het goede oordeel, dat anderen over hen vellen, en hun hoogste verdriet in 't nadeelige Vonnis, dat over hunne daaden uitgesprooken wordt. Hoe berispens waardig echter zulk eene gemoedsgesteltenis is zal klaarlyk blyken, sis men acht geeft op de verscheidene oorzaaken, waar uit dezelve voortspruit, en op de onderscheidene wyze, waar door dezelve aan den dag wordt gelegd.

Ik ken een' Man, die, zo dra hy weet, dat iemand een bezoek ontvangen of gegeeven heeft, niet nalaaten zal, terstond te vraagen. Is 'er om my niet gedacht? wat is 'er van my gesprooken? wat hebben zy van my gezeid? Hy vooronderstelt, als eene zaak, waaraan men geenszins twyfelen kan, dat zyne Vrienden en Bekenden in hunne byeenkomsten altoos van hem spreeken, en hierom begeert hy alleenlyk, te weeten, wat 'er van hem gesprooken is. Door deeze nieuwsgierigheid gedreeven, laat hy zich dikwyls verleiden, tot verrichtingen, die t'eenemaal tegens de goede zeden stryden. Hy laat geen middel onbezocht, om de vergadering zyner kennissen te beluisteren, hy kruipt onder de vensters van derzelver vertrek, legt zyn oor aan 't sleutelgat van de deur, of hoort de bedienden uit, om achter het geheim te koomen; en, als hy, door middelen van dien aart, niets verneemen kan, maakt hy zomtyds geene zwaarigheid, om een van 't gezelschap, 's anderen daags, quansuis te beschuldigen, dat zy kwaad van hem gesprooken hebben, hoopende denzelven daar door over te haalen, om hem, ter ontschuldiginge van 't Gezelschap, te vertellen, wat 'er van hem gezegd is. Doch dit onderzoek gaat niet altoos naar zynen zin. Een zyner bekenden, onlangs op die wyze door hem aan boord geklampt, voer eerst vinnig uit tegen den geenen, die hem in 't hoofd hadt gebragt, dat 'er kwaad van hem gesprooken was; en dewyl hy zelf de man was, moest hy alle die schempscheuten als zuiker opeeten. Vervolgens betuigde hy hem op 't nadruklykste, dat 'er om

zyn Persoon in 't geheel niet gedacht was, waar over hy eene groote verwondering te kennen gaf. Menigmaalen verrascht hy het gezelschap, als een ongelegene en ongenoodigde gast, slaande, zo dra hy binnen treedt, acht op het gelaat en de gebaarden zyner Vrienden, om uit derzelver schuuwheid, of andere tekenen van verlegenheid, te besluiten, dat men het druk over hem gehad heeft. Doch dezen kennen zyne dwaasheid, en merken zo dra niet, dat hy hen beluistert, of zy haalen hem zo ongenadig over den hekel, dat het hem jaaren lang heugt. Wat zal hy 'er tegen doen: hy durft niet eens laaten blyken, dat hy het kwaalyk neemt, dewyl hy als dan zou moeten bekennen, dat hy, als een Verspieder, zyne Vrienden beluisterd heeft. Als hy langs de straat wandelt, verbeelt hy zich, dat alle voorbygaanden hem aankyken, en vervolgens van hem praaten. Als hy eene Dame uit een venster ziet kyken, zou hy ik weet niet wat geeven, om te weeten, wat zy van hem dacht, en aan anderen vertelde. Zo is 't met dezen Man gelegen, die naar geen ding nieuwsgierig is, dan te mogen weeten, wat andere lieden van hem denken en spreeken.

De natuurlykste oorzaak van zulk eene dwaasheid is, buiten tegenspraak, eene onverschoonlyke trotsheid, een belachlyke waan, waar door iemand zich inbeelt, dat hy een Persoon is van zo veel belang, dat anderen het der moeite waardig zullen rekenen, menigmaalen, en by alle gelegenheden, van hem te spreeken. De hoogmoedige dwaas maakt zich diets, dat zyn geheele Persoon, en al wat hy doet en voorneemt, al koopt hy zich maar een' nieuwen hairzak, al draagt hy maar een paar nieuwe schoenen, al snuift hy maar uit eene nieuwe doos; by anderen van zoo veel gewigts is, dat zyne Bekenden ontwyfelbaar, ja zelfs alle de inwooners van de Stad, hunne oplettendheid daar op moeten vestigen En, naardien zyne gedachten vol zyn van zichzelven, en hy met de sterkste ingespannenheid, op alle de kleinigheden, inzonderheid, wanneer zy nieuw zyn, die tot zyn Persoon betrekking

hebben, denkt, zo gelooft hy, dat andere lieden zulks insgelyks doen, dewyl hy in eene zekere vooronderstelling leeft, dat hy in de oogen zyner Medeburgeren even groot is, als in zyne eigenen. Een Mensch, die niet begrypen kan, dat zulk eene laatdunkende inbeelding zo goed is als een verbystering van zinnen, moet waarlyk een zeer gering gedeelte van gezond verstand bezitten; zou hy anders by mogelykheid zulke zotte gedachten kunnen vormen? zou hy wezenlyk kunnen gelooven, dat hy een Persoon is van eenen oneindigen invloed op 't algemeen? en dat anderen niets noodigers noch beters te denken of te spreeken hebben, als hoe fraai hem een nieuw kleed staat, hoe galant hy den hoed draagt, hoe alles hem achting, aanzien en eere byzet? hoe wel hy weet te spreeken, hoe welleevend hy met de Dames kan omgaan? hoe kundig hy is in 't spel? hoe geoeffend in de modes? kortom, hoe verwonderlyk, hoe onnavolgbaar in al wat hy doet of denkt?

Dan eene al te verre gaande en verblinde Eigenliefde is ook dikwyls de oorzaak van deze dwaasheid, zonder dat men eigenlyk zeggen kan, dat de Verwaandheid en Hoogmoed 'er deel aan heeft. Uit hoofde van zulk eene Eigenliefde kan een Mensch zo veel zin in zichzelven krygen, dat hy bestendig aan zichzelven denkt over zichzelven als 't waare in eene gestadige verrukking en als dronken is van zyne goede hoedanigheden. In deze vervoering kan hy naauwlyks gelooven, dat anderen weinig belang in zyn' Persoon stellen, en uit dien hoofde verbeeldt hy zich, dat anderen zo dikwyls aan hem denken, en van hem spreeken, als hy zelf doet, zo dat het niet onnatuurlyk is, dat zyne verliefdheid op zichzelven eene onverzaadlyke nieuwsgierigheid in hem verwekt, om te weeten, wat 'er in de gezelschappen van hem gesprooken wordt; wat deze ter zyner eere van hem getuigt, hoe geene zich over zyne goede hoedanigheden uitlaat; zulk een mensch voedt ten zynen opzichte dezelfde gedachten, waarmede eene eenvoudige moeder zich streelde, wegens haaren zoon, die als een barbiers jonge naar Parys gegaan was.

Zy schreef denzelven, en zette geen ander opschrift op den Brief, dan, *aan mynen lieven Zoon te Parys*; men verzekerde haar, dat de Brief onmogelyk te recht kon komen, maar zy beweerde het tegendeel; *hoe*, zeide zy, *men zal immers myn' lieven zoon te Parys wel kennen*.

Lieden, die uit hoogmoed en eigenliefde, onophoudelyk hun werk maaken, om gewaar te worden, wat 'er van hun gesprooken wordt, leeven in de onderstelling, dat anderen niets dan goed van hun spreeken. Zy willen zich gaarne hoorne pryzen; zy verneemen gaarne, dat hunne volmaaktheden het onderwerp van alle de gesprekken zyn; men kan hun geen grooter verdriet aandoen, dan door hun te kennen te geeven, dat de Menschen wel iets anders te doen hebben, dan om hen te denken, en van hun te spreeken; want, dewyl zy zo gaarne hunnen Lof hooren, zo moet het hun in de ziele smerten, als men hun de verachting onder 't oog brengt, waar in zy staan Zo ging het onlangs Cleanthes, die onophoudelyke verkondiger van zyn' eigen lof; hy vraagde den loozen Lycidas, wat 'er van hem in een zeker gezelschap gezegd was? maar de andere ontschuldigde zich, zo lang hy kon, waar door hy Cleanthes des te nieuwsgieriger maakte; deeze hieldt derhalve zo lang aan, dat Lycidas hem eindelyk, met eene houding van vertrouwelykheid, toevoegde: *De Menschen zeggen, dat gy een inbeeldende Zotskap zyt*. Geen wonder, dat de verblinde Cleanthes, op 't hooren van het compliment, het figuur maakte van den verwaanden Poëet, wanneer hem, op zyn aanhoudend verzoek, men zou hem toch de zuivere waarheid zeggen, wat men van zyne Versen oordeelde, ten antwoord gegeeven werdt; Zy *deugen niets ter waereld*.

Doch, daar zyn ook Lieden, die alle moeite aanwenden om te weeten, wat men van hun denkt en zegt, enkel en alleen, om dat zy geen goed geweeten hebben. Zy zyn overtuigd, dat zy zich aan dwaasheden, ondeugden en gebreken hebben schuldig gemaakt, waarom zy in fatzoenlyke gezelschappen niet

behooren geduld te worden, dewyl zy nu, by gebrek van verstand en deugd, hunne buitenspoorigheden zo zeer niet verfoeien, als wel 't oordeel van anderen daarover duchten, zo zyn ze volkomen gerust en wel te vreede, zo lang dezelven onbekend blyven; en, naardien zy gaarne die gerustheid behouden willen, zo zoeken zy steeds gewaar te worden, wat anderen van hun spreeken, om dus doende te ontdekken, of hunne mispassen ruchtbaar zyn geworden, of niet. Men kan het derhalve, by veele Lieden, als een teken van een kwaad geweeten, en van hunne bewustheid van iets dat schandelyk is bedreeven te hebben, aanzien, wanneer zy zorgvuldiglyk naspooren, wat deezen of geenen van hun gesprooken hebben. Doch dit is al mede een blyk van eene slechte gemoeds-gesteldheid. Een waarlyk deugdzaam Mensch schuuwt de ondeugd meer om de ondeugd zelve, als om 't oordeel dat 'er de waereld over velt; maar wiens hart zo gesteld is, dat hy alleenlyk het *qu'en dirat on* vreest, die is in staat, om alle euveldaaden te bedryven, als hy maar verzekerd is, dat dezelven niet aan den dag zullen komen.

Hier toe kan men ook eene zekere schaamte brengen, die eene Dochter des Hoogmoeds is, en waar door zommigen zich verbeelden, dat iedereen den mond vol heeft van hunne gebreken, of van eenigen hoon en verongelyking, die hun bejegend is. Een hoogmoedige denkt, dat iedereen acht op hem slaat, en dat het geen hy voor smadelyk houdt, ieder een in de oogen valle, en stof van spreeken verschaffe; en, vermits hy zich deswege schaamt, zo vervalt hy niet zelden in 't belachlyke, aangezien de waereld het dikwils der moeite niet waardig oordeelt, zich in 't minste over zyne gebreken te bekommeren. Lisidor vergreep zich eens aan zynen Voogd; by het geval waren maar twee getuigen tegenwoordig; de Voogd beklaagde zich by den Hoofd-Officier; welke Lisidor scherp doorhaalde, en waarschouwde, in vervolg van tyd, wat bedachtzamer te werk te gaan. Zedert dien tyd is Lisidor de neêrslachtigheid zelve; hy vermydt alle gezelschappen, en houdt zich altyd in huis; zedert dat ik door den Hoofd-Officier gekapitteld ben, zegt hy,

ontvlied ik het byzyn der menschen; ik denk, dat de kinderen my met den vinger nawyzen, en dat allen die my zien, my verachten. Zo bekommert zich Lisidor, uit hoofde van eene belachlyke schaamte, over het oordeel der waereld.

't Is derhalve, in wat opzichte men de zaak ook beschouwe, allezins een teken van een' laagen geest, af te hangen, en zyn gedrag in te richten naar 't oordeel van andere Menschen. Een verheven gemoed zoekt de volkomenheid, om haarent wille, en schuwt de onvolkoomenheid insgelyks om haarent wille Hy beoordeelt zyn' persoon, en alle zyne bedryven, naar gronden, die in den aart der zaaken gevestigd zyn. Weet hy, en is hy overtuigd, dat 'er iets goeds by hem is, en dat hy rechtmaatig in deze of geene zaak gehandeld heeft, zo weet hy het uit de geschaapenheid van de zaak zelve, en, in dien gevalle, verheugt hy zich, dat anderen gunstig over hem oordeelen; maar hy zou zich op dezelfde wyze gedraagen, al velde de geheele waereld een ongunstig vonnis over zyne daaden. Is hy in tegendeel bewust, dat hy eenige Gebreken heeft, of een misstap heeft begaan, zo is hy des bewust op innerlyke gronden, en 't krenkt hem alsdan, als andere Lieden deswege kwaad van hem spreeken; doch, in dien gevalle, zon hy echter met zichzelven niet te vrede zyn, al prees de gansche waereld zyn gedrag. Een groote en verhevene Geest handelt en beoordeelt zichzelven, en al zyn doen en laaten, naar gronden, welken Godsdienst en Reden aan de hand geeven; en dat doet hy op eene wyze, dat hy te gelyk zo veel in zichzelven te verrichten vindt, dat hem geen tyd overschiet, om aan 't oordeel van anderen ten zynen opzichte te denken; ja, het komt hem niet eens in de gedachten, naar het zelve met eenige nieuwsgierigheid te verneemen, of te onderzoeken, wat anderen van hem zeggen. Hy handelt naar gronden, zo goed en wel beredeneerd, dat hy het voor een' schuldigen pligt van zyne naasten rekenen kan, wel van hem te denken en te spreeken; en waarom zou hy zich dan bekommeren, of dezen zich behoorlyk van hunnen pligt kwyten? Een laage Geest, integendeel,

vindt byzich zelven niets, waarop hy zich volkomelyk verlaaten kan; en, om deze reden zoekt hy overal rond, of 'er ook ergens ten zynen voordeele gesprooken en een oordeel over hem geveld wordt, dat hem eenige gerustheid geeven kan. Zie daar, de verschillende handelwyze van een edel gemoed, en eene laffe ziele, in 't najaagen van den Lof der waereld.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 364. *Den* 18 December 1769.

[*De* Vryheid *der* Drukpers *verdedigd; en hoe het* Ongeloof *best uitterooien*.]

Nitimur in vetitum, semper cupimusque negata.

OVIDIUS.

Myn Heer!

Het is zeker aan U en uwe meeste Leezers niet onbekend, dat de *Drukpers* tegenswoordig veele stof tot discours oplevert; de Dichters zelfs stellen zich voor haar in de bres. Ik neem derhalven de vryheid aan U deezen Brief over dezelve mede te deelen, met vriendelyk verzoek, dien, zo gy hem eene plaats in uw Werk waardig oordeelt, met uwe aanmerkingen gemeen te maaken. Daar door zult Gy my grootelyks verpligten, en aan uwe Leezers gelegenheid geeven, op sommige punten te denken, die mogelyk van nut kunnen zyn.

Het komt my voor, myn Heer! dat onze Hooge Regeering allerwyzelykst zal doen, de Vryheid van de Drukpers, ten opzigte van den Godsdienst, (want daar over vallen thans de discoursen,) zo als zy tot nog toe deede, haaren gang te laaten gaan, zonder daaromtrent eenige verandering te maaken. Ik zal om dit myn gevoelen te staaven, alleen eenige oppervlakkige gedagten te berde brengen, welke door een geleerder en geslepener oordeel zouden kunnen worden uitgewerkt.

't Is wonderlyk, dat, daar 'er nooit meer, dan in onze dagen, van Verdraagzaamheid en Toegeevenheid gesproken werdt, 'er echter by ons nooit eene zaak, zo 't schynt, van wat natuur ook, in der minne kan afgehandeld worden; men sluit de Reden terstond buiten, en slaat ten eersten tot drift en bespotting der tegenparty over; men zou door de betragting deezer bovengenoemde Kristelyke deugden onszelven, en onze naasten, beter maaken; wy zouden handelen als redelyke menschen, en de Reden tot dat hoo-

ge einde, waar toe zy ons gegeeven is, kunnen gebruiken; doch thans raakt de zaak in geschil veelal uit het oog, en men valt de tegenparty niet zelden met personaliteiten, of beuzelingen, op 't lyf; schoon ik van harte bekenne, dat 'er edelmoedige Schryvers gevonden worden, die deeze kleenigheden en laagheid van Geest, hunnen arbeid en geleerdheid onwaardig oordeelen. Maar ter zaake.

Daar zyn 'er, die meenen, dat de Vryheid der Drukpers moest beteugeld worden, uit hoofde van de *Godslasterlyke boeken*, die door dezelve worden gemeen gemaakt; en waar door de *Deïsten, Naturalisten*, en, met een woord, alle soort van *Sterke Geesten*, de Kristen Kerk zoeken te benadeelen, en de goede Gemeente in hunne verderffelyke en zielsschaadelyke begrippen overtehaalen. Ik geloof, myn Heer! dat die menschen voor hunzelven goed denken, doch omtrent de Zaak verkeerd. - Zy denken goed, zo lang zy by hunzelven waarlyk meenen overtuigd te zyn, dat deeze Schriften eenigzins aan onzen schoonen en allerredelyksten Godsdienst kunnen schaden 't is hunne pligt, denzelven voortestaan, te handhaven, en te verdedigen: want de Godsdienst betreft de behoudenis van onze Zielen voor eeuwig: zy zyn verpligt voor denzelven te waaken, en zorg te draagen, dat die in geenerleie opzigten onteerd, geschonden en gelasterd worde; hun voorneemen is loffelyk, hun inzigt pryzelyk; en zy denken dit te doen, door de Drukpers aan naauwere banden te leggen. - Doch juist hierom handelen zy, naar myne gedagten, verkeerd; en zo dra zy zulks bemerken twyffel ik niet, of zy zullen, (ik sluit die geenen uit, die door eenen Goddelyken Yver: gelyk zy 't noemen: gedreeven worden, om hun stuk staande te houden,) als opregte menschen bekennen, dat zy slegts de goede zaak, daardoor, *meenden* te beschermen.

Laat ik, om ze tot die edelmoedige erkentenis te brengen, U myne Gevoelens voordraagen, die ik meen, dat men te wagten heeft, indien de Drukpers, ten deeze aanzien, haare Vryheid werdt benoomen.

Het Godvrugtig Oogmerk van deeze Voorstanders onzer Openbaring is, hier door de Schriften van alle Sterke Geesten en Belagers van onzen redelyken Godsdienst, uit ons Land te bannen. - Behalven dat dit door de Vryheid der Drukpers te beteugelen niet verhoed zou worden, naardien 'er duizend gelegenheden zyn, om die Schriften straffeloos van elders te bekoomen, of onder de hand te verspreiden, in weerwil der aangewende zorg, om zulks te beletten; behalven, dat de meeste menschen byna eene onverwinnelyke begeerte en geneigdheid schynen te hebben,

naar dingen, die verboden zyn, en daarom zulke Schriften die verboden waaren, greetig zullen zoeken, en veelen van denzelve leezen, die anders mogelyk nimmer van hun zouden ingezien zyn geworden, waar door de besmetting te algemeener zich zou verspreiden; behalven dat dit meer dan waarschynlyk het gevolg zou zyn, en dus door de Vryheid der Drukpers te besnoeien meer nadeel, dan voordeel, aan onzen Godsdienst, zou toegebragt worden; behalven dit, vraag ik: - Zou dit niet naar Inquisitie, of onderdrukking in die Vryheid, die allen menschen toekomt, om God naar hun geweeten te dienen, zweemen? Zou dit niet merkelyk strekken tot veragting en bespotting van onzen dierbaaren Godsdienst? Is het dan reeds met denzelven zo verre gekoomen, dat die niet, dan door dwangmiddelen, kan worden staande gehouden? Ik bid U, myn Heer! wat zouden toch deeze Schryvers niet alleen, maar zelfs andere Natiën, zelfs min ervarenen of ongeoeffenden onder ons, waanen? Zouden zy niet denken, dat de Kristelyke Godsdienst zo zwak is, dat die den aanvallenden Vyand geenen tegenstand kan bieden? Stryden wy niet met God, staat deeze in het hevigst Vuur niet aan onze Regte hand?

Maar ik voorzie, dat my buiten twyffel zal worden tegengeworpen, dat deeze Boeken van de Deïsten, Naturalisten, en van allen, die onzen schoonen Godsdienst zoeken te ondermynen, grooten ingang vinden by onzen Landaart; dat zy de gemoederen slegte gevoelens omtrent de Openbaring, omtrent alle andere Geloofspunten, tragten inteboezemen. Dit beken ik gaarne; en ik heb zo sterken afkeer van alle die Schriften, als iemand ter waereld; ik stel vast, dat zy veel kwaads doen aan de zuivere Leer van 't heilig Euangelie; dat derzelver oogmerk is dezelve te ondermynen, en, zo zy konden, om verre te stooten; doch daarom wilde ik ze niet verboden hebben; het kwaad, dat daar uit zou voortvloeien, was misschien veel erger; men moet alle deeze Godslasterlyke Werken op eene beter en redelyker wyze te keer gaan; en gaf de Hemel, dat dit ten eenigen tyde geschiede, wel ras zou men die laage ziele zien inkrimpen, en den waaren Godsdienst, in het midden van het vrye en gezegend Nederland, in zynen vollen luister, ten toon gesteld.

Dit gewigtig oogmerk zou, dunkt my, op de volgende wyze kunnen bereikt worden. 't Zy verre van my, myn Heer! dat ik aan iemand ergernis zou willen geeven, daarom verzoek ik vooraf, eer ik myne gedagten verder uite, ernstig, dat zich niemand ter waereld over myn gevoe-

len belge, met betuiging, dat ik niets anders ten doelwit hebbe, dan de eer, roem en verbreiding van onzen dierbaaren en allerredelyksten Godsdienst.

Dit zou, myns oordeels, best kunnen geschieden, wanneer men aan de Eerwaarde Leeraars der Hervormde, en der andere Kristen Kerken, (die wy vertrouwen, dat allen hun hoogst belang stellen in de handhaving en verbreiding van den Godsdienst, dien zy als den waaragtigen belyden,) dat aan deezen de Schriften van de voorgemelde Vyanden van onze Leer, na derzelver Gemeenmaaking, ter beoordeeling en wederlegging, wierden toebetrouwd. Dit dunkt my kon ligt gevonden worden. Laaten 'er slegts een zeker getal van de braafsten, geleerdsten en agtingwaardigsten deezer eerwaardige Mannen, verkooren worden uit ieder Classis, en eenigen van de voornaamste en kundigste Godgeleerden der Dissenters worden verzogt, om de Boeken, die omtrent de plaatzen hunner wooning gedrukt of verkogt worden, als *Censores Librorum*, te beoordeelen, en met alle bezadigdheid, met den geest van zagtmoedigheid, en Kristelyke bescheidenheid, de verkeerde en schadelyke stellingen van derzelver Makers te wederleggen. Daar is geen twyffel aan, of veele edelmoedige zielen zouden 'er onder ons gevonden worden, die zich gaarne, om den naam van Kristus te verdedigen, die moeite zouden getroosten, en met alle volvaerdigheid dien arbeid op zich neemen. Welke voordeelen zouden hier uit voor onzen Godsdienst niet voortvloeien!

Gelyk het zeker is, myn Heer! dat de Deugd nooit schooner, heerlyker en beminnelyker zich vertoont, dan wanneer ze met de Ondeugd vergeleeken wordt, dus zou ook de Goddelyke Openbaring veel klaarder en luisterryker zich vertoonen, en dies te aanneemelyker worden, als men 'er de ongegronde en veelal allerbespottelykste gevoelens van derzelver Vyanden lynregt tegen over stelde. - Wy zouden toonen, dat onze Leer, die van God is, het hoofd dorst bieden. - En zo ras 'er Mannen, bekwaam, om het Ongeloof grondig te bestryden, (hoedanigen 'er, God dank! in ons Land nog gevonden worden,) onder ons opstonden, zouden, wy even schielyk den aanval der Vyanden van onzen Godsdienst zien verflaauwen; die nu, geenen tegenstoot gewaar wordende, al dieper en dieper tragten intedringen; en, zo ze met geweld te keer gegaan worden, het eenvoudig gemeen zullen zoeken diets te maaken, dat 'er geene andere wapenen voor handen zyn, ter verdediging van onze Goddelyke Openbaring, dan zulken, die Muhameds navolgers en alle bedriegers gebruiken, om eenen valschen en bedriechelyken Godsdienst te handhaven, voort te planten, en

voor deszelfs ondergang te behoeden. - Om kort te gaan, wy zouden hier door aan alle onbevooroordeelden toonen, dat onze Godsdienst den toests der zuivere Reden, in alle deelen, kan doorstaan; wy zouden dus doende, den zwakken in 't geloof opbeuren, den wankelenden vastmaaken, en den gevorderden meer en meer versterken; met een woord, het nut hier uit voortkoomende, verbeeld ik my, myn Heer! dat UE. zelf beter gevoelt, dan ik hetzelve kan uitdrukken.

Maar stellen wy nu eens, de Vryheid van de Drukpers was verboden; de Schriften van de Lochenaars der Goddelyke Openbaring mogten in ons Land niet gedrukt, verkogt en verspreid worden, (dat toch in weerwil van de strengste Plakkaaten zou geschieden,) maar stellen wy nu, dat dit niet geschiede, en konden ze dus niet door ons wederlegd worden. - Is het dan niet onze pligt, als redelyke Menschen, als Kristenen, medelyden te hebben met onzen evenmensch, dien wy zien, dat dus voortgaande, buiten eene byzondere Genade, geen voorwerp kan zyn van de Goddelyke Gunst? Moeten wy niet naar de Les en het Gebod van onzen Menschlievenden Heiland, alle onze kragten inspannen, onze pogingen verdubbelen, om zo eenen van zynen dwaalweg, op het regte pad, te helpen? en hoe zal dit kunnen geschieden, zo wy hem in zyne dwaaling, op denzelven, laaten voortwandelen?

Hoe veele vrye Geesten zyn 'er niet door hunne eigene Werken of Schriften overtuigd, en gebragt tot de Kennis van den waaren en levendigen God, zo als hy zich geopenbaard heeft in en door het Euangelie; vestig slegts, myn Heer! uwe oogen op het naburig ENGELAND, en het zal u een gansch boekdeel van bekeerde Deïsten opleveren; en waar toch moet men dit anders aan toeschryven, dan dat zy hunne verkeerde stellingen door geoeffende en verstandige Godgeleerden zo duidelyk wederlegd zagen, dat zy niets ongerymder, bespottelyker en haatelyker, dan dezelven, vonden, en niets beminnelyker, redelyker en aanneemenswaardiger, dan de Leer van 't Euangelie; waar toe zy nooit door dit middel zouden kunnen gekoomen zyn, zo ook in die tyden, en op die plaatzen, de Vryheid der Drukpers was ingetrokken. - En wat zou dit eene stille en zielsverkwikkende vreugde verwekken in de gemoederen van alle regtgeaarte Kristen Leeraars, indien zy met die van Engeland konden zeggen, die en die aan Kristus te hebben toegevoegd, en geleerd, om God te dienen, zo als hy wil gediend worden.

Zie daar, myn Heer! met weinige woorden, myne gedagten omtrent de Drukpers, en op welke eene wyze dezel-

ve moest geoeffend worden. Indien ik niet vreesde, uwen aandagt reeds te veel gevergd te hebben, zou ik 'er misschien iets nebben bygevoegd, omtrent het Nut, het welk de Geleerdheid hier door ontvangt, en zou ontvangen, ik wil niet zeggen door de Schriften der Tegenparty, of Bestryders onzer Openbaring, maar door de beoordeeling en wederlegging hunner werken. Hoe veele Godvrugtige en Verstandige Werken zouden wy immers ontbeeren, indien er geene Goddelooze Boeken geschreeven waaren, ten blyke dat onze Voorvaders al wisten, dat onze Godsdienst van die Natuur was, dat die niet door dwang, maar door redelyke voorstellen en bondige bewyzen moest verdedigd worden.

En waarlyk kan dit niet geschieden, dan verdient die geen geloof, en denzelven te omhelzen, is louter bygeloof. Maar, God dank! de Schriften, die wy ter verdediging van onzen Godsdienst hebben, overtuigen ons ten vollen, dat men geen Dweeper, of Bygelovige, behoeft te zyn, om een Kristen te weezen, hoe zeer het Ongeloof dit, tot walgens toe, der waereld zoekt te beduiden, en op te dringen.

MYN HEER!

Ik blyve met alle hoogachting, UEd. DW. Dienaar en standvastige Leezer,

ALETHOPHILUS.

Deez' Brief van den Heer ALETHOPHILUS verdient gewisselyk de overweeging van allen, die belang in den Kristelyken Godsdienst stellen, en deszelfs eer, beveiliging en voortplanting ter harte gaat. Ik ben met hem van oordeel, dat het besnoeien of beteugelen der Vryheid van de Drukpers het regte middel niet is, om denzelven te doen bloeien, maar veel eer het Ongeloof in de hand zou zyn gewerkt. De Ongelovigen het Schryven en Verbreiden hunner Schriften met geweld te beletten, is het regte middel, om die Heeren Vrygeesten over Verdrukking in hunne Vryheid te doen klaagen, daar door medelyden met hen in de gemoederen van anderen te verwekken, en dus eene soort van agting te verwerven by eenvoudige luitjes, en jonge Losbollen; die zich nimmer verledigden de gronden, waar op het gebouw van onzen Godsdienst rust, te onderzoeken; waar door hunne redeneeringen, (behalven dat zy doorgaans zeer naar den smaak zyn van jonge luiden,) eenen gereden ingang in derzelver gemoederen zullen vinden, nu ze met dat fraay vernis overdekt zyn, als of men geene beter middel heeft, dan door geweld hen het Schryven, en Verbreiden hunner Stellingen, te beletten, ter verdediging van dien Godsdienst, die een leven vordert, veel te somber en te naargeestig voor zulke knaapen, daar zy hunnen aanhang door zoeken te vergrooten. Deezen zullen in hunne belangen zyn, eer zy 't zelven weeren; en zich niet verwaardigen de bewyzen voor eenen Godsdienst te onderzoeken, ter werks verdediging men wapenen gebruikt, die altoos by de hand genoomen worden, als men op geene an-

dere wyze kans ziet, zyn stuk door goede en bondige bewyzen te staaven. - Doch is de Drukpers Vry, mag elk zyn gevoelen vry leeren en verbreiden, ten opzigte van dm Godsdienst; brengen Gelovigen en Ongelovigen, elk op hunne beurt, hunne bewyzen, voor en tegen den zelven, aan den dag, dan kunnen de Ongelovigen met over krenking hunner wettige Vryheid klaagen, geen medelyden in de gemoederen van anderen verwekken, en daar door geenen aanhang krygen; dan kan 'er geen vermoeden zyn, als of de Kristenen hunne bewyzen voor de Goddelyke Agtbaarheid hunner Openbaring niet kragtig genoeg oordeelen, om het spitsvindigst Ongeloof te beschaamen en alle onbevooroordeelden van de waarheid hunnes Godsdiensts te overtuigen 5 dan kan elk de bewyzen voor en tegen de Goddelyke herkomst van 't Euangelie onderzoeken; dan heeft elk gelegenheid, om door overtuiging, en niet door toeval, door blindelings te volgen, een Kristen te zyn; dan zal men meer Kristenbelyders, en minder zogenoemde sterke Geesten, in ons Land, ontmoeten, dan wanneer deeze laatsten met geweld beteugeld worden, dewyl, gelyk de Heer ALETHOPHILUS wel opmerkt, en wy aan 't hoofd van dit Vertoog gesteld hebben, *de menschen altyd haaken naar 't verbodene, en veelal hetzelve begeeren, enkel om dat het verboden is*, althans zullen hier door duizenden gelegenheid hebben, om welovertuigde Kristenen te worden; Kristenen die niet ligt door de vyanden van onzen Godsdienst, van hun eenmaal aangenoomen Geloof, zullen verleid en afgetrokken worden; daar nu veelen der zogenoemde Kristenbelyders, op den eersten aanval der Bestryders onzer Openbaring dikwyls verlegen staan, dewyl zy nimmer behoorlyk omtrent de Gronden van onzen Godsdienst onderweezen waaren, by gebrek, dat men hen de Tegenwerpingen der Ongelovigen noort in haare volle kragt heeft leerén kennen.

Dit moest men tragten te doen. Werden de jonge luiden hier omtrent wel onderweezen, de Ongeloovigen zouden luttel schaaden; hunne Schriften zouden dienen, om henzelven te beschaamen, dewyl ze op dezelven dan van de zyde der Kristenen altoos bondige antwoorden, en welgegronde wederleggingen, zouden ontmoeten; en deezen, de zwakheid der bewyzen tegen den Godsdienst van den kant der Ongelovigen ziende, zouden te gelyk, door dezelven, in hun geloof, op nieuw, versterkt worden.

Om het Ongeloof te beteugelen en voortekomen, besnoeie men derhalven de Vryheid der Drukpers niet. - Men legge zich toe, in plaatze van over duizend dingen, die ons niet wyzer noch beter kunnen maaken, onder elkander te harrewarren, om in zyne Gesprekken en openbaare Redevoeringen, malkanderen te onderhouden, over de redelykheid, aanneemelykheid en gegrondheid van onzen Godsdienst, en op welke onwrikbaare gronden dezelve rust. - Men draage zorg, dat men geene Stellingen voor Geopenbaarde Waarheden opgeve, zonder te gelyk derzelver redelykheid aan te toonen, om geen voedzel aan het Ongeloof te geeven, als of onze Openbaring iets leerde, dat den toets van 't gezond verstand niet in alle deelen kan door staan. - In plaats van de jonge luiden te leeren wat zuiver Gereformeerd, goed Oud Lutersch, en Regtzinnig Mennist is, en wat als Remonstrantsch met of al door den beugel kan, leere men hen, waarom en om welke reden men den Kristelyken Godsdienst, als den waaragtigen, verpligt is te gelooven, te omhelzen, en te beleeven. - Men laate niemand toe, in 't openbaar te leeren, dan die overtuigende blyken heeft gegeeven, dat hy met andere wapenen de Ongelovigen weet te bestryden, dan met schreeuwen: ‘de Vryheid der Drukpers moet beteugeld en den Ongelovigen belet worden, hunne Schriften te verspreiden’. - In plaats van zulke Kerkelyke Vergade-

ringen te houden, waar in men, (zo als het heet) voor de eer van den zuiveren Godsdienst waakt, terwyl men ondertusschen, niet zelden, in dezelven, zyne Medekristenen veroordeelt, en aan zyne heerzugt zoekt opteofferen: om dat deezen, in alle deelen, omtrent betwistbaare punten, die tot het weezen van den Kristelyken Godsdienst niets doen, niet denken, gelyk zy denken: in plaats van dit, houde men byéénkomsten, om te overleggen, hoe men best het Ongeloof zal bestryden, niet met geweld, maar door bondige bewyzen; en hier in vereenige men zich met elkanderen, om den algemeenen Vyand mee vrugt te bestryden, zonder in zyn eigen lighaam, te twisten, en te harrewarren, over dingen, waaromtrent men zeer wel van den, anderen verschillen kan, behoudens het Karakter van een verstandig, yverig en godvrugtig Kristen. - En men agte zulke Voorstanders en Hoofden van den Kristelyken Godsdienst: al zyn ze de allerzuiversten in de byzondere begrippen der Kerkgemeenschap, tot welke wy behooren: men agte zulken, wier zedelyk gedrag zichtbaar strydig is met de Voorschriften van onzen schoonen Godsdienst; zyne gemeenschap volstrekt onwaardig; men zegge hun die op; men werpe hen uit; men stelle in hun plaats zulken aan, die in kunde, in deugd en Godsvrucht het meeste uitblinken; deezen zoeke men te begunstigen, te bevoordeelen, door ze in de aanzienlykste posten te slellen; men vereenige zich te saamen, om de Gemeente van zulke Schandvlekken, die een Onkristelyk leven leiden, die niet door den Geest der Liefde bezield worden, te ontheffen; zy doen den Godsdienst oneer aan; zy zyn verderselyke Voorbeelden, hoe zuiveranders in de Leer; zy geeven voedzel aan het Ongeloof; zy doen meer nadeel aan de goede zaak van het Kristendom, dan het Ongeloof immer kan veroorzaaken. - Door dit alles zal oneindig meer uitgewerkt worden, tot voortplanting en beveiliging van onzen Godsdienst, dan door de Vryheid der Drukpers te beteugelen; ja dit zyn de middelen, om den Kristelyken Godsdienst, zo veel van ons Menschen ashangt, voor deszelfs ondergang te beveiligen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.

De Denker.

N°. 365. *Den* 25 December 1769.

[Lofrede, *over het groot getal der* degelyke *menschen, die, niet tegenstaande zo groote verbastering, nog in ons* Land *gevonden worden*.]

Semper honore meo, semper celebrare donis.

VIRGILIUS.

Deezen avond my aan myne tafel by den haard gezet hebbende, om een Vertoog tot hervorminge der zeden myner Landsgenooten te schryven, viel my in, dat het tegenwoordig jaar ten einde liep, en hoewel sommigen klaagen over het hartzeer van te zien, dat zeer veele opregte pogingen, dit jaar aangewend, om den mensch liefde tot den Godsdienst en goede zeden inteboezemen, vrugteloos waren afgelopen, veelen nogthans met my zouden erkennen, dat 'er nog al niet weinigen in ons Land zyn, die, niettegenstaande de toeneemende minagting voor den Godsdienst, de heerschende waereldliefde, en de beminde lief koozeryen van de weelde, zeer veel by ons Vaderland verdiend hebben, en eene openbaare toejuiching overwaardig zyn.

De overweeging deezer laatste dingen, meende ik, kon niet anders voertbrengen in een welgesteld hart, dan eene aangenaame weltevredenheid, gepaard met eene byzondere dankzegging aan dan weldaadigen Hemel, die zyne zegenende hand van het Land onzer wooninge nog niet heeft afgetrokken in dit einde des jaars.

Misschien verwagten myne Leezers, dat ik, in deeze ernstige beschouwingen, allereerst denken zal aan onze OVERHEDEN, en myne Landsgenooten doen begrypen, welk eene zegen het is aan het roer der moeilyke Landsof Stads-regeeringe Mannen te zien zitten, welken, met verlochening van eigen belang, zich wederom een ge-

heel jaar hebben toegelegd, op het voordeel van anderen; alleenlyk maar beloond met een sober inkomen voor hunnen arbeid, en schoon wel toegejuicht door de braaven, aan den anderen kant niet zelden gehoond door de veragting van ondeugende en nooit vergenoegde fielten, die zich meestal vermeeten te oordeelen over stukken, waar toe zy niet geroepen worden, en zo 't al gebeurde, die zy niet zouden kunnen beoordeelen, alzo zy 'er geen grein verstands toe bezitten.

Of meent men, dat ik thans den welverdienden lof zal geeven aan yverige LEERAARS, waar van wy nog een goed aantal, hebben, die voor een sober loon, op verre na niet overeenkomende met hunnen arbeid, zich blyven toeleggen om onweetenden te onderwyzen, dwaalenden te regt te brengen, kranken te bezoeken, en veeler liefdelooze veroordeelingen lydzaam te ondergaan?

Verwagten anderen, dat ik gedenken zal aan MANNEN, die, van den Hemel met groote gaven des verstands beschonken zynde, hunne leedige uuren, buiten hun gewoon beroep, besteed hebben om weetenschappen en wysheid buiten hunnen kring te verspreiden, en het geheele Vaderland dienst te doen? O! Stad myner inwooninge, gy moogt boogen op Mannen, die dit jaar de treffelykste proeven hunner kundigheden in de Godgeleerdheid, Geneeskunde, Dichtkunde en Wysgeerte aan den dag gelegd hebben. Zelfs heeft de Teken- en Schilderkonst op nieuw begonnen, onder het opzigt van groote Begunstigers, het hoofd op te steken, en belooft ons Lieden van naam met 'er tyd te voorschyn te brengen.

Zal ik ditmaal den reeds zo mildlyk toegezwaaiden lof aan de MAATSCHAPPY TOT REDDING VAN DRENKELINGEN helpen vermeerderen? De VENETIAANEN hebben derzelver nooit volpreezene pogingen goedgekeurd, de RUSSEN volgen dat voetspoor, de FRANSCHEN, die anders de wet van navolging gaarne aan anderen voorschryven, zullen ditmaal de styve Hollanders de eer moeten geeven, die hun toebehoort, en eene dergelyke Societeit gaan oprigten. Aan U, van den dood geredde Burgers! laat ik over deeze edelmoedige en liefderyke Instelling, aan welke gy uw leven schuldig zyt, al uw leven lang te roemen.

VRYE KUNSTEN! gy bloeit, zo elders, zekerlyk hier: uit uwen schoot komen voort de gedrukte Printtekeningen, welke zo veel eers aan hunnen Uitvinder geeven, en door gansch *Europa* thans bewonderd worden, waarom ik niets van U zegge.

Zal ik de beroemde loflyke MAATSCHAPPY DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM milden lof toezwaaien? daar zy zo veele jaaren reeds heeft gestaan, dikke bundels met nuttige Verhandelingen in het licht gebragt, den roem der Engelschen en Duitschers verworven, de lust tot het naspooren der Natuurlyke Historie van ons Vaderland, door het uitgeeven der Verhandelingen, die de pryzen dit jaar verdiend hebben, opgewekt, en den naaryver der ZEEUWEN heeft gaande gemaakt, die ook de eerste vrugten van den arbeid huns Genootschaps zo spoedig aan den dag gebragt hebben?

Of zullen de beroemde Hoogleeraaren, CAMPER en VAN DOEVEREN, heldere lichten op GRONINGEN's Academie, onzen lof nodig hebben? daar zy diep getroffen met den verslagen Landman over zyn krank Vee, een getal van *drie hondere* Voorschriften ter geneezinge ydel bevindende, eenen anderen weg ingeslagen hebben, om iets te behouden, wanneer bykans alles werdt weggerukt. Navolgende Geslagten zullen UL. arbeid hooger dan de tegenwoordigen waardeeren, en uit uwe Proeven meer leeren, dan men thans leeren wil.

Moet ik Hem hulde doen, die onlangs AMSTERDAM's straaten gezuiverd heeft van het ruig des volks, dat op aalmoessen lui geworden, een last voor de naerstigen was geworden, en liefdegiften in de najaging van snoode vermaaken doorbragt?

Dan allen deezen wordt zo dikwils de lof in de langte en breedte toegemeeten, zeggen sommigen, dat anderen, die ook wel eens eene beurt mogten hebben, daar door geheel vergeeten worden.

Men wil dat de Denker aan de zulken, die sedert lang over het hoofd zyn gezien, zal gedenken, en zyne pen leenen om hunnen lof door Nederland te verheffen. Gaarne wil ik bekennen daar toe zeer onbekwaam te zyn, en naauwlyks te weeten, hoe dit werk te beginnen. Ik neem egter aan op het onophoudelyk aanhouden van sommigen, dit te beproeven; doch

men geeve my de schuld niet, zo het kwalyk uitvalt.

Om alle beschuldiging van partydigheid te ontgaan, zal ik myne Lofrede eerst bepaalen tot U, Heeren en Dames! niet van deeze of geene plaats in 't byzonder maar tot die van alle Steden, welken dit jaar de lessen, aangaande de nietigheid en ydelheid van 's waerelds goederen, U door uwe Leeraaren gegeeven, zo wel onthouden hebt, schoon gy gewoon zyt, hen zelden te hooren, dat 'er *ultimo December* meer ledige geldsakken in uwe Kabinetten zullen gevonden worden, dan 'er dagen in 't jaar zyn geweest. Doorbrengers en Verkwisters van uw goed, is de lasternaam, dien eenige zuinige menschen, alle hunne bezittingen niet durvende verteeren, u naar het hoofd werpen: dan stoor u niet aan die baffende honden, ik neem u heden onder myne beschutting. Gy hebt in de meesten Steden van ons Vaderland dit jaar getoond te weeten, dat de roest eene nadeelige hoedanigheid voor Goud en Zilver is. Deeze *Philosophie* heeft wel een zo groot *vacuum* (*leedige plaats*) in uwe Kisten gemaakt, dat men 'er thans eenen *Echo* in hooren kan, doch zy is daarentegen aan veelen uwer medeburgers nuttig geweest. Lofwaardige Vrienden! hoe hoog ryst uwe glorie over uwe manier van denken en leeven! Gy wilt de schatten alleen niet bezitten, veel min die bewaaren. Armen zyn 'er genoeg, die 'er iets van noodig hebben. Ontelbaar zyn de plaatzen, waar gy uwe uitgisten gedaan hebt, en daar door is uw Geld in zeer veele handen gekoomen. Gy hebt, zegt men, wat schielyk geleefd; maar het woord *spaaren* staat niet boven uwe Geldkassen geschreeven, noch is in uwe *Dictionaires* te vinden. Gy zyt wel degelyk ontslagen van uwe vingers blaauw aan het geld te tellen. Laaten anderen, die Vrienden van den *Mammon* zyn, zulks nu voor u doen. Roemt men Veldheeren, die voor 't algemeen vegten, gy hebt voor 't algemeen verteerd. Zullen uwe Kinderen daar door arm zyn, zy zyn dan bewaard voor 't dwaas vertrouwen op het geld, en zullen, gedwongen zynde om door 't naerstig aanleggen hunner talenten in de waereld voort te komen, thans veel verder geraken, dan wanneer zy eenige tonnetjes gouds agter den rug hadden. Vreest niet voor de eerste week van de aan-

staande maand, *January*, ik meen voor de stormen, die de Rekeningen dan op uw Huis zodanig zullen doen, dat de bel van den morgen tot den avond niet zal stil staan: uw knegt open doende, moet alleen ten antwoord geeven: *myn Heer en Mevrouw zyn niet thuis, gy moet op eenen anderen tyd eens weerkomen*. Behaagt u dat niet, beduidt de schuldeisschers dat het aanzienlyken Lieden, en daarom ook, in sommige Provintien, den Adel alleen eigen is, twee of drie jaaren laater te betaalen. Ziet gy nooit kans tot de voldoening, de Poorten uwer Stad staan immers open, gaat weg en laat maanen die maanen wil. Zult gy dan, en vreest gy dit, den naam van Banquerottiers krygen; wat zwaarigheid? die naam hadt in oude tyden eene kwaade en kragtige betekenis, doch heeft hedendaagsch dezelve verlooren. En wat, treft u dat? een kwaad gerugt duurt maar drie dagen. Men praate van u veel in 't begin; eindelyk wordt men het moede, en men houdt ten laatsten op, vooral als 'er niets te haalen is. Doch laat ik niet uitweiden: 't is genoeg, dat ons Vaderland uwe edelmoedigheid, uwe veragting van 's waerelds goed, uwe ryke uitgisten, waar aan uwe dwaaze en gierige Ouders niet gewoon waren, heeft gezien: geloof my, gy zult navolgers vinden in 't volgend jaar; misschien meer dan gy denkt: een groot getal in alle Steden volgt u reeds op dat edel spoor.

Onder de geenen, welken op voorspraak van anderen onzen lof moeten verkrygen, behoort zekerlyk Myn Heer DE BEAUMONT *Coëffeur a la mode*, wien het wyzer deel der menschen, en het gemeene Volk, voor den grootsten zot houdt, die immer in Nederland verscheenen is. Hy is met zynen aanhang zeer bemind by de Dames, en wyl ik de Sexe hoogschat, ben ik om haarent wille verpligt aan alle Stadsjonkvrouwen, en alle Landjuffers van ons Vaderland, die weinig weeten, wat hier omgaat, bekend te maaken, dat genoemde DE BEAUMONT heeft uitgegeeven, *agtenveertig* Afbeeldzels van nieuwmodische Kapzels, in kopere platen, gedrukt en te bekomen by den Boekverkoper KOK, te AMSTERDAM; en dat hier by gevoegd zyn eenige Brieven, waar in de lof van het Nederlandsche Jufferschap niet

verzweegen wordt, 't geen het der Leezinge aangenaam maakt. Dit Werk kan voor een nuttig Zakboekje dienen, of gelyk veele Juffers thans geestig uitgedagt hebben, agter haare Almanakken gebonden worden, om zo dikwils zy van Kapzel veranderen willen, uit de *agtenveertig* Figuuren aanstonds te kiezen, dat haar wel gevalt. En alzo 'dit Werk het eerste is, dat de Heer DE BEAUMONT, die de aanminnigste der Mannen daar in genoemd wordt, heeft uitgegeeven, zal het ook een der beste Boeken zyn, die hy op de Aanminnigste wyze ooit zal schryven, waarom wy alle Dames, die het niet kennen, of bezitten, raaden voor nieuw-jaar dat te koopen wyl wy, op ons gezag, het zelve na dien tyd zullen verhoogen tot den prys van drie gulden, op dat zulk een keurlyk Werkje nooit tot Coffy-papier gebruikt worde, waar toe de geleerdste *Foliant* heden gedoemd is. Intusschen roemen wy de zorg van DE BEAUMONT, die door dit *important ouvrage* het veeltallig sieraad der Dames zo wel vereeuwig heeft, als WAGENAAR zyn AMSTERDAM.

Men wil, dat ik nu zal overgaan tot de Uitvinders van Nieuwigheden, en dan moet ik my voor u, Heeren en Dames! die de kunst hebt uitgevonden, om *drie honderd vyfenzestig* dagen zeer te verkorten, eerbiedig nederbuigen. De middelen, die gy daar toe hebt uitgedagt, zyn al veel in getal, en te groot om in dit Vertoog gedrukt te worden, waarom ik in 't openbaar verzoek, dat Gy dezelven nog in deeze Maand beschryven, en als het eerde lofwaardig Boek, dat in 't jaar 1770 gedrukt wordt, door bovengenoemden Boekverkoper wilt in de waereld zenden. Ik zal zorg dragen, dat die Man hetzelve drukke, en 'er des noods eene Voorrede tot aanpryzinge bydoen. Ondertusschen wensch ik uw geluk, dat uw sneedig brein de kunst heeft uitgevonden, om ongevoelig de tyd te verkorten, die anderen gaarne zo lang zouden uitrekken, als *Saturnus* van de waereld staat. Gy hebt het dus wederom één jaar uitgehouden, *j'ai l'honneur de vous feliciter*. Geene uuren hebben u verdrooten, dan die weinigen, die gy in de Kerk oneer eene koude preek, (want hoe kunnen geestelyke Redevoeringen levendig

zyn) of met het leezen onzer Vertoogen hebt doorgebragt; maar klaag hier niet over, daar immers die smerten door andere uitspanningen en vermaaken wederom verzoet zyn. Hebt gy het dan, Heeren en Dames *de bon ton!* een geheel jaar met den tyd te slyten, zonder iets te doen, byna geeindigd: een ander staat voor de deur, bedien u nog eens van dezelfde middelen, want uw hoofd te breeken met nieuwen uittedenken, zou ik u niet raaden; gy sterft misschien wel voor het einde, en behoeft dan niet meer te zorgen. Alleen zou ik u in bedenking geeven, of het niet raadzaam ware uwe gedagten in het volgende jaar te laaten gaan over de wyze, hoe gy u, gebeurt myn gezegde, in het graf zult *diverteeren*; want zo eensklaps uit de groote waereld in 't stille graf over te gaan; uwe pragtige opsiersels uitteschudden en met één hembd over het naakte lighaam u te vergenoegen; uit uwe zuivere Saletten drie Voeten lager te zinken in een vuil graf, daar half verrotte Doodkisten uwe Schilderyen zullen zyn aan uwe regter- en linkerhand; op eene harde plank neer te liggen, daar 't zagte dons u thans ontvangt; dit alles, myne Vrienden! is eene geweldige verandering, die u weinig zal smaaken, indien gy niets tot uw vermaak in 't graf kunt uitdenken. Veelen hebben zich hier op reeds stomp gedagt, doch zy hadden zulk een vindingryk vernuft niet, als gylieden: ook moet men den moed niet opgeeven; wat toch hebt Gy en anderen in deeze laatste jaaren niet uitgevonden, waar aan uwe Voorouders zich gek zouden gedagt hebben?

SCHRYVERS van Schimp- en Schot-schriften, en Gy edelmoedige, vriendelyke, en uwen naasten welgenegen DRUKKERS van dergelyke stukken! Gy zyt in deeze edele kunst van uwe gal op uwen naasten uittebraaken, zo treflyk gevorderd, en hebt dit jaar zulken roem behaald met het drukken deezer stukken, dat ik u allen bidde, met uwe Naamen toch voor den dag te willen komen, op dat wy denzelven den verschuldigden lof mogen toezwaaien, schoon anderen die waardig keuren aan de nieuwe galg, op de Volewyk gebouwd, genageld te worden; waar uit gy ziet, dat de

gevoelens der menschen altyd verschillen. Gaa echter voort, Vrienden! met uwen loflyken arbeid. Zulke Schriften leveren de beste Zedelessen uit, ademen niets dan zuivere broederliefde, styven de beurs, en breeken meer af, dan in alle de Amsterdamsche Kerken wordt opgebouwd. Nooit zag ons Vaderland grooter getal van ondeugende Boeken in haaren schoot voortkomen, of van elders insluipen, dan tegenwoordig: doch nooit kwam ons Land nader aan de natuur, in welke men vindt, dat daar doodelyk wordt gestooken, waar ook zoete honing is, en wat is edeler dan allernaast by de Natuur, die zuiver is, te komen?

Eindelyk verdienen meest alle myne Landsgenooten eenen onsterfelyken lof over de standvastigheid van hunnen moed, midden onder de geweldigste Veepest, gelukkig behouden. Gy Zegepraalt heerlyk over uwe hartstogten, welke de Leeraars, van allerleie Gezindheden hebben willen bewegen, door geduurige vertoogen van de schulden der Natie, die zy voor de oorzaak der bezoekinge houden. Maar is niet alle vernedering een teken van een laag gemoed, alle berouw een bewys van een bewoogen hart, en alle traanen blyken van verwyfde zielen? Braaf is het dan ongevoelig, onbewoogen te blyven onder de zigtbaare proeven van het godlyk ongenoegen, en zich by voorraad te harden tegen den tyd, wanneer zwaarer oordeelen zullen uitgestord worden.

Voor het einde der volgende maand zal ik den Brief, van PHILOCRITICUS, plaatzen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Nymegen by *H. Wolfsen*, Arnhem *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *J. Thieby*, Leiden *P.v.d. Eik* en *D. Vygh*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas* en *L. Huyzing*.